

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Abdulkadir ALGÜL

SABÛHÎ AHMED DEDE, HAYATI, ESERLERİ VE “İHTİYÂRÂT-I
SABÛHÎ” ADLI ESERİ (1-100. varak)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Osman TÜRER

ERZURUM- 2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Tasavvuf Bilim Dalında jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Osman TÜRER
Danışman/ Juri Üyesi

Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN
Juri üyesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜNDÖĞDU
Juri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 28/ 03/ 2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

	İÇİNDEKİLER
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	VII
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	1
1.1 Hayatı.....	1
1.2 Edebî Şahsiyeti.....	5
1.3 Tasavvufî Şahsiyeti.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ESERLERİ.....	14
2.1 Türkçe Divanı.....	14
2.2 Farsça Divanı.....	15
2.3 Sâkînâme.....	15
2.4 Bülbüliyye.....	16
2.5 İhtiyârât-ı Sabûhî.....	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ	17
3.1. Nüshaları.....	17
3.2. Muhtevası.....	19
3.3. İhtiyârât-ı Sabûhî (Metin, 1- 100. vr.).....	23
SONUÇ.....	182
BİBLİYOGRAFYA.....	183
ÖZGEÇMIŞ.....	185

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SABÛHÎ AHMED DEDE, HAYATI, ESERLERİ VE “İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ” ADLI ESERİ (1-100. varak)

Abdulkadir ALGÜL

Danışman : Prof. Dr. Osman TÜRER

2007, Sayfa: 185 + VIII

Jüri : Prof.Dr. Osman TÜRER

Doç.Dr. Mustafa AĞIRMAN
Yrd.Doç.Dr. Cengiz GÜNDÖĞDU

Sabûhî Ahmed Dede, XVII. yüzyılda yaşamış, edebî ve tasavvufi yönünden kemâl sahibi olan bir Mevlevî şeyhidir. Küçük yaştan itibaren tasavvufî terbiye ile yetişmiş olup, gönül ehli şahsiyetlerin sohbet ve hizmetlerinde bulunmuştur. Mevlevî tarikatında dedelik makamına erişen ve önemli Mevlevî dergâhlarında meşîhatta bulunan Sabuhî Ahmed Dede, ömrünü ilim ve irfan öğrenmeye ve insanları irşada adamıştır.

İhtiyârât-ı Sabuhî, Mesnevi-i Şerîf üzerine yapılan şerhler arasında, ayet ve hadis iktiva eden ve manaları nispeten müşkil olan beyitlerin açıklanması sûreti ile oluşturulmuş olup tasavvufî neş’eyi haiz nadide bir eserdir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**SABÛHÎ AHMED DEDE, HIS LIFE, WRITINGS AND
HIS BOOK OF “İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ” (1-100. LEAF)**

Abdulkadir ALGÜL

Supervisor: Prof. Dr. Osman TÜRER

2007, Page: 185 + VIII

Jury: Prof. Dr. Osman TÜRER

Assoc.Prof.Dr. Mustafa AĞIRMAN

Assist.Prof.Dr. Cengiz GÜNDÖĞDU

Sabûhî Ahmed Dede is a Mevlevî's Sheikh who lived at XVII. century and have literatural and mystical perfection. From in his childhood, he growded up in a sufistic education and became a dervish to famous mystics in his age. He has prefecture of "dede" in Mevlevî's Order and performed sheikhdom in the famous Mevlevî's Dervish Lodges.

His book of "Kitab-ı İhtiyârât-ı Hazreti Sabûhî Ahmed Dede Efendi" is a commentary for Mevlânâ's great book "*Mesnevi*" which explains verses from *Mesnevi* that include verses of Koran and the Prophet Muhammed's sayings, peace be upon him.

ÖNSÖZ

Miladi 1647’de vefat eden Sabûhî Ahmed Dede, 17. Yüzyıl Osmanlı Medeniyeti’nin ilmî ve edebî literatürüne olan derin vukûfiyeti ve almış olduğu kültür ile gönül ehli şahsiyetler arasında temayüz etmiş bir Mevlevî büyüğüdür. III. Mehmet (1595- 1603), I. Ahmet (1603- 1617), I. Mustafa (1617- 1618), II. Osman (1618-1622), IV. Murat (1623-1640) ve Sultan İbrahim (1640-1648) dönemlerini idrak etmiş bulunan Sabûhî Ahmed Dede, Osmanlı Devleti’nin siyasi ve askeri yönden gerilemeye, ilim, kültür ve sanat alanlarında ise altın çağını yaşamaya başladığı bir dönemde yaşamış bir şahsiyettir.

İhtiyârât-ı Sabûhî, Ahmed Dede’nin, Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevîsi*’nden seçtiği beyitleri şerhettiği, altı ciltten müteşekkil bir eser olup, Şam Mevlevîhânesi şeyhi olduğu yıllarda tamamlamıştır. Sabûhî Ahmed Dede, seçtiği beyitleri, *Mesnevî*’deki hikâye başlıklarında tasnif etmiştir. Bu beyitler ayet ve hadis ihtiva eden ve manaları biraz muğlak olan beyitlerdir. Eser neşredilmemiş olup halen yazma halindedir. Bu özellikle *İhtiyârât-ı Sabûhî*, kültür tarihimizin önemli hazinelarından birisi olup günümüz okurunun istifadesine sunulması gereken önemli bir eserdir. Bundan dolayı, bu eseri ve müellifini tezimize konu olarak seçmeyi uygun bulduk.

Çalışmamız üç bölümden oluşmakta olup, Birinci Bölüm’de Sabûhî Ahmed Dede’nin hayatı incelenmeye çalışılmıştır. Burada, Sabûhî Ahmed Dede’nin edebî şahsiyeti anlatılırken şiirlerinden verilen örnekler, Mehmet Sarı’nın *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kışılığı, Eserleri ve Türkçe Dîvâni'nin Tenkitli Metni* adlı eserinden aktarılmış, bu durum dipnotta gösterilmiştir.

İkinci Bölüm’de Ahmed Dede’nin eserleri ele alınmış, bunların muhtevaları ile kütüphanelerde bulunanların yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, bu eserlerden *İhtiyârât-ı Sabûhî* ayrıca incelenerek daha geniş bir şekilde muhtevası ve nüshalarıyla tanıtıldıktan sonra, eserin baştan 100 varaklık kısmı Latin harfleriyle, aslina uygun olarak metin halinde verilmiştir. Bu metin çalışmasında esas alınan nüsha, Sabûhî Ahmed Dede’nin 1050/1640’dâ Konya dergâhi’na, dergâhin 18. celebi olan Hüseyin Çelebi Efendi’nin (1077/1666) hilafeti zamanında vakfettiği nüsha esas alınmış olup, bu nüsha Konya Mevlânâ Müzesi’nde bulunmaktadır. Çalışmamızın metin kısmında *Mesnevî*’den seçilerek şerh edilen beyitler koyu font ile yazılmış, Sabûhî Ahmed Dede’nin kendine ait olan Farsça şiirler ve meşhur şairlerden aktardığı Farsça ve Arapça manzum ve mensur ibareler dipnot verilmek suretiyle tercüme edilmiştir. Şerh kısmı ise müellifin yaşadığı dönemin dil özelliklerine bağlı kalınarak sadeleştirilmeden aynen günümüz alfabetesine aktarılmıştır. Şerhe konu olan beyitlerde geçen bazı ayet-i kerimelerin manası kimi yerlerde Arapça olarak verilmektedir. Bazı bölümlerde bu Arapça kısımlar müellif tarafından Türkçe olarak açıklanmakta olup bu şekilde açıklaması yapılan ibareler tarafımızdan ikinci bir

defa tercüme edilmemiştir. Bazı yerlerde ise müellif tarafından ayet ve hadisin manası Arapça olarak açıklanmakla yetinildiği için söz konusu Arapça ibareler tarafımızdan tercüme edilerek dipnota belirtilmiştir.

Muhteva ve üslup itibariyle oldukça ağıdalı bir Osmanlıca özelliği taşıyan bu önemli eserin incelenip, metnin aktarılması esnasında elbette gözden kaçan eksikliklerimiz olmuştur. Elimizden gelen hassasiyeti göstermemize rağmen vaki olan noksanlıkların, okuyucu tarafından mazur görülmemesini, mümkünse görülen eksikliklerin tarafımıza bildirilerek telafisinin sağlanması yoluna gidilmesini temenni ediyoruz.

Çalışmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Osman TÜRER'e, fikirlerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN ve Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU'ya ve eserdeki Farsça şiirlerin tercümelerinde yardımını gördüğüm Arş. Gör. Uğur KÖROĞLU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eserin konu olarak seçimi sırasında kütüphanelerde bulunan yazma eserler ile ilgili bilgilerini benimle paylaşan İSAM Araştırma Görevlisi Semih CEYHAN'a da teşekkür ederim.

Erzurum- 2007

Abdulkadir ALGÜL

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Aynı yer
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
Enst.	: Enstitü
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
ks.	: Kuddise sirruhu
Ktp.	: Kütüphane
MFA.	: Mikro film arşivi
m.	: Mîlâdî
nr.	: Numara
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Üni.	: Üniversite
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınevi
Yaz.	: Yazmalar

GİRİŞ

Sabûhî Ahmed Dede'nin yaşadığı 17. yüzyıl, bir önceki yüzyıla damgasını vuran Kanunî Sultan Süleyman'ın her alanda sağladığı gelişme ve büyümeye çizgisinin, büyük ölçüde devam ettiği, hatta bazı iç karışıklar dolayısıyla bir duraklama ve gerilemenin başladığı bir dönemdir. Siyasî, askerî, iktisadî vb. alanlarda görülen bazı bozulmalara rağmen, bu dönemde ilim, sanat ve edebiyatta gelişmeler devam etmiştir. Sultanahmet Camii, Yeni Camii, Üsküdar Çinili Camii, Revan ve İncili Köşk gibi pek çok güzel mimarî eser bu yüzyılda yapılmıştır. Kâtip Çelebi, Taşköprülüzâde, Hezârfen Hüseyin, Sarı Abdullah gibi bilginler ve en büyük bestecimiz olan İtrî Efendi bu yüzyılda yetişmişlerdir. Şiirde ve nesirde de hızlı gelişmeler olmuş, dîvan şîiri, İmparatorluğun şehirlerine önceki yüzyıla göre daha çok yayılmıştır. Peşte, Bağdat, Kahire ve Diyarbakır gibi şehirlerde de edebî ortamlar teşekkül etmiş ve güçlü şairler yetişmiştir. Öyle ki yüzyılın en önemli şairlerinden olan Nâbî Urfâ'lı, Nefî ise Erzurum'ludur.

Mevlevîhâneler, önceki yüzyıllarda olduğu gibi, 17. yüzyılda da birer eğitim ocağı olmuş, sanatın bütün şubelerinde unutulmaz şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Türk mûsikisinin en üstün bestesi olarak değerlendirilen segâh tekbirini, Mustafa İtrî Efendi (ö.1712), Sabûhî Ahmed Dede'nin 1630-1647 yılları arasında 18 yıl süreyle şeyhliğini yaptığı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde, bu yüzyılda bestelemiştir.

İslam dünyasının ve Anadolu'nun yetişirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207- 1273), gerek hayatı sırasında gerek gerekse ölümünden sonra pek çok kişi ve toplulukları etkilemiş büyük bir mütefekkir ve mutasavvıftır. Onun eşsiz eseri *Mesnevî*, yazılmaya başlandığı andan itibaren âlimler, edipler, devlet adamları, esnaf ve halk tarafından sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgi ile benimsenmiştir. 6 ciltlik bu abidevî eserde dinî ve ahlakî vazifelerden devlet yönetimine, iş hayatından sağlığa, felsefeden ilâhiyata kadar fert ve toplum hayatını ilgilendiren her türlü konu, en güzel yorumlarla, eşsiz benzetiş ve misallerle anlatılmaktadır. "Kur'ân'ın özü" diye nitelendirilen *Mesnevî*, baştanbaşa ayetler, hadisler, telmihler, hikâyeler ve özdeyişler ile doludur. Onu ölümsüz kıلان ve bugün dahi yerli ve yabancı geniş kitlelerin ilgisini büyük bir cazibe ile üstünde toplamayı başaran da, onun bu özellikleri olmuştur. Mevlânâ ve eserleri hakkında daha Selçuklular döneminden başlamak üzere gerek Anadolu'da gerekse diğer coğrafyalarda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Mukaddes kitaplardan sonra üzerinde en çok çalışılan kitaplardan biri şüphe yok ki *Mesnevî*'dır.

Bilindiği üzere, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin zamanımıza kadar birçok şerhi yapılmıştır. Bunların bir kısmı *Mesnevî*'nin tamamının şerhi iken, çoğunluk itibariyle

Mesnevî'nin bazı cilt veya beyitlerinin şerhi durumundadır.¹ Sabûhî'nin şerhi de bu kategoride yer alan bir eserdir.

Hem nazımda, hem de nesirde güclü bir kalemi olan Sabûhî Ahmed Dede, her şeyden önce Türkçe, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmektedir. Bu nedenle Mesnevî konusunda ihtisas sahibidir. İlk gençlik yıllarda meczûb bir Bektaşî şeyhine intisâb ederek tarîkat âdâbını öğrenmiş, şeyhinin vefatından sonra Melevî tarikatına girmiştir. İyi bir öğrenim gördüğü ve Melevî terbiyesiyle yetiştığı için divan şiirinin inceliklerine de vâkıftır. Şiirlerini aruz vezniyle yazan şair, bu vezni kullanmakta oldukça başarılıdır. Sabûhî Ahmed Dede, Konya dergâhında çıkardığı bin bir günlük çilesi sırasında şiirle de alâkadar olmuştur.

“İhtiyârât-ı Sabûhî” diye isimlendirdiği mensur eserinde, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçtiği beyitleri açıklamıştır. Kaynaklarda bu eserden, “*İhtiyârât*”, “*İhtiyârât-ı Sabûhî*”, “*İhtiyârât-ı Mesnevî*”, “*Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazreti Sabûhî Ahmed Dede Efendi*”, “*Kitâbu'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerif*”, “*el-İhtiyârât-ı Hazreti Mesnevî-i Şerîf-i Sabûhî Ahmed Dede*” gibi nitelêmelerle bahsedilmektedir. Sabûhî Ahmed Dede, sevenleri ve dostlarının ricası üzerine eserini kaleme almış, Mesnevî'deki ayet ve hadis ihtiva eden ve manaları müşkil olan bazı beyitleri talebelerinin anlamasını kolaylaştırmak için şerhettiğini şu şekilde ifade etmektedir: “*Cün bir eymen-i evkâtda ve eşref-i sâ'âtda gelüp mahrûse-i Şâm'a vâsil olup, ol hîmet-i sa'âdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû' olundu; ba'zı ihyân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm ve ilhâh eylediler ki, Mesnevî-i Şerif'de vâki' olan âyât ve eħâdiſiñ ve 'arabî ebyâtiñ tefsîriñ ve ba'zı müşkil olan ebyâtin icâz ve ihtişâr üzere Türkî 'ibâretle şerh eyleyem. Tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola.*”

Göründüğü gibi Ahmed Dede'nin bu *Mesnevî Şerîf*'nin en önemli özelliği, Mesnevî'nin ayet ve hadis ihtiva eden ve bu hususiyeti açık olarak belli olmayan beyitlerini bir araya getirip, onları şerh etmiş olması, ayrıca yine Mesnevî'de yer alan Arapça beyitlerle, Farsça olup, manası zor anlaşılan beyitleri seçerek izah etmiş olmasıdır. Bu haliyle, Mesnevî şerhleri arasında nev-i şahsına münhasır bir özellik arz etmekte ve Mesnevî'nin iyi anlaşılmaması için ihmâl edilmemesi gereken bir eser özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmamızda, böyle bir eseri ve müellifini günümüz okuyucusuna tanıtmış olmakla, zengin kültür tarihimizin önemli bir unsurunu gün yüzüne çıkarmış olduğumuz kanaatindeyiz. Temennimiz, baştan bir kısmını metin olarak hazırladığımız böylesine önemli bir eserin tamamının hazırlanarak okuyucunun istifadesine sunulmasıdır.

¹ Mesnevî şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz. İsa Çelik, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri*, Atatürk Üni. Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 19, Erzurum, 2002. s. 71. Ayrıca bkz. Abdulbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Melevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983. s. 141 ve devamı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı

17. yüzyılın önemli Mevlevî büyüklerinden olan Sabûhî Ahmed Dede, Tokatlı bir ulemâ ailesine mensuptur. Ailesi İstanbul'a gelip yerleşen Sabûhî Ahmed Dede'nin doğum yeri hakkında kaynaklarda değişik bilgiler bulunmaktadır.² Bazı kaynaklar onun İstanbul'lu olduğu ve ulemanın torunlarından olduğu bilgisi ile iktifa ederken³ diğer bir kısım kaynaklar ise Tokat'lı olduğunu bildirmektedir.⁴ Bir kısım kaynaklar ise babasının Tokat'lı olup görevi sebebiyle İstanbul'a tayin edilmesinden sonra Sabûhî Ahmed Dede'nin İstanbul'da doğduğunu belirterek, bu iki rivayetin arasını birleştirmektedirler.⁵ Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bir tarih bulunmamakla beraber Mehmet Sarı şöyle demektedir. “ Sabûhî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhanisi’nde şeyh iken 1057/1647 tarihinde vefat eder. 18 yıl şeyhliğini sürdürdüğü bu dergâha 1040/1630 ‘da Şam’dan gelmiştir. Şam Mevlevîhânesi şeyhi iken 1035/1625 yılında hac görevini ifa eder. Yine Şam’da bulunduğu yıllarda 1026/1617’de “*İhtiyârât*” adlı eserini tamamlamıştır. Bu eserini Şam’da yazmaya başladığına ve 12 senede tamamladığına göre kendisinin Konya’dan Şam’a geliş tarihi yaklaşık olarak adı geçen eserin tamamlanışından on iki yıl öncesi olan 1050/1606’dır. Sabûhî Ahmed Dede, Konya’da bin bir günlük çileye girmiştir ki bu da yaklaşık olarak onun ömrünün en az üç yılının Konya’da geçtiğini gösterir. Konya’dan Şam’a gidiş tarihi olarak bulduğumuz yıldan bu üç yılı çıkardığımızda onun tahmini olarak 1012/1603 yılında İstanbul’dan Konya’ya gelmiş olabileceğini söylemek mümkünür. Mevlevî tarikatına girebilmek için en az yirmi yaşında olmak gereklidir. Sabûhî Ahmed Dede, Konya’ya gelerek tarikata girdiğine göre yirmi yaşını doldurmuş olmalıdır. Bunu da Konya’ya geliş tarihi olarak tahmin ettiğimiz yıldan çıkaracak olursak 992/1584 yılını elde ederiz. İşte bu yılın tahmini olarak Sabûhî Ahmed Dede ‘nin doğum tarihi olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşım tarzımız doğru ise Sabûhî Ahmed Dede 63 yaşında vefat etmiştir.⁶

Sabûhî Ahmed Dede'nin ailesi hakkında da kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla beraber, babasının isminin Tokat'lı Mehmet Emin Efendi olup, Eyüp

² Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema : (XVII. Yüzyıl)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001. s.275.

³ Sâkîb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyan*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1867. s.76 ; Sahih Ahmed Dede, Mevlevîlerin Tarihi = Mecmû’atü’t-Tevârîhi’l-Mevlevîyye, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003. s.283.

⁴ Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1986. s.274 ; Şeyhî, *Vekayî'u'l-Fuzalâ*, Nur-u Osmaniye Ktp., yazma No: 2945. c. 1, s. 147 ; Yılmaz, a.g.e, s. 274.

⁵ Esrar Dede, a.g.e, s. 275 ; Ali Enver, *Semâhane-i Edeb*, Alem Matbaası, İstanbul, 1892. s.120

⁶ Mehmet Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvâni'nin Tenkitli Metni*, (Doktora Tezi) Gazi Üni. S. Bil. Enst. Ankara, 1992. s.48.

Sultan Camii'nin hatibi olarak görev yaptığı belirtilmektedir.⁷ Bu zât meşhur Nakşî şeyhi Mehmed Emîn-i Tokâdî (ks) değildir.

Sabûhî Ahmed Dede, çocukluk ve gençlik yıllarında babasının da ulemadan olması hasebi ile ilim ve marifet tahsilinde bulunmuştur⁸ Şeyhî ve Uşşâkîzâde'ye göre o, kendi memleketinde ilk tahsilinden sonra Şam'a giderek Hamza Dede'ye intisab etmiştir.⁹ Sâkîb Dede'ye göre ilk eğitimini tamamladıktan sonra Eyüp Camii yakınlarında bir hücrede yapayalnız oturmakta olan Bektâşî Kasım Dede'ye intisab ederek kendisinden feyz almıştır.¹⁰ Bu iki farklı görüşü birleştirmek için Esrar Dede, Sabûhî Ahmed Dede'nin Konya'ya varıp Mevlevî tarikatına intisabından sonra orada Hamza Dede'nin de hizmetinde bulunduğu ve kendisinin Şam'dan Yenikapı Mevlevîhânesi'ne naklinden sonra Hamza Dede'nin Şam Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiş olduğunu söylemektedir.¹¹

Sabûhî Ahmed Dede, Kasım Dede'nin vefatından sonra seyahate çıkmış, bu seyahati sırasında Konya'ya uğramış, âşıkların hasret giderdikleri bir yer olan Hz. Mevlânâ türbesinde ve tekkede gördüğü mânevî haller ve kerametlerin tesiriyle Bostan Çelebi'den inabet alıp ve Ebubekir Çelebi'den irâdet getirerek Mevlevîlige girmiştir.¹²

Mevlevîlik usul ve erkânını öğrenen, Mesnevî-i Şerîf ve Dîvân-ı Kebîr okuyup, mevlevîhânenin mutfağında çilesini tamamlayan Sabûhî Ahmed Dede irfan ve hikmet sahibi olmuş, dedelik makamına ermiştir.¹³ Sabûhî Ahmed Dede on üç sene boyunca Bostan Çelebi Efendi'ye hizmet etmiş daha sonra Bostan Çelebi'nin sevgi ve iltifatlarına da nail olması sebebi ile Şam Mevlevîhânesi şeyhi Bağdâdî Alemî Dede'nin vefatı üzerine buraya şeyh olarak tayin olmuştur.¹⁴ Şeyhî' ye göre Sabûhî Ahmed Dede'nin Konya'ya gidişi, Şam Mevlevîhânesi şeyhliğinden azlinden dolayıdır ve o sırada Konya Çelebisi, Ebûbekir Efendi'dir. Buna göre muhtemeldir ki Sabûhî Ahmed Dede Konya'ya iki defa gitmiştir.¹⁵

Sabûhî Ahmed Dede'nin Şam Mevlevîhânesi'ne tayini ile ilgili olarak Sahih Ahmed Dede'nin *Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye* adlı eserinde şu satırlar yer almaktadır: "Ve bu sâlde, Şâm-ı Şerîf'de, Mevlevîhâne'de Bağdâdî Alemî Dede cenabı, sekiz sene mesned-nişin olup vefat eyledi. Yerine Çelebi Bostan Efendi cenabının oğlu, Abdurrahman Çelebi cenabının on yaşına girince, hîdmetinde senâkârı ve kemâl-i istîgrâkta sultânı'l- melâmiyyîn, meczûb-i ilâhî Baba Ahîzâde Dervîş Muhammed Dede cenabının mahrem-i esrarı ve eşâr u gazeliyyâti olan Şeyh Sabûhî Ahmed Dede

⁷ Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.76; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.283; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 274.

⁸ Ali Enver, *a.g.e.*, s. 120; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz. Yavuz Senemoğlu. Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1930. s.119.

⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.274; Sadreddin Nûzhet Ergun, *Sabûhî, Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933. s.I.

¹⁰ Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.76.

¹¹ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.275.

¹²Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.76; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.284; Esrar Dede, *a.g.e.*, s.275; Ali Enver, *a.g.e.*, s.120.

¹³ Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.76; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, Sadeleşirenler, Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006. c. 5, s. 232; Ziya, *a.g.e.*, s.119.

¹⁴ Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.76; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.284; Ziya, *a.g.e.*, s.119;

¹⁴ Sadreddin Nûzhet Ergun, *a.g.e.*, s.VI.

cenabına bâ işâret-i alîyye-i ma’nevîyye me’mûren meşîhat-nâme tahrîr olunup Şâm-ı Şerîf’de Mevlevîhâne’nin şeyhi olup teşrif buyurdu.”¹⁶ Sabûhî Ahmed Dede Şam’dâ bulunduğu yıllarda hac vazifesini de yerine getirmiştir.¹⁷

Sabûhî Ahmed Dede Şam’dâ bulunduğu yıllarda İhtiyârât-ı Sabûhî adlı eserini telif etmiştir. Bu eseri kendinden önce Şam meşîhatında bulunan Bağdâdî Alemî Dede’nin *Serh-i Cezîre-i Mevlevîyye*’sine nazîre olarak yazmış olup eserdeki soru ve cevapların çoğu Alemî Dede’nin eserine mütealliktir.¹⁸ Sahih Ahmed Dede, Sabûhî Ahmed Dede’nin Şam meşîhatı esnasında, *İhtiyârât-ı Mesnevî*yi te’lif ederken Çelebi Ebubekir Efendi’nin kendisini azledip vakityle Sabûhî Ahmed Dede’nin de hizmetinde bulunduğu bir şahsiyet olan Karamanî Dervîş Hamza Dede’yi Şam meşîhatına getirdiğini ve Sabûhî Ahmed Dede’ nin bu azl ile *İhtiyârât-ı Mesnevî*nin tahririnden feragat ettiğini yazar.¹⁹ Bilâhare *İhtiyârât*ı tamamlamaya muvaffak olmuştur. Sabûhî Ahmed Dede, eserini *Mesnevî-i Şerîf*in her cildinden muhtelif beyitleri seçerek gene altı cilt halinde düzenlemiş, daha sonra seçmiş olduğu bu beyitleri Türkçe olarak şerh etmiş, eserini on iki senede 1026/1617’de Ebûbekir Çelebi’nin hilafeti zamanında tamamlamıştır. Eserin dibacesinde Ebûbekir Çelebi’yi zikretmiştir. Mezkur eserini tamamlamaya muvaffak olduktan sonra cezbeye düşmüştür.²⁰ Sabûhî Ahmed Dede düştüğü cezbe halinden h.1045’de kurtulmuştur. Kendisinin evsâfını ve kemâlâtını işitmış olan İstanbul’un ileri gelenleri ve dostları kendisini İstanbul’a davet etmişlerdir. Bunun üzerine Sabûhî Ahmed Dede hac kafilesi ile birlikte İstanbul'a gitmiş, kendisine Yenikapı Mevlevîhânesi yakınında bir ev tahsis edilmiştir. Burada Şârih İsmail Rusûhî Ankaravî ile görüşmüştür, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Toğâni Ahmed Dede ile hemdem olmuştur.²¹ İlim ve irfan yönünden kemal sahibi olan Sabûhî Ahmed Dede’nin nâmı İstanbul'a kadar ulaşmış ve bazı ileri gelen kişilerin ve dostlarının Konya'da bulunan Çelebi Hazretlerine müracaatlari üzerine 1040/1631 tarihinde Çelebi Muhammed Ârif Efendi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi’ne şeyh tayin edilmiştir.²² Sabûhî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Toğâni Ahmed Dede’nin vefatı üzerine tayin edilmiş olup Yenikapı Mevlevîhânesi’nde meşihatta bulunan “Yedi Ahmed (Ehamide-i Seb’â)”nın üçüncüsüdür. Bu şahsiyetler şunlardır;

Kemal Ahmed Dede(1010/1601)
 Doğanı(Tuğanı)Ahmed Dede(1040/1630)
 Sabûhî Ahmed Dede(1057/1647)
 Cami(Hacı)Ahmed Dede(1082/1671)
 Karia Ahmed Dede (1090/1679)
 Raci Ahmed Dede(1120/1708)

¹⁶ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.293.

¹⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 277; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 296.

¹⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.275; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.275; Vassaf, *a.g.e.*, s.232; Bursali Mehmed Tahir, *Osmânlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333. c. 2, s. 379.

¹⁹ Vassaf, *a.g.e.*, s. 232; Ziye, *a.g.e.*, s.121.

²⁰ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.275, 300;

²¹ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s.301.

²² Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 304; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 277; Sarı, *a.g.e.*, s. 54.

Pendârî Ahmed Dede(1123/1711)²³

Sabûhî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhânesi’nde on sekiz yıl meşihatta bulunduğu sürede, ahlakı, fazileti, yüksek tasavvuff hal ve bilgisi ile dervişlerin ve sevenlerinin gönüllerini kazanmış, maddî ve manevî faziletleri ile zâhir ve bâtin ehlîne feyz vermiştir. Öyle ki başka tarikatların müntesipleri dahi kendisinden feyz alıp sikke giymişlerdir.²⁴

Devrin önemli simalarından Nefî, Fehim, Nâilî gibi şahsiyetlerin de üstadı olan Sabûhî Ahmed Dede’ nin vefat tarihi kimi kaynaklarda 1054/1644 olarak, kimilerinde ise 1057/1647 olarak geçmektedir. Sahih Ahmed Dede, Esrar Dede, Ali Enver gibi müellifler 1057/1647 de vefat ettiğini bildirirken²⁵, *Sâlim Tezkiresi*, *Mucip Tezkiresi*, Ayvansarâyî, Tabibzâde ve Mehmet Süreyya’ya göre 1050/1644’de vefat etmiştir. Mehmet Sari, Sabûhî Ahmed Dede’den önce Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Toğanî Ahmed Dede’nin ölüm tarihi olan h.1040 tarihini, Sabûhî Ahmed Dede ‘nin Şam’dan İstanbul’a gittiği ve Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatına başladığı tarih olan 1040 tarihini ve burada 17 veya 18 yıl görev ifa ettiğini bilgilerini göz önüne alarak, ve yine kaynakların çögünün h.1057 tarihi üzerinde ittifak ettiğini ifade ederek, onun vefat tarihinin 1057/1647 olmasının daha doğru bir kabul olacağını aktarmaktadır.²⁶ Sabûhî Ahmed Dede’nin naşı Yenikapı Mevlevîhânesi’nin haziresine defnedilmiştir. Vefatından sonra yerine el-Hâc Câmi Ahmed Dede şeyhligé getirilmiştir.²⁷

²³ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 275; Ergun, *a.g.e.*, s. VI; Ziya, *a.g.e.*, s. 107, 138.

²⁴ Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 308; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 276, 281; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 121.

²⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.281; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 121.

²⁶ Sari, *a.g.e.*, s. 301.

²⁷ Şeyhî, *a.g.e.*, a.y. ; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206.

1.2. Edebi Şahsiyeti

Sabûhî Ahmed Dede'nin içinde doğup büyüdüğü yüzyıl, Divan Edebiyatı'nın altın çağını yaşadığı bir zaman dilimidir. Osmanlı İmparatorluğunda 17. yüzyıl, siyasi ve ekonomik çalkantılara rağmen 16. yüzyılda edebî alanda kaydedilen gelişmenin sürdürdüğü bir dönem olup, geçen asırda ulaşılan klasik mükemmelliğe yeni ufuklar kazandırma gayreti göze çarpmaktadır. Öyle ki yüzyılın önemli şairlerinden Sabit "Kaldırıım taşları altında birer şair var" demektedir.²⁸

"Dîvân" kelime olarak, padişahla vezirlerin bir araya gelerek devlet işlerini görüşmek üzere yaptıkları toplantı, Divan Edebiyat'ında şairlerin şiirleri topladıkları kitap, oturacak sedir gibi manalara gelmektedir.²⁹ Divan Edebiyatı, özellikle medresede yetişenlerin Arap ve Fars Edebiyatlarını örnek alarak meydana getirdikleri 11. yüzyıldan itibaren temelleri atılan 13. 14. ve 15. yüzyıllarda gelişerek 16. yüzyılda en üstün dereceye ulaşan 19. yüzyılın ortalarına kadar süren, Tanzimat Edebiyat'ının getirdiği yeni anlayışla ortadan kalkan bir edebiyattır.³⁰ Yüzyılın önemli simaları arasında Nefî, Nâbî, Nâilî, Veysî, Nergîsî, Katip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi isimler yer almaktadır.³¹

Divan Edebiyatı dini ve din dışı olmak üzere iki kısımda mütala edilir. Dini Divan Edebiyatı tasavvufî düşündeden geniş ölçüde faydalanan.³² Kasideleri, gazelleri Mesnevîleri ve başka şekiller altında meydana gelen manzum ve mensur eserleriyle kendine özgü bir dünya anlayışı aksettirir.³³ Bütün dînî felsefi müdevvenât, Kur'an ve hadis, tasavvuf, kissalar ve mucizeler, tarih, esatir, evliya menkibeleri, İran mitolojisi, peygamber hikâyeleri gibi mevzular divan edebiyatının kaynaklarıdır.³⁴

Sabûhî Ahmed Dede Divan şiirini meydana getiren Türkçe, Arapça ve Farsça'ya olan vukufiyeti, iyi bir eğitim görmüş olması ve Mevlevî terbiyesiyle yetişmiş olması gibi vasıfları ile ³⁵ kuvvetli şairler yetiştiren Mevlevî Edebiyatı'nın güzide şairlerindendir.³⁶ Aşağıdaki beyitleri Mevlevî Edebiyatından örnek olarak aktarabiliriz:

Kuru efsane sanur sofî sadâ-yı nâyi
Neyle sâlik idi gör sikke-i Mevlânâ'yı
Tuttu âfâkî sadâ-yı ney ile şevk- i semâ‘
Söyle kim raksa getürdü felek-i minâyi
Yayabaşızâde

²⁸ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayımları, İstanbul, 1973. s. 368.

²⁹ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli, Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1986. s.569.

³⁰ Karaalioğlu, a.g.e., s.567.

³¹ *Osmâni Ansiklopedisi*, Ağaç yay. İstanbul, 1993. s.637.

³² Karaalioğlu, a.g.e., s.568.

³³ Agah Sirri Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1962. s.3.

³⁴ Agah Sirri Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler, Remizler, Masmunlar, Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984. s. 9; Karaalioğlu, a.g.e., s.569.

³⁵ Sarı, a.g.e., s.104 ; *Türk Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1989. c.28 s.503

³⁶ Levend, a.g.e., s.54.

Ey dil istersen eğer kâmil ola noksanın
 Sikkesi altınâ gir Hazret-i Mevlânâ'nın
 Hûdâi Dede

Ka‘be-tü’l-‘uşşâk oluptur hankâh-ı Mevlevî
 Tâc-ı izzet serfirâzıdır külâh-ı Mevlevî
 Şâhidî

Gören sanur ki safâdan semâ‘-i rah iderim
 Döner döner bakarım kûy-i yâre ah iderim
 Esrar Dede³⁷

Sabûhî Ahmed Dede kaynaklarda 17.yüzyılın en mühim edebî simalarından biri olarak zikrolunmamakla birlikte.³⁸ Arapça Farsça ve Türkçe' ye hâkim olması ve bu her üç dilde de şiir yazabilmesi³⁹ onu önemli Mevlevî şairleri arasına sokmaktadır. Yaşadığı dönemde Nefî Fehim ve Nâilî gibi büyük şairlerin ustası olmasının kendisinin edebî iktidarını anlattığını kaynakların çoğu belirtmektedir ve kendisi için şeyhler şeyhi tabiri kullanılmaktadır.⁴⁰ Sadettin Nüzhet Ergun, Sabûhî Ahmed Dede'nin bu gibi şairlerin ustası olduğu görüşüne, bir delile müstenid olmadığı düşüncesiyle karşı çıkmakta, bu görüşün mübalağalı bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır.⁴¹ Fuzûli, Rûhî, Sultan Dîvânî, Yusuf Sîneçâk Dede gibi şairlerin tesirinde kalan Sabûhî Ahmed Dede 17.yüzyılın lisan hususiyetlerine bağlı selis bir ifadeye sahip olup tasavvuftan uzak manzumeler de vücuda getirmiştir.⁴²

Esrar Tezkiresi'nde onun Samtî Dede ve Rûhî-i Bağdadî'yi taklit ederek Şûri Dede ve ondan Sineçâk Dede'ye ulaştığı belirtilmektedir.⁴³ Esrar Dede onu söyle övmektedir: “Gürûh-ı Melamiyye'den Nesîmî vadisinin zarîfânesi ve Şeyh Attâr âsârinun harîfânesidur.”⁴⁴

Sabûhî Ahmed Dede nesir alanında da ihtisas sahibi olan önemli bir Mevlevî büyüğündür. Şam ve İstanbul'da uzun yıllar meşîhat makamında bulunmuş olup *Mesnevî-i Serîfi* muhiblere okumuş, nakletmiştir. Bu sebeple Farsça'yı çok iyi bilmektedir. İncelememizin konusu olan eseri “*İhtiyârât*”, onun mensur bir eseri olup Mesnevî üzerine yapılmış bir şerhtir.

³⁷ Levend, a.y.

³⁸ Ergun, a.g.e., s.X.

³⁹ Yılmaz, a.g.e., s.278.

⁴⁰ Esrar Dede, a.g.e., s.276; Vassaf, a.g.e., s.232; Ziya, a.g.e., s.122; Ali Enver, a.g.e., s.121; Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yaymevi, İstanbul, 1987. s. 1088; Türk Ansiklopedisi, c. 28. s.50

⁴¹ Ergun, a.g.e., s. XXVIII

⁴² Ergun, a.g.e., s.X.

⁴³ Esrar Dede, a.g.e., s.275; San, a.g.e., s.104; Ziya, a.g.e., s.125.

⁴⁴ Esrar Dede, a.g.e., s.276.

Tarih düşürmede de maharetli olan Sabûhî Ahmed Dede, Muhammed Çelebi, Toğanı Ahmet Dede, Bostan Çelebi, Ebubekir Çelebi gibi zatların vefatlarına tarih düşürmüştür.⁴⁵

Iricek şâm-ı firâk etdi Sabûhî târih
Gitdi hayfâ gözümüz nûru Muhammed Çelebî.⁴⁶

İkinci beytin ebced değeri Muhammed Çelebi'nin vefat tarihini vermektedir. Şu beyti de Konya'da kendisinden feyizlendiği Bostan Çelebi'nin vefatı üzerine söylemiş olup ikinci beyitteki “ğam” kelimesinin ebced hesabına göre değeri, Bostan Çelebi'nin (ks) vefatını vermektedir:

Bu firkât nârina erbâb-ı dil yandıkda hasretle
Sabûhî târihin fikreyledim gönlüme ğam düdü.⁴⁷

Az şiir söylemesine rağmen yüksek bir şair olan Sabûhî Ahmed Dede şair olarak geniş bir şöhret kazanabilmiş değildir.⁴⁸ Zamanında bile daha çok “*İhtiyârât-ı Mesnevî*” si ile tanınmıştır.⁴⁹ Samimi mutasavvifâne, rint, neş'eli nüktedan bir şair olan Sabûhî Ahmed Dede şiirlerinde Melami neş'esine sahip olup bilgin ve yüksek ahlaklı bir şeyh'tir.⁵⁰ Farsça şiir yazmada başarılı olan Sabûhî Ahmed Dede İran şairlerinden Urfî'nin (999/1590) tesirinde kalmıştır. “İydiyye” “bayram tebriki” manasına gelen ismiyle dervişler arasında meşur olan gazeli,⁵¹ Farsçadaki edebî üstünlüğünü işaret etmektedir:⁵² Sabûhî Ahmed Dede büyük bir divan vücuda getirmiş olmayıp manzumeleri bir divan teşkil etmektedir. Divanında kaside bulunmamaktadır.⁵³ O, almış olduğu Melevî terbiyesinin de etkisiyle manzumelerinde kimseyi küçük görüp yermediği gibi göklere de çıkarmaz.⁵⁴ Yalnız gazel-i müzeyyel tarzındaki iki manzumesinde Sîtkî ve Mü'min adında iki adamı methetmekte, bir Mesnevîsında de Lâmi'yi latife yollu hicvetmektedir. Sabûhî Ahmed Dede sınırlı da olsa bazı kelime oyuncaklarına yer verir. Bir gazeli “Bâlânın –Bal anın” “Sîmânın- sîm anın” “Rahmân’ın –Rahm anın” gibi cinasları ihtiva etmektedir. Yine bir gazelinde her beytin sonundaki kelimeyi diğer beytin evvelinde kullanmak suretiyle “Reddü'l-acûz ale's-Sadr” sanatını yapmış olsa da divanındaki bu tür örnekler mahduttur.⁵⁵

Sabûhî Ahmed Dede'nin vücuda getirdiği gazellerin mühim bir kısmı nazîredir. Miladi 1651 de vefat eden Hisâlî'nin “*Metâli'u'n-Nezâir*” adlı eserinde Sabûhî Ahmed

⁴⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s.278; Sarı, *a.g.e.*, s.112.

⁴⁶ Sarı, *a.g.e.*, 112.

⁴⁷ Sarı, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁸ *Türk Ansiklopedisi*, c.28, s.503.

⁴⁹ Ergun, *a.g.e.*, s.X; Sarı, *a.g.e.*, s. 104; *Türk Ansiklopedisi*, c.28, s.503.

⁵⁰ *Türk Ansiklopedisi*, c.28, s.503; Sarı, *a.y.*

⁵¹ Ziya, *a.g.e.*, s.122;

⁵² Ziya, *a.y.*

⁵³ Ergun, *a.g.e.*, s.X.

⁵⁴ Sarı, *a.g.e.*, 119.

⁵⁵ Ergun, *a.g.e.*, s.X- XI

Dede'nin iki matla'ına tesadüf edilmektedir. Birisi "nas" kafiyeli gazeldir ki bu tarzda Kemal Paşazâde, Zâtî, Fevrî gibi şairlerin matla'ları vardır:

İkrâm-ı zât-ı pâkin için nâzil oldu nas.
 Zülfü rûhun hikayetidir ahsenü'l-kıssâs
 Bâğ-ı behîst-i kûyunu yâd eylesem şehâ
 Şevk-ı rûhunla mûrûg-i dile tengolur kafes
 Göster hirâm-ı kametini mübtelâlara
 Her bir kademe ayağını sahn-ı câna bas
 Dâîm tavâf-ı Kâ'be-i kûyun eder havâs
 Ammâ şehîd-i aşkın olur cümleden ehas
 Dâîm Sabûhî vasfin okursa aceb midir
 Zülfü rûhun hikayetidir ahsenü'l-kıssas.⁵⁶

Diğeri "efşân eylemiş" kafije ve redifli gazeldir. Bu tarzda ise Şâhî-i Şarkî, Fuzûlî, Şem'i, Hisalî, Firâkî gibi şairlerin matla'ları vardır: Sabûhî Ahmed Dede, şiirlerinde gurur hissine malik olmayan samimi bir şairdir. Nihayet sözlerinin "İsâ-yı Meryem" olduğunu ve şiirlerini okuyanların yeni bir hayat bulacaklarını anlatmakla iktifa etmiştir. Anadolu'da yetişmiş olmasına rağmen Farsça şiir yazabildiğinden dolayı iftihar eden şairde büyük İran şairi 'Urfî tesiri hâkimdir. Kendisi isim tasrih etmemiş olmakla beraber bu şaire birkaç nazire vücuda getirmiştir.

Diğer dîvân şairlerinde olduğu gibi Sabûhî Ahmed Dede'nin şiirlerinde de peygamber kissaları, meşhur şahsiyetler, efsânevî kahramanlar, efsaneler ve rivayetler işlenmektedir. Ayrıca onun şiirlerinde tasavvûfi neş'e hâkim olup "Vahdet-i Vûcûd" prensiplerine kuvvetle sahip olduğu görülür. Bazı gazellerinde ve bilhassa Sâkînâmesi ile Terci-i Bendi'nde "Vahdet-i Vûcûd" prensiplerine bağlı olduğu görülür. Şaire göre nereye bakılırsa "cemâlullah" tecelli edecektir. Ona göre hakiki K'abe, "rû'yetullah"tan başka bir şey değildir. Âriflere cânânin cilveleri her yerde ve an görünmektedir. Fakat bu nimete mazhar olabilmek için ruhanî feyizler alabilmek gereklidir. Suretle mukayyet olmamak, dünya ve ahiretten ibaret olan iki cihanı feda etmek şarttır:

Hoştur dile zevk-i mülk-i mânnâ,
 Kıl âşık isen âni temennâ.⁵⁷

Bunun yanında şair, kalenderâne, rindâne ve bilhassa âşıkâne manzûmeler de yazmıştır. Bazı eserlerini tamamlamaya muvaffak olamamakla beraber kimi eserleri ile fevkâlâdelik gösteren Sabûhî Ahmed Dede, samimi ve özgün yazılarıyla 17. Yüzyılın kıymetli şairlerindendir.⁵⁸ O, divan şiirinin müşterek konuları olan din duygusu, aşk ve tabiat sevgisi gibi konuları işlemekle beraber şairlerine hâkim olan unsurlar aşk ve tasavvuftur.⁵⁹

⁵⁶ Ergun, a.g.e., s. 73.

⁵⁷ Sarı, a.g.e., s. 110.

⁵⁸ Ergun a.g.e., s.XI- XII.

⁵⁹ Sarı, a.g.e., s. 108.

Kıl u kâli giderip bende-i ‘aşk ol ki dilâ
 ‘Aşktır bedrekaşı memleket-i ma‘nânın.⁶⁰

Terci-i Bendî’nde ise şöyle der:

Sâlik isen tarîk-i vahdete ger,
 Dâmen-i ‘aşkı tut odur rehber.⁶¹

Yine O, “budur” redifli bir gazelinde insanoğlunun bazı sıfatlarına temas ederek bir beytinde, bu dünyada ebedî olmadığını gün gelip yok olup gideceğini bilen insanın dünyanın maddi menfaatlerine aldanmaması gerektiğini İbrahim Edhem’in (ks.) kissasına telmihle anlatır:

Eğmez erbâbı fenâ tâc-ı zer-i hurşide baş
 Tâht-gâh-ı âlemde meyl etmez Edhemlik budur.⁶²

Daha önce de geçtiği gibi o bir aşk şairidir. Aşağıdaki beyitler onun aşkını terennüm ettiği şiirlerinden örnektir:

Bir turfa sanem zülfü etti beni giriftâr
 Ey kafiri ‘aşk ol büt ü zünnâra ne dersin

‘Aşk çün perdeden ‘iyân oldu
 Masivâ-yı Hudâ nihân oldu.

diyen şair, şu beytinde de baktığı her şeyde aşkını gördüğünü dile getirmektedir:

‘Aşktan bir neş’edir eşyâda her cünbüş ki var
 Her neye kılsan nazar ikrâh u inkâr eyleme.

Bu dünyada en iyi amelin (niyetin) aşk isteme, aşktan uzak kalmama olduğunu belirten Sabûhî Ahmed Dede, gönlüne seslenerek aşktan başka bir kâr (iş, kazanç) istememesini söyler:

Her ne kim ‘aşk iktizâ eyler odur hayru’l-‘amel
 Andan özge ey gönül ‘âlemde bir kâr eyleme.⁶³

⁶⁰ Ey gönül içindeki dedikodu (kötülükleri) giderip aşka bende ol (tutul). Çünkü ma‘nâ memleketine giden yolun kılavuzu aşktır. Aşk yolunu aydınlatarak yeni manaları bulmayı sağlar.

⁶¹ Sarı, a.y.

⁶² Sarı, a.g.e., s. 121.

⁶³ Sarı, a.g.e., s. 122, 123.

1.3. Tasavvufî Şahsiyeti

Mevlevîlik tarihi üzerine tezkiresi bulunan Esrar Dede'nin "Meyhâne-i mahabbetin mahzen-i râhu rûhu ve vîrâne-i hakîkatın gencîne-i pür fütûhu Sabûhî Ahmed Dede' dir."⁶⁴ diyerek övdüğü Sabûhî Ahmed Dede'nin tasavvufî hayatı hakkında kaynaklarda kendisinin Bektaşılığının ve Mevlâvîliği'nden söz edilir. Şöyle ki Sabûhî Ahmed Dede babasının da ulemadan olması hasebiyle kendisi de ilim tahsilinde bulunmuş, gençliğinde ilim ve marifet öğrenmeye çalışmış, bunun yanı sıra büyük tarikat şeyhlerinin meclislerine devam etmiştir. Daha sonra Eyüp Sultan Camii yakınlarında inziva hayatı yaşayan Kasım Dede isminde bir Bektaşî şeyhine intisab ederek, kendisinden istifade etmiştir.⁶⁵ Kasım Dede'nin vefatından sonra Konya'ya gitmiş ve orada Mevlâvîlige intisab etmiştir. İlk gençlik yıllarda bir Bektaşî olan Kasım Dede'ye intisab etmiş olmasından hareketle Sabûhî Ahmed Dede'nin de bir Bektaşî olduğu söylenemez. Bu konuya ilgili olarak Uşşâkî ve Şeyhî gibi müellifler, onun Bektaşılığından hiç söz etmezler. Sâkib Dede ve Esrar Dede'nin bu rivayeti aktardıklarını belirten Sâdettin Nûzhet Ergun, Sabûhî Ahmed Dede'nin şiirlerine baktığımızda onun Bektaşî olduğunu çağrıştıracak herhangi bir unsuru rastlayamayacağımızı ve onun bidayette Bektaşî iken sonradan Mevlâvîlige intisab ettiğini söylemektedir.⁶⁶ Zîra 16. Yüzyıldan itibaren Yusuf Sîneçâk gibi bazı Mevlâvî şairlerinde görülen hurufilik remizlerine Sabûhî Ahmed Dede'nin sadece bir şiirinde tesadüf edilmekte olup, bu da onun Bektaşî olduğunu söylememize yeterli gelmemektedir. Mevlânâ aşkına gönül verdiği ve neyden daha tesirli iniltilere sahip olduğunu söyleyen Sabûhî Ahmed Dede, bilhassa "semâ" redifli gazelinde samimi bir Mevlâvî olduğunu sarâhatle anlatır.⁶⁷ Bu konuda Mehmet Sarı onun,

Ney benimle nefes birâderidir.
Bağlıyız ikimiz de bir nefese.

beytinden hareketle Sabûhî Ahmed Dede'nin Bektaşî nefeslerini hatırlatırcasına nefes kelimesini kullandığını, aynı zamanda Mevlâvîliğin simgesi sayılan ney kelimesini kullanarak her iki tarikatı manada birleştirmek istediğini ve onun Bektaşılığının Mevlâvîlige hazırlık ve geçişten ibaret olduğunu belirtmektedir.⁶⁸ Yine Mehmet Sarı'ya göre Sabûhî Ahmed Dede, Hz. Hüseyin hakkında yazmış olduğu bir mersiyesinde dahi Bektaşılığının hissettirmemekte ve sünni şairlerin yolunu takip etmektedir.⁶⁹ Bu mersiyesinin bir beyti şu şekildedir:

⁶⁴ Muhabbet meyhaneinin, mahzenindeki şarabı, hakikat viranesindeki hazinenin bulunduğu Sabûhî Ahmed Dede' dir.

⁶⁵ Ziya, *a.g.e.*, s.119.

⁶⁶ Ergun, *a.g.e.*, s.VI.

⁶⁷ Ergun, *a.g.e.*, s.IX.

⁶⁸ Sarı, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁹ Sarı, *a.g.e.*, s. 60.

Sabûhî cân u dilden bende-i âl-i peygamberdir.
Bu sözde zerrece yok şüphemiz Allah a‘lemdir.

Sabûhî Ahmed Dede, Kasım Dede'nin vefatı üzerine seyahate çıkışmış ve Konya'ya uğramıştır. Âşıkların hasret giderdikleri bir yer olan Mevlânâ türbesi ve tekkedeki yüksek mânevî haller ve kerametler duygularını beslediğinden dergâhın postnişini Bostan Çelebi hazretlerinin feyz ve öğrenim bahçesine can atıp tekkenin mutfağında, Mevlevîliğin önemli bir erkani olan çileye girmiştir. Çilesini tamamlamaya muvaffak olduktan sonra kendisine tekbirlerle sikke giydirilerek, âşıklar arasına katılmıştır.⁷⁰ Çile Mevlevîlikte nefis tezkiyesi için uygulanan bir disiplin olup bin bir gün süren zorlu bir eğitimdir. Hakiki bir Mevlevî olabilmek için sabır ve metanet isteyen çilenin çekilmesi gerekdir ki buna “çileye soyunma” denir. Tarikata yeni giren kimseye muhib denilir. Çilesini muvaffakiyetle tamamlayan muhib artık “dede” ünvanına nail olur. Çile eğitimini kısaca özetleyeceğ olursak; tarikata yeni giren müptedi üç gün süreyle dergâhın mutfağında misafir edilip sabrı ölçüldükten sonra on sekiz gün süreyle geldiği elbise ile hizmet ettirilir. Bu süre içindeki sabır ve metanetine göre muhib, bin bir günlük çile eğitimine alınır. Çile sırasında mutfakta yatıp kalkan muhib, dövülse de sövülse de itiraz etmeyecek, başta mutfak olmak üzere ayakçılık, süpürgecilik, çamaşircilik, pazarcılık, yatakçılık gibi işlerde çalıştırılacaktır. Maddi ve dünyevi işlerin remizleri yerinde olan bu tür faaliyetlerin yanı sıra, salikin mânevî ve ruhani tekâmüllü için çile günlerinde musiki dinleme, sema meşk etme ve Mesnevî okuyup dinleme gibi unsurlara da yer verilir.⁷¹ Bu şekilde bin bir günlük çilesini tamamlayıp dervişlik payesini elde etmiş ve böylece dergâhta kendisine bir hücre verilmiş kişilere Mevlevîlikte “dede” adı verilmektedir ki bu kişiler aynı zamanda şeyh namzedi kimselerdir. İşte Sabûhî Ahmed Dede de Konya'da bin bir günlük çilesini tamamlayarak hikmet, edep ve irfan sahibi olmuş, böylelikle dedelik makamına ulaşmıştır.⁷²

Sabûhî Ahmed Dede, makam sahiplerinden uzak durmayı tercih eden zâhid bir kişiliğe sahip olmuştur. Bir gün Konya dergâhına bir vezir gelerek dervişlere harcanmak üzere Bostan Çelebi'ye bin dinar verir. Orada bulunan dervişler de teşekkür etmek için vezir giderken kalkıp onu uğurlarlar. Bu hareketi Sabûhî Ahmed Dede ve Kartal Dede hoş görmezler ve kalkıp Meram'a giderler. Buradan anlaşılmaktadır ki o, maddi bir bekłentisi olduğu düşüncesine meydan vermemek için yöneticilerden ve makam sahiplerinden uzak durmayı tercih etmiştir.⁷³

İlim ve marifet öğrenmek hususunda çok gayret eden, böylece Bostan Çelebi Hazretlerinin sevgi ve ilgisini kazanan Sabûhî Ahmed Dede, Konya'da çilesini

⁷⁰ Ziya, a.y.

⁷¹ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Mevlevî Âdap ve Erkanı*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1982. s. 137.

⁷² Sarı, a.g.e., s. 42.

⁷³ Sarı, a.g.e., s. 122.

tamamladıktan sonra Şam Mevlevîhanesi’nde postnişin olan Bağdatlı Alemî Dede’nin vefat etmesi üzerine buraya şeyh olarak tayin edilmiştir.⁷⁴

Sefîne-i Evlîyâ isimli eserde “Hâlât-ı garîbesi müşâhede olunmuş ricâl-i Mevlevîyye’dendir”⁷⁵ diye anılan Sabûhî Ahmed Dede’nin Şam Mevlevîhanesi şeyhligine tayini ile ilgili olarak kaynaklarda şu olay anlatılır. Sabûhî Ahmed Dede bir gün hayatı iken manen aşinalık kurmuş olduğu meczup bir dervîş olan Baba Ahizâde’nin kabri başında onun için tanzim ettiği şu beytini okumak ister.

Üştür-i ner tîg-i uryan, mest-i bî sabr u sükûn,
Hazret-i Baba Ahizâde şeh-i milk-i cünûn.

O sırada kendisine bir vecd hali galip olur ve gaipten bir ses “oku” der. Beyti okuduktan sonra yine aynı ses “Size Şam Dergâhi halifeliğini verdiler der”. Gerçekten de az bir zaman sonra Şam Mevlevîhanesi halifelinin boş olduğu haberi Konya’ya ulaşır ve kendisine burasının halifeliği vazifesi tevdî edilir.⁷⁶

Sabûhî Ahmed Dede, hareketlerinde teklifsiz, kalender, içi temiz bir dervîştir. Çoğu zaman vecd halinde olduğu için şehir dışına ıssız dağlara çıkar, oralarda günlerce kalır. Yine böyle bir cezbe halindeyken Şam dışına çıkarak dağlara düşmüş ve birkaç gün dergâha dönmemiştir. Şeyhin günlerce geri dönmemesinden meraka düşen şeyhler ve dervîşler kendisini aramaya çıkmışlar, nihayet ıssız bir yerde etrafında bir takım vahşi hayvanlar olduğu halde bulmuşlardır. Bu halden korkan şeyhlerin ve dervîşlerin korkularını sezen Sabûhî Ahmed Dede hiç düşünmeden şu beytini okumuştur:

Beni Mecnûn'a kıyas eylemen ey vahş u tuyûr,
Şerer-i âhim irişür, dağlin yanından.⁷⁷

Bu beyti okuyunca vahşi hayvanlar ve kuşlar bir acayıp hal içerisinde olan şeyhin yanından çekiliplik gitmişlerdir.

Sabûhî Ahmed Dede’nin fazileti İstanbul’da duyulunca bazı ileri gelen şahsiyetlerin ve dostlarının Konya’daki Çelebi hazretlerinden ricası üzerine kendisi, Tuğânî Dede’nin vefatı ile boşalan Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhligine tayin edilmiştir. Sabûhî Ahmed Dede, bu dergâhta on sekiz yıl boyunca ifa ettiği vazifesi sırasında ahlâkı, fazileti, yüksek tasavvufi hal ve bilgisi ile dervîşlerin ve erenlerin hümet ve muhabbetini kazanmış, hatta diğer büyük tarîkatların fukarâ ve mensupları kendisine bîat ederek sikke giydirmişlerdir. Bu da onun ne kadar ârif bir önder olduğunu delilidir.⁷⁸

Sabûhî Ahmed Dede’nin tasavvufi şahsiyetiyle ilgili olarak kaynaklarda şu olay da anlatılmaktadır. Kendisinin, sonradan “ ‘Iyîşî (canlı, dirilik, safâ, safâlı, eğlenceli) ” mahlasını kullanan, kalender dervîşler arasında adını duyurmuş bir dervîşi vardır. Bu

⁷⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 276; Ziya, *a.g.e.*, s.119.

⁷⁵ Vassaf, *a.g.e.*, c.5, s.232.

⁷⁶ Ziya, *a.g.e.*, s.120.

⁷⁷ Sakın beni Mecnun zannetmeyin ey vahşî hayvanlar ve kuşlar.

Etrafimdandan çekiliplik dağlin sonra âhimin kivîlcımı sizi yakar.

⁷⁸ Ziya, *a.g.e.*, s. 121.

dervişin gençliği yiyp içip eğlenmek ile geçmiş iken şeyhine intisabından sonra onun hayat veren nefesi, mânevî terbiyesi sayesinde içkiden ve sarhoşluktan vazgeçip, dünyanın girdaplı suyundan insanlığın selamet sahiline çıkmıştır.⁷⁹ İşte bu ‘Iyşî’ isimli dervişinin Sabûhî Ahmed Dede’ye intisabı şöyledir: Bir gün dostları ve dervişleri ile beraber gezintiye çıkmış, yolda elinde hançer, sarhoş bir vaziyette olan ‘Iyşî’ ile karşılaşmışlardır. ‘Iyşî’, şeyhin üzerine doğru gelerek kendi şekil ve haline doğru olarak tercüman olacak bir şiir söylemesi konusunda ısrar ederek aksi halde hançeri ile kanını dökeceğini söyler. Bunun üzerine Sabûhî Ahmed Dede sükünetini bozmadan ve fazla düşünmeden gayet sakin bir eda ile şu beyti okuyuverir:

Hançer elde tîğ belde bâde serde sîne çâk,
Şeh-levendim tarz-ı hâssin âdemi eyler helâk.

Sabûhî Ahmed Dede daha sonra bu kalenderce beyti üzerine meşhur bir müseddes tertip eder. ‘Iyşî’ kendine gelip olanları öğrenince yaptıklarından dolayı üzülüp pişman olur. Özür dilemek için şeyhin yanına gidip elini öper ve kendisine intisab eder. Kısa bir zaman içinde şeyhinden feyzlenir ve şiirler yazmaya başlar. Şu beyit ‘Iyşî’nin şeyhine olan hayranlığını dile getirmek için kaleme aldığı nazirelerinden biridir:

N’ola hoş olsa dil-i ‘Iyşî, ki mihr âsâ bu bezm içre,
Âna câm-ı safâ dest-i Sabûhî’den verilmiştir.

⁷⁹ Ziya, a.y.

⁸⁰ Elinde hançer belinde kılıç, kafanda içki göğsün bağrın açık olduğu halde,
Ey yakışıklı senin şu özel durumun insanı üzüntüden helak eder.

⁸¹ ‘Iyşî’nin gönlü, şu dünyada güneş gibi parlaması,
Ona içki kadehinin Sabûhî elinden sunulmuş olmasındandır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESERLERİ:

Sabûhî Ahmed Dede hakkında kaynak eserlerde, kendisinin beş eseri olduğundan bahsedilir. Bunlar Farsça *Dîvân*, *Bülbüliyye*, Türkçe *Dîvân*, *Sâkînâme* ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*dir.

*Sicill-i Osmanî*de Sabûhî'nin "...Türkçe ve Farsça dîvânlarından başka, *Münazara-i gül ü Mül*, *Münazara-i Şeb ü Ruz*, *Hüsrev ü Şirin*, *Mahmud ü Eyaz*, *Tenbakü-name* ve *İhtiyârât-ı Mesnevî* namında eserleri vardır..." demekle beraber, *Münazara-i gül ü Mül*, *Münazara-i Şeb ü Rûz*, *Hüsrev ü Şirin*, *Mahmud ü Eyaz*, *Tenbakü-name*, adlı eserler, Rasih Ahmed Dede'nindir. (1111/1699)⁸²

2.1. Türkçe Dîvân'ı

Sabûhî Ahmed Dede, Türkçe *Dîvânı*'nı, Konya Mevlevîhânesi'nde girdiği bin bir günlük çilesi sırasında telif etmiştir.⁸³ Zira Mevlevîlik'te çile eğitimi sırasında muhib, kendisine verilen vazifelerin dışında, hat, şiir, musiki gibi bazı işler ile de iştigal edebilmekteydi. Bu eserin beş yazma nüshası vardır. Türkçe *Dîvânı* ilk önce Sadettin Nüzhet Ergun tarafından "Sabûhî, Hayâti ve Eserleri" adlı kitabı ile hazırlanmış, daha sonra Mehmet Sarı tenkitli neşri yapılmıştır.⁸⁴

Türkçe Divani'nın yazma nüshaları sırasıyla şunlardır:

1.Mecmua-i Eş'ar, Ankara Milli Ktp., Yaz. F.B. 321/3 (vr. 39a- 55b) bölümündedir. Özellikleri, 280*173- 200*65 mm ebadında, ta'lik hat, arma ve harf filigranlıdır. Bazı beyitleri kırmızı mürekkeple yazılmış olup, siyah meşin ciltlidir. Müstensihi Hasan b. Mustafa'dır.

2.Millet Ktp. Ali Emîrî (Manzum Eserler), Yaz. No:249. Mikrofilm: Ankara Milli Ktp. MFA. No: (d) 676. Yk:25; Ebad: 200*127- 150*070 mm. Ta'lik hat olup, sözbaşları, der-kenardaki bazı isimler tercî-i bend ve müseddeslerdeki tekrar edilen beyitler kırmızı olup, kırmızı deri ciltlidir. Sırtı kahverengi meşindir.

3.Mecmua-i Eş'ar, İ.U. Ktp. Yaz. No: 3532 (vr. 98a-123b). 213*115-181*080 mm ebadında olup ta'lik hatlıdır. Filigransız sarı kağıt olup, kahverengi meşin ciltlidir.

4.Bir diğer nüsha ise Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesinde, (Hazine Ktp.) No: 952'dedir. 230*132-196*088 mm ebadında olup, ta'lik hatlıdır. Müstensihi Şeyh Seyyid Sibâyi olup istinsah tarihi 1123 hicridir.

5.Beşinci nüshası da Medine Arif Hikmet Bey kütüphanesinde olup, No: 3635'dedir. 200*130mm ebadında olup, nesih hatlıdır. İstinsah tarihi 1210 olup, müstensihi Dervîş Hüseyin Altuni'dir.

⁸² Levend, Agah Sirri, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984. c. 1. s. 131, 135, 144 ; Sarı, a.g.e., s. 163.

⁸³ Sâkîb Dede, a.g.e., c. 2. s. 80.

⁸⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 278.

“Hamd” ifadesiyle başlayan Sabûhî’nin Türkçe Divanı’nda, muhtelif manzumeler bulunmaktadır. Dört nüshann da başında sâkînâme mevcuttur. Sabûhî’nin Türkçe Divanı’nda dört tarih vardır ki bunlar 4,5,6,2 beyitli olup, toplamı 17 beyittir. Tercî-i Bend, 10’ar beyitlik 5 bentten mürekkep olup 50 beyittir. Her biri 15 beyitli 3 müseddesinin toplam beyit sayısı 45’tir. Divanda 9 beyitli bir münâcât, 9 beyitli bir nât-ı şerîf vardır. Yine Divan’dâ 85 tane gazel vardır. Bu gazellerin beyit sayısı 477’dir. Türkçe Divan’dâ bunlardan başka 9 rubai, 3 kit’â, 6 müfred mevcuttur. Türkçe Divan, toplam 761 beyitten müteşekkildir.⁸⁵

2.2. Farsça *Dîvân’ı*

Bir Mevlevî şeyhi ve şairi olan Sabûhî Ahmed Dede Farsça’yı iyi bildiği için, bu dille de şiirler yazmıştır. Ancak Sefine-i Nefise-i Mevlevîyan’dâ, onun Türkçe *Dîvân’ı*’nı Konya’dâ tamamladığı, Farsça *Dîvân’ı*’nı ise tamamlayamadan vefat ettiği yazılıdır. Nitekim Mehmet Sarı, Farsça *Dîvân’ı*’nı elde edemediklerini, Farsça şîrlerinin Türkçe Divanı’nın nüshalarında yer aldığı belirtmektedir. Türkçe Divanı’nda bulunan Farsça beyitler toplam 93 beyittir. Bu beyitler 1 kaside, 9 gazel, 9 rubai, 1 kit’â, 1 de müfred’den müteşekkildir.⁸⁶

2.3. Sâkînâme

Divan şiirinde türlü mazmunlara vesile olacak şekilde şairlerce en çok kullanılan kelimelerden olan sâkînin bulunduğu içki meclislerinin maddi ve mânevî bütün havasını terennüm eden manzumelere genel olarak “Sâkînâme” adı verilir. Durum böyle olmakla beraber İslamiyet’in sarhoşluk veren içkiyi yasaklaması sebebiyle hayatı boyunca içkiyi ağzına almamış şairlerin de sâkînâme yazdıkları vâkidir. Tasavvufî nitelikteki bu sâkînâmelerde sâkî “mûrşid”, şarap “ilahi aşk”, âşık “Allah’ın cemal ve celâline müştâk olan”, ma’sûk “Allah”, kadeh, kase, sürâhi, cam gibi kelimeler ise “âşığın kalbi” manasındadırlar. Türk Edebiyatı’nda en olgun ve gelişkin şeklini 17. yüzyılda almaya başlayan sâkînâmeler, Revânî ile beraber Azmizâde Hâletî (ö. 1630), Atayî (ö. 1635), Riyâzî (ö. 1644) gibi şairlerde müstakil birer tür olarak görülürken, pek çok şairimizin ise divanları içerisinde yer alırlar. Türk Edebiyatı’nda altın çağının 17. yüzyıl olduğu kabul edilen sâkînâmeler, terkîb-i bend, tercî-i bend ve kasîde nazım şekilleri ile kaleme alınmış olmakla birlikte daha çok mesnevî biçiminde yazılmışlardır. Sabûhî Ahmed Dede’nin *Sâkînâmesi* de Farsça *Dîvânı* gibi, Türkçe *Divanı* içerisinde olup, 113 beyitten oluşmaktadır.⁸⁷

Sâkînâmeler umumiyetle felekten şikâyet, tabiat tasviri, sâkiye hitâb, meyhâne, saz, bahar, hazan, şîtâ, gibi konulardan bahseder. Sabûhî Ahmed Dede’nin *Sâkînâmesi* de aşağı yukarı böyle olmakla beraber o, manzumesine şikâyetle değil hamd

⁸⁵ Ergun, a.g.e., s. XIV ; Sarı, a.g.e., s. 169.

⁸⁶ Sâkîb Dede, a.g.e., a.y. Sarı, a.g.e., s. 170, 171.

⁸⁷ Sarı, a.g.e., s. 172.

ile başlar. Manzûmesinde şarabı ve onun çağırtıldığı diğer mefhumları tasavvufî istılahları ile ele alarak anlatan Sabûhî, İslamiyet'in de haram kılmış ve menetmiş olduğu şarabı zemmetmektedir. Peygamber kıtaslarına da telmihte bulunulan *Sâkînâme*'de dünyanın geçiciliği ve dünyaya değer verilmemesi gerektiği gibi konulara da değinilir.

2.4. Bülbüliyye

S. Nûzhet Ergun, Sabûhî Ahmed Dede'nin *Bülbüliyye* adlı manzum bir eseri olduğundan bahsetmekle beraber kesin bir ifade kullanmamaktadır. Diğer kaynaklarda da bu isimde bir eserden bahsedilmemesi böyle bir eserin varlığı konusunda zihinlerde şüphe uyandırmaktadır.⁸⁸

2.5. İhtiyârât-ı Sabûhî

Sabûhî Ahmed Dede'nin bir diğer önemli eseri, *İhtiyârât-ı Sabûhî* adıyla kaleme aldığı *Mesnevî* şerhidir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eser hakkında Üçüncü Bölüm'de ayrıntılı olarak bilgi verilecektir.

⁸⁸ Ergun, a.g.e., s. XXVII ; Sarı, a.g.e., s. 180

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ

İhtiyârât, “seçme, seçilme” manalarına gelen “ihtiyâr” kelimesinin çoğuludur. “*İhtiyârât-ı Sabûhî*”, “*İhtiyârât-ı Mesnevî*” gibi kısa adlarla deðinilen eserin tam adı, “*Kitab-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi*” veya “*Kitabu'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf*”, ya da “*El-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf-i Sabûhî Ahmed Dede*”dir.⁸⁹

Sabûhî Ahmed Dede, “*İhtiyârât*”ı 1027/1617 yılında Türkçe olarak kaleme almıştır. Eserini Şam’da bulunduğu yıllarda, kendisi gibi Şam dergâhı şeyhliginde bulunmuş İlmi Dede Hazretleri’nin “*Şerh-i Cezire-i Mevlevîyye*” adlı eserine nazire olarak yazmıştır. Mevlânâ’nın 6 ciltlik *Mesnevîsi*’nin her bir cildinden seçtiği beyitleri Türkçe şerh ederek yine 6 ciltte toplamak suretiyle bu eserini meydana getirmiştir. Bu konuda Sahih Ahmed Dede, Sabûhî Ahmed Dede’nin Şam’da mevlevîhâneye naklolunduktan sonra *Mesnevî-i Şerîf*’in her bir cildinden seçtiği beyitlerle ayen *Mesnevî* gibi altı ciltlik bir eser meydana getirdiğini, adını “*İhtiyârât-ı Sabûhî*” koyduğunu ve bu seçtiği beyitleri bilâhare, Türkçe şerh ederek, manalarını tahrir ettiğini belirtmektedir.⁹⁰

3.1. Nüshaları

Sabûhî Ahmed Dede eserini Şam’da 12 yılda tamamlamış olup tamamı altı cilttir. Yalnız mevcut nüshalar içerisinde 5. ve 6. ciltler bulunmamaktadır. Bu ciltlerin, Yenikapı Mevlevîhânesi’nde, 1324/1906’dâ çikan yaninda yanan nüsha içerisinde olabileceği kanaati mevzubahistir.

İhtiyârât-ı Mesnevî’nin mevcut 8 yazma nüshası şunlardır:

1. Ankara İl Halk Kütüphanesi, Yaz., No: 440’dâ bulunan nüsha, 152 yaprak, 213*140 ebadında olup, bozuk ta’lik hatlıdır. Meşin kaplı mukavva ciltli olan bu nüshanın baş tarafı noksan olup kütüphanede “*İhtiyârât-ı Mesnevî, Mevlânâ Celâl al-Din Rumi*”diye kayıtlıdır.

2. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Yaz., No: 2084’dâ, 1. ve 2. ciltler şeklinde bulunan nüsha 302 yaprak olup, 210*170- 228*109 mm ebadındadır. 26 satırlı, ta’lik hatlı, miklepli, zencirekli, meşin ciltlidir. Mesnevîden alınan beyitler, ayetler, hadisler ve bazı sözler kırmızı, ilk iki yaprak kenarları çifte altın cetvel ile, diğerleri ise kırmızı cetvel ile çerçevelidir. Müstensihi Medine-i Münevvere Mevlevîhânesi şeyhi Hacı Mehmed Nuri el-Mevlevî, istinsah tarihi ise 1249/ 1833’tür.

3. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar, No: 2085’de 1.ve 2. ciltler şeklinde bulunan nüsha 320 yaprak olup, 287*175- 212*127 mm ebadındadır. 19 satırlı, nesih hatlı, miklepli, üstü kağıt, sırtı ve kenarları meşin, kağıt kaplı mukavva ciltlidir. Ayetler, hadisler ve bazı sözler kırmızı yazılmış, *Mesnevî*den alınan bazı beyitlerin

⁸⁹ Vassaf, a.y. ; Ali Enver, a.g.e., s.120 ; Ziya, a.g.e., s. 96 ; *Türk Ansiklopedisi*, c.5, s. 503.

⁹⁰ Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s. 299-300.

üzeri de kırmızı ile çizilmiştir. Varak la'da Sabûhî Ahmed Dede'nin 1050/1640'da Konya Dergâhi'na, Dergâhın 18. celebisi olan Hüseyin Çelebi Efendi'nin (1077/1666) hilafeti zamanında vakfettiğine dair, kendi el yazısı ile vakfiye kaydı vardır.⁹¹ Bu nûsha Sabûhî Ahmed Dede tarafından Konya Mevlevîhânesi'ne vakfedildiği için biz de çalışmamıza bu nûshayı esas aldık.

4. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar, No:2086'da 3. ve 4. ciltler şeklinde bulunan nûsha, 228 yaprak olup, 285*180- 205*105 mm ebadındadır. 19 satırlı, ta'lik hatlı, miklepli, kenarı cetveli, ortası şemseli olan nûshanın koyu kahverengi mukavva üstüne meşin geçirilmiş, kenarları tamir görmüş bir cildi vardır. Başlıklar, ayet ve hadisler kırmızı ile yazılmıştır. İlk yaprakta,babası ser-tabbah Hasan Ziya Dede adına Selahaddin Çelebi tarafından vakfedildiği kayıtlıdır. Müstensihi İsmail b. Haydar el-Tuzlavî olup, istinsah tarihi İstanbul- 1052/ 1642'dir.

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa bölümü, Yazmalar, no: 228 ve Ankara Milli Ktp., MFA., No: 4386'da bulunan nûsha, 298 yaprak olup 300*198- 205*113 mm ebadındadır. 25 satırlı, nesih hatlı, filigransız su yollu beyaz kağıtlı, vişne rengi deri ciltli, şemseli, miklepli ve şirâzelidir. Başlıklar ve Farsça sözler kırmızı olup siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın ilk yaprağındaki mühürde “eş-Şeyh Ali el-Mevlevî...” yazılıdır. Aynı yaprakta “*Kitab-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi*” ve “Sabûhî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevîhânesi’nde şeyh iken vefat eyledi. *Mesnevî-i Şerîf-i Hazret-i Mevlânâ*’dan bazı ebyât-ı şerîfi ihtiyâr idüb, ismini *İhtiyârât-ı Sabûhî* demiştir.” bilgisi vardır. Varak 1b'de”... Ol meşhur olan ebyât-ı müşkileyi intihab eyleyüb, ihtiyârât-ı Sabûhî deyi ad kodum” yazılıdır. Müstensihi Dervîş el-Hac Muhammed Baba Dost, istinsah tarihi 14 Ramazan 1216'dır.

6. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa bölümü, Yaz., No: 606'da 1 cilt olarak bulunan nûsha 197 yaprak olup, 345*215- 245*120 mm ebadındadır. la'da 26, diğer yerlerde 33 satırıdır. Ta'lik hatlı, başlık tezyinatlı, ilk yaprak cetveli tezhipli, Farsça sözler kırmızıdır. Filigransız sarı kağıtlı, şirazeli köşebendli, yaldızlı çiçek şemseli ve çift cetveli meşin ciltlidir. Müstensihi Es-Seyyid Ali Necmeddin b. er-Rıza el-Mevlevî el-ma'ruf b. hulefa-yı mektub-i Sabûhî Ahmed Dede, istinsah tarihi 20 Rebi'ü'l-Ahir 1261/1845'dir.

7. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, Yazmalar, No:1310 ve Ankara Milli Kütüphane, MFA (A), 1961'de 1 cilt şeklinde bulunan nûsha, 410 yaprak olup 210*150- 160*080 mm ebadındadır. 25 satırlı, nesih hatlı (Iran nesihî), filigransız beyaz kağıtlıdır. Dikişli, şirazeli, miklepli bez kaplı, eskimiş deri ciltli, siyah mürekkep yazılı, Farsça sözler kırmızı yazılıdır. Yazmanın ilk yaprağında “*Hâza Kitabü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf*” ve son yaprağında “*El-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf, Sabûhî Ahmed Dede*” yazılıdır. Müstensihi Mustafa Abdulgaffar'dır.

8. İ.Ü. kütüphanesi Yazmalar No:1495'de bulunan nûsha, 326 yaprak olup 325*203 mm ebadındadır. 1b'de 23, diğer yerlerde 25 satırlı olan bu nûsha, nesih hatlı, koyu kırmızı meşin şemseli ciltlidir. *Mesnevî*'den alınan sözler, ayetler, hadisler ve bazı

⁹¹ Gölpinarlı, Abdülbâki, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 1971. c. 2, s. 143.

sözler kırmızı ile yazılmıştır. Cetveller de kırmızı olup ser-levha müzehheptir. 2b'de "...evvel meşhur olan ebyat-ı müşkile-yi intihab eyleyüb *İhtiyârât-ı Sabûhî* deyü ad kodum" yazılıdır. Müstensihi, Zakir Derviş es-Seyyid İsmail el-Müstehir bi Hâfizi' l-Kur'ân, istinsah tarihi 1251/1835'dir.

3.2. Muhtevâsı

Sabûhî Ahmed Dede, "*İhtiyârât*'ı, Şam' Melevîhanesi şeyhi olduğu yıllarda kaleme almaya başlamış, bir ara şeyhlik vazifesinden azledilmesi üzerine belli bir süre eserin yazılması inkıtaa uğramıştır. Bilâhare *İhtiyârâtı* tamamlamaya muvaffak olan Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât* ile ilgili olarak sunuları söylemektedir: "Çün bir eymen-i evkâtda ve eşref-i sa'âtta gelüp mağrûse-i Şâm'a vâşıl olup, ol hîmet-i sa'âdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şerû' olundu. Ba'zi ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm ve ilhâh eylediler ki, *Mesnevi-i Şerîf*de vâki' olan âyat ve ehâdişîn ve 'arabi ebyâtiñ tefsîrin ve ba'zi müşkil olan ebyâtın icâz ve ihtişâr üzere türkî 'ibâretle şerh eyleyem. Tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola."⁹² Buna göre Sabûhî Ahmed Dede, sevenleri ve dostlarının ricası üzerine eserini kaleme almıştır. *Mesnevi*'deki ayet ve hadis ihtiva eden bazı beyitleri seçmiştir. Bunun yanında Arapça olan diğer bir takım beyitleri ve manası nispeten muğlak olan beyitleri de seçerek, tarikata yeni intisab eden dervişlerin daha iyi anlamaları için Türkçe olarak şerhetmiştir. Diğer bir yerde de Hz. Mevlânâ'nın eseri *Mesnevi-i Şerîf*in telif sebebinin şu şekilde izah etmektedir: "İhvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâya şöyle ma'lûm ola ki te'lîf-i kitâb-ı Meşnevî ve taşnîf-i câmi'-i beyyinât-ı ma'nevîden makşûd-ı aşlı ve murâd-ı külli irşâd-ı erbâb-ı istî' dâd ve terbiyyet-i tâlibân-ı tarîk-ı sedâd ve zîkr-i ahyâl-i mebde'-i ma'âş ü mi'âddur. Ve beyân-ı 'avâlim-i âyâb ki mebde'-i nev'-i insân ve maşdar-ı cem'-i kevn ü mekândur."⁹³ Buna göre Mesnevî-i Şerîf, mânevi istidâd sahibi olan kimseleri irşâd eylemek, tarikat ehli olanların terbiye ve eğitimi, "Nerden geldik? Ne için yaşıyoruz? Nereye gideceğiz?" sorularının cevabı, insanın ve kevn ve mekânın mebde'i ve masdarı olan âyâb alemlerinin beyan edilmesi için Hz Mevlânâ tarafından vücûda getirilmiştir.

Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât*a Allahu Teala'ya hamd, Peygamber Efendimize ve âline ve ashabına salât ve selam ile başlamaktadır. Daha sonra Hz. Mevlânâ'ya ve zamanının Konya çelebisi olan Ebû Bekir Çelebî Efendi'ye hitaben yaptığı övgülere yer vermektedir. Eserin telif sebebinin ve takip ettiği metodu kısaca özetedikten sonra konuya girmektedir.

İlk önce Mesnevî'nin dîbâcesi, önsözü şerh edilmektedir. Dîbâcenin şerhi, anlam bütünlüğüne göre kelime kelime veya cümle cümle açıklanmak sureti ile yapılmaktadır. İlk önce kelime ve gramer bilgisi diye tarif edebileceğimiz bir yöntemle metin izah edilmektedir. Bu, bazen Arapça olarak yapılmakta ve Türkçe olarak izah edilmektedir. Konu ile ilgili olarak ayet, hadis ve gönül ehli şâhsiyetlerin sözlerine yer verilmektedir. Bunu şöyle örneklendirebiliriz. Şu satırlar dîbâcenin şerhinin ilk kısımlarındanandır:

⁹² Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar, No: 2085. vrk. 2b.

⁹³ Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vr. 11b.

و هو : Ya' nî Meşnevi,

Dîniñ usûlünüñ usûlünüñ usûlidür. Dînden murâd, dîn-i İslâm'dur.

Nitekim buyurur: اصول اصول اصول الدين ⁹⁴ ve “usûl”-i evvelden murâd, usûl-i ahlkâm-ı şerîc at ve “usûl”-i şanîden murâd, usûl-i âdâb-ı tarîkat ve “usûl”-i şâlişden murâd, usûl-i esrâr-ı haâlikatdır ki, şerîc at akgâl-i Nebî ve tarîkat efâl-i Nebî ve haâlikat hâl-i Nebî'dür.

Nitekim buyurur: الشريعة اقوالى و الطريقة افعالي و الحقيقة حالي ⁹⁵

Câr ma'a'l-mecrûr, müte'allikdür usûl-i evvele ki, “keşf” lügatde hicâb ref olmağa dirler. Ammâ iştîlâh-ı şûfiyyede hücüb-i şuver mürtefi olup, esrâr-ı hafiyeye muftâli olmağa dirler. Ve “esrâr” sırrîn cem idür. İdrâk-i nâsdan mahfî olan ma'anîye dirler. “el-vusûl” bi'z-żam, yetişmek, bülûğ ma'nâsinadır. يقال وصل

إليه من باب وعده وصل يصل وصولا اذا بلغ ووصل بمعنى اتصل ومنه قوله تعالى الا الذين يصلون اي يتصلون ⁹⁶

Eserde şerh edilecek olan beyitler, Mesnevî-i Şerîf'de ait olduğu hikâye başlığı altında verilerek izah edilmiş, bu başlıklar Farsça olarak yazılmıştır. Böylece her beytin ait olduğu hikâye belli olmaktadır. Beyitler de Farsça olarak yazılmış, Türkçe olarak manası verildikten sonra şerhe geçilmiştir.

Dîbâcenin şerhinden sonra Sabûhî Ahmed Dede, “Çün bi-inâyet-i meliki'l-vehhâb şerh-i dîbâce-i kitâb tamâm oldu. Bundan şoñra şerh-i ebyât-ı ihtiyârâta şarf-ı himmet olunur inşa'allâhi te'âlâ ve billâhi't-tevfîk.”⁹⁷ satırları ile seçmiş olduğu beyitleri şerhe başlamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi beyitlerin şerhinde konu ile ilgili ayet ve hadislere ve büyüklerin sözlerine ağırlıklı olarak yer vermektedir. Şerh edilen konu ile igili olarak verilen ayet ve hadis örneklerinden bazıları şu şekildedir:

من بهر جمعيتي نالان شدم

جفت بدخلان و حوش حلان شدم ⁹⁸:

Bu beyt-i şerîfde mûrsidân-ı haâlikat-şinâsiñ bed-hâl ve hâş-hâl olanlar ile ülfet kîlmalarını ve anlara esrâr-ı neyistân-ı ezelden haber virmelerini beyân buyururlar. Ya' nî mûrsid-i 'âlî terbiyet-i irşâd ü naşîhat yöninden buyurub dir ki ben merâtab-ı sülükda her bir mertebede esrâr-ı neyistân-ı ezelden gûyâ oldum. Ve şevk-ı mahbûb-ı ezel ile nâle kıldum. Her mertebeniñ ehli ile çift olup şohpet eyledim. Hâş-hâl olan ehl-i taâlik ve aşâhab-ı imânilâle mukâarin olup ذکر فِإِنَّ الذَّكْرَ تَنْقُعُ الْمُؤْمِنِينَ ⁹⁹ maâzmûnînca tezkîr ve tebşîr eyledüm. Ve bed-hâl olan ehl-i fîsk ve aşâhab-ı işyânilâle çift ve karîn olup فذکر إِنْ نَفَعَتِ الذَّكْرَ ¹⁰⁰ hükümince anlara dahî mev'iza ve naşîhat bezl idüp cânib-i merhamet ü mülâyemete meyl idüp tezkîr ve tenzîr ve tebşîr itmekle 'âlem-i aşla tergîb idüp da'vet kıldım.” ¹⁰¹

⁹⁴ Doğrusu Allah katında din, İslâm'dır. Âl-i 'Îmrân, 20.

⁹⁵ Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat ise hâlimdir.

⁹⁶ “Vaad ettiği kapıdan väsil oldu” cümlesiinde olduğu gibi ulaşmak manasındır, وصل, يصل, وصولا , fiilin aslıdır.

Bülûğ manası da vardır. Birleşmek bağlanmak demektir. لا الذين يصلون kavlinde olduğu gibi.

⁹⁷ Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vr. 11b

⁹⁸ Ben her cemiyette inledim, hali iyi olana da kötü olana da eş oldum.

⁹⁹ “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.” (Zâriyat, 55)

¹⁰⁰ “O halde, eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver.” (A'lâ, 9)

¹⁰¹ Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vrk. 17a.

“Ya^{nī} eger günler gitdi ise gitsün di. H̄avf yokdur. Bu beyt-i şerîfde ve emânda kân-ı vâdî-i hâremân ve hevâ vü heves yolunda bî-ser ü sâmân ve çâh-ı tâbî^c atde esîr-i bî-dermân ve muktezâ-yı nefş ü hevâ ile müptelâ-yı bend-i ‘îsyân olan hâmlara tesliye vardur. Ya^{nī} ey şol kimesneler ki eyyâm-ı fîşatî hevâ vü hevesle zâyi^c itdüñüz ve târik-ı Hâkк’ı koyup hevâ yoluna gitdiñüz. Siz dahi ǵam çekmeñ ve hidâyet-i Hâk’dan ümîdi կat^c eylemeñ ki hâzret-i Hudâ buyurur: قل يا عبادي الذين ¹⁰² Kezâlik bir ǵâfil-i müstaǵräk-ı hubb-ı dünyâ ve esîr-i nefş ü hevâ iken tevbe ve istîgfar eyleyüp derûn-ı dilden rücû^c eylese ¹⁰³ hükümince televvüs-i günâhdan pâk olur. Pes bu dergâh nâ-ümîdlik dergâhi deguldür.”¹⁰⁴

هر کہ او بیدار تر پر درد تر“

¹⁰⁵ هر کہ او آگاہ تر دخ نزد د تر

Her kim Hâk Te'âlâ'nuñ celâlinden ve ķahrîndan ziyâde hâbir ve âgâh olsa anuñ yüzî ziyâde şaru olur Allâh ķorkusûndan nitekim Resûllâh -şallallâhu 'aleyhi ve sellem-buyurur: ¹⁰⁶ اَنَا اَعْلَمُ بِاللّٰهِ وَ اَخْشَىكُم ¹⁰⁷

Aşağıdaki pasajda olduğu gibi, bazı beyitlerin şerhinde verdiği ayetlerin açıklamasını Arapça ve Türkçe olarak yapmaktadır:

¹⁰⁸ “HİKÂYET-İ ÂN MERD-İ BAKKÂL VE TÛTÎ

گفته اینک ما پسر ایشان

110 وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ Nitekim Süre-i Furkān'da buyurur: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا قُرِئَتِ الْأَقْرَبَاتُ لِهِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَلَا يَجِدُونَ حُكْمًا لِنَفْسٍ أَنْ يَأْكُلَ طَعَامًا وَأَنْ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ إِذَا قُرِئَتِ الْأَقْرَبَاتُ لِهِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَلَا يَجِدُونَ حُكْمًا لِنَفْسٍ أَنْ يَأْكُلَ طَعَامًا وَأَنْ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ﴾ : ما لهذا الرسول kendüyi resûl zu'm ider. Böyle dimekden ihânet ve istihzâ կաժd eylediler.

كما نأكل . لطلب المعاش كما نمشي والمعنى ان صحي دعوه فماله لم يخالف حاله حالتنا وذلك لعمهم : يأكل الطعام ويمشي في الأسواق تعالي : وقصور نظرهم علي المحسوسات فان تمييز الرسل عندهم ليس بامور جسمانية و انما هو باحوال نفسانية . كما اشار اليه بقوله ۱۱۱ : Ya'ñi bizcileyin ta'äm yir ve çarsularda gezer talebi ma'as içün bizüm geddiğimiz gibi eger anuñ da'vâsi şahîh olaydı anuñ hâli bizüm hâlimüze muhâlif olurdı didiler . Mertebe-i mahsusatda vuküfları sebebi ile ve ol hażretün -sallallâhu 'aleyyhi ve sellem- hâlinde gâfil oldilar ve söyle zann itdiler ki

¹⁰² De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidiñizi kesmeyeñ. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağıslayandır, çok merhamet edendir." (Zümer:53)

¹⁰³ “Günahtan tam dönen ve tövbe eden, o günahı hic işlememis gi bidir.” (İbn Mace, Zühd, 30)

¹⁰⁴ Sabûhî Ahmed Dede, *a g e*, yrk. 24b

¹⁰⁵ Kim daha uyanıksa o daha dertlidir, kim daha çok haberdar ise o'nun yüzü daha sarıdır.

¹⁰⁶ "Süphesiz ben sizin Allah'ı en çok bileninizim, ve O'ndan en çok korkanınızım"

¹⁰⁷ Sabûhî Ahmed Dede, *a.g.e.*, vrk. 42b

¹⁰⁸ Bakkal adam ve Tütü'nin hikayesi.

¹⁰⁹ Dediler ki: "İste biz de insanız, onlar da insan. Bizde uyumaya ve yemeğe bağılıyız, onlar da..."

¹¹⁰ Söyle dediler: "Bu ne biçim peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyarınca bir mola indirildiğinde!" (Eurken, 7)

¹¹¹ De ki: "Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhinizin ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor. (Kehf, 110)

gayrilardan resülüñ temeyyüzü, umûr-ı cismâniyye ola ve anı bilmediler ki nübûvvet münâfi-i beşerîyye degûldür.”¹¹²

Eskilerin sözlerinden verilen örnekler ile ilişkin olarak şu pasajı aktarabiliriz:

پنج وقت آمد نماز رهنمنوں[“]

عاشقانہ فی سلوا دائمون¹¹³

Ve anuñ iştîyâkıyla hûrd u hâbî terk idüp cemî‘ evkâtını ol dôstuñ vazîfe-i ‘ibâdetine maşrûf kılup hâzîz-i mezâletden evc-i ‘izzete ‘urûc itmege sa‘y eyleyeler ki ‘inâyet-i Bâri yâri kılursa vuşlat müyesser olur. Ya‘nî târik-ı talebde iki adım yürüseñ taħķîkan vâsil olursın.”¹¹⁵

Sabûhî Ahmed Dede, yer yer şiir örnekleri de vermektedir. Bu şiirler beyt ve manzum tarzında olup, kimi yerde Sabûhî Ahmed Dede’nin kendisine, kimi yerde ise meşhur şairlere ait olan şiirlerdir. Ayrıca Hz. Hz. Mevlânâ’ya ait şiir örnekleri de yer almaktadır. Şiirler genellikle Farsça olmakla beraber Arapça olanları da vardır.

Örneğin Mesnevî’nin “Neye düşen aşk ateşidir, şaraba düşen aşkın kaynamasıdır.” beytinin şerhini yaparken *Gülşen-i Râz*dan şu şiir örneğini vermektedir:

“Pes ‘aşk-ı ilâhînûn cemî‘ mevcûdâta ‘umûmen şümûli vardur. Neyde te’sîr-i şadâ ve meyde hârâret ve keyfiyyet. Ve cemî‘ eşyâda hâlât, te’sîr-i ‘aşkdandur. Nitekim şâhib-i Gûlşen buyurur. NAZM:

همه ذرات عالم همچو منصور

تو خواهی مست کیر و خواه مخمور

چو کرد خویشتن را پنه کاري

” تو هم حلاج و از این دم بر آري¹¹⁶

Yine Molla Câmi’den de bir beyit örneği de şu şekildedir:

“Ve Mollâ Câmiî hâzretleri buyurur. NAZM:

صفت باده عشقش ز من مست مپرس

ذوق آن می نشناسی بخدا تا نچشی¹¹⁷¹¹⁸

Bir başka örnek de şu şekildedir:

“Nitekim Şeyh-i Ekber hâzretleri -küddise sirruhu- buyurur: NAZM:

للہ تحت قباب العز طایفة

اخفاهم في رداء الفقر اجلالا

”هم السلاطين في اطمار مسكنة

جرّوا على فلك الحضراء اذیالا¹¹⁹

¹¹² Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vrk. 36b-37a.

¹¹³ Namaz yol gösteren bir ibadet olarak beş vakit geldi. Fakat âşıklar daima namazdadır.

¹¹⁴ Bir incir boyu yürüseñ ulaşırsın.

¹¹⁵ Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vrk. 24a.

¹¹⁶ Alemin bütün zerreleri Mansur gibi, ister sarhoş ol ister mahmur, kendini sakındığında sen de Hallac gibi bu şaraptan içersin.

¹¹⁷ Aşk şarabının sıfatını ben sarhoştan sorma, Allah için, tadına bakmadıkça onu bilemezsin.

¹¹⁸ Sabûhî Ahmed Dede, a.g.e., vrk. 21b

¹¹⁹ Saltanat kubbesi altında Allah’ın öyle bir topluluğu vardır ki, yükselme için fakirlik elbiselerinde gizlenirler. Onlar yıkık dökük (harabe) evlerdeki sultanlardır. Sürünür ve uygurlık gemisinde kaybolarlar.

3.3. İhtiyârât-ı Sabûhî (Metin, 1- 100. varak)

İHTİYĀRĀT-I ŞABŪHÎ DEDE

وقف هذا الكتاب المبارك اضعف الفقرا صبوحي دده في مرقد الشريف
 حضرت مولانا جلال الدين رومي قدس الله تعالى سره العزيز
 بشرط ان لا يباع ولا يوهب ولا يخرج من ذلك
 المقام الشريف ولا يمنع عن طالبيه
 كنت في سنة خمسين و ألف في زمان
 خلافة حضرت حسين چلبي افندى
 طول الله ظلال خلافته
¹²⁰علي الطالبين

¹²⁰ Bu mübarek kitabı, fukarânın en zayıfı Sabûhî Dede, Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (kaddesa'llâhu teâlâ sirrahu'l-azîz) mübarek kabrinde, hicrî 1050 senesinde, Hazreti Hüseyin Çelebi Efendi'nin (Allah hilafetinin gölgesini talebelerinin üzerine yaysın) hilâfeti zamanında, satılmamak, hibe edilmemek, bu şerefli makamdan çıkarılmamak ve talebelerinden men edilmemek şartı ile vakfetmiştir.

(1b)

بسم الله الرحمن الرحيم

Hamd ü sena, o kiyasa gelmez ve انى جاعل في الارض خليفة¹²¹ hitabıyla arzı, semayı ve insanı yaratmayla müjdelemiş olan ve Âdem'i¹²² و لقد كرمنا بنى آدم okşamasıyla yaratıp onun evlatlarından her birine keramet elbiselerini giydiren Hâlik'a olsun. BEYT:

بـأـنـوـاعـ هـنـرـ تـزـينـ دـادـهـ،

بـسـرـشـانـ تـاجـ كـرـمـنـاـ نـهـاـدـهـ¹²³

Ve onlardan, enbiyâ için ittihad-ı sûri ve mânevî vermiş, yine “kimini kimine fazilet bakımından üstün kıldık” nassı şerifiyle birini diğerini üzerine ta‘zil koymuş (bırakmış), ve sultan-ı kevneyn, Rasûl-i sekaleyn, Hz. Muhammed'i, (s.a.v.) kainatın tamamı için bütün peygamberlerden seçmiştir. Allah'ın, لولاك¹²⁴ şahının cismini topraktan getirdiği, kendi kudretini yedi kat gökten koyduğu, قرۃ العین¹²⁵ arasındaki o ışık, sultân-ı kevneyn, Rasûl-i sekaleynin, revâن-ı pâkine yüz biñ şalavât; aleyhi Rabbenâ ezkâ't-tahiyyât ü şalavât-ı bî-had ol hayrû'l-enâma, dâhî evlâd ve aşâb-ı kirâma.

Hüda-yı Teala'ya hamd, Muhammed-i Mücteba'ya (s.a.v.), hidayete eriştirici yıldızlar mesabesindeki âline ve seçkin evliyasına selâm ve salevâttan sonra, kulların en zayıfi, fukarânın en fakiri olan Sabûhî Dede (Allah onu ve anne babasını bağışlayıp ihsanına mazhar kılsın) der ki; Celâle'd-dîn-i Rûmî, ya'nî pîrüm 'azîzüm, iňtiyârum, destgîrüm, ķamu erbâb-ı 'aşķuñ pişvâsı, ġarîb illerde gönlüm âşinâsı, sultânü'l-ma'şûķîn ve ķutbü'l-'aşķîn tâ'ir-i zirve-i felek-i şüret ü ma'nâ ve sâyir-i meleküt-i 'arz u semâ mest-i şarâb-ı vecd ü hâl ve şehsüvâr-ı meydân-ı kîl ü kâl hüccetü'l-muħakkîkîn ve bürhânü'l-müdekkîkîn Mevlânâ Celâlü'l-Hakkı ve'l-milleti ve'd-dîn (kaddesenâ'llâhu bi sirrihi'l-'azîz), (2a) ħażretleriniñ sülâle-i pâkinden ve nesl-i sa'ādet-mendlerinden hâliyâ seccâde-nişin olan 'azîzüm ve naâd ü vaqt-i pîrüm ve 'aħabât-ı sülükda mu'în ü zahîrüm Ebû Bekir Çelebî Efendi ol ȝât-ı sütûde-ħisâl ki nażar-ı kîmyâ-te'sîri seng-i şâhre'i gevher ve hâk-i bî-miķdâri zer eyler, vücûd-ı şerifleri bir gevher-i pâk-i mücellâdur ki, ma'den-i velâyetde terbiyet-i şems-i ezel ile neşv ü nemâ bulmuş, żamîr-i münîri bir āyîne-i rûşen-cilâdur ki, feyz-i fażl-ı rabbâniñden pûr-şafâ olmuşdur.

Allah'ü Teala onu kendi gözetimiyle destekledi, onu hayırlı işlere başarılı kıldı, onu kendi yüce makamına ve en parlak mevkîye ulaştırdı. Allahü Teala onun kapsamlı bereketlerinden ve bütünleyici gayretlerinden bizleri faydalandırdı. Allahü Teala kiyamet gününe kadar onun talebelerine ve onun yoluna devam edenlere onun uzayıp giden yüceliğinin gölgesini destekledi. Allahım onun oğlunu zamanın felaketlerinden

¹²¹ Ben varyüzünde bir halife yaratacağım. Bakara, 30.

¹²² Andolsun ki biz, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. İsrâ, 70.

¹²³ Türülü türülü hünerle süslemiş / Başlarına “kerremnâ” tacı konulmuş.

¹²⁴ “Sen olmasaydın”

¹²⁵ “Göz sürüru”

koru, farklı ilimlerle, bilgilerle tekmil eyleyip, göz bebeği ve gönül sultani olmasını nasip eyle. A^c ni Çelebi^c Abdu'r-rahmān. BEYT:

“Güzin-i şeh-zâde-i şâhib-kerâmet,
Fürûğ-i şem^c -i eyvân-i hilâfet¹²⁶”

- Tavvele'llâhü ‘umrehû ve şeraha sadrahû ve rafe'a kadrahû bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn ve âlihi ecma^cîn - niçe zamân evvel ‘azîziñ hîdmet-i şerîfleri ile behremend olmak müyesser olduðdan şoñra, bu haðîr-i kâlîlü'l-bizâ'a seccâde-i hilâfetle teşrif buyurup hicret-i nebeviyyenûñ biñ yigirmi altı senesinûñ evâhîrinde Şâm-ı cennet-âsâya ırsâl buyurdılar. Çün bir eymen-i evkâtda ve eşref-i sâ'âtâda gelüp mahrûse-i Şâm'a vâşıl olup, ol hîdmet-i sa^câdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû^c olundu. Ba^czı iñvân-ı şafâ ve hûllân-ı vefâ ibrâm ve ilhâh eylediler ki, **Mesnevi-i Şerîf**de vâki^c olan âyât ve ehädişîn ve ‘arabi ebyâtîn tefsîrin ve ba^czı müşkil olan ebyâtîn icâz ve ihtişâr üzere Türkî (2b) ^cibâretle şerh eyleyem. Tâ ki  âlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola. Egerçi rütbe-i ebyât-ı **Mesnevi**^c ol dereceden berterdür ki, herkes ol muhiþ-i zehhâriñ ‘akl-ı şinâverle ka^crina dest-res bula veyâ ol elfâz-ı şîrîn-i dil-pezîriñ cevâhir-i ma^câni^c-i cânbaþşını derkenâr  ila ki efhâm-ı ehl-i dâniş taþkîk-ı ma^cânisinde ‘alîl ve evhâm-ı ehl-i bîniş tedkîk-ı fehârisinde kelildür. Cevâhir-i elfâz-ı rengîni¹²⁷ ve ebkâr-ı ma^câni^c-i güzîni¹²⁸ ma^câzmûn-ı münîfince müsta^cînen billâh bu kâr-ı düþvâra cûr'et olundu. Me'mûldür ki, âfitâb-ı münîr-i cihân-gîrden zerre ve deryâ-yı muhiþ-i bî-naþîrden  atré beyâni müyesser ola ve tevekkûlümüz Müste'ân olan Allaha'dır. Allah bizi, sevdigi ve razı olduğu şeylere muvaffak kılsın âmîn.¹³⁰ Ol meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intihâb eyleyüp **İhtiyârât-ı Sabûhi**^c diyü ad  odum.

BEYT

گریدم از میانش طرفه ابیات
نهادم نام او را اختیارات
از ان خمخانه پر کردم سبویی
برای عاشق خمخانه جویی
هر آن عاشق که خواهد فیض روحی
¹³¹ بخواند اختیارات صبوحی

Ve şerhe şurû^c olnmadan öndin **Mesnevi-i Şerîf**în hâkkında efvâh-ı ‘avâmda bir şüphe ve bir su'âl ki meşhûr ve mütenâvildür, lâzîmdür ki izâle-i evhâm-ı ‘avâm için  îrad-ı cevâb olına. Andan şoñra ‘inâyet-i Bârî yârî  ılursa şerhe daþî mübâşeret olına inşâa'llâhü'l-Melikü'l-Allâm. Şübhe budur ki, şârih-i **Mesnevi**^cye hâl gerekdür, ehl-i hâl olmayana bu makâlden nevâle yetişmez dirler. Bu makdem-i mevhûm ve tâli^c-i nâ-

¹²⁶ Seçkin keramet sahibi şehzade, hilafet eyvanının parlak mumu.

¹²⁷ Sanki onlar yâkut ve mercandırlar. Rahman, 58

¹²⁸ Bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur. Rahman, 56

¹²⁹ “Tamami idrak edilemeyen bir şeyin tamamı terk de edilmez.”

¹³⁰ الله المستعان وعليه التكالن وفتنا الله لما يحب ويرضي

وختم الله أمانا لنا بالخير والحسنى

¹³¹ Yepyeni beyitlerin arasından seçim, adını “İhtiyârât” koydum, meyhane arayan aşık için meyhaneyi şarap testisyle doldurdum, ruhu feyz isteyen her aşık bu **İhtiyârât-ı Sabûhi**^c'yi okusun.

ma'lūm ile netice-i eşref-i 'ulūmdan maḥrūm ḳalurlar, ammā ḥaḳīḳat-i kār muvāfiḳ-i pindār degildir. Evvelā aña cevāb budur ki, mechūlī ḥāl idinmek muḥāldir. Evvel bir 'ilmi taḥṣīl idüp, andan ḥāl idinmege sa'y itmek (3a) gerekdir. Şāniyen bir hōşça naẓar eyle ki, Ḥudā-yı mu'īn enbiyā-yı güzini -şalavātullāhi 'aleyhim ecma'īn - rūy-ı zemine küffāra dīn; ve ehl-i dīne yaḳīn; ve 'ilme'l-yaḳīne 'ayne'l-yaḳīn; ve 'ayne'l-yaḳīne ḥaḳḳa'l-yaḳīn telkīn itmek için gönderdi. Ve kitāb-ı mübīn daḥi kezālik tebdīl içün nāzil olmuşdur. Nitekim Kur'ān-ı 'azīzinde buyurdu: ¹³² هدی للمسئين الذين يؤمنون بالغيب: Ya'nī ehl-i taḳvāya hidāyetdir ki, ḡayba īmān getürürler. Zīrā evvel īmān bi'l-ġaybdır, andan taḳvādır. Ve مهدي mertebe mertebedir tā ḫurb-ı Ḥudā'ya dek. Pes *Mesnevî-i Şerîf* ki keşşâf-ı Kur'ān ve şāriḥ-i akvāl ve efāl ve ahvāl-i Rasūl'dür - 'alehi's-selām -. Bu üslüb üzere sālik-i üftādeniñ elin tutup tedrīc ile pāye pāye tā-be-dergāh-ı Ḥudā hükmince ol miskini hażīz-i mezelleadden evc-i 'izzete vāṣil eyler. Şol zamān ki enbiyā - 'aleyhimü's-selām - iñ vücūd-ı şerîfleri mevcûd idi, defter ve kitāba ihtiyāc yogidi. Çün dāire-i nübūvvet tamām oldu; tālibān rāh-ı dergāh-ı evliyāya penāh geturdiler. Bu kirām daḥi ḡāyet-i şefkatlerinden ve nihāyet-i re'fetlerinden i'lām-ı maḳām ve ifhām-ı merāma ihtimām-ı tamām ile iştīqāl gösterdiler. Nitekim buyurur MIŞRA^c:

من ترا مشفقتزم از صدپدر ¹³³

Bu mihrbānlıkdır ki ma'āni-i şarf ki ehl-i ten ve eṭfāl-i dünyāya sı̄r - ki misāl-i türş ü nā-ḥoş görinür - hikāyet-i 'acīb ve emsāl-i ḡarīb ile hezl ü leṭāyif şeklinde - ki anlara şehd gibi şirin ve hoş görinür - imtizāc virüp dürc-i nazm içre derc eyleyüp nūş itdirdiler. Tā ki ola ki mi' de-i fāside-i dünyāperestān sirkenci-bin-i ma'ārif ile şalāh-pezīr ola. Ve āni da bildiler ki, āḥir zamānda şūret-i şalāhda müzevvirān bī-ḥadd ü bī-ķiyās; ve 'azīzān ve şiddīkān kemyāb ü pinhān olsa gerekdir. Pes tālibān-ı miskin ü müştakān-ı hāzīne çāre-cūyluk ve ḡam-h̄ārlık idüp itmi'nān-ı (3b) īkān içün nazm u nesr ile vesāyil-i ehl-i īmānda ve fezāyil-i pīrānda ve ḥaṣāyil-i merdānda ol ķadar resāyil taşnīf idüp ve bu zahmeti 'ayn-ı rahmet bilüp yādigār ķodilar. Tā bu bāzārin ser-geşteleriniñ elleninde mīzān ola. Tā ki ol mi' yār ile yārī aḡyārdan ve tāyyārī ṭarrārdan fark eyleyeler. Ḥaḳḳā ki bu cihāna 'ārifāne bir naẓar eylesek, muhaqqiqān şeklinde muḳallidān tāc ü hīrķa ve 'aşa ve ridā ve tesbīh-i du'ā ile şöyle iltibās ü iħtilāt eylemişlerdir ki, temyīze meċāl ķalmamışdur. Ḥalq-ı cihān şāliḥ ü ṭāliḥ farkında ḡark-ı hāyret olmuşlardır. Nitekim Şems-i Iṣfahānī buyururlar ki,

NAZM:

گر زانکه بیرون گریزد از راه

دیو از اثر نعوذ بالله

تو دیوی و طرفه آنکه لاحول

زین سانت روان شدست برقول ¹³⁴

¹³² İşte o kitap, bunda şüphe yok, müttakiler (kötülükten korunacaklar) için hidayettir. Onlar ki gaybe iman ederler. Bakara, 2-3

¹³³ Ben sana yüz babadan daha müşfiğim.

¹³⁴ Eğer şeytan "Ne'üzübillahin etkisiyle yolundan çekiliyorsa, ilginç olan şu ki sen şeytansın ve dilinden de hiç la havle düşmüyor.

Nesta‘ızü billâhi mine’ş-seytâni’r-racîm. Ol kimseler ki bu şübheleri vâ-nümûd eylediler, ya‘nî **Mesnevi-i Şerîf** ehl-i hâl olmayanlara fâide virmez didiler, meger bu ‘ilmeye mütâla‘a buyurmamışlardır. Yolosa iftitâh-i hûtbede ol üç usûl ki zîkr eylemişlerdir, bu şübheleri müzildür. Usûl-i evvel ‘ilm-i yakîn ve usûl-i şâni ‘ayne’l-yakîn ve usûl-i şâlis hâkka’l-yakînden kinâyedür. Ya‘nî merâtib ile isti‘dâd tâhâşîl eyler. Nitekim Şeyh-i Ekber - râdiyallâhü ‘anh - **Füşüs’uñ** sebeb-i te’lîfinde buyurdu: “Hażret-i Rasûl - şallallâhu ‘aleyi ve sellem - mütemessîl olup buyurdu ki :

هذا كتاب فصوص الحكم خذه و اخرج به الى الناس يتلقون به ¹³⁵ . “Nâs”ı ‘umûmen cins ile zîkr eyledi hûşus ile degil. Ya‘nî ehl-i hâle mahşûs kılmadı. Ve hażret-i Şeyh-i Kebîr **Miftâhü'l-Ğayb**’ıñ iftitâhında buyurur: مَحْجُوبَيْنِ اِمْرٌ چون توجه درین کتاب آرند اطلاع از پس حجاب آرند و آنکسکه توجهش برو خست ¹³⁶ درکش شهود بافتورست Ve Şeyh Necm-i Dâye -raḥmetullâhi ‘aleyh- buyurur: (4a)

بِچَارَةٌ بِرَعْبٍ كَمَا شَيْخٌ رَاسِخٌ نَيَابَدُ وَرَسِدٌ شَيْطَانٌ نَاسِخٌ دِينٌ أَوْ كَرْدَدٌ تَمْسِكٌ بِكَلِمَاتٍ مَشَائِخٍ كَذَّ ¹³⁷ : Ya‘nî şol bîçâre-i pürta‘ab ki, bir şeyh-i râsih bulmaya ve korkâ ki şeytan tâlibânîn dînini nâsih ola, gerekdir ki meşâyîhiñ kelimâtın temessük idine. Ve nakl-i şâhihdür ki, Mecdü‘d-dîn-i Bağdâdî - raḥmetullâhi ‘aleyh - yigirmi beş yaşında idi, ‘ulûm ve fûnûnda şâhib-i kemâl olmuş idi. Ammâ tarîka-i dervîşândan nefreti var idi ve anlara inkâri, kemâlde idi. İttifâk **İhyâ-yı ‘Ulûm**’dan bir defter eline girdi, ahyânen aña mütâla‘a iderdi. Ol mütâla‘a berekâtıyla ihtiляt-i dervîşân müyesser oldu. Jengâr-ı inkâr âyîne-i zamîrinden silinüp pâk oldu. Necmü‘d-dîn-i Kübrâ hîdmetine yetişüp, tevbe ve telkîn alup bu kâra meşgûl oldu. Tâ ki ‘ulûvv-i dereceye irişüp şeyh-i rabbâniñ oldu. Bu cümle İmâm-ı Gazzâlî’niñ bir risâlesinden müyesser oldu. Pes bu sultânlarıñ kitâbları şad hezâr buncılayın kimesneleri yola getürmişdür. Şeyh Ebû Sa‘îd Ebû'l-Hayr Es‘adullâh buyurur: طالب باید که هر روز مقدار يك سپار ازین حدیث بخواند یا شنود ¹³⁸ ki ehlullâhiñ kelâmin işitmekde ve okumağda hâl müyesserdir. Şöyle bil ki, cemi‘-i kütüb-i semâvi ve kütüb-i evliyâ ehl-i hâle mahşûs degildür. Cümleden կա՛-1 nażar, bi‘set-i Rasûl - ‘aleyhî’s-selâm - bu şübheye cevâb olmak կâbîldür. Zîrâ mahşûs degildür. Nitekim buyurur ¹³⁸ بعثت الى الناس عامة didi. Hic “կâbil-i imân olanlara ba‘ş olundum” dimedi. Pes, **Mesnevi-i Şerîf** dahi ehl-i hâle mahşûs degildür. Bil ki âdemî ehl-i hâl eyler ve gâfillere intibâh virir ve nâ-ķâbillere կâbiliyyet bağışlar ve mürdeleri ihyâ ider ve nâ-pâkleri pâk eyler. Tâlibe âb-ı hayatı içürür. Nitekim buyurur. NAZM:

هین بیایید ای پایدار سوی من

که گرفت از خوی زدارخوی من

در پنیرم جمله زشتیت را

چون ملک پاکی دهم غرفت را ¹³⁹

¹³⁵ Bu, hikmetin bâblarının kitabıdır. Onu al ve insanların istifadesine sun.

¹³⁶ Kitapta teveccûh edilen bu işin örtülü kalmışlarını örtüyü kaldırıldıktan sonra bilgi verir. Teveccûh onun üzerine açan kimse suhûdun keşfinde fetihlerde bulunur.

¹³⁷ Tâlibin her gün bu sözden bir miktar okuması ya da dinlemesi gerektir.

¹³⁸ İnsanların tamamına elçi olarak gönderildim.

¹³⁹ Çabuk bana doğru gelin (ey) suhuzzeller, çünkü kendi huyumdan çıkip (başka) huya girdim, senin bütün çırkinliğini kabul ederim çünkü mertlik için o temiz mülkü veririm.

Pes bu şübhe dürüst degildür. (4b) Bu şübheye vücûd virmek tâlibe reh-zen olur ve's-selâm. Su'âl budur ki, dirler ki âdâb-ı müşannîfîn ve 'âdet-i mütekaddimîn budur ki, kitâbîn evvelinde - ki dîbâcedür - besmele ve hamdele ve ism-i kitâb ve fenn-i kitâb, sebeb-i te'lîf-i kitâb ȝîkr olına. Hattâ kelâm-ı bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm ile ve el-hamdüllâhi rabbi'l-'âlemîn ile müşaddardur. Ve Hâzret-i Resûlüllâh - şallallâhu 'aleyi ve sellem - buyurdu: ¹⁴⁰ كل امر ذي بال لم يبدء فيه بسم الله فهو ابتر و يحمد الله فهو اخ杜 Pes, "Nedendür ki, hâzret-i Mevlânâ tarîk-ı ma'rûf üzere gitmedi, bu mezkûrâtı kitâbında irâd itmedi?" dirler. Cevâb budur ki, kitâbîn evvelinde besmeleden şoñra ism-i kitâb ve fenn-i kitâb ȝîkr olunur. Andan ötüri ki, ol kitâb ne kitâbdur ve ne fen beyân ider ve kimiñ ismine te'lîf olnmışdur ma'lûm ola. Pes Hâzret-i Mevlânâ - ȝâddesallâhu sirrehu'l-'azîz - daхи bu tarîk-ı me'lûf üzere zâhib olup ve 'âdet-i ma'rûf üzere 'amel idüp, dîbâce-i **Mesnevi** de evvelâ bismillâhi'r-rahîm diyüp, şart-ı besmeleyi yerine getürdi. Andan şoñra Hâzâ Kitâb-ı **Mesnevi** dimekle ism-i kitâbı bildürdi. Ve "usûl-i usûl-i usûl-i dîn" dimekle fenn-i kitâbı ta'rîf buyurdu. Andan şoñra kitâbı medh idüp kimiñ nâmına te'lîf olunduğun beyân buyurdılar ve sebeb-i te'lîf-i kitâbı ve vazîfe-i du'â-yı müellefun leh'i edâ eyleyüp çün ancılayın velî-i Hudâ'nîn du'â ve şenâsi ve ni'met-i tamâmi-i **Mesnevi** müyesser oldı. Buyurdılar ki, "el-hamdüllâhi va hâdehû ve şallallâhu 'alâ Muhammedin ve âlihi ecma'in" hamd ile ve taşılie ile hâtm eylediler. İmdi müşannîfîn-i selefiñ âdâbını ri'âyet itmiş oldılar. Pes ol su'âl 'adem-i iştîlâ' dan hâşıl olmuş bir bî-mâ'nâ su'âldür. (5a) İmdi, **Mesnevi-i Şerîf**în besmelesi yokdur diyüp ve anı te'vîl eyleyüp, dört kitâbîn esrârı Fâtiha-i Şerîf dedür ve Fâtiha'nîn esrârı Besmele'dedür sırrı ve besmeleniñ, besmele-i şerîfde olan bâ'dadur ve "bişnev"deki bâ besmele yerine kâyimdir diyüp te'vîl eyleyüp bîhûde zaâmet çekmege hâcet yokdur. Ve fâkih Siyâhi Efendi – rahîmehullâh - bu hûşûşda katı ma'kûl buyurmuşlardır و سخنها که

¹⁴¹ در ابتدا کردن بحرف با مسموع است همه مزیف و مصوّع است "Hâzret-i Mevlânâ bu hûşûşda haṭâ itmiş idi, ben te'vîl idüp haṭâsin İslâh eyledim" dîmek fehm olunur. Nitekim Hâzret-i Hudâvendigâr'în bu beyt-i şerîfi ol mazmûna şehâdet ider.

NAZM:

زانکه تأویل است و داد عطا

چونکه بنید آن حقیقت را خطأ ¹⁴²

¹⁴⁰ Besmele ile başlamayan her iş güdüktür, neticesizdir. Allah'a hamd etmekle başlamayan her hayırlı işin bereketi güdüktür. Feyzu'l-Kadîr, V, 13.; Muvatta', c.1, s. 42.

¹⁴¹ "Bâ" ile başlandığı mesmu'dur, Bunların hepsi sahte ve sunidir.

¹⁴² Yapılan tevilden geri döndü, çünkü onun temeli hakikat hatadır.

ŞERH-İ DİBÂCE-İ MESNEVİ

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Hâzâ Kitâb-ı Meşnevi. ها ھarf-i tenbih. Ma' nâsi âgâh ol dimekdür یا ism-i işaretdür. Mahsûs olup nazar lâhiç olduğu şey'i işaret için vaz' olunmuşdur. Müşârûnileyh **Mesnevi**dür. "Kitâb" masdardur, mektûb ma' nâsinadur. هذا ile işaret buyurduklarından fehm olunur ki, dîbâce, **Mesnevi-i Şerîf**iñ mücelled-i evvelinden yâhûd tamâm-ı **Mesnevi**den mu'âhhâr ola. Zîrâ ^{اجتهدت في تطوير المنظوم الشوبي}¹⁴³ buyurdukları dahî bu ma' nâyi müş'irdür. Eger dîbâce **Mesnevi**den muâkadem vâki' olmuş ise, müşârûnileyh zihinde Mesnevi olur ve Mesnevi şol şî're dirler ki anîn her iki müşrâ'ı bir kâfiye üzere ola. Kaşide ve gazel gibi bir kâfiye üzere olup gitmeye ve "Mesnevi" maşdar-ı mîmidür. İkinci bâbdan gelür. ^{ثنا يشى شيئاً ثبت الشيء} den. dirsin, kaçan ol şey'i iki kat eyleseñ. Ve "Mesnevi"de "yâ" yâ-yı nisbîdir. Sanâyi'-i şî'riyyeden ol zîkr olunan tarza mensûb dîmek olur. Ya'nî ey bu kitâba nazarı (**5b**) lâhiç olan kimesne, ma' lûmuñ olsun ki, bu kitâb Mesnevidür dîmek olur.

و هو : Ya' ni Mesnevi,

Dîniñ usûlünüñ usûlünüñ usûlidür. Dînden murâd, dîn-i İslâm'dur. Nitekim buyurur: ان الدين عند الله الاسلام¹⁴⁴ ve “usûl”-i evvelden murâd, usûl-i ahlkâm-ı seriç at ve “usûl”-i şanîden murâd, usûl-i âdâb-ı tarîkat ve “usûl”-i sâlisden murâd, usûl-i esrâr-ı hâkîkatdır ki, seriç at akyâl-i Nebî ve tarîkat efâl-i Nebî ve hâkîkat hâl-i Nebîdür. Nitekim buyurur: الشريعة اقوالي و الطريقة افعالي و الحقيقة حالي¹⁴⁵ Ya'nî beyân-künende-i usûl-i ahlkâm-ı seriç at ve nûmâyende-i usûl-i âdâb-ı tarîkat ve gûşayende-i usûl-i esrâr-ı hâkîkatdır dimek olur. Ve bu ma'naya dahî şâmildür ki, usûl-i evvelden murâd ‘ilme’l-yağın ve usûl-i şanîden murâd ‘ayne’l-yağın ve usûl-i sâlisden murâd hâkkâ’l-yağın ola. Zîrâ seriç at mutażammindur ‘ilme’l-yağını ki, mertebe-i istidlâldür. Ve tarîkat mutażammindur ‘ayne’l-yağını ki, mertebe-i müşâhededür ve hâkîkat mutażammindur hâkkâ’l-yağını ki, mertebe-i keşf ü iyândur. Ve bu ma'naya dahî şâmildür ki, usûl-i evvelden murâd ‘âlem-i nâsût ve usûl-i şanîden murâd ‘âlem-i meleküt ve usûl-i sâlisden murâd ‘âlem-i ceberüt ola. Zîrâ ‘âlem-i nâsût seriç ata ta'alluk tutar ve ‘âlem-i meleküt tarîkata ta'alluk tutar ve ‘âlem-i ceberüt hâkîkata ta'alluk tutar. İmdi **Mesnevi-i Serîf**bu ma'nayı nâtîkdur sarîhaten ve remzen. Ammâ be-şart-ı ân ki, mûrid-i müsta' id bir mûrsid-i kâmil - ki dânenede-i ‘ulûm-ı zâhir ü bâtin ve şinâsende-i esrâr-ı bâriz ü kâmin ve merd-i ma'nevî ve vâşıl-ı künüz-ı rümuż-ı **Mesnevi** ola - anîn dâmen-i pâkin dest-i i'tikâd ile muhkem tutup mülâzim-i şohbet-i rûh-efzâ ve muķim-i hîdmet-i behîş-fezâsı olup anîn âsitânesi türâbin başına tâc-ı izzet bilüp ve cemiç bildüklerin ferâmûş kîlup anîn re'y-i bülgendine teslim ola. Ve anîn şohbet-i sa'âdet-bahşından usûl-i ahlkâm-

¹⁴³ Güşis ve ictihād eyledim Mesnevī'niň nazmını tatvilde.

¹⁴⁴ Doğrusu Allah katında din, İslâm'dır. Al-i 'Imrân, 20.

¹⁴⁵ Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat ise hâlimdir.

¹⁴⁶ خذوا العلم من افواه الرجال **1 serīc atı (6a)** ve usûl-i âdâb-ı tarîkati ve usûl-i esrâr-ı hâkîkati ¹⁴⁷ كرتونسنك صحراء و ممر شوى چون بصاحب دل رسى كوهشوى **hükmince ahz eyleyüp**

Câr ma'a'l-mecrûr, müte'allîkdür uşûl-i evvele ki, "keşf" lügatde hicâb ref olmağa dirler. Ammâ ıştîlâh-1 şûfiyyede hücüb-i şuver mürtefi' olup, esrâr-1 hafîyyeye mutâlî olmağa dirler. Ve "esrâr" sırrîn cem idür. İdrâk-i nâsdan mahfî olan ma'ânîye dirler. "el-vusûl" bi'z-żâm, yetişmek, bülûğ ma'nâsına nadir. ¹⁴⁸ الى الذين يحصلون اي يتصلون

Ve “yakîn”den murâd, hâkka’l-yakîndür. Ma’ nâ dimek olur ki, Meşnevî ‘ilm-i sülüküñ esrârını vuşûl ilallâh'a dek keşf eylemekde ve mertebe-i hâkka’l-yakîniñ esrârını keşf eylemekde dîniñ usûliniñ usûliniñ usûlidür.

¹⁴⁹ الفقه في الاصل الفهم يقال فقه الرجال بكسر القاف اذا اعلم و منه قوله تعالى و لكن لا تفقهون تسييحيهم : و هو فقه الله الاعظى
 Ma‘nā demek olur ki, **Mesnevi** Allâh Te‘âlâ’niñ fiqhı-ı ekberidür. Ekber fiqhıñ şifatidur. Murâd, ‘ilm-i ھakâyık-ı keşfîyyedür ki, ‘ilm-i şerâyi‘ den ekber ve a‘zamdur. Allâh'a iżâfeti, Allah cânibinden keşf olduğu içündür. Zîrâ ta‘lîmle olmaz.

Ve *Mesnevi* Allah Te^câlâ'niñ ziyâde delil-i zâhiri ve hüccet-i bâhiridür. Zîrâ ekser mebhâsi tefsîr-i Kur'ân ve ma^câni-i ahbâr-i Habîb-i Rahmân'dur.

Müşterek bir anlaşılmıştır: *Meşnevi*'niñ nûrınıñ müşli yañı şifat-ı mañ nâsi müşkât nûrınıñ müşli gibidür ki, ol müşkât içinde müşbâh ola. "Mîşkât", hâne içinde olan deriçe-i gâyr-i nâfîze dirler. Yañı *Meşnevi-i (6b) Şerîf* 'ilm-i sülûkdür. Anıñ mažmûniyla 'amil olup târik-ı tevhîde sülük iden sâlik-i müttakîniñ müşkât-ı vücûdında *Meşnevi-i Şerîf* mañ anisinden hâsil olan nûruñ müşli müşkât nûrınıñ müşli gibidür ki, ol müşkât içinde bir çerâğ-ı rûşen-i pür-ziyâ konmış ola. Sûre-i Nûr'dan bu âyet-i kerîmeden iktibâs olılmışdır:

الله تُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاهٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاحَةِ الرُّجَاجَةِ كَانَهَا كَوْكُبٌ دُرْرِيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةِ مَبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْنُهَا يُضَيِّعُهُ وَلَوْ لَمْ تَسْسِسْهُ نَارٌ تُورُ عَلَى نُورٍ يَهُدِيُ اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹⁵⁰

Mesnevi-i Şerîfin nûri toDate işrâk ider. Ziyâ-yı kâmile ile sâlik olup Meşnevî-dân olanlarıñ kulübâna, enver mine'l-ısbâh, bi-kesri'l-hemze, masdar, ve bi'l-fethi cem'u sabâh. Ya'ñı **Mesnevi**, tenvir-i kulüb-i sâlikîn ve izâle-i zulümât-ı küfr ü inkârdâ

¹⁴⁶ İlmi alimlerin ağızlarından (huzurlarında kendilerinden) alınız.

¹⁴⁷ Sabrancı taş da olsan mermer taş da olsan, gönül sahibine ulaşınca ceyher olursun

¹⁴⁸ “Vaad ettiği kapıdan vâsil oldu” denir. **وَصَلَ بِصَلٍ وَصَوْلًا**, füilin asıldır. Bülüğ manası da vardır. Birleşmek başlangıç demektir. **وَصَلَ بِصَلٍ وَصَوْلًا** kılınca olduğu gibi.

¹⁴⁹ Fikih öncelikle "fakîhi" olarak okunduğunda bir şey öğrenildiğinde hasıl olan "anlayış" manasına gelir. "Fakat siz onların tesbihlerini iyi anlamazsınız" (İsrâf 44) ayetinde olduğu gibi.

siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. (Isra, 44)¹⁵⁰ ayetinde olduğu gibi.
150 Allah, göklerin ve yerin nurudur (aydinlatıcısıdır). O'nun nurnunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çakan yağıdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki) yağı, nerdeyse, kendisine ateş degmesi bile ışık verir. (Bu ışık) nur üstüne nurdur. Allah dileği kimseyi nuruyla hidayete iletir. Allah insanlara (İslam) ışık iletir. (Ülkü İlahileri, N: 25)

sabâhlar nûrından enver ve akyâdûr. Zîrâ şabâhlar nûrı ancak zulümât-ı leyli izâle ider. Ammâ izâle-i zulümât-ı cehâlet ve küfr ü ma‘şiyet olmaz. İllâ nûr-ı Rabbâni ve hidâyet-i Sübhâni ile olur. Pes nûr-ı ilâhi akyâvâ ve enverdür şabâhlar nûrından.

هو جنان الجنان ذو العيون و الأغصان: “cinân”, kesr-i cîm ile cem‘-i cennet ve feth-i cîmîle ķalb ma‘nâsına nadur. Ve “uyûn”, ‘ayn’în cem‘ idür, çeşmeler dimekdür. Ve “ağsân”, “ğusn” uñ cem‘ idür. Dallar, budaklar dimek olur. Bunda isti‘âre vardur ki, **Mesnevi**’yi cinâna teşbih eyleyüp, cinâniñ levâzımıyla ȝikr olundı ki, **عيون و أغصان** ve ‘aġsân’dur. Ya‘nî kitâb-ı **Mesnevi** կulüb-ı sâlikân-ı tarîk-ı hûdâ ve şudûr-ı ‘âşîkân-ı cemâl-i Hûdâ’niñ cennetleridür. Ancılayın cennetler ki, ‘uyûn-ı câriye ve eşcâr-ı müşmire şâhibleridür. Ya‘nî **Mesnevi** şöyle cinân-ı ma‘nevîdir ki, her beyâni bir ravza-i pür-enhârdur. Ve eşcâr ü nükât ü ebyâti ve işârât ü mermûzâti yenâbi‘-i hükm-i ilâhi ve çeşme-sâr-ı âb-ı hayatı nâ-mütenâhidür. Ve esmâr-ı hayatı-efzâ-yı dil-pezîrinden tenâvül eyleyen ‘ârifân-ı ҳâkâyiķ-şinâs ‘ömr-i ebed ve hayatı sermed bulurlar.

منها عين تسمى عند بناء هذا السبيل سليلًا (7a) : teb‘îz içündür ve żamîr râci‘ dür ‘uyûna. Ya‘nî, ol ‘uyûn-ı mezkûrda bir ‘ayn vardur ki, ol ‘ayn tesmiye olinur bu tarîkiñ aşhâbı katında “selsebil” diyü.

و عند أصحاب المقامات و الكرامات : Aşhâb-ı mâkâmât şol ‘ârifân-ı kâmil ve vâsil-ı mükemmildürler ki, puhtegân-ı merâtib-i tarîkat-i ilâhiyye ve süh tegân-ı envâr-ı tecelliyyât-ı zâtiyye ve şifâtiyye ve celâliyye ve cemâliyyedürler. Anları tecelliyyât-ı mütenevvi‘a merâtiblerinden tahvîl itdürmez. Ve ehl-i kerâmât yine bu gürûh-ı ‘âliyyeye dirler ki, aşhâb-ı makâmât ve kerâmât diyü vaşf olunurlar pes bu aşhâb-ı makâmât ve ehl-i kerâmât katında **Mesnevi**,

خير مقاماً : mutâşavvedpur temeyyüz olmağıla. Ya‘nî maķâm yöninden hayrlıdur.

و احسن مقيلاً : “Makîl”, ism-i mekândur. Ya‘nî қaylûle idecek gökcek mahaldür.

الآبرار فيه يأكلون و يشربون : “Ebrâr”, “birr” in cem‘ idir. “Erbâb” “rabb” uñ cem‘ i olduğu gibi. Ya‘nî, ehl-i takvâ ve ihsân anda yerler ve içерler. Ya‘nî **Mesnevi-i Şerîf** de olan nefâyiş-i ҳâkâyiķ-ı rabbâni ve fevâkih-i esrâr-ı subhâni ve şarâb-ı eżvâk-ı şamedâniñden nûş iderler.

والاحرار منه يفرحون و يطربون : “Ahrâr” “hürr” un cem‘ idir. Hür, bende olmayup hürr’ül-aşl olan kimesneye dirler. Ammâ iştîlâh-ı şûfiyyede, nefs ü hevâ kulligîndan ve ɬubb-i şehevâtdan ve bend-i ȝâbi‘atdan âzâd olup ȝalâş olana dirler. Ya‘nî ahrâr bu **Mesnevi** niñ ma‘âni-i feraḥ-bâhsîna vâsil oldukça feraḥ-nâk ve ȝarab-nâk olurlar.

و هو كنيل مصر : Ya‘nî **Mesnevi** Mîşir’iñ Nil suyu gibidür.

شاراب للصحابيين : Tekâlîf-i şer‘ iyye ve riyâzât-ı tarîkiyye üzere şâbir ve ȝâbi‘ olanlara şarâb-ı nâfi‘ ve âb-ı zülâl-i ȝoş-güvârdur.

و حسنة على آل فرعون والكافرين : Ya‘nî bu kitâb-ı müsteṭâbiñ ma‘âni ve esrâr-ı cân-fezâsi Fir‘ avn-ȝâbi‘at olan mütekebbirlere ve kâfir-sîret olan münkirlere hasretdür. Nitelik Nil suyu Benî İsrâîl’e âb-ı şâf olup, Kîptîler’e ȝün olduğu gibidür. Ya‘nî, ba‘zı (7b) kimesnelere hâdi ve ba‘zı kimselere mudîldür.

Nitekim buyurur. BEYT:

آب نیلست ابن قپطی خون نمود
آل موسی را نه خون بدآب بود
آب نیلست این حدیث جانفرا
یارش درچشم قپطی خون نما¹⁵¹

¹⁵² همچو قران مثنوی مازدلهادی بعضی و بعضی را مضل Nitekim bu ayet-i kerime ile istihsâd idüp buyururlar: ¹⁵³ ماذا اراد الله بهذا مثلا : كما قال الله تعالى يضل به كفيرا و يهدى به كفيرا: 1adlâl-i keşir ve ihdâ-i keşir dîmek olur. ¹⁵⁴ Zamîr mecrûra râci'dür. "Meselihi", ya'nî Allâh Te'âlâ çok kimseleriñ 1adlâlin irâde eyledi o mesel sebebi ile. Ve çok kimseleriñ hidâyeyin irâde eyledi ol mesel ile.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ¹⁵⁵
وَكُفَّاءً لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ
: وَ اهْ شَفَاءُ الصُّدُورِ
Ve dahî tahkîkan *Mesnevi* şîfadır sîneler emrâzına. Ya'nî küfr ü şekâvet ve  alâlet ve  aflet ve cehâlet ve  arzû-yı şehevât ve nefس-i hevâ ve  ubb-ı mâ-sivâ marâzlarına şîfadur. Zîrâ mev'izada bu  zîkr olunan  avâşş muâkarrerdür kâbil-i terbiyet olanlar için. Nitekim cenâb-ı 'İzzet Sûre-i Yûnus'da buyurur: ¹⁵⁵

وَ جَلَاءُ الْاحْزَانِ
Ve göñülleri  amdan açup cilâ viricidür. Ya'nî tâlibân-ı tarîk-ı Hûdâ'yı dünyâ  amlarından ve dünyâ heveslerinden  alâş idicidür.

وَ كَشَافُ الْقَرَانِ
Ve mübâlağa ile keşf idicidür Kur'ân'ıñ ba'zi esrârını.

وَ سُعَةُ الْأَرْزَاقِ
"Se'atün" maşdardur. Fâ'il ma'nâsına müvessi'ü'l-erzâk dîmek olur. "Erzâk" "rîzâk"ıñ cem' idür. Ya'nî *Mesnevi* sebeb ve vüs'at-i erzâkdur. Zîrâ *Mesnevi* ile meşgûl olma  ve mazmûniyla 'âmil olma  tâhâret-i zâhir ve bâtinî mûrisdür. Ve tâhâret-i zâhir ve bâtinî  inâ-yı şûrî ve  inâ-yı  albî mûrisdür. Nitekim bir a'râbî faârdan şikâyet eylediği hînde buyurur Hâzret-i Resûlüllâh - şallallâhu 'aleyhi ve sellem - :

دَمْ عَلَى الطَّهَارِ بِوَسْعِ عَلَيْكَ الرِّزْقِ¹⁵⁶

وَ تَطْبِيبُ الْأَخْلَاقِ
Ta yîb tef'îl veznince maşdardur. Fâ'il ma'nâsına muâyyibü'l-ahlâk (**8a**) dîmek olur. Ahlâk  ulk'u  cem' idür. Ya'nî *Mesnevi* ahlâk-ı zemîmeyi ta yîb idüp ahlâk-ı hamîdeye tebdîl idicidür.

¹⁵¹ Nil'in suyu Kipti o luna kan gibi göründü, Âl-i Musa'ya ise ne kandı ne de kötü bir su, bu can veren Nil suyu Kipti'nin gözünde kandır.

¹⁵² Kur'an gibi bizim *Mesnevi* miz de gönülleri hidayet edicidir. Ancak bazıları için dalalete düşürendir.

¹⁵³ Allah bu misalle ne demek istedî? Müddessir, 31.

¹⁵⁴ Ama Kelimesiyle iki mastar cümlede olayların, yeniliklerin ve açıklamaların hissedilmesi için fil mastar yerine konmuştur.

¹⁵⁵ Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüller derdine bir şifa, müminlere bir hidayet ve rahmet geldi. Yunus, 57.

¹⁵⁶ "Temizlige devam et ki, rızkına genişlik verilsin" Kenzü'l- 'Ummâl, c. 16, s. 171.

بِاِيْدِي سَفَرَةٍ : ”Sefera“ ”sâfir“’iñ cem‘ idür. Sâfir kâtibe dirler. Sâfirin kaçan kitâbi yazsañ بِاِيْدِي سَفَرَةٍ كِرَام بَرَزَةٍ de müte‘allikdür muğaddere, taķdır-i kelâm-i mektûb, بِاِيْدِي سَفَرَةٍ yazılmıştır. dimekdür.

سَفَرَةٍ : ”berara“ ”bârr“’iñ cem‘ idür. ”Kirâm“ ”kerîm“’iñ cem‘ idür. Ya‘ni şîfatlarıdır. Öyle ki, kerîmler ve muhsinler ve nîgû-kârlardur dimek olur. Ya‘ni **Mesnevi** yazılmıştır melâ’ikeden kâtib olan kerîmleriñ ve muhsinler ve nîgû-kârlarını elliyeyle levh-i maḥfûzdan. Zîrâ her nefsiñ rızkı ve a‘mâli levh-i maḥfûzda yazılmıştır. Pes **Mesnevi** dahî ol levhde mektûb ve merkûmdur.

مَعْنَوُنْ بَان لَا يَمْسِهُ الْمُطَهَّرُونَ : Melâyike men‘ iderler ki, **Mesnevi** ye mess eylemeyeler illâ muṭahhar ve pâk olanlar. Ya‘ni **Mesnevi** niñ ma‘ânî ve haḳâyık ve dekâyık ve esrâr ve mermûzâtına muṭṭali‘ olmaz, illâ zâhiri ve bâṭîni ve i‘tiķâdi pâk olanlar muṭṭali‘ olurlar. تَنْزِيلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعَالَمِينَ : Müptedâ‘-i maḥzûfuñ haberidür. Ve tenzîl, münezzel ma‘nâsına nadur. Taķdır-i kelâm, bu **Mesnevi** ‘âlemleriñ Perverdigâr’ından ilhâm târiķıyla ķalbimize inzâl olnmışdır.

لَا يَاتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدِيهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ : **Mesnevi** niñ öñinden ve ardından bâṭîl gelmez. Zîrâ bu haḳdur, bâṭîliñ zîddidür. ”Ez-ziddânu lâ yectemi‘ân“dur.

وَ اللَّهُ يَرْصُدُهُ وَ يَرْقِبُهُ : Ve Allâh Te‘âlâ bu kitâbi hîfz ider, gözedür taḡîyîrden ve bâṭîldan.

فَاللَّهُ خَيْرٌ خَافِظًا : Pes Allâh Te‘âlâ hayırludur Cemî‘-i mahlûkdan hâfiẓ olmaç yöninden.

وَ هُوَ أَحْرَمُ الرَّاحِمِينَ : Ve ol Allâh raḥm idicileriñ ziyyâde erħamidur.

وَ لِهِ أَلْقَابٌ آخِرٌ لِّتَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى : Ve dahî bu **Mesnevi** niñ bu zîkr olunan elķâbindan ġayri laķabları vardur ki, Allâh Te‘âlâ virmiştir ol laķapları.

وَ اتَّصَرَنَا عَلَى هُذِ الْقَلِيلِ : Ve biz iktîşâr ve iħtişâr eyledük **Mesnevi** niñ elķâbinı ve evşâfinı bu ķalîl üzere.

وَ الْقَلِيلُ يَدْلِلُ عَلَى الْكَثِيرِ : Ve ķalîl delâlet ider keşîr üzerine.

وَ الْجَرْعَةُ تَدْلِلُ عَلَى الْغَدِيرِ : Ve bir içim şu delâlet ider ḡadîrde (**8b**) olan şuyuñ keşîr ve lezîz ve şâf olduğuna.

وَ الْحَفْنَةُ تَدْلِلُ عَلَى الْبَيْدِرِ الْكَبِيرِ : ”Hafne“, hâ-yı mühmeleniñ fethasıyla bir avuc şey demekdür. Ya‘ni, bir avuç buğday bir ḥarmen-i kebîriñ buğdayınıñ eyüligine delâlet ider.

يَقُولُ الْعَبْدُ الْضَّعِيفُ الْمُحْتَاجُ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى : Ya‘ni Allâh Te‘âlâ’niñ raḥmetine muhtâc olan ‘abd-i żâ‘if dir;

مَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحُسْنِ الْبَلْخِيِّ : Atf-i beyânıdır ‘abdiñ ya‘ni ‘abd-i żâ‘if ki Muhammed’dir ve Muhammed Muhammed oğlu ve Muhammed Hüseyin Belhî oğlıdır. Ve Belhî Hüseyin’iñ şîfat-ı nisbiyyesidür. Ve ḥażret-i Mevlânâ’niñ ism-i şerîfleri Muhammed şöhreti Celâle’d-dîn-i Rûmî’dir. Ve pederleriniñ ismi Bahâ’eddîn Muhammed ve laķabları Sultânü'l-‘ulemâ ve Sultânü'l-‘ulemâniñ pederleri Hüseyin-i Belhî’dir. Sultânü'l-‘Ulemâ ḥażretleri evvel Belh’de mütemekkin idi. Velâdet-i ḥażret-i Mevlânâ Belh’de vâķî‘ olmışdır. Hicret-i nebevîniñ altı yüz dört senesiniñ rebi‘ü'l-evveliniñ altıncı gününde. Pes ḥażret-i Mevlânâ velâdet i‘tibâriyla Belhî’dir. Ammâ zamân-ı tufūliyyetde pederleri Sultân-ı ‘Ulemâ ḥażretleri ile Rûm'a gelüp Konya'da tevaṭṭun buyurup anda

neşv ü nemā buldılar. Ol sebebeden Celâle'd-dîn-i Rûmî dirler. Hicret-i nebevîniñ altı yüz yetmiş iki senesiniñ cemâziye'l-âhiriñ beşinci gününde hâr-zâr-ı dâr-ı gurûrdan gûlistân-ı sarây-ı sürüra intikâl buyurdılar.

نَقْبَلُ اللَّهِ مِنْهُ Allâh Te'âlâ kabûl eylesün andan. Ya'ñi ol 'abd-i za'ifden naâzm-ı **Mesnevi**'i.

أَجْتَهَدْتُ فِي تَطْوِيلِ الْمَنْظُرِ الْمُشْوِي: Maķûl kavldür. Ya'ñi gûşîş ve ictihâd eyledim Mesnevi'niñ nazmını taťvîlde.

الْمُشْتَمِلُ عَلَى الْغَرَائِبِ وَالنَّوَادِرِ: Şîfatıdur manzûmü'l-**Mesnevi**'nûñ. Ya'ñi öyle manzûm **Mesnevi**'ki ǵarâyib ve nevâdiri müştemildür. ǵarâyibden murâd temsîlât ve teşbîhâtdur ki ma'küli derece-i mahsûsa getürür. Tâ ki fehmi âsân ola ve nevâdirden murâd nevâdir-i ahbâr ve âşâr ve hikâyât-ı 'acîb ve rivâyât-ı ǵarîbdür.

وَغَرَرِ الْمَقَالَاتِ وَدَرَرِ الدَّلَالَاتِ: "Gurer", "Garra"niñ cem' idür ve ǵer atiñ alnîdadur. Hem miķdâri ve dahi ziyâde olan beyâza dirler. Soñradan her laťif ve nûrâni (9a) olan şeylere ǵarrâ diyü iťlâk olındı. Ve "Dürer", "Derre"niñ cem' idür. İncüye dirler. **الْمُشْتَمِلُ عَلَى الْغَرَائِبِ وَالنَّوَادِرِ**" üzerine ma'ťûfdur. Ya'ñi ve dahi öyle manzûm **Mesnevi**'ki maķâlatîn ǵarrâlarını ve rûşen ve pûrnûrlarını ve delâyil-i lâmi'a ve berâhin-i vâziha'i müştemildür.

وَطَرِيقَةِ الرِّهَادِ: Mübâlağa ile ism-i fâ'il ve cem'-i müzekkerdür. Zâhid târik-i dünyâdur. Ya'ñi manzûm **Mesnevi** mübâlağayla târik-i dünyâ olanlarıñ târiķatiniñ 'ilmini dahi müştemildür.

وَحَدِيقَةِ الْعِبَادِ: Ve dahi manzûm **Mesnevi**'ibâdiñ һadîkasıdır. һadîka bâğceye dirler. Ya'ñi **Mesnevi**' bir bûstân-ı һâkâyiğ-semerdür ki 'âbidler buña müṭâla'a կıldıkda meyve-i һâkâyiğ ve semâr-ı dekâyiğ yirler. Tefekkûr iderler.

قَصِيرَةِ الْمَبَانِيِ وَكَثِيرَةِ الْعَانِيِ: "Mebanî" "Mebnî"niñ cem' idür. "Mebnî" maşdar-ı mîmîdür. manzûm **Mesnevi**'niñ şîfatıdur. Öyle **Mesnevi**'ki kaşiretu'l-mebâni ve keşiretu'l-ma'âni dîmek olur. Yâhûd müptedâ'-i mahzûfuñ haberî ola bir hüve taķîdîr olma. Җamîr-i münfaşıl 'âyid ola manzûm **Mesnevi**'ye. Taķîdîr-i kelâm dîmek olur ki ol **Mesnevi**' kaşiretu'l-mebâni ve keşiretu'l-ma'âni bir kitâpdur. Mebâniñ murâd **Mesnevi**'niñ bahridür. Ya'ñi bahti ҝâşîr ve ma'âniñi keşîr icâz üzere կalîlü'l-lafz ve keşîrül-mâna bir kitâbdur dîmek olur.

لَا سَتَدْعَاعِي سَيِّدِي وَسَنَدِي وَمَعْتَمِدِي: Müte'allîkdür "İctehedtû"ye. Ya'ñi sa'y ve ictihâd eyledim taťvîl-i manzûm-ı **Mesnevi**'de. Seyyidim ve mu'temedim һâzret-i Şeyh Hüsâme'd-dîn'iñ istid'â ve talebiyle fuķarâ mâbeyninde şoyle meşhûrdur ki һâzret-i Şeyh Hüsâme'd-dîn bir gün һâzret-i Mevlânâ'dan dilek eyleyüp didi ki İlâhi Nâme-i Hakîm Senâyi ve Manlıku't-ťayr-ı Şeyh 'Aťtâr tarzında bir kitâb-ı müsteṭâb imlâ ve inşâ buyurılsa fuķarâya mededkâr ve ahîbbâ ve aşdîkâya yâdigâr olaydı didükde һâzret-i Mevlânâ fi'l-hâl 'imâme-i mübârekinden bir kâğıd çıkışrup (9b) **Mesnevi-i Şerîf**in evvelinden بِسْ سَخْنِ كُورَتَاهْ بَايْدَ وَالسَّلَامُ¹⁵⁷ beytine dek on sekiz beyt yazılmış Hüsâme'd-dîn Çelebi'niñ eline virüp buyurdılar ki dahi sizüñ zamîriñüze bu һâtîr һuťûr itmezden muķaddem 'âlem-i gaybдан bizüm կalbimüze ilhâm olmuşidi ki bu tarzda bir kitâb nazm olma. Bes andan soňra һâzret-i Mevlânâ naâzm-ı **Mesnevi-i Şerîf**e ihtimâm-ı

¹⁵⁷ O halde söz kısa gerektir vesselam

tamâm birle taşayyûd buyurup gâh gâh şöyle olurdu ki evvel-i şebden matla^c-ı fecre dek hazır-i Mevlânâ imlâ idüp Çelebi Hüsâme'd-dîn hâtı^c-ı hübile yazup âvâz-ı bülend ile hazır-i Mevlânâ'ya okurdu. Bu üslûb üzere *Mesnevi-i Şerîf*în itmâmina sa^y iderlerdi. سیدی "سیدی" atfdur ; و مكان الروح من جسدي seyyidümüñ ilhâhiyla içtihâd eyledüm nazm-ı *Mesnevi*^îye.

Ve dahı bu günümüñ zahiresiniñ istid'ā veýā rengi günümüñ ve ilhâhiyla içtihâd eyledüm. Ya'ni dünyâda ve âhiretde gıdâ-yı rûhüm ve sebeb-i fütûhüm olan Çelebi Hüsâme'd-din'in istid'âsıyla nazm eyledüm.

Ol benüm seyyidüm ve senedüm olan Şeyh Hüsâme'd-dîn 'ârifleriñ muktedâsına dair.

امام الهدى و اليقين: Ehl-i yakîniñ ve ehl-i hûdâniñ imâmıdur.

مغیث الورى: Halk-ı 'âlemiñ feryâd-residür. Ya'nî kaçan meded isteseler halkının mededine yetişicidür.

“Nuhâ”, “Nuha” (نھي)’nın cem^c-idür.^c Akla dirler. Sâhibin menhiyyâtın
nehy eylediğiün nehy dirler. Ya’ñı Hüsâme’d-dîn emîn-i hâzâyîn-i kûlûb ve hâzin-i
cevâhir-i ‘ukûldür. Ya’ñı halkın esrâr-ı žâmâyirine muttali^c olur keşf eylemez.

Allâh Te^c alâniñ emânetidür mahlûkâti miyânında. Allâh Te^c âlâ anı hâlk
miyânında emânet komışdur. Tâ ki anlara irşâd eyleye ve anlar daхи aña i^ctiķâd ve
hürm̄et ve hijmet eyleyeler. Ve şol kimesne ki emânet-i Hudâ'ya hîyânet ider. Ya^cnî
inkâr idüp temerrütlik semtine gider. Dünâyâ ve âhiretde mu^cazzeb olur.

Ve dahi Allāh Te^c ālāniň güzidesidür. Mahlûkî mâbeyninde. **: وَ صَفْوَتُهُ فِي بَرِّهِ**

niñ cem^c idür. Men-i muķadderdür.¹⁵⁸ Ya^c nî ḥażret-i Ḥüsāme'd-dîn ol gûrûhdandur ki Allâh Te^c alâ anları (**10a**) Hażret-i Peygamber'e sipâriş buyurdu. Sûre-i Yûsuf'da: **هَذِهِ سَيِّلِي** : فُلْ هَذِهِ سَيِّلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي¹⁵⁹ Di yâ Muhammed. Budur benim târikim ki: da^c vet iderim ḥalķ-ı Hudâ'yı Allâh cânibine. Ya^c nî tevhîd-i Hakk'a: “Ey^c alâ beyânın ve hüccet-in vâzîhatin ğayr-ı ‘umyan”. Ya^c nî da^c vet iderim ḥalķ-ı Hudâ'yı. Beyân ve hüccet-i vâzîha üzere, ‘alâ başiretin da^c vet iderim, ‘ale'l-‘umyâ degil. Ben da^c vet iderim ve ‘ulûm-ı dînde ve esrâr-ı yakînde baña peyrevlik idenler dahî da^c vet iderler. Pes hażret-i Ḥüsâme'd-dîn, ۋە مَنِ اتَّبَعَنِي zümrésine dâhildür.

“Habâyâ”, “Habiyye”niñ cem’ idür, hafayâ veznince. Ma’ nâsı dañı hafayâdур. Ve “Safi”den murâd Rasûlullâh -şallallâhu ‘aleyhi ve selem- ’dür. Ya’ nî Hüsâme’ d-dîn âhfiyâullâhdandur Resûlullâh katında. Ahfiyâullâh evliyâdan bir gürûh-i ‘aliyyedür ki anlaruñ ھاڭىندا Hazret-i Resûlullâh -şallallâhu ‘aleyhi ve selem- buyurdu ki ^{ان لله أولاً}¹⁶⁰ ilâ ahîrihî.

¹⁵⁸ Takdir edilmiş bir kişidir.

¹⁵⁹ Tâcîdîn, 10. kısım.

¹⁶⁰ Muhakka ki Allahın gizli olan evliyası vardır.

مفتاح خزائن العرش: Müptedā' mahzūfuň ħaberidür. Ya'ni Çelebi Hüsâme'd-dîn 'arşîn hâzineleriniň miftâhıdır. Ya'ni haķâyık-ı 'ulviyye tâliplerine feth eyler.

امين كنوز الفرش: Künüz-ı esrâr-ı aržiyeyenî ve haķâyık-ı süfliyyenî hâzin-i emînidür.

ابو الفضائل: “Fażāyil” “Fażilet”iň cem' idür. Nokşâniň židdidür. Ya'ni şâhibü'l-fażāyil dímek olur.

حسين بن محمد بن الحسن المعروف بابن اخي ترك: “Huseyn” 'atf-ı beyânîdür mâkablînde mezkûr olan evşâfiň. “el-Ma'rûf”, lafzi Hasan'ıň vaşfidur. Ya'ni bu vaşf eyledüğüm seyyidim ve senedim Hüseyin'dür ki Muhammed oğlidur ve Muhammed Hasan oğlidur öyle Hasan ki ma'rûfdur İbn Belhî Türk dímekle.

ابو يزيد الوقت و جنيد الزمان: Vaktde ve zamânda olan elif lâm mužâfun ileyhden ”عوض“dur (bedeldir). Ve cümle mübtedâ'-i mahzûfuň ħaberidür. Ya'ni o, Ebû Yezîd-i vaqt ve Cüneyd-i zamân dímek olur. Ya'ni ol Hüsâme'd-dîn ma'arif ve haķâyıkda ve taşavvuf ve dekâyiylâda kendü vaktiniň Bâyezîd'i ve Cüneyd'i dímek olur.

صديق ابن صديق ابن صديق: Ya'ni Hüsâme'd-dîn şiddîk oğlu (10b) şiddîk şiddîk oğlu şiddîkdir. Allâh râzî olsun andan. Ya'ni رضي الله عنه و عنهم :

الروم الاصل: Ya'ni Hüsâme'd-dîn ”الروم“ didikleri mevzi'e mensûbdur. Aşlları ol diyârdandur.

المتسبب الى شيخ المكر: Anıñ intisabı ol şeyh-i mükerremedür. Andan murâd Ebü'l-Vefâ-yi Bağdâdi'dür dimişler.

امسيت كريباً و أصبحت عرباً : Buñuň birle ki şeyh-i mükerrem didi : بـما قـال أـمسـيـت كـرـيـباً و أـصـبـحـت عـرـبـاً Ya'ni Kürdî olduğum hâlde aħşamladim. Ya'ni و أـصـبـحـت عـرـبـاً Arabî olduğum hâlde şabâħladim. Ya'ni ahşam cāhil olduğum hâlde yatdım şabâħ 'âlim olduğum hâlde şabâħladum ve ķalķdim. Şeyh Ebü'l-Vefâ hażretleriniň cümle-i menâķibindandur ki ba'zi kimesneler andan va'z ve naşîhat taleb iderler. Cevâb virdi ki yarın inşaallâh sizlere va'z ideyim didi. Ol gice fikrle yatdı. Vâki'asında Hażret-i Resûlüllâh'ı gördü. Yâ Resûlüllâh benden va'z taleb iderler. Ben ümmiyim didi. Hażret-i sultânü'l-enbiyâ aña didi ki: Yâ şeyh mahzûn olma¹⁶¹” و لا تخف انشا الله يتجلى الله لك باسمه العليم الكليم“ Çün şabâħ oldı. Câmi'e varup minibere çıktı. Bir va'z eyledi ki ħalq ħayrân oldilar. Va'ziň şoñında didi ki: امسـيـت كـرـيـباً و أـصـبـحـت عـرـبـاً“ Ve bu söz 'Arab'da meşel olmuşdur.

قدس الله روحه و آرواح أخلاقه: Allâh Te'âlâ pâk ve tâhir eylesün ol Ebü'l-Vefâ'nıň rûhunu ve hâlefeleriniň dahî rûhlarını.

N'ime: ef'âl-i medħidendür. “es-Selef” ve “el-Halef” fâ illeridür. Maħsûş bi'l-medħ mahzûfdur. Ya'ni ne güzel selefdür Şeyh Ebü'l-Vefâ ve ne güzel hâlefür Hüsâme'd-dîn Çelebi.

له نسب القت الشّمس عليه رداعها: Ya'ni Hüsâme'd-dîn'iň bir nesebi vardur ki ol şems nesebiň üzerine ilķâ eyledi ridâsını ya'ni nûrını.

و حسب ارخت التجوم لدّيه اصواتها: Ve anuň'çün bir ħaseb vardur ki nûcûm anıñ katında žiyâsını bırakmışdur.(11a)

¹⁶¹ Ve korkma. İnşallah Allah sana el-'Alîm ve el-Kelîm isimleri ile tecellî edecektir.

فِنَّا fā’niñ kesriyle sâhat-ı dâra dirler. Ya‘nî hâneleriniñ meydâni zâ’ıl olmasun hemiše, ķible-yi ehl-i ikbâl olmakdan.

وَكُبْتَةُ الْأَمَالِ: **بِيَتِ الرَّحْمَةِ الْمُبَارَكِ** “Vûlât”, “Vâlî”niñ cem‘ idür. Vâlî hâkime dirler. Ya‘nî ol ķible-i ikbâl olan şâhat-ı hâneye teveccûh eylesün ferzendân-ı vâliyân-ı vilâyet.

لَا كَذَالِكَ مَا طَلَعَ النَّجْمُ وَزَرَ شَارِقٌ: **كِبْلَةُ الْإِيمَانِ** Kîbletü'l-ikbâl üzerine ma‘tûfdur. Ve “âmâl” “emel”iñ cem‘ idür. Emel ümid tutmağa dirler. Sâhat-ı hâneleri Ka‘ be-i âmâl olandan hâli olmasun.

يُطْوِفُ بَهَا وَفُودُ الْعَفَاتِ: **بِيَوْمِ الْعَدْيَةِ** Ve ṭavâf ider anı, ya‘nî ol Ka‘ be-i âmâl olan hâne-i gürûh-ı tâlibân-ı Hudâ.

لَا زَالَ كَذَالِكَ مَا طَلَعَ النَّجْمُ وَزَرَ شَارِقٌ: Ve daхи zâyil olmasun ķible-i ikbâl ve Ka‘ be-i âmâl olmakdan. Mâdâm ki sitâreler (yıldızlar) ṭulû‘ eyleye ve şems işrâk eyleye. Ya‘nî ilâ yevmi'l-kiyâm böyle olmakdan hâli olmasun dimek olur.

لِيَكُونَ مَعْصِسًا لِأَوْلَى الْبَصَائرِ: **لِيَكُونَ مَعْصِسًا لِأَوْلَى الْبَصَائرِ** “يكون” niñ ismi, tahtında müstetir olan “فَنَاءُهُمْ” (hanelerin meydanı) lafzıdır. Haberi, “Mu‘utesimén”dür. Ve “Basâir”, “Basîr”iñ cem‘ idür. Takdîr-i kelâm Hüsâme'd-dîn hâzretleriniñ ve neseb-i ‘âlileriniñ sâhat-ı hâneleri zâyil olmasun, rûz-ı kiyâmete dek ķible-i ikbâl ve Ka‘ be-i âmâl olmakdan şâhib-i başiret olanlara mahall-i ilticâ ve temessük olmak içün ve beliyyât-ı âşikâre ve nihândan ve nevâyib-i zamândan hifz içün.

الْمُرْبَّينَ الْرُّوحَانِيَّينَ السَّمَائِيَّينَ الْعَرْشِينَ الْتُورَّيَّينَ: ulü'l-beşâ'ir'iñ şifatlarıdır. Ve yâ'lari yâ-yı nisbîdir. Ya‘nî ile ulü'l-beşâ'ir ki rabbânilər ve rûhânîler ve semâ'îler ve ‘arşîler ve nûrânîler dimek olur.

السَّكُوتُ النَّظَارُ: Mübâlağayla ism-i fâ‘il-i cem‘-i müzekkerdir. Ya‘nî sâkitler ve hâmûşlardur. Anlar ve nażar idicilerdir. Ya‘nî muğayyebâta nażar iderler. Ammâ hâmûş olurlar. Halkıñ ef‘âlini nâzirlardur. Lâkin gördük dimezler.

الْغَيْبُ الْخُطَّارُ: **الْمُلُوكُ تَحْتَ الْاطْمَارِ** “Gâyb”, “Gâib”iñ cem‘ idür.(11b) Ve “huzzâr”, “hâzır”iñ cem‘ idür. Ya‘nî şûretâ gâ’ib olsalar himmetleri hâzirdur ve şûretâ hâzır olsalar ķalpleri gâyibdir. ‘Âlem-i ilâhîde ve seyr-i lâ-mekânda gezerler.

الْمُلُوكُ تَحْتَ الْاطْمَارِ: Anlar pâdişâhlardur. Hırkalar altında nitekim Şeyh-i Ekber hâzretleri buyurur:¹⁶² لله تحت قباب العز طائفة اخفاذه في رداء الفقر اجلالا، هم السلاطين في اطصار مسكتة، جرّ على فلك الحضرة اذيالا: **أَشَارَفُ الْقَبَابِلِ أَصْحَابُ الْفَضَائِلِ أَنوارُ الذَّلِيلِ** Ve anlar cemi‘ ķabileleriñ şerîfleridür. Ve fazîletler şâhibidürler. Ve delâyiliñ nûrlarıdurlar.

أَنَّهُمْ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ: Ya‘nî hâzret-i Hüsâme'd-dîn hâkkında eylûdüğümüz du‘âyi sen ķabûl eyle yâ Rabbe'l-‘âlemin dimek olur.

وَهَذَا دَعَاءُ لَا يَرْدُ: Ve bu bir du‘âdur ki ‘indallâh zâyi‘ ve redd olmaz.

فَإِنَّهُ دَعَاءُ لِأَصْنَافِ الْبَرِّيَّةِ شَامِلٌ: Zîrâ ol du‘â bir du‘âdur ki halkıñ envâ‘ına ve eşnâfına şâmildür.

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَصَلَوةُ اللَّهِ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَعَرْتَهُ الطَّبِيِّينِ الطَّاهِرِيِّينَ أَجْمَعِينَ وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعْمَ الوَكِيلُ¹⁶³

¹⁶² Sultanat kubbesi altında Allah’ın öyle bir topluluğu vardır ki, yücelmek için fakirlik elbiselerinde gizlenirler. Onlar yıkık dökük (harabe) evlerdeki sultanlardır. Sürünür ve uygurlık gemisinde kaybolurlar.

¹⁶³ Hamd Allah'a, salât u selâm efendimiz Hz. Muhammed'e, pâk ve temiz âline ve ashabına olsun. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

ŞERH-İ EBYĀT-I İHTİYĀRĀT (İlk Onsekiz Beyit)

Çün bi-‘ināyet-i meliki’l-vehhāb şerh-i dībāce-i kitāb tamām oldu; bundan şoñra şerh-i ebyāt-ı iħtiyārāta şarf-ı himmet olunur inşā ‘allāhi te’ ālā ve billāhi’t-tevfik. İħvān-ı şafā ve ħullān-ı vefāya söyle ma’lūm ola ki te’līf-i kitāb-ı Meşnevī ve taşnīf-i cāmi‘-i beyyināt-ı ma’neviden maķşūd-ı aşlı ve murād-ı külli irşād-ı erbāb-ı isti‘dād ve terbiyyet-i ṭalibān-ı ṭarīk-ı sedād ve zikr-i aħvāl-i mebde‘-i ma’āş ü mi‘āddur. Ve beyān-ı ‘avālim-i ġayb ki mebde‘-i nev‘-i insān ve maşdar-ı cem‘-i kevn ü mekāndur. Ya‘nī hażret-i ‘indiyet ki mebde‘-i ta‘ayyünāt ve merci‘-i mükevvenātdur. Ve hażret-i ‘ilmīyye-i ilāhiyye ki ķarārgāh-1 a‘yān-1 sābitedür. Ve ‘ālem-i ceberūt ki müstaħarr-i ervāħ-1 mücerrededür. Ve ‘ālem-i melekūt ki mahall-i iktisā‘-i hil‘at-i ešbāħ-1 laħiġe ve ‘ālem-i mišāl ki ‘ālem-i ġayb ü şehādet mābeyninde berzahđur. Ve bu hażerāt ve ‘avālim ki emākin-i aşliyye-i insānidür. Her mevcūd ki bu menzil-i ġurbet ve mahall-i kürbet-i ‘ālem-i şehādete ol emākin-i aşliyyeden nüzül eylediler. Yine ol hażerāt ve ‘avālime rūcū‘ iderler ve bu ‘ālem-i (12a) ġurbetiñ sākinleri ol ‘ālem-i vuşlata tāv‘an ve kerhen ‘ākibet giderler ve nev‘-i insān ki ħulāşa-i her mevcūd ü ser-ħayl-i cemī‘ müsāfirān-1 saħrā-yı vücuddurlar, rūcū‘ emrinde mükellefdürler. Ve bu nev‘-i insāni üç kisma münkasim olur. Kism-1 evvel ol ṭayifedürler ki vaṭan-ı aşlı ve mesken-i haġikilerin vāsiṭa-i meşāliħ-i dūnyā ve vücūd-1 bey‘ ü şirā ile ferāmuş itmişlerdir. Ve ħubb-1 dūnyāya münhemik olup hilāf-1 ṭarīka gitmişlerdir. Ve bu tā‘ife-i ‘ālī-ṣān ki ol ‘ālem-i bī-nişāndan bu hażiż-1 haremāna düsdiler. 164 حب الوطن من الإيمان hükmince bir nefes yād-1 rūcū‘dan ġāfil ve feryād ü nāleden zāhil olmazlar ve ġayrıları dahi ol ‘āleme terġib ve taħriş iderler. İkinci kism ol ṭayifedürler ki ehl-i īmān ve қabil-i iktisāb-1 ‘irfān dirler. Bu ṭayife müzekkire muhtâcdırlar. Irşād ve va‘ż ü naṣiħat bu ṭayifeniñ ħakkında nāfi‘ dür. Zirā bunlar bu ħarāb-ħabād-1 ‘ālem-i kevn ü fesādı görüp ġaflət sebebiyle vaṭan ve cāy-1 iķāmet żann idüp vaṭan-1 aşlılerin ferāmuş itmişlerdir. Çün müzekkirden ol ‘ālemiñ evşāfini istimā‘ iderler; derħal ‘ālemiñ aħvālinden āgħah olup anlara bir biddarlık ve intibāħ hāsil olur ki bi‘ż-żarūrī rūcū‘ a meyl iderler. Gürūħ-1 evvel ki enbiyā ve evliyā ve ‘ulemā ve meşayiħ dirler. Dā‘ iyān-1 ilallāh dirler. Anlaruñ da‘ vetlerin bu firka-i sāni ķabul eyler. Gürūħ-1 sālixiñ andan behresi yokđur. Üçüncü kism şol gürūhdur ki firiħte-i (aldanmış) cihān-1 fāni ve mağrūr mekr-i şeytāni olup vaṭan-1 aşlıden külliyyetle ġāfil olmuşlardır. Belki ol ‘ālem-i bāki bī-aşl ü bī-vücūd ve ‘adem-i nā-būd aňlamışlardır. Hubb-1 dūnyā ve ārzū-yı nefş ü hevā ile hilāf-1 ṭarīka gitmişlerdir. Bu firka ehl-i küfr ve aşħab-1 ḥuġyāndurlar. Қabil-i fazilet-i īmān ve mahall-i iktisāb-1 ‘irfān degildürler. Ve bu ṭayifeniñ küfr ü ħalāleti ezelidür. Hezār mu‘cize görseler īmāna gelmezler. H̄āce-i kevneyn ve Rasūl-i saķaleyn ki ya‘nī enbiyā ve evliyā muktedası ve ol gürūħ-1 ‘aliyyeniñ piśvāsidur, sūre-i ‘Alak’da ve Māyide’de kīra‘atla ve tebliğ ile emr olındı (12b) اقْرَا بِاسْمِ رَبِّكَ ، بَلْغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ 165 diyü hītāb olındı. Ve kism-1 sāni ki gürūħ-1 ehl-i īmāndurlar istimā‘ ve inşātile emr olındılar. Nitekim sūre-i A‘rāf’da buyurdu:

¹⁶⁴ Vatan sevgisi imandandır.

¹⁶⁵ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.” (Maide,67), “Yaratın Rabbinin adıyla oku!” (‘Alak, 1)

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لِعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ¹⁶⁶ Kezâlik mürşidân-ı tarîk-1 hüdâya tebliğ ve kırâ'at ve tâlibân-ı sebil-i hüdâya istimâ ve inşât vâcib ve lâzimdür. Ol sebebdendür ki һâzret-i Mevlânâ -küddise sirruhu'l-‘azîz- *Mesnevi-i Şerîf*’in evvelinde “bişnev” diyü buyurdu.

بَشَّنُوا إِينَ نِي چون حکایت می کند¹⁶⁷ : Ya‘nî bu neyden istimâ eyle gör ki nice hikâyey eyler. Ey tâlib-i esrâr-ı ჰudâ һâzret-i Mevlânâ -küddesallâhü te‘âlâ sirrehü'l-‘azîz- iptidâ’ *bîşnev* diyü buyurduklarında nükte budur ki bu kitâb-1 müstetâb tâlibân-ı tarîk-1 tâhkiķa irşâd içün nazm olnmışdur. Bes tâlibe iptidâ-yı sülükde istimâ’-1 kelimât-1 mûrşid elzem-i vâcibdür. Nitekim buyurur -küddise sirruhû-:

که تو گوشی او زیان نی جنس تو

گوشها را حق بفرمود انصترا¹⁶⁸

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لِعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ¹⁶⁹

Allahu Teâla’nın A‘râf suresında buyurduğu gibi:

Ve yine buyurur -küddise sirruhû:

دانکه اول سمع باید نقط را

سوی منطق از ره سمع اندر¹⁷⁰

Bes bu delâyil-i vâzîha ile ma‘lûm oldu ki evvel tâlibe istimâ’-1 kelâm-1 mûrşid muhâkkaq vâcib ve mûrşide tezkîr ü va‘z ü naşîhat lâzimdür. Allahu Teâla’nın buyurduğu gibi: وَذَكَرْ قَلْبَ الدُّكْرِ تَسْقُعُ الْمُؤْمِنِينَ¹⁷¹ Ve īn ney’den murâd mûrşid-i kâmil-i mükemmeldür. Nâyile mûrşid mâbeyninde münâsebet ve müşâbehet budur ki nâyiñ insâna birkaç vechile müşâbeheti vardur. Evvelâ yüziniñ şarulîgi ve birkaç yerden kemer-bestesi olmasi ve sînesiniñ delik delik olmasi ve derûni һâli olmasi ve feryâd ve nâle kılmasi. Kezâlik merdân-ı ჰudâ daхи ‘aşk-ı ilâhi derdinden şufret-i simâ һâşıl iderler. Ve tîr-i ǵam-ı yâr ile sîneleri sûrâh sûrâh olur. Ve her gûne ‘ibâdet ve riyâzata şîdk ile (13a) bel bağlayup şevk u ‘aşkile ve sûz u gûdâzile feryâd ü nâle iderler. Ve nitekim nâyiñ derûni һâlidür. Bunlaruñ daхи derûni һubb-1 dünyâdan ve ȳul-1 emelden ve ȳarzû-yı nefş ü hevâ ve meyl-i mâ-sivâdan һâlidür. ھükmince derûnlarında ჰâk’dan ǵayrı nesne yoķdur ve nitekim nây neyzeniñ barmaqları arasında musâhhîardur. Nice isterse söyledür. Kezâlik mûrşidiñ daхи կalbi ve կalibi ჰâk te‘âlânî celâli ve cemâli barmaqlarınıñ arasındadur. Nice irâde iderse söyledür. Gâh firâkdan ve gâh vişâlden dem ururlar. Nitekim ჰâzret-i Resûlüllâh -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu: قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنِ إِصْبَاعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يَقْلِبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ¹⁷³

¹⁶⁶ “Kur’ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (A‘râf, 204)

¹⁶⁷ Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor,

¹⁶⁸ Kulak verdığın neyin dili senin cinsindendir, Hakk kulaklıra o sesi (dinlemelerini) buyurdu.

¹⁶⁹ “Kur’ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (A‘râf, 204)

¹⁷⁰ Bil ki, iştîmek için önce söz lazımdır, iştîmenin yolu sözündendir (sözün içinden geçer).

¹⁷¹ “Sen yine de ögüt ver. Çünkü öğüt mü’minlere fayda verir.” (Zâriyat, 55)

¹⁷² “Müminin kalbi Allâh’ın arşı mesabesindedir.”

¹⁷³ “Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dileği gibi kalbeyler.” Tahric-ü Ehâdîs-i 1-İhyâ, c. 3, s. 7.

Ve ھاڙرٽ-ي sulțanü'l-‘ulemā buyurur. NAZM:

نابی ببرید از نیستان او ستاد
بانه سو راخ و آدمش نام نهاد
ای نبی تو ازین لب آمدی در فریاد
آن لب را بین که این لب را دم داد¹⁷⁴

Pes çün bu muğaddemâtdan ma'lüm oldu ki neyden murâd mûrşid-i ھاڪىٽشىنâsdur. İmdi her ne kadar nağamât ü nâle ve güft ü gûy-i esrâr-ı ھudâ ki bunlardan zâhir olur, fi'l-hâkîka cânib-i ھaڪ' dandur. Nâyiñ nağamâti neyzenden olduğu gibi bunlar ara yerde ھletdür ve taşarruf Allâh'ındur. Ve ھaڙرٽ-и Mevlânâ -kuddise sirruhu'l-‘azîz- īn ney dimekle kendü vücûdlarına işâret buyururlar. *Ez ney* dimekde şümûl vardur cemīc evliyâ-yı kirâmiñ vücûd-ı şerîflerine. *An ney* diseler işâret olurdu bir گayriñ vücûdına. Lâkin īn ney dimekde kendü vücûd-ı şerîflerine işâret iderler. BEYT:

دو دهان داريم گويا همچونني
يك دهان پنهانست درلهاي وي¹⁷⁵

Ve yine buyurur. BEYT:

دل يکسر نبی بود و دهان يکسر دیگر
آن سر ز لب عشق همی بود شکرخا¹⁷⁶

Ve nâydan murâd ڪalem olup ڪalemden murâd ھaڪىٽ-i Muhammedî olma ڪâbildür ki ھaڙret-i Resûlullah -şallallâhu 'aleysi ve sellem- buyurdu ¹⁷⁷ (13b) Lisân-ı ehl-i taşavvufda aña ڪalem-i a'lâ dirler cemīc-i eşyânîn aşlı olduğu için. Nitikim buyurur: ¹⁷⁸ اول ما خلق الله روح نبیک يا جابر: Ve yine buyurdu 'aleysi's-selâm :

¹⁷⁹ اول ما خلق الله العقل Bu cümleden murâd ھaڪىٽ-i Muhammedî'dür. Bu taڭdirce neyden murâd, Muhammed olur. Öyle olsa *bîşnev īn*'den murâd Muhammed'den ișit demek olur. Pes Muhammed'den ișitmek hemân Allâh'dan ișitmekdür. Zîrâ anîn şân-ı şerîfinden ¹⁸⁰ و ما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحي يوحى buyurulmuşdur. Ve kümmel-i evliyâdan ve mûrşidân-ı ٰتاریک-ı hûdâdan daхи irşâd ve naşîhat bâbında her ne istimâ olunursa hemân ھaڙret-i Muhammed'den ișitmekdür. Zîrâ bunlar 'ilm ü 'amelde vereşe-i enbiyâdurlar. Ve ھaڙret-i Muhammed'den ișitmek Allâh'dan ișitmekdür. Öyle olsa ھaڙret-i Mevlânâ'nıñ *bîşnev īn ney*'den murâd-ı şerîfleri eger ھaڙret-i Muhammed'dür ve eger kendü vücûdlarıdur eger گayıร mûrşiddür, irşâd bâbında ve ٰتâlibe terbiyet maşlahtında cümlesi birdür. Aşlâ tefâvüt yokdur. Zîrâ evliyâ vilâyetde şol vaqt kâmil olur ki anlara nûr-ı Muhammedi'den nûr yetişe. Pes ol nûr ki velî-i kâmilden zâhir olur. Muhammed nûridur. ٰTâliblere ol kâmilden her ne yetişürse anîn vâsiّatiyla nûr-ı Muhammed'den yetişür. Meşelâ bir kimse چerâg-ı evvelden چerâg-ı şânî'i yaksa ve چerâg-ı şânîden چerâg-

¹⁷⁴ Kamışlıktan bir kamış kesti. Deliğini de adem açtı ismini de adem (insan) koydu. Ey ney! Sen bu dudaktan feryada geldin (feryat ettin). Dudağına dem veren o dudağı gör.

¹⁷⁵ Gûya iki ağızımız varmış, bir ağız da onun gönlünde saklıdır.

¹⁷⁶ Gönül neyin bir başydı, ağız öbür başı, o baş aşk dudağından sürekli şeker yemedeydi.

¹⁷⁷ "Allahın ilk yarattığı şey kalemdir." Sünen-i Tirmizi, c. 4, s. 457.

¹⁷⁸ "Yâ Câbir, Allahın ilk yarattığı şey senin peygamberinin ruhudur."

¹⁷⁹ "Allahın ilk yarattığı şey akıldır" Keşfu'l-Hafâ, c. 1 s. 307.

¹⁸⁰ "O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiyidir." (Necm, 3-4)

1 şâlışı yaksa ikisiniň de nûri çerâğ-ı evveliň nûridur. Nitekim һâzret-i Mevlânâ bu ma'ñayı birkaç beyitle buyurur. BEYT:

چون چراغى نور شمعي را كشيد

هر كه ديد انرا يقين ان شمع ديد

همچنين تا صد چراغ ارنقل شد

¹⁸¹ دين اخلاقاي اصل شد

¹⁸² : از جدييها شكایت ميکند Ayrılıklardan şikayet eyler. Bu müşrâ' da su'âl vârid olur ki enbiyâ ve evliyâ Hudâ'dan cüdâ degildürler. 'Ayn-ı vuşlatda olan kimseler firkatden şikayet eylemekde fayide nedür dinilse evvelâ cevâb budur ki gâfillere tenbih içindür. Ya'nî ey nuķuş-ı 'âlem-i fâniye firîf olanlar (aldananlar) vaşan-ı aşlısini ferâmûş idüp bu һarâb-âbâd-ı 'âlem-i kevn ü fesâdi, cây-ı iķâmet ȝann idenler ol һâzerať ve 'avâlimi (14a) yâd eyleň ki aşlı ve mesken-i me'lûfuñuzdur ve 'âkîbet ol 'âleme rûcû uñuz muķarrerdür dimegi կasd iderler ve bir daňi budur ki enbiyâ ve evliyâniň vuşlatı devâm üzere degildür. Zîrâ vişâle dâyimâ beşeriyyet mânîdür. Ol sebebdendür ki һâzret-i Sultân-ı Enbiyâ -şallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurdu:

¹⁸³ لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملوك مقرب و لانبي مرسُل diyü buyurdılar. Vuşlat için vaqt ta'yin buyurdukları, bu ma'ñayı müş'irdür. Egerci һâzret-i peygamberiň mertebesi կurb-ı ferâiyâz ve mertebe-i cem' ü'l-cem'dür. Lâkin taķayyûdât-ı irşâd-ı ümmet ve һâlât-ı beşeriyyet mânî -i vişâl-i devâmdur. Bunda bir su'âl vârid olur ki enbiyâ ve evliyâ һod beşeriyyetlerin külliyyetle fenâ itmişerdür. Pes beşeriyyet anlara nice mânî olur dinilse cevâb budur ki fenâ-yı vûcûd emr-i i'tibâridür. Âb u gil-i beden-i insâñ bi'l-külliye merfû' degildür. Pes beşeriyyet mahallinde hükmin icrâ ider. һâzret-i Mevlânâ - қaddesallâhü sirrehü'l-azîz- mahall-i vuşlatı āhenin (demir) nâr içinde kızup tamâm rengi daňi nâr gibi súrh olduğu mahalle teşebbüh buyurdılar. Ol һînde āhen "ben nârim" dise sözi şâhîh olur. Zîrâ āhen nâriň evşâfiyla muttaşif olmuş olur. Pes һâlet-i vuşlat buncılayındır. Dâyim degildür. İmdi bunlarıň şikayetî һâlet-i vuşlatıň 'adem-i devâmından ötürü olur. Bir daňi budur ki enbiyâ ve evliyâ һużûrlarında berterîn-i makâmât-ı mertebe-i cem'dür. Ve bihterîn lezzât, lezzât-ı istigrâkdir. Zîrâ bu mertebede keşretden һalvet-serâ-yı vahdete dâhil olup muğâyeret ve işneyniyet vaşet-âbâdından güzer idüp meclis-i ins ü müşâhede-i cânân müyesser olduğu mahaldür. Çün bu mertebeye yetişdikden şoñra bunları da' vet ve irşâd-ı erbâb-ı isti' dâd için mertebe-i fark u temyîze gündendirler. Tâ ki ehl-i cihân bunlarıň vûcûd-ı pür-cûdlarından fevâyid-i keşire-i dûnyeviyye ve uhreviyye taħşîl ideler ve anlarıň himmet-i bülendleri berekâtında (14b) taķayyûdât-ı nefsânîden һalâs bulup ¹⁸⁴ إن الله عباداً خلقهم لمنافع الناس mûcibince emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere meşgûl olurlar. Tâlibîne ta'lim ve râğıbîne tefhim bâbında zaňmet çekerler. Münkirân-ı ҭârikiň eżâsi ve ceheleniň istihzâsına

¹⁸¹ Nur ışığı mumu çekince, onu yakînen gören herkes o mumu gördü, böylece yüzlerce ışık nakl oldu, son ziyaret onu asıl ziyaret oldu.

¹⁸² Ayrılıkları nasıl anlatıyor.

¹⁸³ "Benimle Rabbim arasında öyle bir yakınlık vakti var ki, buna mukarreb melekler yahut mürsel nebiler ulaşamaz" [Sehâvî, el-Mekâsîd, s. 420 [H.no: 926]; Aclûnî, II, 226 [H.no: 2159]; Kuşeyri, risale, I, 254]"

¹⁸⁴ "Allahın öyle kulları vardır ki onları insanların faydası için yaratmıştır." Kenzü'l-'Ummâl, c.6, s.692.

müptelā olurlar. Pes şikāyet-i ney ya^cni velī-i kāmiliň hālet-i istigrākdan ve maḥv u sekr-i fenādan ayru düşdürü için olur. Egerçi hālet-i şahvda daḥi lezāyiz-i gūnāgūndan (türlü) ve müsāhede-i cemāl-i bī-çündan (emsalsiz) hālī degildürler. Lākin lezzet-i istigrāk cemī^c lezzetlerden a^czam ve aķvādur. Bir daḥi budur ki nāym̄ şikāyeti vaṭan-ı aşlısine ārzūdan hāşıl olur. Beyt-i sānī daḥi bu ma^cnāyi müş^c irdür. Zīrā beyt-i evvele şerh vāki^c olmuşdur.

کر نیستان تا مرا ببریده اند

از نفیر مرد و زن نالیده اند¹⁸⁵

Bu beyt-i şerîfde neyistândan murâd mertebe-i a^cyān olmak evlâdur. A^cyān-ı şâbîte şol zevât-i eşyâya dirler ki ‘ilmullâhda mevcûd ola. Hâkâyiğ-ı mevcûdâta bu mertebede mâhiyyet-i eşyâ dirler ve a^cyān-ı şâbîte ve ma^clûm ve şeyⁱ şâbit dirler. Mevcûd dimezler. Kütüb-i kelâmiyyede olan muhâlâtâdan iħtirâz iderler. Ba^czilar buňa ‘adem-i mużâf dirler. Zīrâ aşlînda ‘ademdür. Nitekim buyurur. BEYT:

این نای تم را چو ببرید و تراشید

از سوی نیستان عدم عز تعالی¹⁸⁶

Hażret-i Mevlânâ -ķuddise sirruhu- bu mertebeye neyistân ta^cbîr ider. Ve a^cyān-ı ervâhî neye teşbîh ider. Bu ‘âlemden münkaṭî olup tâ mertebe-i insâniyyete gelinceye dek her ‘âlemde eyledüğü nefîr ü nâleⁱ taķrîr ider. Ve neyistândan murâd ‘âlem-i ervâh olmak da ķâbildür. Zîrâ ‘âlem-i ervâh ki ‘âlem-i melekûtdur. Maḥall-i iktisâⁱ hil^c at-ı ecsâm-ı laťifedür. Her rûhuň ta^cayyün ve temeyyüz bulduğu makâmdur. Ve hil^c at-ı vücûdla müşerref olup birbiriyile teşâdûf kesb idüp cünûd-ı mücennede oldukları maḥaldür. Çün hażret-i Bâri^c -celle ve ‘alâ- mertebe-i ehadiyyetde¹⁸⁷ كَانَ اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ اَلِمَّا دَرَأَ مَكَارِنِ الْعَالَمِ¹⁸⁸ mažmûn-ı sa^c adet-makâruninca bir nûr ħalq eyledi ve ol nûrdan cemî^c ervâhî ve ‘âlemi ħalq eyledi. Nitekim hażret-i Sultân-ı Enbiyâ -şallallâhu ‘alehi ve sellem- buyurur: اَنَا مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ نُورِي

¹⁸⁹ Pes bu ‘âlemde Hâk Te^câlâ cümle-i ervâhî, nûr-ı Muhammed’den ħalq eyleyüp dört biň yıl ‘isret eylediler. Bir rivâyetde iki biň yıl. Kemâ қâle’n-nebiyyu -şallallâhu ‘alehi ve sellem-¹⁹⁰ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الْأَرْوَاحَ قَبْلَ الْأَجْسَادِ بِارْبَعَةِ الْفَرَسَةِ وَ فِي روایة بالفی سنّة : Bu dört biň yılda ‘isret eyleyüp her rûh kendü nev^c ile te^cārûf hāşıl idüp sâkî-i bezm-i ezelden şarâb-ı elestü bi-rabbiküm nûş idüp ol hîtabîn lezzet-i istimâⁱ bunları şöyle mest eyledi ki ney iħtiyâr-ı cûş u ħurûş idüp her ruh kendü isti^c dâdi miķdârinca “belâ” diyüp rubûbiyyet-i Hâkk’ a iķrâr idüp bildiler. Egerçi żâhiren cemî^c ervâhîn “belâ” dimesi yeksân ve müsâvî idi. Ammâ ma^cnen mütefâvit ve muğâyir idi. Pes ol ‘âlemde her rûh kendü nev^c ilye te^cārûf kesb idüp kemâl-i ünsiyyet hāşıl eyledükden şoñra Allâh Te^câlâ ecşâdî ħalq eyleyüp ervâha emr eyledi ki ecşâda nûzûl eyleyeler ki bunları ‘âlem-i imtiħâna ya^cni dûnyâya göndere. Tâ ki her rûhuň belî dimesiniň mertebesi ma^clûm ola. Egerçi Allâh Te^câlânîn

¹⁸⁵ Sazlıktan beni kestiklerinden beri, feryadımdan erkekler de kadınlar da inlemedeler.

¹⁸⁶ O yüce (Allah), beni yokluk kamışlığından kesti ve bu tenimin kamışını onardı.

¹⁸⁷ “Allah vardi, başka hiçbirsey yoktu” Şu’abu'l-İmân, c.1, s.126.

¹⁸⁸ “Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insamı) yarattım.” Keşfî'l-Hafâ, c.2, s. 1011.

¹⁸⁹ “Ben Allah’ın nurundan ve müminlerde benim nûrumdanızdır.”

¹⁹⁰ “Allahu Teala ruhlari cesedlerden dörtbin yıl önce yarattı. Bir başka rivayete göre ise “İkibin sene önce”

ma'lımı idi. Her rūhuñ ne mertebede beli didügi. Lākin kendü 'amelleri ile ilzām itmek için imtiḥāna çekdi. Ya'nī dünyaya imtiḥān için gönderdi. Pes ol a'ladan bu esfel makāma nüzül eylemek ervāha şab görindi. Ve ol 'ālemiñ firākından müte'ellim olup telh-kām oldılar. Nitekim Sultān Veled ḥaźretleri buyurur:

¹⁹¹ آروح را بتیغ اهبطوا از عالم جان و دل جدا ساختند و بجهان آب و گل در انداختند (15b) Ve ḥaźret-i Mevlānā -küddise sirruhu- buyurur. BEYT:

این سفر صعب نکرده زعلا تا بشري

چند بگفتم که من خوش هیج سفر نمیروم¹⁹²

Muttaşıl (surekli), 'ālem-i ervāhdan nüzül idüp ecrām-ı felekiyye'i bir bir seyr idüp andan arza ve mevālid-i şelāseye ya'nī cemād nebāt ḥayvān andan insāna çün mertebe'-i insāniyyete -ki serhadd-i vücud ve āhir-i tenezzülātdur- vāşıl oldılar. Emr-i Ḥaḳ'la her ruh kendüye lāyık bir ḳāliba nüzül idüp mertebe'-i insāniyyetden baş gösterdiler. Nitekim ḥaźret-i Mevlānā -küddise sirruhu- bu ma'nayı birkaç beytile beyān buyurur.

NAZM:

آمده اول با اقلیم جماد
وز جمادی در نباتی اوفتاد
وز نباتی چون بحیوان اوفتاد
نامدش حال نباتی هیچ یاد
باز از حیوان سوی انسانیش
می کشید ان خالقی که دانیش¹⁹³

Pes bu mazmün üzere tā 'ālem-i ervāhdan mertebe-i insāniyyete gelinceye dek her 'āleme ki geldiler o 'ālemde niçe zamānlar ḳarār idüp ehli ile ünsiyyet eylediler. Çün ol 'ālemden ayrılmak lāzım geldi. Firāk ile nefīr ü nāle eyleyüp bunlarıñ nefīr ü nālesinden o 'ālemiñ ehli müte'essir olup anlar dahi giryān ü nālān oldılar. Her 'ālemde bu firāk acısın çekdiler. Çün 'ālem-i insāniyyeye vāşıl oldılar. Sunlar ki ḡāfiller idiler. Metā'-ı ḳalīl-i dünyāyile şād oldılar. Zehārif-i dünyāya aldanup nuķuşına ḥayrān oldılar. Bunda vaṭan tutup ünsiyyet hāşıl idüp öte cānibi unutdilar ki neyistān-ı ezeldür ve mecmā'-ı ervāh ü bezm-gāh-ı elestdür. Ammā enbiyā ve evliyāniñ ervāhı çün bu 'āleme düşdiler, bu dünyāniñ āb ü hevāsı anlaruñ mizāclarına muvāfiḳ düşmeyüp dünyāniñ māl ü menālin cīfe ve zīver ü zīnet ve nuķuş-ı 'āriyet aňlayup bu ribāt-ı fānidēn sarāy-ı bākīye ārzū idüp ol 'ālemiñ 'acāyib ü ḡarāyiblerin ve bezm-i elestiñ ȝevk u şafāsin yād idüp nefīr ü nāleye ḥāgaz eylediler. Müzekkir olup her meclisde şavt-ı elest ile gūş-ı hūş-ı ehl-i cihāni pür idüp ol 'ahdiñ vefāsi bābında ve ol 'ālem-i pākden bu ḥažīz-ı hāke tenezzül eylemekde ne ḳadar ba' id oldukların (16a) beyān idüp derdile nefīr ü nāleden ḥalī olmadılar.

¹⁹¹ Ruhları "inin" kılıciyla can ve gönül aleminden ayırdılar, su ve toprak dünyasına attılar.

¹⁹² Bu zor sefere ne üstün ne de aptal gitmedi, kaç kez dedim ki ben hoşum yolculuğa çıkmıyorum.

¹⁹³ Önce cemāddan (cansız varlıklar aleminden) düşmüştür, cemāddan sonra bitkiler alemine düşmüştür, bitkiler aleminden hayvanlar alemine düşündür de, o bitkiler alemindeki hâl hiç akla gelmemiştir. Yine bilirsın ki Yaratıcı onu (insanı) hayvanlıktan insanlığa doğru sevketti.

Ya'nî benim feryâd ve fiğânımdan er ve 'avret añaşmışlardır. Pes bunlarıñ nefîr ü nâlesin gûş idüp merd maķâmında olan ehl-i dil ve zen maķâmında olan ehl-i nefîr ü nâleden müte'essir olup giryân ü nâlân oldılar.

¹⁹⁴ سینه خواه شرحة از فراق : Bir sîne isterim ki derd-i firâk-ı yârile şerha şerha olmuş ola. Hazret-i Mevlânâ -küddise sirruhu'l-^cazîz- neyden murâd mûrşid-i kâmil-i mükemmîl olduğun ve neyistândan murâd a'^cyân-ı şâbite ya 'âlem-i ervâh olduğun beyân buyurup ol 'âlemiñ evşâfin itmege bir hemdem-i kâmil ve yâr-i kâbil ister ki ol bezm-gâh-ı hâşîn firâkından ve ol yâr-i kadîmiñ iştîyâkından sîne-i bî-kînesi şerha şerha olmuş ola.

در نیابد خال پخته هیچ ¹⁹⁵ تا بگویم شرح درد اشیاق Zirā ki aña söyleyüm iştiyâk derdiniň şerhini. خام ¹⁹⁶ buyurdukları mažmûn üzere bunlaruň kelimât-ı derd-âmîzlerin ve makâlât-ı şür- engizlerin her bî-derd fehm eylemez. Ehl-i derdiň hâlini yine ehl-i derd aňlar.

¹⁹⁷ هر کسی کودورماند از اصل خویش :Her kimse ki kendü aşlından ırak kaldı. Ya‘nî her rûhun mertebe-i a‘yân-ı şâbitede mevcûd olduğu mahaldür -ki ‘alimâllâhdur- ki kendününashi odur. Ve dahî mertebe-i a‘yândan cüdâ düşdi ve ‘âlem-i ervâh ki vatân-ı kadîmidür. Ol vatân-ı ‘âlîden bu hâkdân-ı süfîye düşüp müptelâ oldu.

Geri taleb eyler kendünүн vaşl rûzgârını dimek olur. Ya'ñı her rûh ki neyistân aşlından dûr olmuşdur. Geri taleb eylesün ol mertebeye Vâşıl olmağı. Mertebe-i insâniyyetden mertebe-i ehâdiyyete tâlib olmağa seyr-i 'urûcî dirler ve seyr-i ilallâh dirler. Egerçi ol 'âlemden seyr-i nûzûli ihtiyyâriyla eylemedi, ammâ seyr-i 'urûcî ihtiyyâriyla olmak lâzîmdur. Ya'ñı mertebe-i a'yan'dan irâdet-i Hâk, cemî'ervâhî (16b) hîl'at-1 ecsâm-1 latîfe ile müşerref kılup 'âlem-i ervâha getürdü. Andan ecsâda nûzûl eylediler. 'âlem-i ervâhîdan 'âlem-i şehâdete gelinceye dek kaç 'âlem seyr eylediyse cümlesin birer birer sülükinde müşâhede eyleyüp geldiği üslûbuñ üzere sefer eyleyüp vaşan-1 aşılısına 'urûca sa'y eylemek lâzîmdur. Ya'ñı bir mûrsid-i kâmil hîdmetine vâşıl olup anıñ ta'lîmi ile târikate sülük eyleyüp tezkiye-i nefş ve taşfiye-i bâtin emrinde gûşîş eyleyüp şîfât-1 hayvâniyyeden ve ahkâm-1 tab'iyyeden halâş bulup hâne-i kalbini nuñûş-1 mâsivâdan hâlî kîldikça derûnu nûr-1 Hâk'la münevver olup aşlini ve hâkîkatını añaçaya. Zîrâ 'âlem-i pâkden bu hâzîz-1 hâke taşîl-i 'ilm ü 'amel içün gönderdiler. Evvel şol 'ilmi taşîl ide ki kendü mâhiyyetin ve hâkîkatın anuñla bilür. Andan 'ilm-i nâfi'-i ma'rifetullah taşîl ide. Tâ ki من عرف نفسه فقد عرف ربها ¹⁹⁹ mazman-1 şerîfincé bu iki ma'nayı 'âlim ola. Andan şoñra seyr-i rûcû'ide terkîh-i sa'y ide. Tâ ki anuñ hâmîliği bu seferde puhte ola ki,

fehvâsına bu seferiñ âteşi ani puhte eyleye. Ve âhiretiñ nâr-ı kübrâsı, bu seferlerde puhte olmayup âhirete hâm gidenler içündür. Pes bu seferiñ nâri tâlibiñ perde-i pindârin yakup cemîc hicâplardan halâs eyler.

¹⁹⁴ Ayrılıktan parça parça olmuş, kalb isterim ki,

¹⁹⁵ İstiyak derdini açayım.

¹⁹⁶ Pişmişin halinden ham asla anlamaz.

¹⁹⁷ Aslında uzak düşen kişi,

¹⁹⁸ Yine yuslat zamanını arar.

¹⁹⁹ "Kendini bilen Rabbini bilir." Kesfü'l-Hafâ, c. 2, s. 1529.

²⁰⁰ "Sefer, atesten veya sekardan (cehennem) bir parçadır."

چون حجاب خودی براندازی

²⁰¹ عشق معشوق و عاشق است یکی

İmdi taleb ve tâlib ve maṭlûb bundan şoñra ma‘ lûm olur ve seferiñ һäkîkatî añañlanur. Yol Haķ’dan ‘abde mi gider yohsa ‘abdden Haķķ’ a mi gider, fehm olinur. Nitekim Şeyh ‘Attâr hażretleri buyurur:

بو علی طوسی امام حال و قال
کرده است از پرکاری این سوال
کز حق آمد راه سوی بنده باز
یا بنده سوی حق بر کوی راز
گفت ره نه زین بدان نه زان بدین
لیک راه از حق بحق میدان یقین
نیست غیر او که دارد غیر دوست
²⁰² در حقیقت اوست ره هم زو بدؤست

Bes seferiñ fâyidesi, “ateşten bir parça” olduğu ecilden tâlibiñ vücûd ü hemîsin yaküp (17a) puhte kılmaç oldu. Ve bundan şoñra ki seferiñ dadın virüp һäkîkin edâ eyledi. Sırrı ma‘ iyyeti fehm eyler, murâda vâşîl olur. Nitekim hażret-i Mevlânâ -küddise sirruhu-buyurur. NAZM:

بعد از آن گویید اگر دانستمی
این معیت را کی او را جستمی
دانش آن بود موقوف سفر
ناید آن دانش به تبیزی فکر²⁰³

من بهر جمعیتی نالان شدم

²⁰⁴: چفت بدحالان و حوش حالان شدم

Bu beyt-i şerîfde mûrsidân-ı һäkîkat-şinâsîn bed-ħäl ve ħoş-ħäl olanlar ile ülfet kîlmalarını ve anlara esrâr-ı neyistân-ı ezelden һaber virmelerini beyân buyururlar. Ya‘nî mûrsid-i ‘âlî terbiyet-i irşâd ü naşîhat yöninden buyurub dir ki ben merâtib-i sülükda her bir mertebede esrâr-ı neyistân-ı ezelden gûyâ oldum. Ve şevk-ı maḥbûb-ı ezel ile nâle kıldum. Her mertebeniñ ehli ile cüft olup şoħpet eyledim. Ħoş-ħäl olan ehl-i taħkîk ve aşħâb-ı imânille mukârin olup ²⁰⁵ فذکر فِيَنَ الْذَّكَرِ تَنَعُّمُ الْمُؤْمِنِينَ mažmûnînca tezkîr ve tebşîr eyledüm. Ve bed-ħäl olan ehl-i fisk ve aşħâb-ı ‘isyanîle cüft ve қarîn olup ²⁰⁶ فَذِكْرٌ إِنْ هُوكْمِنْce anlara dahî mev‘iża ve naşîhat bezl idüp cānib-i merħamet ü mülâyemete meyl idüp tezkîr ve tenzîr ve tebşîr itmekle ‘âlem-i aşla tergîb idüp da‘vet

²⁰¹ Kendi perdeni kaldirdığında, maşuğun aşkı da, aşık da aynı (kişi)dır

²⁰² Hâl ve kâl imami olan Ebû Ali Tûsî, bu sual uğrunda çok çalışmıştır, ki bendeye açık bu yol Hakk’tan gelmiştir, yahut bende Hakk’da doğru sır geçidine yönelmiştir. Dedi ki o yol ne bundan geber ne şundan, fakat Hakk’tan Hakk’da olan yol yakînen meydandadır. Ondan başka mevcut dost yoktur, hakikat odur, yol da ondan yine onadır.

²⁰³ Sonra o der ki, eğer bilseydim, bu maiyeti (birliği) onda (Allah’ta) arardım. (Ama) bilgi yolda olmaya vakfedilmiştir, keskin düşünmeye değil...

²⁰⁴ Ben her cemiyette inledim, hali iyi olana da kötü olana da eş oldum.

²⁰⁵ “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü’minlere fayda verir.” (Zâriyat, 55)

²⁰⁶ “O halde, eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver.” (A’lâ, 9)

kıldım. Yâhûd bed-hâlândan murâd şol tâ'ife ola ki mertebe-i nefsi emmârede muğîm ve mütemekkin olup şifat-i nefsi emmâre ile muttaşif olmuşlardır. ²⁰⁷ إن النفس لا تمارأ بالسوء hükmince nefsi emmâreye tâbi' olup ol mertebe-i dûnda қalmışlardır. Ve hōş-hâlândan murâd şol tâ'ife ola ki mertebe-i nefsi muğma 'inneye ırışmışlardır. Şifat-i emmâreden ve melâmet-i nefsi levvâmeden һalâş bulup mertebe-i nefsi muğma 'innede hōş-hâl olmuşlardır. ²⁰⁸ يا أيتها النفس المطمئنة ارجعني إلى ربي راضية مرضيّة فادخلي في عبادي و ادخلي جنتي fehvâ-yı münîfince zümre-i ehl-i 'irfâna dâhil olup cennet-i rizâ-yı Rahmân'a vâşıl olmağa (17b) meyl ü mahabbet қılmışlardır. Pes bu iki tâ'ife'i mûrşid-i kâmil ve reh-nûmâ-yı fâzil terbiyet ve irşâd idüp tâ'ife-i evveli mertebe-i nefsi emmâreden һalâş idüp tedricile yevmen-fe-yevmen terâkki itdürüp ol mağâm-ı dûndan fevk-ı gerdûna 'urûc-ı ma'nevî şâhibi iderler. Ve ol tâyife ki mertebe-i nefsi muğma 'inneye vâşıl olmuşlardır. Anlara daхи terbiyyet ve irşâd iderler. Tâ ki muğma 'inneden mertebe-i қalbe ve mertebe-i sırra vâşıl ideler. Pes bu iki gûrûha mûrşid vâsiâsıyla envâ'-ı fütûhât-ı rûhâniyye ve fuyûzât-ı sübhâniyye keşf olup envâ'-ı murâda vâşıl olurlar. Lâkin mûrşid-i kâmiliň mağâmına nisbet, bunlaruň mertebeleri alçaq olmaǵın mûrşidiň keyfiyyet-i һâlin aňlayamazlar. Lâkin bildük aňladuk ve aňa yâr olduň şanurlar. Nitekim buyururlar:

هرکسی از ظن خود شد یار من

²⁰⁹ از درون من نجست اسرار من

Hażret-i Mevlânâ ney cânibinden -ki kendü nefslерinden müste'ârdur- haber virürler ki ben her cem' iyyetde nâlân oldum. Ve bed-hâlân ve hōş-hâlân ile cüft ve hem-şohbet olup esrâr-ı neyistândan mümkün oldukça beyân қıldım. Herkes kendü җannından benümle yâr oldı. Benüm derûnumdan keyfiyyet-i һâlümi ve esrâr-ı mağâlumi su'âl idüp cüst ü cü қılmadı. Meşelâ tâlib-i dünyâ olanlar beni tâlib-i dünyâ җann itdiler. Ve tâlib-i âhiret olanlar tâlib-i âhiret җann eylediler. Zîrâ herkesiň nažarı çenbere-i vûcûdından ve mertebesindendür. Pes herkes beni kendü һâline կiyâs eyledi. Ve ol i'tikâd üzere benümle yâr oldı. Hâlbuki sırr-ı bâtiňa vâkif olmak herkese müyesser degûldür. Ve ba'zılar daхи şöyle җann itdiler ki ne dünyâ tâlibi ve ne âhiret tâlibidür. Belli bu bir şebâz-ı 'âlî-pervâz-ı pür-nâzdur ki bu iki aşiyâna tenezzül eylemez. Tâlib-i aşiyân-sâzdur diyüp hüsni җann eylediler.

مَلْتَ عَاشِقَ وَ مَلْتَهَا جَدَاسْت

²¹⁰ عاشقان را مذهب و ملّت خداست

(18a) BEYT:

كفر كافر را و دین دیندار را

²¹¹ ذرء دردت دل عطّار را

Pes derd-i 'aşka düşen 'âşikân-ı ilâhî dünyayı ve âhireti n'eylesünler. Ve җann iki կisimdir. Biri hüsni җanndur ki yakîn ma'nâsinadur, bir hadîs-i kudsîde vârid olduğu

²⁰⁷ “Nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.” (Yusuf, 53)

²⁰⁸ “(Allah şöyle der:) “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetme gir.” (Fecr, 27-30)

²⁰⁹ Herkes kendi zannınca bana yar oldu, (ama) kimse benim derûnumdaki sırları aramadı.

²¹⁰ Aşık milleti ile milletler farklıdır, aşıklar için millet de mezhep de Tanrıdır.

²¹¹ Kafirin küfrü kendine, dindarın dini kendine, Attâr'ın gönlündeki dert zervesi de kendine.

üzere : ²¹² أَنَا عِنْدَ ذَنْبٍ عَبْدِيُّ بَيْ : Şârih, buradaki “zan” kelimesinin Allâhu Teâla’ının şu kavlinde olduğu gibi “yakîn” mânâsında olduğunu bildirir. ²¹³ الذين يظنو أنهم ملاقوا ربهم

Bazı müfessirler de “يُوقنون” (îkân) kelimesindeki mana ile tefsîr etmişlerdir. Yani “Kulum benim Mucîbu’d-da‘evât olduğuma i‘tîkâd ederse, ben de ona icâbet ederim”. “Ve eğer Ğafûr olduğuma i‘tîkâd ederse ben de onu bağışlarım”. Ve bir kısmı sū-i ȝannandur ki mezmûmdur. ²¹⁴ إنَّ بَعْضَ الظَّنِّ لَمْ buyurduğu bunuñ gibi yaramaz ȝandur. Pes evliyâniñ esrâr-ı derûnina vâşîl olmak isteyen kimseye lâzımdur ki hüsn-i ȝann eyleyüp i‘tîkâd-ı şâdîk göstere. Tâ ki bu sultânlarıñ şafâ-yı derûnları ‘aks idüp tâlibiñ ȝalbine bir nûrâniyyet hâşîl ola ve ebkâr-ı ma‘âni-ı kelimât-ı ȝâyyibâtları ref-i niğâb idüp yüz göstereler. Zîrâ bunlarıñ esrârları güftârlarından ba‘id degüldür. Nitekim buyururlar:

سر من از ناله من دور نیست

لیک چشم و گوش را آن نور نیست ²¹⁵

Benim sirrum nâlemden ba‘id degüldür. Lâkin gözde ve ȝulaþda ol nûr yoðdur ki nâlede olan sirra vâkîf ola. Ammâ ol nûri taþîl eyledükden şoñra gözden ve ȝulaþdan perde ref olup nâyuñ sîrrını fehm ider dimek olur. Ney’den murâd mûrşîd ya‘nî vûcûd-ı Mevlânâ olicaþ, nâleden murâd kelimât-ı hîkmet-âmîzleri olur eger nazm eger nesr. Pes dimek olur ki benüm sirrum eş‘ârumdan ve sâyîr güftârumdan dûr degüldür. Hemân bir gûş-ı şinâv gerekdir ki tógrî iþitmege kâdir ola. Zîrâ MIŞRA²¹⁶: buyurmuşdur. Pes ‘ârif-i sîr-şinâs gerekdir ki sîrr-ı kelâmi añaþaya. Zîrâ hâllerini nazm u nesrile kâle getürüp a‘kâbına yâdigâr ȝoyan sultânlaruñ kelâmlarından sîrları fehm olnmak kâbîldür. Ve kendüler dahî anı murâd (18b) idinmişlerdir. Anuñ’çün kitâblar taþnîf ve te‘lîf eylemişlerdir. Ve ȝâzret-i Mevlânâ bizden şoñra Mesnevî’ñirşâd ider buyurmuşlar. Ya‘nî bizüm sîrrimuz kelâmımızdadur. Bizden şoñra tâliblerimizden müsta‘idd olancalar kelâmımızdan sîrrumuza vâşîl olup anuñla irşâd olur dimek olur. Pes bir kimse evliyâ-yı kirâmuñ kelâmlarına meşgûl olup rûhâniýerinden istimdâd eylese elbette aña şâhib-i kelâmuñ sîrri keþf olur. Lâkin mûrîd kâbil ve müsta‘id gerekdir. Meşelâ Kur’ân okuyanlaruñ cümlesi berâber olmaz. Ba‘zılara nesne fetih olmaz. Ammâ ba‘zılaruñ sîneleri meşrûh olup derûnları nûr-ı Kur’ânile pûr olur. Ve ba‘zılara Hâk te‘âlâ kelâmindan tecelli ider. Nitekim ȝâzret-i imâm Ca‘fer-i Şâdîk’dan - raðiyallâhü ‘anh- rivâyet iderler ki bir gün namâzda kıyawâda iken bîhod olup yıkıldı. Şoñra sebebinden su‘âl eylediler. Cevâb virdi ki Kur’ân okurken Hâk te‘âlâ baña kendü kelâmindan tecelli eyledi. Taþammûl idemeyüp yıkıldum didi. Ve dahî buyurdu:

²¹⁷ لقد تجلى الله لعباده في كلامه و لكنهم لا يصررون ma‘nâ dahî delâlet ider. Pes esrâr-ı ehl-i dil biraz kelâmlarında maþzûndur. Bir sûhan fehm kimseye mevkûfdur. Nitekim Hâfez Hâfiþ buyurur:

²¹² “Ben kulumun beni zannettiði (düşündüğü) gibiyim.” Buhari, c.6, s. 2694.

²¹³ “Onlar, Rablerine kavuþacaklarını ve gerçekte ona doneceklerini çok iyi bilirler.” (Bakara, 46)

²¹⁴ “Ey iman edenler! Zannın bir çögündan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahır.” (Hucurât, 12)

²¹⁵ Benim sîrrim benim inlemeden uzak değildir, ancak gözlerde ve kulaklar da bunu anlayacak nur yok.

²¹⁶ Herkesin bunu duyma kabiliyeti yoktur.

²¹⁷ “Muhakkak Allahu Teâlâ kullarına kelamında tecelli eder. Fakat onlar göremezler.”

Cām-i Cem'den murād žamīr-i münīr-i mürşiddür. Anuñ sırrına şol zamān nażar itmege kādir olursın ki ol sultānuñ ḥāk-i dergāhin gözlerüne tūtyā itmege kādir olasın. Zīrā sırsināslık āsān deguldür.

تن زجان و جان زتن مستورنیست

²¹⁸ لیک کس رادیدجان دستور نیست

Beyt-i sābiķa temsīl buyururlar. Ya'ñi cān tenden ve ten cāndan mahfī ve dūr olmadığı gibi nāyuñ daḥi sırrı, nālesinden dūr deguldür. Lākin gözde ve ķulaķda ol nūr yokdur ki nāyuñ nālesinden olan sırrı fehm itmege kādir ola. Gerçi cān tenden ve ten cāndan mestūr (19a) olmadığı vāzılıhdur. Zīrā tende olan ḥayāt ve 'ilm ü edeb ve tedbīr ü taşarruf ve ḥarekāt ü sükūn cāndan olduğunu bilürsiñ. Lākin māhiyyet-i rūh ü ḥaķīkat-i rūh ne şey'dür te'akķul idemezsin. Ve dīde-i hissile cemāl-i rūhdan telezzüz hāşıl idemezsin. Zīrā çeşm-i żāhirle cān görmege destür yokdur. Ve ḥaķīkat-i rūh beyānında aķvāl çokdur. Kur'ān-ı 'azīmde cenāb-ı 'izzet daḥi mübhem eyledi. Қavm-i Yehūd'ı imtiḥān ṭarīkiyla ḥażret-i Peygamber'den üç nesne su'āl eylediler. Ve didiler ki eger Muhammed bu üç su'ālimüze cevāb virür ise peygamber deguldür eger ba'żisın beyān idüp ba'żisın mübhem ķorsa peygamberdür didiler. Murādları rūhuñ mübhem olması idi. Zīrā Tevrāt'da daḥi mübhem idi. Bes Resūlullah şallallāhu 'aleyhi ve sellemden Aşħāb-ı Kehf ve Zü'l-ķarneyn ve rūh keyfiyyetin su'āl eylediler. Resūl-i Ḥudā aşħāb-ı Kehf ile Zü'l-ķarneyn kıssaların vahy-i Haķ'la beyān buyurdu. Rūh keyfiyyetin emr-i Haķ'la mübhem қıldı. ²¹⁹ يسألونك عن الروح قل الروح من أمر ربِّي ile cevāb virdi. Lākin ḥaķīkat-i rūh beyānında her gürūhuñ bir gūne ķavlı vardur. Ehl-i Sünnet ve Cemā'at'den ba'ż mütekellimin dirler ki ruh 'ibāretdür şol ecsām-ı rūhaniyye-i semāviyyeden ki, taġayyür, tebeddül ve tecezzi kabūl eylemez. Mis̄l-i dav'ü's-şems, kaçan beden-i insān baṭn-ı māderde kāmil olsa ol ecsām-ı şerīfe-i ilāhiyye emr-i Haķ'la bedene dāhil olup serāpā bedene sāri ve ba'żilar dimişler ki ²²⁰ الروح جوهر لطيف قائم في كثيف كالبصر في الحدقة استأثر الله بعلمه لا يجوز عنه العبارة ; Ya'ñi rūh Allāh Te'ālā'nıñ 'ilminden müstaķil olduğu şeydür. Andan 'ibāret (yorum) cāyiz deguldür. Ve ba'ż-ı hükemā didiler ki rūh üçdür. Rūh-ı cemādī ve rūh-ı nebātī ve rūh-ı ḥayvānī. İnsān ḥayvān-ı nāṭikdür. Mertebe-i ḥayvāniyye (19b) dāhildür dirler. Ammā gürūh-ı şūfiyye katında rūh birdür. Her mertebede bir ismīle tesmiye olunur. Meşelā mertebe-i cemādda rūh-ı cemādī ve nebātda rūh-ı nebātī ve ḥayvānda rūh-ı ḥayvānī ve mertebe-i insāniyyede rūh-ı insānī dirler. Bunlar mertebe-i insāniyye'i başka 'add idüp mevālid-i şelāse üzerine bir mertebe ziyāde eylediler. Ve didiler ki rūh mertebe-i insāniyyeye geldükde bir ugurdan tebdīl olup rūh-ı insānī olmaz. Ża'f-ı hāli ve cehl ü ġafleti sebebiyle rūh-ı ḥayvānī makāmında olur. Şoñradan terbiyet-i mürşid ve taşfiye-i i bāṭın ve kesb-i ma'ārif-i ilāhiyye eylemek ile ķuvvet tutup nūrāniyyet taħṣil eyleyüp tebdīl olup rūh-ı insānī olur. Ten keşāfetinden her ne ķadar mücellā olursa rūhuñ nūr-ı Haķ'la āşinālığı ziyāde olup cānib-i Haķk'a rağbeti artar. Nitekim buyurur -ķuddise sirruhu- BEYT:

²¹⁸ Ten candan, can da tenden gizli kapaklı değildir, lâkin canı görmek için kimseye izin yok.

²¹⁹ Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin bildiği bir iştir.(İsrā, 85)

²²⁰ Ruh, gözbebeğindeki görme kabiliyeti gibi latif, yoğun bir öz, cevherdir.

نور حق بر نور حس راکب شود

²²¹ آنگهی جان سوی حق راغب شود

Bu mağâma yetişdükden şoñra ruhı birkaç ismile zîkr iderler. Rûh-ı ilâhi, rûh-ı iżâfi, rûh-ı vaḥiyî ve rûh-ı insâni dirler. Zîrâ bundan şoñra vaḥy ü ilhâm şâhibi olur. Sâlikleri riyâzât ve gûşîş eyledükleri bu mağâmî taḥṣîl eylemek içindür. Ve ruh hakkında aķvâl çokdur. Cümlesi bu muhtaşarda gûncâyış bulmak mümkün deguldür. Ve ruhuñ görilmesi bâbında söz budur ki ten gözüyle görülmeyecektir. Cân gözü gerekdir. Ve eşyânuñ tespîhîn ten kulağı işitmez. İmdi anı görmege ve işitmege cân gözü ve cân kulağı gerekdir.

حس حیوان کر بدیدی شاه را

²²² پس بدیدی کاو و خر الله را

Şöyle bil ki her ‘âlemüñ ol ‘âleme münâsib çeşm ü gûşı vardur. Nitekim maḥsûsâti görmek için çeşm ü gûş vardur ma‘ķûlâtı görmek ve işitmek için çeşm ü gûş vardur. Meşelâ nûr-ı Ȑudâ’yı (20a) görmege nûr-ı Ȑudâ gerekdir. Ya‘nî çeşm-i cân nûr-ı Haķk’ile bînâ olmaç gerekdir. Ȑâzret-i Peygamber -‘alleyhi’s-selâm- ²²³ رایت برئی برئی diyü buyurdu. Ya‘nî bi-nûr-ı Rabbî dîmekdir. Ve Faḥre’d-dîn ‘Irâkî râhmetullâh buyurur: هم دیده تو باید تا چهره تو بیند. ²²⁴ Pes imdi eger rü’yet-i cândur ve eger rü’yet-i cemâl-i Rahmân’dur, âña münâsib dîde gerekdir. Meger bu cismi fenâ idüp tîlsim-ı hâki feth eyleyüp genc-i câna vâşîl olasın. Ol sultânlar ki bu mağâmlarunuñ şâhibleridür, اُرواحنا اُجسادنا و اُجسادنا اُرواحنا ²²⁵ diyü buyururlar. BEYT:

محمد را چو جان جان بوده و تن جان

²²⁶ سوی معراج شد با این و با آن

Ve pişvâ-yı sâlikin Ferîdü’d-dîn ‘Atṭâr -ķuddise sirruhu- buyurur. NAZM:

گنج یابی چون طلس از بیش رفت

جان شود پیدا چو جسم از بیش رفت

بعد از آن جانت طلس دیگرست

²²⁷ غیب را جانی و جسم دیگرست

Muhaşşalü'l-kelâm sâlik bir dîde-i bînâ taḥṣîlinde maķdûrin şarf itmek gerekdir ki bunda görmezsen anda daхи görmezsin ki من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى ²²⁸ buyurduğundan murâd zâhir gözü deguldür belki çeşm-i cân murâd olinur. Zîrâ zâhir gözü a‘mâ olmazsa da rü’yetden mahrumdur. Ve Ȑâzret-i Şeyh ‘Atṭâr buyurur. BEYT:

از اینجا برد باید چشم روشن

اگر چشمی بود چون چشم سوزن

²²¹ Hakk’ın nuru hissin nuru üzere bindiğinde, can Hakk’'a doğru yönelir.

²²² Eğer hayvan kendi hissiyle şahı görebilselerdi, sığır ile eşek de Allah’ı görebilirdi.

²²³ “Rabbimi rabbim ile gördüm”

²²⁴ Hem de gözünün yüzünü görmesi gerek.

²²⁵ Ruhlarımız cesedlerimiz ve cesedlerimiz de ruhlarımızdır.

²²⁶ Muhammed, canın canı ve canın bedeni olduğu için hem bununla hem de onunla Mîrâc’ a çıktı.

²²⁷ Tîlsim elden çıkışına hazine geldi, cisim (varlık) elden gidince can geldi, bundan sonra (bu aşamadan sonra) canın (ruhun) başka türlü bir tîlsimdir, gayb için (ise) başka, bir başka can ve cisim var.

²²⁸ “Kim bu dünyada körlük ettiye ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırılmıştır.” (Ȑsrâ, 72)

اگر با خود بري يك زر نوري

²²⁹ شود زان نور خورشيدت حضوري

Ve hâzret buyurur -ķuddise sirruhu'l-^c azîz- : ²³⁰ ادمي ديدست و باقى پوستتست

آتش است اين بانگ ناي ونيست باد

²³¹ هر كه اين آتش ندارد نيست باد :

Bu nâyuñ şavt u şadâsi ve nağamâti âteşdür hevâ degüldür. Her kim bu âtesi tutmazsa yok olsun. Ya'ñi kelimât-ı mûrşid-i kâmil ü 'ârif, vâşîl-ı mertebe-i 'aşkdandur. Ve 'aşk âteşdür. Her kim ki bu 'aşk âtesine yanmağa lâyık degüldür, evliyânun kelâmi aña te'sîr eylemez. Yoñ olsun. Ya'ñi yokluñ taþîl eylesün tâ ki kâbil itmiş 'aşk-ı (20b) ilâhî ola ki âtes-i sûzende-i 'aşk-ı âlâyîş-i hestî ve şikest-i errende-i aşnâm-ı hod-peresti ve sermâye-i mestî ve zevk-bahş-ı Hûdâ-peresti ve cesânende-i lezzet-i nîstidür. Her gürûh vâşîl oldukları mertebeden söz söyleler. Ammâ mûrşidân-ı târiñ-ı tevhîd her mertebenüñ şâhibleridür. Her mertebenüñ ehline mertebesinden söz söyleler. Gâh olur ki bir kimseyle muþkarin olsalar ol kimsenüñ vâşîl olduğu mertebeden a'lä bir mertebenüñ vaþfin iderler. Murâdları ol kimse'i vaþf eyledükleri mertebeye iriþdurmekdür. Bu mertebede hâzretüñ mertebe-i 'aşkdan haber virdügi, tâlibân-ı târiñ-ı Hâkîk'ı 'aşk-ı ilâhî cânibine tergîbdür. Zîrâ âtes-i 'aşk târiñ ehlinüñ hâmların puþte ve huþk-i terin sûhle eyler. Âtes-i sefer ve âtes-i riyâżet puþte idemedüklerin âtes-i 'aşk puþte eyler. Ve hâr ü hâşâk ve hubb-ı mâsivâyi sûhle kîlup kûlûb-ı revendegâni cânib-i Hâkîk'a cezb ider. BEYT:

عشق از اول چرا خونی شود

²³² تا کریزد هر چه بیرونی بود

Pes ol rehber-i dânanuñ kelimât-ı âtesnâkin hevâdan sözler žann eylemek câyiz degüldür. Zîrâ ķadem-i kün üzere sülük eyleyen 'azîzler hevâ-yı nefslерinden söz söylemezler nitelikim Sultân-ı Enbiyâ -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- hâkkında ^{و ما ينطق عن الهوى} ²³³ buyurıldı. Kümmel-i evliyâ ki 'ilm ü 'amelde ol hâzretüñ -'aleyhi's-selâm -vârisleridür. Ol naþs-ı şerîfden hîşedâr olurlar.

²³⁴ هر كه اين آتش ندارد نيست باد : Bu müşrâc-ı şerîfiñ iki veche kâbiliyyeti vardur. Biri budur ki her ki fâ'il olup âtes mef'ûl ola. Ya'ñi her kim ki bu âtes-i 'aşk-ı ilâhînûñ sevdâsim tutmazsa yok olsun dimek olur. İkinci vechi budur ki âtes fâ'il her ki mef'ûl ola. Ya'ñi kim ki bu âtes-i 'aşk anı tutmazsa ya'ñi te'sîr itmezse yok olsun. Ya'ñi fenâya sa' y eylesün. Yoñluñ taþîl eylesün ki sâlik yok olmayinca var olmaz. Ve fâni ölmeyince bâki olmaz. (21a) ²³⁵ موتوا قبل ان تموتو fehvâ-yı müniñfince ölmezden öndin ölmeyince hâyat-ı

²²⁹ Eğer yanılan bir göz var idiyse, buradan gözü açık (ışıklı, aydın) götürmek gerek. Eğer buradan kendinle beraber bir altın ışık götürürsen, o ışıktan senin güneşin meydana gelir.

²³⁰ İnsan gözdür ve gerisi deriden ibarettir.

²³¹ Bu neyin sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun!

²³² Aşk ilk önce neden kanlıdır? (Doðru aşık olmayan) kaçın diye

²³³ "O, nefis arzusu ile konuşmaz."(Necm, 3-4)

²³⁴ " Kimde bu ateş yoksa yok olsun!"

²³⁵ "Ölmeden önce ölüñüz" Keþfû'l-Hafâ, c. 2, s. 1666.

ebed bulmaz. Ve yokluk hāsil itmeyince ātes-i ‘aşka liyākat kesb idemez. Nitekim ħażret-i Mevlānā -ħaddeseallāħü sirrehü'l-‘azīz- buyurur. NAZM:

چیست مراج فلك این نیستی سنت

عاشقانرا مذهب و دین نیستی سنت²³⁶

کارکاه صنع حق چون نیستی سنت

جز معطل درجهان هست کیست²³⁷

Ba'żi şāriħler ħażret-i Mevlānā'nuñ “nīst bād” buyurduğun te'vil eyleyüp evliyāullāhdan beddu'ā şadır olmaz dimişler. Ne için şadır olmaz. Enbiyā - ‘alehimü's-selām- kışşaların iştimedüñüz mi? Ba'żi ɿarye'i ve ba'żi şehri belki tamām dünyayı ḥarāb eylediler. Kışşaları ‘āleme dāsitān olmuşdur. Nitekim ħażret-i Mevlānā bu ma'naya işaret buyurur. NAZM:

هان و هان این دلق پوشان منند

صد هزار اند زهوار و بک تند

ورنه کی کردي بیلک نفرین بد

نوح شرق و غرب را غرقالب خود

بر نکندي يك دعاي لوط راد

جمله شهرستان شان را بى مراد

کشت شهرستان چون فردوس شان

دجلة آب سیه رو بین نشان

صد هزاران انبیای حق پرست

خود بهر قرنی سیاستها بدست²³⁸

Evliyā dahili her huşuşda enbiyānuñ revişinden inħirāf itmezler. Lāzim gelürse beddu'ā iderler. Lākin ġaraż-1 nefsleri için du'ā itmezler. Meşelā bir kimse bunlara cefā eylese bilā-sebeb sitem ve ħaqķaret eylese ol kimseye bī-ħużūr olup beddu'ā eylemezler. Belki ol kimseye anuñ şalāḥ-i ħāli için du'ā iderler. Ammā bir kimse Haqqullāh'da ya'ni Allāh için olan ba'żi ħukūkda tecāvüz ve ta'addi eylese ġayret-i Haq ve buğżullāh için beddu'ā da iderler. Belki lāzim gelür ise ceng ve cidāl de iderler. Nitekim ħażret-i imām 'Alī -kerremallāhu vecheħ- küffārile ceng iderken bir kāfir üzerine ġālib oldı. Üzerine (21b) çı́kup başın kesecik mahalde ħażret-i Murteżā'nuñ vech-i mübārekine tükürdü. Ħażret-i 'Alī derħāl ol kāfiri āzād eyledi. ɻatlindeñ el çekdi. Sebebin su'äl eyledükde cevāb buyurdılar ki ben ġażāyi Haqq için iderdüm. Çün yüzüme tükürdüñ. Nefsüm elem çekdi. 'Amelüme ġaraż-1 nefş karşıdı. Nefsüm için bir kimse'i helāk itmegi cāyiz görmezem didi. Pes bir maħal vardur ki du'ā itmezler, aşla bunlardan beddu'ā şadır olmaz dimek cāyiz deguldür.

²³⁶ Göklere (Mirac'a) yükselmek de nedir, şu yoklukta? Aşıkların yolu da dini de yokluktur.

²³⁷ Allah sanatının tezgāh evi, mademki yokluktur, bu boşlukta başka kim olabilir?

²³⁸ Sakin, sakın! Bunlar benim hırka giyenlerimdir (dervişlerimdir). Binlerce kişi arasında yüz binlerce kişidirler, fakat yine de hepsi bir vücuttur... Öyle olmasaydı Nuh, bir beddua ile doğuyu battıysa gark edebilir miydi? Lütuf ve ihsan sahibi Lût bir dua ile onların (zalimlerin) şehrinin yerle bir edebilir miydi? Onlar cennet şehri gibi şehrleri Diclenin kara suyu gibi oldu, git de ondan bir nişan gör... Yüz binlerce Hakk-perest peygamber olmasına rağmen her çağda ne kötü cezalar verildi.

آتش عشقست کاندر نی فتاد

جوشش عشق است کاندر می فتاد ²³⁹

Ateş-i mezkûrı beyân buyururlar. Ya‘nî didügümüzden murâd āteş-i ‘aşķdur ki nâyuñ vücûdına düşdi. Ve cûşîş-i ‘aşķdur kimeye düşdi. BEYT:

‘Aşķdur bir neş’e-i kâmil kim andandur müdâm

Meyde teşvîr-i hârâret neyde te’sîr-i şadâ.

Pes ‘aşķ-ı ilâhiñüñ cemî‘-i mevcûdâta ‘umûmen şümûli vardur. Neyde te’sîr-i şadâ vemeye hârâret ve keyfiyyet. Ve cemî‘ eşyâda hâlât, te’sîr-i ‘aşķdandur. Nitekim şâhib-i *Gülşen* buyurur. NAZM:

همه ذرات عالم همچو منصور

تو خواهی مست کیر و خواه مخمور

چو کرد خویشتن را پنه کاری

تو هم حلاج و از این دم بر آری ²⁴⁰

Huşûşâ ki mürşidân-ı tarîk-ı ‘âlem-i ilâhi ve ‘âşıķân-ı cemâlî-i nâ-mütenâhî ki külliyyetle mazhar-ı aşķ olmışlardır. Her neye baksalar ‘aşkile görürler. Ve her ne söylerler ise ‘aşķdan söyleller. BEYT:

این کسی داند که روزی زنده بود

ازکف آن جان جان جامی ریود ²⁴¹

Ve Mollâ Câmiî hâzretleri buyurur. NAZM:

صفت باده عشقش ز من مست مپرس

ذوق آن می نشناسی بخدا تا نچشی ²⁴²

Ve ‘aşķdan murâd gâlebe-i maḥabbetdür ²⁴³ العشق إفراط المحبة hükmince. Ve ‘aşķuñ mertebesi üçdür. Evveline meyl dirler. İkinci mertebesi maḥabbetdir. Üçüncü mertebesine ‘aşķ dirler ki (22a) maḥabbet gâlib olduğu maḥaldür. Ve Kur’ân-ı ‘azîmde ‘aşķı “diyü zîkr eyledi. ²⁴⁴ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشْدَدُ حُبًّا“ “آشد حبا“ buyurdu. ‘Aşķ bir şu‘le-i rabbânidür ki ‘âşıķuñ hûrmen-i vücûdîn komaz maḥv ü fenâ eyler. Ve cemî‘ ‘alâyıkdan pâk ider. Ma‘şûķı bâķîden ǵayrı nesne komaz. BEYT:

عشق آن شعله ست کو چون برفروخت

هر که جز معشوق باقی جمله سوخت ²⁴⁵

²³⁹ Neye düşen aşķ ateşidir, şaraba düşen aşķın kaynamasıdır.

²⁴⁰ Alemin bütün zerreleri Mansur gibi, ister sarhoş ol ister mahmur, kendini sakındığında sen de Hallac gibi bu şaraptan içersin.

²⁴¹ Bunu, bir günceğiz olsun dirilip bu canlar canının elindeki kadehi alan, o şarabı içen bilir.

²⁴² Aşķ şarabının sıfatını ben sarhoştan sorma, Allah için, tadına bakmadıkça onu bilemezsin.

²⁴³ Aşķ muhabette ifrattır.

²⁴⁴ “Oysa iman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir” (Bakara, 165)

²⁴⁵ Aşķ o ateştir ki, parladi mi sevgiliden başka her şeyi yakar.

نې حريف هر كە از ياري بىرىد
 پردهايش پردهاي ما دريد²⁴⁶

Her kim ki bir yârdan ayrılmışdur ve münkâti‘ olup cüdâ düşmişdür. Ney anuňla hârifdir. Ya‘nî mûrşid-i hâkâyiğ-şinâs bir kimseyle refîk ü hârif olur ki bir yârdan kesilmiş ola. Derd-i ‘aşka müptelâ ola. Tâ ki mûrşid-i sa‘ âdet-penâh anı kendüye hemderd ve hemrâh bulup anuňla yâr ü hârif ola. Zîrâ ehl-i derd ehl-i derde mâyil olur nitekim buyurur. BEYT:

ھەزھى را چوکە زو يابىي مدد
 ھەدل و ھەدرد جويای احمد²⁴⁷

Ve ol münkâti‘ olduğu yâr gerek hâkîki gerek mecâzi olsun. Zîrâ ‘aşk-ı mecâzi daňı nef‘ den hâli degüldür. ²⁴⁸ المجاز فنطرة الحقيقة buyurılmışdır. Ve hâzret-i Mevlânâ -ķuddise sirruhu'l-‘azîz- buyurur. BEYT:

عاشقىي كى زىن سر و كىزان سرسىت
 عاقبٰت مارا بدان سو رهبرىت²⁴⁹

Ammâ () (her ke az yari bireid (yarinden ayrılanların) buyurduğu bâb-ı vâhdete cem‘ ma‘nâsin virüp mûrşid ve hâdîler şol ‘âşik-ı zârile yârdurlar ki cümle yârândan, belki kendü nefisinden münkâti‘ oldı diyen kimse gâlat eylemişdir. Gerçi yârândan ve kendü nefisinden münkâti‘ olmaç târikuñ levâzimindandur. Lâkin bu müşrâ‘uñ ma‘nâsi ol degüldür. Ol ma‘nâ կاڭ olinsa (Ney her yaranından ayrı kalanın dostudur) dimek lâzım gelürdi. Nazma da hâlel gelmezdi.

(Perdeleri bizim perdemizi yırttı): پردهايش پردهاي ما دريد (perdeler)'den murâd merâtib-i sülükfür ney münâsebetiyle perde ȝikr eylediler. Zîrâ nâyuñ her sûrâhına bir perde dirler. Her makâma bir perdeden ser-âgâz itdükleri'yün hemân (22b) makâma da perde didiler. Ve ما (perdemiz) den murâd bizüm hicâplarımızı çâk idüp açdı dimekdür. Zîrâ ȝâlib merâtib süluki bir bir seyr eyleükçe gözlerinden nûrâni ve ȝulmâni hicâplar ref‘ olur. Tâ intihâ-yı merâtibe vâsil olincaya dek. Her makâmâ yetişdükçe gözinden birkaç perde ref‘ olur. Zîrâ Hâkk‘ile ‘abd mâbeyninde hücüb çokdur. Nitekim Hażret-i Rasûl-i Ȑudâ buyurur: ²⁵⁰ إن لله تعالى سبعين ألف حجاب من نور وظمة Ve Şeyh ‘Attâr hażretleri -ķuddise sirruhu- *Manṭiku’t-Tayr*'da bu hicâbları yedi sınıfı kesr idüp yedi vâdiye taâṣîm eyledi. Ve ol vâdi-i ȝâlib, vâdi-i ‘aşk, vâdi-i ma‘rifet, vâdi-i istignâ, vâdi-i tevhîd, vâdi-i hayret, vâdi-i faâr u fenâ. Ve gürûh-ı Ȑalvetiyye katında yedi makâm vardur ki esmâ‘u'l-hüsnañdan yedi ismi usûl-i esmâ‘ taâkdir idüp her makâma bir ism ta‘ayyün idüp sülûke iptidâ iden müptedîye evvelâ bir ism virürler ol ism-i şerîfi vird idüp her makâmda bir ism tebdîl iderler. Ol ȝâlib-i mübtedî her makâmda ol esmânuñ nûrin ve rengin müşâhede ider altinci makâmda renkler tamâm olup yedinci makâmuñ rengine reng-i bi-rengî dirler. Her ȝâlib ki bu yedinci makâma yetişe, yetişmiş er olup

²⁴⁶ Ney yarinden ayrılanların dostudur, onun perdeleri bizim perdemizi yırttı.

²⁴⁷ Kendisinden medet bulduğum yoldaşın, birliği bulmada hem gönü'l hem de derd ortağıındır.

²⁴⁸ Mecaz hakikatın köprüsüdür.

²⁴⁹ Aşıklık ister o cihetten ister bu cihetten olsun, akibet o bizim kılavuzumuzdur.

²⁵⁰ “Muhakkak ki Allahu Tealâ’nın nûrdan ve zulmetten olmak üzere yetmişbin hicabı vardır.” Mu‘cemü'l-Kebir, c.6, s. 148.

همچونی زهري و تریاقی که دید

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید 251

Zehr ve tiryāk bunda ķahr ü luṭfdan ‘ibāretdür. Ya‘nī mürşid-i ‘ālî-cenâb gibi ķahr idici ve anuñ gibi luṭf u mürüvvet şâhibi kim gördü ki (galiplerin vadisinden geri kalanlar)’a destgîr olup ol bî-çârelerüñ derûnî olan düşmenlerin zehr-i ķahrile helâk idüp nefşlerinde ve ṭâbi‘atlerinde olan marâzları dârû-yi hîkmet ve şerbet-i telh-i riyâżetleibrâ idüp âb-ı tâhûr-ı tevbe ile pâk idüp, (23a) BEYT:

گوش خر بفزوش و دیگر گوش خر

252 کین سخن دا در نیاد گوش خ

sâlike lâzımdur ki bir pîr-i kâmilüñ terbiyesiyle tebdîl-i hâvâs eyleyüp esrâr-ı evliyâya ķabiliyyet taħşîl eyleye ki evliyânuñ kelâmin aňlamaķ katı müşkildür. Nitekim buyurur. MIŞRÂ^c²⁵³. Mîdânî andîr hîsset fîm drast: Bundan şoñra ħażret-i Mevlâna -ķuddise sirruhu- hevâ-yı yârile ve heves-i vuşlat-ı Perverdigâr'ile çekdürü ġam ve ta^c ablardan ve riyâżetlerden haber virüp ve tâlib olanlara لیس للإنسان إلا ماسعی²⁵⁴ mažmûnînca gûşîş ve mücâhede lâzım olduğun beyân buyurup ta^c lîm iderler.

درغم ما روزها بیکاه شد

255 :

Ya'ñi niçe günlerűn vakıti bizüm ǵamımız ile geçdi ve niçe günler dahi yanmaklärile hemrāh oldu. Ya'ñi niçe günler dahi bizüm āh u nāle ve sūz u güdāzımızla geçdi. Ya'ñi biz müstaǵrak-ı ǵam-ı 'aşķ-ı Hudā idük. Ve o nāle ve sūz u güdāz içre idük ki niçe günler geçdi." "رُوزهَا و سالها" (gün)didi ǵarīb olmak için "ماهها و سالها" (ay ve yıl) dimedi. Yohsa bunlar rūz-ı ezelden kable'z-zamān ve'l-mekān, derd-i 'aşķı çekegeçmişlerdir. BEYT:

زین بیش که جان در تتق غیب نهان بود

256 شوک دخ دلدار در اینسته جان بود

Bu taķdırce derd-i ġam-ı ‘aşķ bunlarda ezeli olur. Zirā bu beyt-i şerif nāyuñ şikāyetinüñ tetimmesidür ve rāh-ı pür-hün-ı ‘aşķı vaşf u beyändur. Ya‘ ni ey hemdem eger sen hūş-ı ehl-i ‘aşķile mahrem olduñise ve gūş-ı zāhiri gūş-ı cāna tebdil eyleyüp esrār-ı evliyāyi istimā‘ a kābiliyyet taħṣil kılduñise bu nükteden fehm idersin ki biz neyistān-ı aşlımuzdan münķaṭı‘ olup bu āna gelinceye dek ne ġamlar çekmişüzdür. Her cem‘ iyyetde nälän olup bed-hälätile ve hōş-hälän ile hem-şohbet olup müdārā kıldıuk ve rāh-ı pür-hün-ı ‘aşķ-ı Hudā‘yı intihāya yetişdürüdük. Ve bu ķadar rūzgārlar mürür eyledi ki biz ġam-ı ‘aşķa müptelāyuz. İmdi ey tālib eger cenāb-ı mahbūb-ı kadime takarrüb-

²⁵¹ Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müstak kim gördü?

²⁵² Eşeğin kulağını sat da başka kulak satın al, çünkü eşek kulağı bu sözleri anlamaz.

²⁵³ İnsanlar doğru anlamalarının peşinde...

²⁵⁴ "İnsan için ancak çalıştığı vardır." (Necm, 39)

²⁵⁵ Bizim derdimizle günler zamanını kaybetti, günler yanmalarla yoldaş oldu

²⁵⁶ Canın gayb perdesinin altında olmasından çok, sevgilinin yüzünün şavkı canın ayinesindedir.

hāşıl itmek ister iseñ derd-i ġam-ı ‘aşk hāşıl idegör ki derdsiz (**23b**) olanlara dermān olmaz. BEYT:

مرید عشقم و ارشاد پیر من درد است
هر آنکه صاحب دردست پیر پرورد است²⁵⁷

Ba‘zılar bu beyt-i şerīfün ma‘násında dimişler ki hażret-i Mevlānā kendü mertebesinden tenezzül eyleyüp kendüyi zümre-i muhāṭabine idhāl eyleyüp (bizim derdimizde) didi. Tā ki müstemi‘ ün ṭab‘ına nefret gelmeye. İstimā‘-ı maķalden ve sa‘ādet-i ķabūl-i naşihat ü irşaddan mahrūm қalmayalar. Allahu Tealâ’nın, Habîb ibn-i İsrâil (Neccâr)’den hikaye ederek buyurduğu gibi :

و ما لي لا عبد الذي فطريني وإليه ترجعون²⁵⁸ Ya‘nī benüm için ne şey vardur ki ben ‘ibādet eylemezüm aña ki beni ҳalq eyledi. Hālbuki sizüñ rücū‘uñuz anuñ cānibinedür didi. Muķteżā-yı žāhir-i ҳal bu idi ki size n’oldı ki sizi ҳalq eyleyene ‘ibādet eylemezsziz. Hālbuki sizüñ rücū‘uñuz aña dir idi. Telattuf ve mülâyemet қasd idüp kendü nefsini ol zümreye idhāl eyleyüp iptidā naşihatı kendü nefsinden āğaz eyledi. Müstem‘ine ünsiyyet ve şevk-ı aşgā ve ilķā-yı sem‘ hāşıl olmak için. Pes hażret-i Mevlānā dahi bu üslûba sālik olup (sizin derdinizde) diyecek yerde ما (bizim derdimizde) didi dimişler. Ammā bu ma‘nānuñ beyt-i şerīfle münāsebeti yokdur. Zīrā ayet-i kerîmede ، (إليه ترجعون) یا زیارت کارینیده. Ol ma‘nā-yı müş‘ir olan beyt-i şerīfde ҳod böyle bir kārīne yokdur. Bu ma‘nādan fehm olinur şaded nāyuñ cüdâlikdan şikâyet eylemesinde ve rāh-ı pür-hūn-ı ‘aşkı şerh ü beyân eylemesinde در غم ما (bizim derdimizde) didi dimek olacak ma‘nā ne dimek olur. Eger sizüñ ġamuñuz çekmekden günler bi-vakıt oldı dirsek dünyā ҳalq olalı rūzgār kimsenüñ ġamın çekmemiştir ve eger siz ġam çekdüğün günleriñüz ġamla geçdi dirsek ehl-i dünyā ġam-ı ‘aşk-ı ilâhi ile ăşinâlılığı қanda buldilar. İmdi bu iki vechile müşra‘ dürüst degildür. Ve eger siz dünyā ġamıyla ‘ömrinüz žayı‘ eylediñüz günleriñüz taħħihsiz geçdi dimek murâd idersek (**24a**) müşrā‘-ı şāni қomaz. روزها باسوزها همراه شد²⁵⁹ ma‘nāsi bu ma‘nāya ruħsat virmez. Pes ol ma‘nā ki buyurmuşlardır aslā münāsebeti yokdur. شد: Ya‘nī günlerimiz suz u ҳarāretle ve gūşış ü mücâhede ile geçdi. Ta‘limdür ki ‘aşıķān-ı Hudā ol ma‘şūk-ı қadîme feħvā-yı şerīfince ‘amel-i şâliħ işleyüp hiç bir şey’üñ maħabbetin anuñ maħabbetine şerik koşmayup aña ҳalişen muħlişen suz u güdāzla ve ҳarāretle çok çok ‘ibādetler eyleyeler.

پنج وقت آمد نمار رهنمون
عاشقانرا في سلوة دائمون²⁶¹

²⁵⁷ Aşkın müridiyim ve benim irşad eden pirim derttir, her kim ki dert sahibidir, o vird dolu bir pirdir.

²⁵⁸ “Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz.” (Yâsin, 22)

²⁵⁹ Günler yannmala yoldaş oldu.

²⁶⁰ “Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.” (Kehf, 110)

²⁶¹ Namaz yol gösteren bir ibadet olarak bes vakit geldi. Fakat âşıklar daima namazdadır.

Ve anuñ iştıyâkıyla hûrd u hâbî terk idüp cemî‘ evkâtını ol dôstuñ vazîfe-i ‘ibâdetine maşrûf kılup hâzîz-i mezâletden evc-i ‘izzete ‘urûc itmege sa‘y eleyeler ki ‘inâyet-i Bâri yârî kılursa vuşlat müyesser olur. خطوتين فقد وصلت²⁶² dimişlerdir. Ya‘nî târik-ı talebde iki adım yürürseñ tahkîkan vâşîl olursın. Bir adım mevcûduñ üzerine ko ve bir adım dañi vücûduñ üzerine ko. Şübhesiz vâşîl olursın dimek olur. Pes bu mažmûn üzere mevcûduñ -ki mâ-melekindür- sebîlullâhda fedâ eyleyüp andan vücûduñ dañi fenâ eyleyüp cânûñi ol mahbûb-ı kadîme ķurbân idesin. Ya‘nî olmezden öñdin ölesin. Tâ ki vuşlata hâyil olur nesne ķalmaya ki biz bunuñla vâşîl olduñ dimek olur.

روزها كر رفت كور و باك نیست: Ya‘nî eger günler gitdi ise gitsün di. Hâvf yokdur. Bu beyt-i şerîfde ve emânda kân-ı vâdî-i haremân ve hevâ vü heves yolunda bî-ser ü sâmân ve çâh-ı tabî‘ atde esîr-i bî-dermân ve muktezâ-yı nefş ü hevâ ile müptelâ-yı bend-i ‘îşyân olan hâmlara tesliye vardur. Ya‘nî ey şol kimesneler ki eyyâm-ı fırsatı hevâ vü hevesle zâyi‘ itdüñüz ve târik-ı Hâkk’ı koyup hevâ yoluna (24b) gitdiñüz. Siz dañi ǵam çekmeñ ve hidâyet-i Hâk’dan ümidi kat‘ eylemeñ ki һâzret-i Hûdâ buyurur:

قل يا عبادي الذين أسرفوا علي أنفسهم لا تقنعوا من رحمة الله²⁶³ bu va‘ de-i kerîmesi üzere ol kerîmûñ bâb-ı rahmeti dâyim güşâdedür. Hemân bir mûrşid-i kâmilüñ dâmen-i pâkin, dest-i himmetle muhakkem tutup tevbe ve inâbet eyleyüp hulûş-ı niyyetle ‘ibâdet ve riyâzete şûrû‘ eyleñ. Ümmiddür ki mahrum ķalmayasız. Görmez misin kaçan bir kâfir kûfrin terk eyleyüp ‘arz-ı imân eylese hâlet-i kûfrde hâşîl eylediği günâhlar cemî‘ an ‘afv olur. Kezâlik bir ǵâfil-i müstaǵrak-ı һubb-ı dünyâ ve esîr-i nefş ü hevâ iken tevbe ve istîgâf eyleyüp derûn-ı dilden rûcû‘ eylese²⁶⁴ التائب من الذنب كمن لا ذنب له hükümince televvûş-i günâhdan pâk olur. Pes bu dergâh nâ-ümîdlik dergâhi degûldür. BEYT:

این درگه ما درگه نومیدی نیست

صد يا اگر توبه شکستي بازا²⁶⁵

İmdi hemân bir pîr-i kâmil ve delîl-i fâzîluñ hîdmetinden ǵâfil olmañ ki anuñ yümn-i terbiyesiyle vâşîl olursuz. Ve her ne müşkilüñüz olur ise anuñ yüzinden fetî olur. Zîrâ bu kâmiller dermânde կalan biçârelerüñ feryâdresleridür nitekim buyurur. NAZM:

بندگان حق رحیم و بردار

خوی حق دارند در اصلاح کار

رو بخوان قوم را ای مبتلا

هین غنیمت دار شهان پیش از بلا

اندرین ره می تراش و می خراش

تا دم اخر دمی فارغ مباش

تا دم اخر دمی اخر بود

که عنایت با تو صاحب سر بود²⁶⁶

²⁶² Bir incir boyu yürürsen ulaşırınsın.

²⁶³ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günâhları affeder. Çünkü O, çok bağıslayandır, çok merhamet edendir.” (Zümer,53)

²⁶⁴ “Günâhtan tam dönen ve tövbe eden, o günâhi hiç işlememiş gi bidir.” (Ibn Mace, Zühd, 30)

²⁶⁵ Bu dergâh ümitsilik dergâhi degildir, yüz kez tövbeni bozsan da yine gel.

²⁶⁶ Lütuf ve merhamet sahibi olan Allah kulları, işleri İslah etmede Allah huyuna sahiptirler... Ey belâlara uğramış adam, git de bu kavmi ara (asıl metinde ‘bunları ara’) Kendine gel de belâ vaktinde onların duasını ganimet bil!.. Bu

²⁶⁷ نامت بیانا تا ابد ای جان ما روشن بتو **Hiṭāb-ı Cenāb-ı Ḥaḳḳ'adur.**

²⁶⁸ buyurdukları gibidür. Hażretün 'ādet-i şerifleri idi ki kaçan ezān oğunsa

buyururlardı. Ve daхи ²⁷⁰ این همه هست و بیا ای امر کن buyurdukları gibidür. Ya'ñi senüñ luṭfuñ ve 'ināyetüñ bizümle olsun ey şol kimse ki sencileyin pāk yokdur. Ya'ñi senüñ luṭfuñ ve 'ināyetüñ bizümle olıcaк (**25a**) günler gitdüğine 'ömrümüz gitdüğine ve žayı' olduğına elem çekmezüz ve ḥavf itmezüz. Zırā bir nefesde cezb idüp hidāyet idüp mertebe şahibi itmege kādirsin dimek olur.

Her kimle māhinüñ ḡayrıdur, şuyına ṭoydı sīr oldu. Māhīden murād evliyā'ullāhdur. Her kimle māhinüñ ḡayrıdur, şuyına ṭoydı sīr oldu. Māhīden murād evliyā'ullāhdur. Ya'ñi 'āşıkān-ı Ḫudā'nuñ ḡayrı olan kimseler şarāb-ı maḥabbete Allāh'dan sīr olur. Ammā 'āşıkān-ı Ḫudā ki evliyāullāhdurlar aşlā sīr olmazlar dimek olur. Ve daхи her kimüñ ki māhiyān-ı bahr-i ulūhiyyetüñ ḡayrıdur. Ṭariķ-ı aşkuñ riyāżet ve miḥnet ve sūz u gūdāzına taḥammül idemeyüp ol hevesinden sīr oldu. Ve talebden fāriġ oldu dimek olur. Bu meşrebde olan 'āşıklar ḥaḳḳında Mevlānā ķuddise sirruhu'l-'azīz buyurur. BEYT:

کی رسند این خیفان در کرد عشق

آسمانرا فرش سازد درد عشق ²⁷¹

Bu ṭariķuñ zād-ı rāḥi ḥūn-ı ciger ve ḡuşşa vü ḡamdur. Hażret-i Ḫudāvendigār'uñ buyurduklarından ma'lūmdur ki rāḥ-ı 'aşkda ne riyāżetler ve ḡamlar çekmişlerdir. İmdi ṭalib-i ḥaḳ olan kimesne rāḥatı miḥnete tebdīl eyleyüp dünyā murādlarından el çekmek gerekdir. NAZM:

هر یکی راهست در دل صد مراد

این نباشد مذهب عشق داد

ملک دنیا تن پرستان را حلال

ما غلام عشق پاک دولجلال ²⁷³

Bes bu sevdāya düşen kimse ḥūrd ü ḥābi terk idüp ḥadd-i tamāmile gūşış itmek gerekdir. Tā ki ḡam-ı 'aşk-ı yārden bir lezzet hāşıl eyleye ki bu sevdā her nāzik-dil-i ten-perverüñ kārı deguldür. Nitekim buyurur. NAZM:

تو بیلک خواری گیرانی ز عشق

تو بجر نامی چه می دانی ز عشق

عاشقان جانباز این راه آمدند

از دو عالم دست کوتاه آمدند

yolda yolun, tirmalan, son nefese kadar bir an bile boş durma, son demin son nefesin olabilir, iş o an bu inayet senin sirdaşın olur...

²⁶⁷ Ey temizlikte benzeri olmayan! Sen kal!

²⁶⁸ Adın [canın olmalı burda] sonsuza kadar kalsın ey bizim canımıza ışık olan.

²⁶⁹ İsmīn sonsuza kadar kalsın. (Anılsın, payidar olsun)

²⁷⁰ Gel bütün var olanlara emreyle.

²⁷¹ O korkaklar, aşkin tozuna nereden ulaşacaklar? Aşk derdi, gökyüzünü döşeme edinir.

²⁷² Bizim gamımızla günler vaktini kaybetti.

²⁷³ Gönüldeki yüz muradin her biri bir yoldur, bu sakın aşkin verdiği yol olmasın?.. Dünya mülkü, bedene tapanlara helâldir. Bizse Zülcelâlin pak aşkinin kuluyuz.

زحمت جان از میان بر داشتند

دل بکلی از جهان برداشتند

عاشق من کشته قربان لا

جان من نوبت که طبل بالا

تو فسرده در خور این دم نه

با شکر مفرون نه ای چه کربنی²⁷⁴

(25b) Ba'zi şerrâh bu beyt-i şerîfün ma' násında evliyâyi üç kişiye taşımış idüp جز ماهی'den murâd kişi-i şanı ve kişi-i şâlisidür dimişler. Lâkin câyiz deguldür. Zîrâ buyurmağla mâhinüñ gayrin ihrâc eyledi. Ya'nî evliyânuñ gayrin gürûh-ı evliyâdan ihrâc eyledi. Pes evliyânuñ gayrin getürüp gürûh-ı evliyâya dâhil eylemek yerinde deguldür. İmdi ol ma'nâ ki buyurmuşlar münâsib deguldür.

هر که بی روزیست رورش دیر شد: Ya'nî kimün derd-i aşdan lezzet ve esrâr-ı ilâhiyen kişmet virilmemi ve bu sa'adetden naşîb şunılmadı. Anuñ günleri uzun olur. Ya'nî gûşîş ü mücâhede günleri anuñ üzerine uzun olur. Ammâ bir lezzetçik tatmış olaydı sâyir sâliklere virilen derd aña daхи virilmiş olaydı şeb-i rûzdan bî-haber olup şevkile riyâżet ve 'ibâdetde gûşîş itmekde kuşûr itmezdi. Ve ol lezzetüñ izdiyâdin taleb eylerdi. Çünkü bu lezzetden bî-naşîb oldı mücâhededen ķalup evvelki hevesden sîr olup nefş murâdına ve ekl ü sürbe meşgûl oldı. BEYT:

جوع هر جلف و کدارا کي دهند

چون علف کم نیست بیش او نهند²⁷⁵

الجوع طعام الله يحبى به أبدان الصابريين²⁷⁶ hükümince her gedâya cûc müyesser deguldür. Ve Şeyhü'l-Ekber hażretleri -ķaddesallahu sirrahu'l-azîz- buyurur:

و يأخذ في تقليله لطاعمه

فجوع الفتى راس الـي كل حكمة²⁷⁷

Bes bu ta'āmullâh hâşân-ı Hudâ'ya mahşûsdur.

در نیابد حال پخته هیچ خام²⁷⁸: Ya'nî puhtegân-ı târiķ-ı aşık ki zîkr olındı. Her biri merd-i meydân-ı rîzâ ve teslîm-i hükm-i ķazâ ve pervaNEGÂN-ı âteş-i şevk-ı Hudâ'durlar ki âteş-i riyâżetle nâr-ı seferiyle puhtte ve sûhûte olmuşlardır. Anlaruñ hâllerin şol kimseler -ki mihnet-i germ ü serd-i sefer-i nâ-keşîde ve sûzîş-i riyâżeti nâ-çeşîde sâye-perver ü nâzik-dil nâ-puhtedürler- bilmek muhâldür. (26a) لا يعرف الفارغ ما فيه غيره حتى ينتهي اليه سيره²⁷⁹ mažmûnînca meger şol zamân bileler ve aňlayalar ki bir zamân ol 'âşîkân-ı Hudâ'nuñ çekdükleri riyâżeti çeküp ve ol seferi -ki anlar eylemişlerdir- sa'yle intihâya yetişdürüp nefslерinde olan hâmlîkları ve efsürdelikleri izâle idüp mâhiyân-ı deryâ-yı 'aşķuñ

²⁷⁴ Sen bir horluk görür görmez aşktan kaçmadın. Bir addan başka aşktan ne biliyorsun ki? Aşıklar bu yoldan canlarından geçerek geldiler, her iki alemden de gücsüz kuvvetsiz geldiler. Can zahmetini ortadan kaldırdılar, gönüllü tamamen cihandan kaldırdılar. Ben de Lâ kilciyla kurban olmuş bir aşığım. Canım, belâ davulunun nöbet vurulduğu yer! Sen domuş, taş kesilmiş birisin; bu söz, bu nefese lâyik değilisin... evet, sen de kamışın ama içinde şeker yok.

²⁷⁵ Açılığı, öyle her âdi yoksula nerden verecekler? Ot az değil ya, önüne koyuverirler.

²⁷⁶ "Açılık Allah'ın yiyeceğidir. Onunla siddiklerin bedenlerini ihyâ eder."

²⁷⁷ Yemeğini az yemeği adet eden delikanlıının açlığı bütün hikmetlerin başıdır.

²⁷⁸ Pişkinin halini hiç anlar mı ham?

²⁷⁹ Boş olan kişi başkasını umursamaz. Tâ ki o kişisinin işi yoluna girinceye kadar.

lisānın aňlayalar. Yoқsa puhtegān-ı ṭarīkuň häller ü lisānların hāmlar fehm eylemek mümkün degündür. BEYT:

ما همه مرغابیانیم بما ای غلام

بىر مى داند زيان ما تمام²⁸⁰

²⁸¹ : Ya^c nī čünki nā-puhteler puhte ve sūhte ve bī-vücūd küstelerüň hällerin aňlamazlar ve esrār-ı kıl ü källerin fehm eylemezler. Ve ṭarīk-ı maḥbūb-ı ḫadīmüň evşāfin hezār gūne libās-ı fāhir-i ‘ibāretle müzeyyen ve müretteb eyleyüp beyān eylesek hışsedär olmazlar. Pes bunlara söz uzatmayup kütāh itmek evlādur.

BEYT:

بر سماع راست هرکس چیر نیست

لقمه هر مرغكىي انجير نیست²⁸²

BEYT:

قدر كوهر چو كوهري داند

چه نهپي در دكان خوده فروش²⁸³

Ve hażret-i Şeyh ‘Aṭṭār buyurur. BEYT:

دلې پر گوهر اسرار دارم

ولي اندر زيان مسمار دارم²⁸⁴

Bes nā-ehle esrār-ı hākāyıldan söz açmaň âb-ı hayatıň hāke şaćmakdur. İmdi ²⁸⁵ feħvāsinça etfāl-i dūnyā fehmeli iħāta eyledüğü mertebeden söze āgāz idüp buyururlar:

²⁸⁰ Evlat, biz hep su kuşlarıyız, (sadece) deniz bizim dilimizi tam anlayabilir.

²⁸¹ Söz kısa gerektir imdi vesselám..

²⁸² Herkesin bunu duyma kabiliyeti yoktur, her kuşun da lokması incir değildir.

²⁸³ Cevherin kadrini cevherin bilmesi gibi, dükkanda küçük şey satılmaz.

²⁸⁴ Sırların cevheri ile dolu bir gönlüm var, fakat bunu dil ile destekleyebilirim.

²⁸⁵ “İnsanlara akılları miktarında söz söyleyin.” Keşfū'l-Hafā, c. 1, s. 224.

ŞERH-İ EBYĀT-I İHTİYĀRĀT

Bendi կա՞ eyle ազաd ol ey oğul. Emrdür inkiṭā' içün, Allahu Tealâ' nin Müzzemmil suresinde buyurduğu gibi: بَنْدَ بَكْسُلْ بَاشْ ازَادْ اِيْ پَسْر اي و انقطع اليه بالعبادة و جَرَد نفسك عن : ²⁸⁶ وَ تَبَيَّنَ إِلَيْهِ تَبَيَّنَلٌ ماسواه : Ya^cnî ḥalķdan münķaṭi^c ol 'ibādete meşgûl olmağla ve cānib-i Ḥakk'a teveccûh eyle, māsivā-yı Ḥudā'dan nefşünü mücerred ķıl. Tecerrüd üç mertebe üzeredir. Biri tecrîd-i inkiṭā'dur. Hużūz-ı dünyâdan: İkincisi tecrîd-i inkiṭā'dur hevâ-yı nefşden mücânebet ile. Üçüncisi tecrîd-i inkiṭā'dur vuşûl ķasdına. Bu beyt-i şerîfde hużūz-ı dünyâdan inkiṭā'a emr buyurdılar. Mışrā'-ı şāñî ķarînesiyle ve irşâd-ı (26b) müptediyânda ibtidâ-yı kelâm olmak ķarînesiyle. Nitekim BEYT:

بر دل خود کم نه اندیشه معاشر

عیش کم ناید تو در بر درگاه باش ²⁸⁷

Pes irşâddur faķ u tecerrüde ki bu iki şifat kemâl-pezîr olsa sebeb-i vuşûldür. Nitekim buyurur: اَذَا تَمَ الْفَقْرُ فَهُوَ اللَّهُ تَجَوَّعُ تَرَانِي تَجَرَّدُ تَصَلُّ ²⁸⁸ ve dahi mûcibince ki bir sâlik tecerrûdde kâmil olup faķ-ı Muhammedi'nûn ҳâkîkatine vâşîl olsa hemân vuşûl-i ilallâhdur. Dünyâyi muhâkem tutup anuñ üzerine lerzân olmaķ mânî^c-i vişâldür. İmdi ҳubb-ı dünyâ bendlerin կա՞ idüp ազâd olmağa sa^c y eyle dimek olur. BEYT:

سوزنی را پای بند راه عیسی ساختند

حَبَّ دُنْيَا پَاي بَنْدَ اَسْتَ كَرْ هَمَه يَكْ سوزنست ²⁹⁰

Niçeye dek sîm ü zer mahâbbetinûn bende olursın. Bend-i mahâbbet-i dünyâ mânî^c-i bendegî-i Ḥudâ'dur. Mahâbbet-i dünyâ mahâbbet-i Ḥudâ'yile cem^c olmaz.

هر چیز که فکر و تدبیر تو در بند آنست

همه تو در بند کی آنست ²⁹¹

dimislerdür. İmdi fîkr ü tedbîr-i dünyâ mânî^c-i tedbîr-i 'ukbâ ve sedd-i râh-ı bendegî-i Ḥudâ'dur. Cenâb-ı izzet sûre-i Tevbe'de buyurur: وَ الَّذِينَ يَكْنِزُونَ الْذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفَقُوْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ²⁹² Çün mahâbbet-i sîm ü zer 'azâb-ı elîme mü'eddî olur. Aña bend olup 'azâb-ı elîme müptelâ olmaķ 'âkil işi degüldür.

گر برنری بحررا درکرزة: Eger bir deryâyı bir dağa dökseñ,

چند گنجد قسمت يك روزه: ol bir dağa deryânuñ şuyından ne կadar şigar. Ancaķ bir günlük kısmetüñ şigar. Ya^cnî ey sîm ü zer mahâbbetinûn bende olan ve ey cem^c-i mâl itmege հâris olan, farż eyle ki dünyânuñ mâlı cûylar gibi revâن olup deryâlar gibi yanuñda cem^c olsa ve cümlesi կabža-i taşarrufuñda olsa senüñ andan yiyecegûn her gün bir günlük kısmetüñdür. Kûze-i vücûduña bir günlük kısmetüñden

²⁸⁶ "Ve bütün benliğinle O'na yönelik." (Müzzemmil, 8)

²⁸⁷ Gönüne geçim kayısını az koy, sen dergâhta oldukça rızıkın azalmaz.

²⁸⁸ Açı olursan beni görürsün. Tecerrüd edersen bana vasil olursun.

²⁸⁹ Fakr tahakkuk ettiğinde Allah'a vuslat gerçekleşir.

²⁹⁰ Bir iğneyi İsa'ının yoluna ayak bağı olarak koydular. Dünya sevgisi her biri bir diken olan ayak bağıdır.

²⁹¹ Senin fikrinde ve tedbirinde olan her şey senin bağındır, sen kendin tamamen kölesin.

²⁹² "Bir de altın ve gümüşü hazineye doldurup, onları Allah yolunda sarfetmeyenleri bu yüzden açıklı bir azap ile müjdele!" (Tevbe, 34)

artuk nesne şigmaz. Sen dağı bilürsin böyle (27a) olduğın ammā senüñ vicdānuñ hırsuñ ve tama^c uñ tekzib ider anuñ'cün sır olmazsın gözün açdur.

²⁹³ إِنَّمَا الْغَنِيَّةُ غَنَّا الْقَلْبُ مُعَصِّبَتِهِ مَذَادًا كَمَا يَرَى
mūcibince mādāmki ķalb-i insāna ġinā gelmedükce gözü ṭoymaz nitekim buyurur:

مَكْوَزَةُ حِرْصٍ وَنَشَدٍ هَارِسٌ لَعْنَدُهُ كُوكَزٌ كَعْلَهُ
Harışlerüñ kûze-i çeşmi pür olmadı. Hırs ol dört şifatdan biridür ki hażret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm dördin dağı helâk eyledi. Bu dört mûrğ ki dört şifat-ı zemîmeden kinâyetdür. Helâk itmeyince sefer-i râh-ı bekâ müyesser olmaz. Nitekim buyurur. BEYT:

سَرِّ بَرِّ اِينْ جَارِ مَرْغَ زَنْدَهُ رَا
سر بر این جار مرغ زنده را

سَرْمَدِيٌّ كَنْ خَلْقَ نَابِيَنْدَهُ رَا
سرمدي کن خلق نابيند را²⁹⁴

لو كان لابن آدم واديان من ذهب و فضة لا : ينتهي إليهما ثالثاً و لا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب
Ve hażret-i peygamber ṣallallâhu 'aleysi ve sellem buyurur: Ya^c nī eger ādem oğlunuñ iki vâdi ṭolusı altun ve gümüşi olsa elbette üçuncisine ṭâlib olur. Hâlbuki ādem oğlını ṭoprağдан ǵayrı nesne toyurmaz.

نَاصِدَ قَانِعَ شَدَّدَ بَرَنَشْدَهُ
Nâ-ṣadef կānī olmadı, pür dür olmadı. Ya^c nī tā şadef bir կatreye կānā^c at kılmayınca dürr-i şehvâr ile pür olmaz. İmdi tā sâlik-i dünyâdan az nesneye կānā^c at itmeyince cevâhir-i ma'arif-i rabbâniyle pür olmaz. BEYT:

باقطره صدف چو كشت قانع
باقطره صدف چو كشت قانع

از در یتیم پر برآمد
از در یتیم پر برآمد²⁹⁵

هَاجَرَتِيْ سُلْطَانِيْ اِنْبِيَّا بَرَنَشْدَهُ
Hażret-i Sultân-ı Enbiyâ buyurur: القناعة كنز لا يبني ²⁹⁶ Hażret-i imâm 'Alî -kerremallâhu vecheh- buyurur: ²⁹⁷ فَقِيرٌ كُلُّ ذي حِرْصٍ . غَنِيٌّ كُلُّ مَنْ يَقْنَعُ
Ya^c nī hırs şâhibi faķırdür eger mâlı çok olursa da her կānā^c at şâhibi ǵanıdür eger hiç mâlı olmazsa da. Ve hażret-i Resûl - ṣallallâhu 'aleysi ve sellem- buyurur: ²⁹⁸ لَيْسَ الْغَنِيُّ مِنْ كُثْرَةِ الْعَرْضِ إِنَّمَا الْغَنِيُّ غَنِيُّ النَّفْسِ İmdi hırs mezmûmdur. Andan һalâş olmağa çare nedür dirseñ 'aşķdur. Nitekim buyurur:

هَرَ كَهْ رَا جَامِهْ زَعْشِقِيْ چَاكْ شَدْ
Her kimün̄ ki câmesi bir 'aşķdan çâk oldu. Gerçi 'aşķı tenkîrile ve yâ-yı vaḥdetle (27b) zîkr eyledi ammâ murâd 'aşķ-ı һâkîķidür ki 'aşķ insâni hırsdan ve ǵayrı evşâf-ı zemîmeden pâk eyler. Zîrâ 'aşķ meyl-i külliğür ma'şûk cânibine ve meyl-i külli inķıtâ^c dur bir cihete sâyir cihâtdan -ki ma'şûkuñ ǵayrı ola. Hattâ kendü vücidünden dağı münķaṭi^c olmakđur. Pes bir kimse ki vücidünden münķaṭi^c olur, kendüliginden fâni olur. İmdi 'aşķuñ hâsiyyeti insâni kendüliginden fâni eylemekdür.

أَوْ زَحْرَصُ وَ عَيْبُ كَلِيْ پَاكْ شَدْ
O kimse hırsdan ve külli 'aybdan pâk oldı. 'Aybi münķaṭi^c okumağ da câyizdür. İzâfetle okunursa mübeyyin-i 'ayb olur. Münķaṭi^c okunursa 'aşķ-ı câme-çâkûñ žamîrinuñ һaberi olur. Hırs ve tama^c dan ve kibr ü riyâdan ve külli 'aybdan pâk olmağ aña müyesserđür ki şuriş-i 'aşķdan girîbâni çâk ola ve buncılayın bir 'aşķ-ı pâka müptelâ olmayınca ol şifatlardan һalâş olmağa meçâl yoķdur. Tâ cenâb-ı

²⁹³ "Hakiki" zenginlik kalp zenginliğidir"

²⁹⁴ Bu dört diri kuşun kes başlarını da, ebedi olmayan halkı ebedileştir.

²⁹⁵ Damla ile sedef kani olunca, yetim inci çika geldi.

²⁹⁶ "Kanaat bitmez bir hazinedir."

²⁹⁷ "Hırslı olan herkes (zengin olsa da) fakirdir. Kanaat sahibi olan herkes (fakir olsa da) zengindir.

²⁹⁸ "Zenginlik mal çokluğundan ibaret değildir. (Hakiki) zenginlik gönül zenginliğidir." Sahife-i Hemmâm ibn-i Münebbih, c. 1, s. 44.

Ḩudā'ya tevhīyye külli eylemeyesin māsivāya püst pā uramazsin. Ve külliyyetle kendüni vācibe teslīm itmeyesin illā beş ahlāt mümkünı māverā-yı zahra bıraqamazsin. Zīrā ²⁹⁹ المحدث إذا قرن بالقديم لم يبق له أثر buyurmuşlardır. Bu cümle müyesser olmaz. İllā ‘aşkile. Zīrā çün ‘aşk zāhir ola ‘āşikî şöyle cez̄b ider ki anda pervā-yı ġayıri ķalmaz. Pes bu ma‘nā üzere ‘aşka hītāb idüp buyurur:

شاد باش اي عشق خوش سودا ي ما: Şâd ol ey bizüm hōş sevdālu ‘aşkımız iżāfet-i beyanıdendür. Ya‘nī şâd olasın ey ‘aşk-ı ilâhi ki bizi cemîc ‘illetlerden ħalâş eyledüñ dimek olur. Ai طيّب جمله علتهما ما: Ey bizüm cümle ‘illetlerimizüñ ṭabîbi olan ‘aşk şâd ol. ‘Aşk bir neş ‘e-i rabbânîdür ki evvel āteş ɜerresi gibi sâliküñ ɬalbinde ɜuhûr eyler ki aña hâṭir-ı rabbâni ve sebeb-i evvel dirler. Sâliküñ ɬalbinden zâyil olmaz. Belki sâ‘at-be-sâ‘at ziyâde olur. Ve sâlikî nefş ü hevâ ve maħabbet-i māsivâ maražlarından pâk eyler. Ve şevâğıl-ı dünyeviyye ve ‘alâyiķ-ı keşreti az az (28a) mahv eyler tâ ħanumândan belki cism ü cândan külliyyetle қat’ eyler. BEYT:

عشق مشاطه ايست رنگ آمیز

³⁰⁰ كه حقیقت کند برنگ مجاز

اي دوای نعوت و ناموس ما: Ey bizüm naħvet ve nâmūsimuz maražlarunuñ devâsi olan ‘aşk şâd ol. Bu iki maraž -ki ɬikr eyledi- kebâirüñ eşəddi ve şifat-ı zemîmenüñ ve emrâż-ı ɬalbiyyenüñ ekberidür. Andan öturi bunları efrâd bi’z-ɬikr eyledi. Egerçi icmâl-i ‘illethâda bunlar da dâhil idi. Ya‘nī ṭarîk-ı Hâkîk'a sülükde bunlar mânî-i ɬavîdür dimek olur. Ve bu şifatlar şifat-ı şeyṭâniyyedendür. Hażret-i Âdem'e secde eylemekden şeyṭâna mânî olan bu şifatlardur. Evvel şol kimse ki naħvet ve nâmûsdan dem urup da‘vâ eyledi İblîs idi. Nitekim cenâb-ı Rabbü'l-ibâd sûre-i A'râf'da ve Şâd'da ɬikr eyledi: ³⁰¹ قالَ أَنَّ حَيْرَ مُنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ تَأْرِ وَخَلَقْتَنِي مِنْ طِينٍ Ya‘nî ben Âdem'den hayrluyum. Beni āteşden ɬâlk eyledüñ ve Âdem'i balçıkdan ɬâlk eyledüñ diyüp hüccet ɪrâd eyledi. Âdem'e secde eylemekden nâmûs gözedüp ‘ârlandı. BEYT:

شيطنت كردن كشي بد در لغت

³⁰² مستحق آمد این صفت

Pes vücûd-ı sâlikde bu iki maraždan eşedd maraž yokdur. Bu maražlardan ħalâş olmağa Eflâṭûn-ı ‘aşk-ı ilâhi gerekdir. Ğayıri vechile mümkün degildür.

اي تو افلاطون و جالينوس ما: Ey ‘aşk siz bizüm Eflâṭun'ımuz ve Câlinus'umuzsun. Bu iki ṭabîb-i mâhir ve kâmil, ɬubb-ı cismânîde meşhûr olmağla ‘aşkı ol iki ṭabîbüñ ismiyle ɬikr eyledi. Zīrâ ‘aşk ṭabîb-i hâziķ-ı ilâhidür. Ruha ve nefse müte allîk olan maražlar da tekebbür ve naħvet ve nâmûsdan hâşıl olur. Bu maraž mühlikdür. ‘İndallâh ve ‘inde’n-nâs mebgûz ve mezmûmdur. Ve ‘âkîbeti vahîmdür. Nitekim Câbir (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

(28b) : يبعث الله يوم القيمة ناساً في صورة الرجال يطهرون الناس بأقدامهم فيقال ما هؤلاء المستكبرون

Ya‘nî kiyâmet gününde Allâh Te‘âlâ bir ɬavmi ɬarınca şeklinde ba‘s eyleye ki yine

²⁹⁹ Muhdes (sonradan olan), kadîm ile bağlanır, irtibat kurarsa kendinden eser kalmaz.

³⁰⁰ Aşk meczâz rengini hakikate dönüştüren bir renkli süstür.

³⁰¹ "Ben, dedi, ondan hayırıyım; beni ateşten yaratın, onu çamurdan yaratın."(Aeràf, 12'nin bir bölümü; SÀd, 76)

³⁰² Şeytanlık etmek kötü bir ölüm gibidir lügatte, bu sıfat ona müstahak oldu.

âdem şüretinde olalar. Halk anları ayaşları ile başup geçeler ve bir birine şoralar ki bunlar ne şeydür diyü. Cevâb virile ki bunlar mütekebbirlerdir. Ve Hâk Te' âlâ kelâm-ı şerîfinde buyurur: ³⁰³ بطبع الله علي كل قلب متكبر جبار: Pes imdi üstâd-ı kâmil -ki bu marâzlaruñ Eflâtûn'ı ve Câlinûs'ı maķamındadur- 'aşkdur. Ve Eflâtûn-ı 'aşķuñ hikmetlerinden biri budur ki her ne kadar ki ma'şûkuñ 'izz ü saltanatı ziyâde olsa 'âşıkuñ ȝüll ü meskenetin ziyâde eyler ki naḥvet ve nâmûsuñ ȝiddidur. Eger 'âşıkuñ evvelden yüz biñ kibriyâ ve nâzî ve tekebbür ve naḥvet ve nâmûsi da olursa cümle berbâd eyler. Nitekim İbn Fâriż buyurur. BEYT:

ذلت بها في الحي حتي وجدتني
و ادنا مثال عندهم فوق همثي
كان لم اكن فيه خطيراً ولم ازل
³⁰⁴ حظيرا لديهم في رحائي و شلتني

³⁰⁵ : Eflâtûn-ı 'aşķuñ cümle-i hikmetlerindendür ki cism-i hâkî-i seyr-i ma'âric felek-i şûri ve ma'nevî ȝılmâga sebedür. Nitekim Resûl-i Hudâ Muhammed Muştâfa -şallallâhu 'aleyi ve sellem- leyletü'l-mi'râcda 'aşk-ı ilâhi ile bir gice ȝâzîz-i ferş-i ȝabradan 'arş-ı a'läya 'uruc eyledi. Ve ȝâzret-i 'Isâ ve İdrîs - 'aleyhüme's-selâm- âsmânlar üzere maķâm eylediler. Hâk-i siyâha nażar eyle ki fezâ-yı 'ademde bî-nâm u nişân iken Hâk Te' âlâ ȝâzretleri ³⁰⁶ كنت كنزاً مخفياً فاحببت أن أعرف فخلقت الخلق ³⁰⁷ ينوي جاعل في الأرض خليفة ȝutbesi okinup farâk-ı sa'âdet-mendine tâc ³⁰⁸ يحيهم و يحبونه ile ³⁰⁹ لقد كرمنا بني آدم konulup dîde-i يحيهم و يحبونه ile 'âlemi pür-şit ü şadâ kıldı (29a) Ve güft ü gûy-ı 'aşk-âmîz istimâ' idemezsin. Nitekim ȝâzret-i Peygamber buyurur: ³¹⁰ إن الله يلقن الحكمة على لسان الوعاظين بقدره المستمعين: Hakîkatde 'âşık dilinden söyleyen ma'şûkdur. BEYT:

عارت بستد از ليش شكري
³¹¹ ذوق آن چون بیافت گویا شد

Ya'ni cümle varlık ma'şûkuñdur. Vücûd-ı 'âşık bir lafzdur ve bir ismdür. Artık deguldür. Ya'ni ma'şûk ȝâzret-i Vâcibdür ki cümle hestî anuñdur ve 'âşık mümkündür ki anuñ perdegi-i vaşf-ı zâtidur. İmdi perde-i mestî-i 'âşık i'tibâridür. Hakîkatde vücûd anuñdur.

³⁰³ "Onlar, kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında mücadele ederler. Bu durum, Allah katında ve iman edenler yanında büyük bir büzgү gerektirir. İşte Allah, her böbürlenen zorbanın kalbini öyle bir tabiat ile mühürler." (Mü'min, 35)

³⁰⁴ Beni buluncaya dek mahallede onu şaşkına çevirdim, onların en küçük isteği benim gücümün üstündeydi, onlar için bir tehlike olmuyordum, zayıf ve bitkinliğimde de onlara yenik düşmüyordum.

³⁰⁵ Topraktan olan bu cisim, aşk ile feleklere dönüştü.

³⁰⁶ "Ben gizli bir hazırlaydım, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım." Keşfû'l-Hâfâ, c.2, s. 1011.

³⁰⁷ Bir zamanlar Rabb'in meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.(Bakara, 30)

³⁰⁸ Andolsun ki biz, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.(İsra, 70)

³⁰⁹ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler;..." (Maide, 54)

³¹⁰ Muhakkak Allah'ı Tealâ hikmeti, dinleyenlerin anlama kabiliyetleri nisbetinde vaizlerin diline yerleştirir.

³¹¹ Onun bal dudağı eğreti bir şekilde kapalı idi, ne zamân ki, aşkin tadını aldı konuşmaya başladı (el- 'Irâkî, ed-Dîvânû'l-Kâmil)

Nitekim ہاڑت-i شیھ مھی'د-دین 'Arabi buyurur:

الحر يجر على ما كان من قدم

ان الحوادث امواج و انهار

لاتحبنك اشكال مشكلة

³¹² عَمَّنْ تَشَكَّلَ فِيهَا فَهِيَ اسْتَارٌ

³¹³: Mevcûd ve ḥayy-i ḥaḳīkī ہاڑت-i vācibdür. Ve mümkün, nefsinde (ve haddi zâtında) (اي في حَذَ ذاته) (في نفسه) كان الله و لم يكن معه شیئ ³¹⁴ Bil el'ân kemâkân vücûd-ı vācib kemâkân (olduğu gibi) ḥāli üzere mevcûd ve 'adem-i kemâ lem يکن ḥāli üzere ma' dûmdur. Şol şifatlar ki 'âşıkda görürsin, cümle 'âriyetidür bir şeyüñ -ki kendüden olmaqlığı olmaya- vücûdî қandan almış olur. Pes ḥaḳîkatde 'âşık mürde ve ma' şuk zindedür. 'Âşikuñ vücûdî ve ḥayâti ma' şukûndur. Ve bu mahalde lisân-ı ḥâl-i ma' şuk bunı söyler: ³¹⁵ فَلَمْ أُنْظِرْ بَعِينِي غَيْرِي عَيْنِي

چون نباشد عشق را پروای او

³¹⁶ او چو مرغی ماند بی پروای او

Cünkü bir kimsenüñ 'aşka pervâsı olmaya. Ya' nî meyli ve talebi ve hevesi olmaya ol kimse bir mürg-i bî-per gibi қalur ve ey aña ma' nâ-yı dîger budur ki 'aşkdan murâd vücûd-ı muṭlakdir. 'Âşik vücûd-ı mümkindür. Beyt-i sâbıkda zinde-i ḥaḳīkī ma' şukdur. 'Âşık mürde ve bî-vücûddur dimişler idi. Bu beyt-i şerîfde çünkü olmaya (aşk için, aşkı) ya' nî vücûd-ı muṭlaķuñ: Ya' nî vücûd-ı mümkine pervâsı olmaya 'âşika i'ṭâ-yı (29b) hayat ve feyz-i nûr ve tevfîk virmesi olmazsa ol 'âşık bir mürg-i bî-per gibi қalur lafz-i mürg-i per münâsebeti ile zikr olmamışdır. Yohsa 'adem ve mürde ve bî-vücûd olur dîmek idi. Nitekim beyt-i sâbıkda mürde dimişler idi. Pes bir mürğuñ ki per ü bâli olmaya anı mürde ve 'adem-küste bil ki çengâl-i gürbeden ve dest-i eṭfâlden cân қotaramaz.

من چکونه هوش دارم پیش و پس: Ben nice 'akl tutabilürüm o ki var da bunda biş ü pesden murâd mebde' ve mi'âddur. Bir vechi daхи zâhir ve bâṭindur ve bir vechi Cenâb-ı Haḳ ve cânib-i һalkdur. Ya' nî dîmek olur ki ben mebde' ve mi'âdumuñ emrin nice te'akkul ve tedârik idebilürdüm ve aḥvâl-i zâhiri ve esrâr-ı bâṭını nice câmi' olabilürdüm ve cânib-i Haḳ'uñ ve cânib-i һalkuñ hukukîn nice ri' âyet idebilürdüm.

چون نباشد نوری یارم پش و پس: Cünkü olmaya benüm yârümüñ nûri. Piş ü pesümde. Beyt-i sâbıkda zinde-i ḥaḳīkī ma' şukdur. 'Âşik mürdedür. 'Aşkuñ ya' nî vücûd-ı muṭlaķuñ pervâsı olmazsa 'âşika ol 'âşık bir mürg-i bî-per gibi қalur ای اکا dimişler idi. 'Âşikdan murâd mümkün'l-vücûd ma' şukdan murâd vâcibü'l-vücûddur. Pes 'âşık-ı mürdeye ma' şuk-ı zindededen i'ṭâ-yı hayat ve feyz-i nûr yetişmeyince ve 'âşikuñ biş ü pesi ya' nî zâhiri ve bâṭını nûr yârile münevver olmayınca piş ü pesi ya' nî mebde' ve mi'âdını ve

³¹² Hür kişi mazide olanları çeker, mutlaka olaylar dalgalar ve nehirlerdir, bir yerde şekillenen muhtelif şekiller sana saklanmaz ve o perde arkasıdır.

³¹³ Hayatta olan maşuktur ve ölü olan ise aşiktır.

³¹⁴ "Allah vardi, başka hiçbirsey yoktu" Şu'abu'l-İmân, c.1, s.126.

³¹⁵ Gözlerimle kendi gözümden başka göze bakmış değilim.

³¹⁶ Aşk ona aldış etmediğinde, o kanatsız bir kuş gibi kalakaldı.

aḥvāl-i ẓāhirini ve esrār-ı bāṭinini ve Cenāb-ı Ḥaqq’uñ ve cānib-i ḥalķuñ ḥukūkīn nice rī’āyet itmege kādir olur. İmdi ḥaẓret-i Mevlānā’nuñ, من چکونه هوش دارم پیش و پس: Çünkü olmaya benüm yārümüñ nūri pīş ü pesümde. Ya’ni ẓāhir ve bāṭinum nūri yārile münevver olmayınca mebde’ ve mī’ādumi ve ẓāhir ü bāṭinu ve ḥaqq u bāṭılı fark itmege kādir olurum didiği, bu mā’nādur. Nūr-ı yār ‘ibāretdür (30a) vücūd-ı ‘āmdan ki muķterin olmışdur māhiyyāt-ı mümkineye ki bunlaruñ ol nūrsuz vücuḍları yokdur. Pes vücūd olmayıcāk hūş կandan ḥāṣıl olur vāhid ki vāhidden şādir oldı ki ‘inde’l-mesāyiḥ bu vücūduñdur. Ḥukemā ki vāhidden evvel şādir olan ‘akıldur dimişler anlar ḳatında ‘akl bu vücūduñ cümle-i muḥāṭıñdan biridür. Buyurur ki eger bu vücūd pertev-i vücūd-ı muṭlaqdan vücūd-ı muṭlaquñ nūri ve feyz ü ‘aṭāsi benüm cān u tenümde olmasa ben ‘adem olurdum. Ol ‘adem olduğum hālde ḥuṣūl-i hūş baña müyesser olmazdı. Pes ḳudret kabūl-i Ḥaqq ve mā’z̄eret-i ḥalḳ kābil olmazdı.

٣١٧ عشق خواهد کین سخن بیرون بود: Ya’ni vücūd-ı muṭlaq diler ki bu söz ẓāhir ola. Ya’ni Meşnevî itmām bula muhliş maṭla’uñ ‘aynı vākī’ olmışdur. Maṭla’da (Bشنو این نی چون حکایت میکند dinle neyden ne anlatıyor) diyü buyurmuşlar idi. Vücūdlarından istī’āre idüp neyden istimā’ ile dimişler idi. Zīrā nāyuñ tekellüm-i iḥtiyārisi yoğdur. Nāyzen her ne nefh iderse anı söyler. Ya’ni dimek olur ki biz vücūdumuzu nefy eyledük. Bizde iḥtiyār ḳalmadı. Ol neyzen-i ḥaḳīkī ki ‘aşķdur vücūdumuz nāyına her ne nefh iderse anı söylerüz. Pes bizden esmā’ olınan kelām bizden deguldür. Ol neyzen-i ḥaḳīkīnūndür dimiş idi. Bu beyt-i şerīfde buyurdılar ki: شق خواهد کین سخن بیرون بود Ya’ni te’lif-i Meşnevî vücūd-ı muṭlaquñ irādetiyledür. Bizüm iḥtiyārimuzla deguldür dimek oldı. Maṭla’dan īmā itmişler idi. Bunda taşrıḥan buyurdılar. Nitekim ḥaẓret-i Şeyh-i Ekber ḳuddise sirruhu dībāce-i Fuşuş’da فمن الله فاسمعوا buyurdukları gibidür. Ya’ni bizden istimā’ eylemeñ ki bizde vücūd ḳalmadı. Perde-i vücūd-ı ‘aşķdan söyleyen ‘aşķdur. Andan istimā’ eyleñ. Biz arada bir ālet ya bir nāy gibiyüz. ‘Ālem-i ğaybdan her ne kim ta’līm iderlerse anı söylerüz. Ya bir muşayķal āyne gibiyüz (30b) ‘Ālem-i ğaybdan her ne şuret gösterseler biz daňı ḥālk-ı ‘āleme ol şureti gösterirüz dimek olur.

٣١٩ آینه غماز نبود چون بود: Āyīne-i ġammāz olur. Ya’ni her ne şuret görür anı gösterir. İmdi bizüm ḳalbimüz āyinesine cānib-i Ḥaqq’dan tekāżā geldi. Meşnevî’nün ẓāhir olmasın ve itmām bulmasın irāde eyledi. Lāzım geldi ki Meşnevî vücūd bula. Ol tekāżā-yı ğaybuñ şuretini āyīne-i dil ü cānimuz ḥalḳ-ı ‘āleme göstere.

اینه ت دانی چراغماز نیست

٣٢٠ زانکه زنکار از رخش متاز نیست

Bu beyt-i şerīf su’āl-i muķaddere cevāb vākī’ olmışdur. Su’āl budur ki çünkü nūr-ı vücūd ol vācibüñdur mümkin āyne-i kābil vākī’ olmışdur. Artık deguldür dirsın biz daňı cümleümüz senüñ gibi mümkünü'l-vücūduz. Pes nedendür ki bizüm ḳalbimüz ve āyīnesinde şuver-i ğayıbî yüz göstermez ve mā’ārif-i ilāhiyye keşf olmaz diseler cevāb

³¹⁷ Aşk, bu sözün dışarı çıkıp yazılmasını ister.

³¹⁸ Öyleyse Allah’tan dinleyiniz.

³¹⁹ Ayna gammaz olmaz da ne olur?

³²⁰ Aynan, bilir misin, neden gammaz değil? Yüzünden tozu, pası silinmemiş de ondan.

buyurur ki beli sizüñ dañi áyineñüz vardur. Ammā bilür misin áyine-i cānuñ neden gammaz degündür. Anuñcündür ki şifat-ı nefşanıyyeden ve ta' allukât-ı cismâniyyeden 'âlem-i imkânîde anuñ üzerine jengär kat kat olmışdur ve siz áyineñizi ol jengârdan pâk eylemedünüz ammā ben 'inâyet-i Bâri'yi yâri kılup ve tevfîk-ı Hûdâ refîk olup vücûdumı pâk eyledüm. Taşfiye-i bâtin ve tecelliye-i  alb hâşil kılup áyinede jengär-ı ta' allukâdan her ne var ise fenâ eyledüm vücûdumı nefy eyleyüp külliyyetle yokluk hâşil eyledüm ki vücûduñ áyine olması mu lak yoklukdur nitekim buyurmuşlar: BEYT:

عدم اینه هستیست مطلق

درو پیداس است عکس تابش حق³²¹

Eger áyinede bir ser-i mû  adar varlık  almış olursa mâsivâ-yı hest-i mu lakdan áyine şaf olmamış olur. Şeyh Kebîr rağiyallâhü 'anh فکرک نام کتابinda buyurur: فمرتبته العدم من فکمال روئته النور موقف علی مقابله :-³²² Ve yine buyurur -kuddise sirruhu- .جیث تعقل مقابلته للوجود کالمراة له الظلمته³²³. BEYT:

هر چه روی دلت مصافت
ز تو تجلی ترا مهیا تر³²⁴

Ve yine buyurur: لان قرب الطالب من الله بحسب قلته احكام الامكان والوسائل وبعد بكترة احكامها و غلتها: انت مراته وهوه مرات احوالك³²⁵. Ve hażret-i Mevlânâ buyurur. BEYT:

اینه کلی ترا دیدم ابد
دیدم اندر چشم تو من نقش خود³²⁶

Pes şaykal-ı dil olmaz illâ riyâzet ve mücâhede ve tebdîl-i ahlâk ve zîkrullâh ile olur. Kemâ  ale'nebiyy şallallâhü 'aleyhi ve sellem: لکل شئ صقالة القلب ذکر الله Ve kemâ  alallâhu te'âlâ³²⁷ یوم لا ینفع مال و لا بنون الا من اتی الله بقلب سليم :³²⁸ Қalbüñ selâmeti jengârdan ve  ubb-ı mâsivâdan berî olmasıdır. Pes dîbâceden saña ma' lûm olsun ki hażret-i Hûdâvendigâr  addesenallâhü bi-sirrehü'l- azîz ağrâz-ı nefşanîden fâni olup li-vechullâh tâlibân-ı râh-ı Hûdâ'ya mûrşid-i mihrbân olmışdur. Ve anuñ kitâb-ı şerîfi dañi üftâdegân-ı beyâbân-ı firâka beyân-künende aķreb-i tûruk ile'l-ceybdür ki mezheb-i 'aşķdur. Pes bu ma' ni beyânında ya' ni áyine-i dili jengârdın pâk ve mücellâ kılmaç bâbında  ikâye şûretinde bir müşâl getürdiler ki anda áyine-i dile şaykal ve sîneye şafâ virmek ma mûn ve mündericidür. Ve şoyle bil ki bu kârda ya' ni şan'at-ı irşâdda beş nesne derkârdur ki ol beş nesne pergâr-ı  ikâyetüñ medâridur. Biri merdâneye dâr ikinci áyine üçüncü áyinenüñ jengi dördüncü mûrşid-i müzevvir ki anı şaykalzede ve pâk- ude  ann eyleyesin beşinci muşaykal-ı  a kîki ki üstâd-ı kâmildür. Ve  ikâyede dañi beş

³²¹ Yokluk varlığın aynasındadır mutlak, Hakk'ın parıltısının aksi de onda bulunur.

³²² Akıl erdirmek (anlaşılması) yönünden yokluğun (yokoluşun) mertelesi, varlığın (varoluşun) karşılığıdır.

³²³ Onun aynası gibidir. Işığın (nur) tam olarak görülmesi karânlığın karşılığına bağlıdır.

³²⁴ Ne kadar gönülinin üzerini (yüzünü) temizlersen, o kadar tecelliye hazır olursun.

³²⁵ Çünkü dua edenin (yalvaranın) allah'a yakınlığı imkan ve vasıtaların (araçlar) hükümlerinin azlığına, daha sonra o imkan ve vasıtaların hükümlerinin çokluğu ve verimliliğine göredir.

³²⁶ Sen onun aynası oda senin davranışlarının aynasıdır.

³²⁷ Seni ebedî olarak kâlli bir ayna gördüm. Gözünden kendi suretimi müşahede ettim.

³²⁸ Herşeyin bir cilâsi vardır. Kalbin cilâsi ise zikirdir.

³²⁹ O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler o günde (kurtuluşa erer). Şu'arâ, 88-89.

nesne mezkürdur biri şâh ki merdâneye dâr yerinedür ki vücûd-ı insânda ruhdur ve biri daхи kenîzekdür ki âyine mahallindedür ki vücûd-ı insânda nefsdür ve biri daхи zergerdür ki âyinenüñ jengi mahallindedür ki hevâdardur. Beşinci tabîbândur ki mûrsidân-ı müzevvirân menzilesindedür ki murâd ‘aâkl-ı cûz’idür. Beşinci velîdür ki hâkim-i ilâhidür. Andan murâd dildür. ‘Âlem-i kebirde ey müstemi’ (31b) Şöyle bil ki şâhdan murâd insânuñ rûhîdûr ve âyineden murâd nefsdür. Mâdâmki nefs rûha teslîm olup itâ‘at eylemeye ‘ibâdet ki şart-ı kurbiyetdür vücûda gelmez ve tâ ki bu nefs pâybend-i hevâdan ھالاس bulmaya rûha ihlâşla ittişâl itmez. Nitekim buyurur. BEYT:

سر ز هوا تا فنن از سروریست

ترک هوا قوت پیغمبریست³³⁰

Saykal odur ki jeng-i hevâyi âyine-i nefinden def’ idüp pâk ve şâfi’ kılasın. Ammâ bu kâr ‘aâkl-ı cûz’inüñ elinden gelmez. Gerçi ‘ilâcında zahmet çeker ammâ şîhhat virmez bu kâr-ı şâb velî-i kâmilüñ elinden gelür ki mûrsid-i fâyiğ ve hâkim hâziķ u dârû-yı ‘îrfânla şâdîkdür ki azacağ azacağ hevâyi nefsuñ gözine zişt ü çirkin eyler andan hevâyi helâk eyler. Tâ ki nefsuñ ‘alâkası hevâdan külliyyetle münkaṭı’ ola. Andan şonra şîhhat-i tâmmeh hâşîl eyleyüp kendüsini rûha teslîm eyler. Tâ ki emmârelîk derekâtından çıkuп dilüñ terbiyyetiyle derece-i yakîne yetişürüз. فَنَّالَهُ مِنْ أَيْدِي الصَّادِقِينَ āmin.

‘ÂŞIK-ŞÜDEN-İ PÂDİŞÂH-I KENÎZEKİ VE HÂRİDEN-İ PÂDİŞÂH AN-KENÎZEK-RÂ VE RENCÜR-ŞÜDEN-İ KENÎZEK
VE TEDBİR-İ PÂDİŞÂH DER-MU‘ ÂLECE-İ Ü³³¹

Ya‘nî rûhuñ nefse tâlib olması beyânindadur. Rûh kendü aşlı cânibine sülük itmek bâbında mu‘âvenet için çün bildi ki maşîyye-i nefş olmayınca bu yola gidilmez. Nebiyy -‘aleyhi’s-selâm-ın buyurduğu gibi: ³³² نفسك مطيتك فارفق بها Nefs rûhuñ şohbetine taħammül idemeyüp rencür ve haste-hâl oldu. Zîrâ daхи hevâ ve ârzûdan geçmemiş idi. Ve nefş-i muṭma ‘inne taħṣîl itmemiş idi. Rûh anuñ rifk ile rencine mu‘âlece itmek emrinde tedbîr itmege meşgûl oldu. Tâ ki kendüye muvâfaḳat eyleye. Pes mebde-i sülûke işâret eyleyüp temsîl buyurup -ķuddise sirruhu'l-‘azîz- tefhîmden öturi nitekim buyurur. BEYT:

این مثل چون واسطه است اندر کلام

واسطه شرطست بهر فهم عام³³³

بشنوید ای دوستان این داستان

خود حقیقت نقد حال ماست آن

Ma‘nâ-yı beyt dimek olur ki ey dôstlar işidüñ bu hikâyeti hâkîkatde bu hikâyet bizüm naķd-i hâlimüzdür. Zîrâ nefsimüzle rûhimuzuñ aḥvâlini beyândur ve gâyet-i re’fet ü

³³⁰ Hevâdan dolayı yükselen baş fitnenin kaynağıdır, hevâyi terk etmek peygamberî (nebevî) bir kuvvetidir. Hakanî, *Mahzenü'l-esrar, Makâlât-ı Heftom*, der Fazilet-i Ademi ber Heyvan

³³¹ Padişahın bir halayıga aşık olup satın alması, halayığın hastalanması, onu iyi etmek için tedbiri.

³³² "Nefsin, seninbineğindir; ona şefkatli davran."

³³³ Bu misal bir kelam içinde vasıtadır, herkesin anaması için de vasıta şarttır.

şefkatlerinden (32a) lafz-1 'بَشِّنُو' i tekrar eylediler te 'كِيد içün. Tā ġāfil olmayup kışşadan hışse ahz idesin.³³⁴ و بالله التوفيق و عليه التوكلن بالتحقيق.

ترك استثا مرادم قسوتىست

نى همين گفتىن كە عارض حاتىست

Ya'ni inşa'allâh dimediler istişnâyi terk eylediler didüğümden murâdum ol ķavmüñ ķasvet-i ķalbleridür. Yohsa mücerred lafzen inşa'allâh dimek degüldür. Zîrâ ķasvet-i ķalb ile inşa'allâh dimek müfid olmaz. Belki şidak-ı yakın ve ħulûş gerekdür.

آن خيالاتي كە دام اولياست

عکس مهرويان بستان خاست

Ya'ni ol ħayälät ki evliyānuñ dämídür büstän-i Hudâ'nuñ meh-rūlalarunuñ 'aksidür. Ya'ni evliyāya däm-i 'aşk-ı Hudâ'dur ki evliyā'ullâh däm-i 'aşk-ı Hudâ'dan ġayri dâma ser-fürū itmemişler.

Nitekim buyurur. BEYT:

غىير آن زنجىر زىف دلىرم

كى هزاران دام باشد بىدرم³³⁵

Ve kemâl üzere ăzâdeliği ol dâma müptelâ olmakda bulmışlardır ve bu beyt-i şerîf bu su'âl-i muķaddeřüñ cevâbidür. Ya'ni çün 'âlemüñ şulh u cengi ve faħr ü nengi bir ħayâl üzerinedür. Pes evliyā'ullâh ne ħayälüñ bestesi ve ne ħälüñ firiftesidürler. dinilse bu beyt-i şerîfle cevâb buyurdılar. Ve büstândan murâd cemâl-i bâ-kemâl-i Hudâ'dur ve mihrübândan murâd tecelliyyât-i rabbânîdür ki her demde bir ġayri şüretle tecelli ider. ү ³³⁶ يتجلى الله لشخص واحد في صورة واحدة مرتين hükmince şuver-i tecelli ġayri mükerrerdür.Ol kimseler ki 'âlem-i mişâl-i evliyâya dâm olur dimişler ġalať itmişlerdir. 'âlem-i mişâlûñ müşâhedesi evliyâya dâm olmak nokşândur. Zîrâ seyr-fillâhda hîc bir nesneye bağlanmaç câyiz degüldür. Nitekim buyurur. BEYT:

اي برادر بى نهايىت در كېسىت

در هر آنچه ميرسى بالله مايسىت³³⁷

Egerçi arž u semâ dünŷâ vü mâfihâ cennet ve cehennem ve 'âlem-i mişâl cümleye büstän-i Hudâ dirler. Ve her 'âlemüñ ahâllişi daħi mâhrûyândurlar. Ammâ evliyâya dâm (32b) olmaç mümkün degüldür. Evliyâ dâm-i 'aşk-ı Hudâ'dan ġayri bir nesneye dil-bestे olmazlar. Nitekim buyurur. BEYT:

من غلام آنکە نفووشد وجود

جز بدان سلطان بالفضل وجود

من غلام آن مس همت پرست

كى بغىر كيميا تارد شكىست³³⁸

³³⁴ Muhakkak ki tevekkülümüz Allah'adır ve tevfîk de ondandır.

³³⁵ Yarimin zülüf zincirinde başka binlerce tuzak olsa hepsini bozarmı.

³³⁶ Allah bir kişiye aynı suret ile birden fazla tecelli eylemez.

³³⁷ Ey birader! Dergâh sonsuzdur, ulaştığın her yer billah bizizdir.

³³⁸ Ben varlığımı, varlığı en faziletli sultan olan için satana köle olayım. Ben o himmet sahibi gümüşe köle olayım ki, kimyadan başka bir şeye eğilip bükülmmez.

زود هم پیدا کش بر ظاهرت

³³⁹ لیک گفتی گرچه می دانم سرت

Ya'ni egerçi Allâh Te'âlâ bâtinuña ve sîretüne 'âlimdür ammâ bir hüsûş için muştarr olsañ ol murâd lafzen zîkr idüp tażarru' ve niyâzile Cenâb-ı Hâk'dan istemek gerek. Nitekim buyurdu: ³⁴⁰ Ya'ni sizüñ Rabb'iñüz didi beni aniñ sizüñ içün icâbet ideyüm.

³⁴¹ هر دو بحر اشنا اموحته : Ya'ni şâh ve tabîb-i ilâhi ikisi bir bir deryâ idiler ki 'âlem-i ervâhda âşinâlîk kâ' idesin öğrenmişler idi. Nebiyy -'aleyhi's-şalavâtu ve's-selâm-'ın buyurduğu gibi: ³⁴² الارواح جنود مجندة فما تعرف منها اختلف وما تناكر منها اختلف Pes âşinâlîk 'âlem-i ervâh dadur, evliyâ evliyâyle ve eşkiyâ eşkiyâyle.

³⁴³ هر دو جان بی دوختن بر دوخته

EZ-HÜDÂVEND-İ VELİYYO'T-TEVFİK DER-HÂSTEN-İ TEVFİK ³⁴⁴

مائده از آسمان در میرسد

³⁴⁵ بی صداع بی فروخت و بی خرد

Kemâ kâlallâhu te'âlâ fî sûreti'l-Bâkara: Ya'ni menn ve selvâyi nâzil eyledük sizüñ üzerinize.

در میان قوم موسی چند کس

³⁴⁶ بی ادب گفتند کوسیر وعدس

Ya'ni Benî Isrâ'îl fermân-ı Hudâ'ya mutî' olmayup ve ni'met-i Hâk'ûn şükrin edâ kılmayup âsmândan gelen mâyidenüñ қâdrin bilmeyüp bize seyr ve 'ades gerek. Nitekim sûre-i mezkûrda buyurur: وَإِذْ نُلْمِنَ يَا مُوسَى لَنْ تُصِيرَ عَلَيْ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا شَبَّتُ الْأَرْضُ: ³⁴⁷ منْ بَقْلِهَا وَقِثَائِهَا وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا

Tâ'âm-ı vâhîdden murâd menn ve selvâyi vahdetle zîkr eyledükleri budur ki menn ve selvâyi (33a) birbirine yogurup yirlerdi. Tâ'âm-ı vâhid hüküminde olurdu yâhûd âgayı mükerrer tâ'âm isterüz. Mîşir'da mu'tâd olduğumuz tâ'amlardan dâyim menn ve selvâyi yimege şabır idemezûz dîmek ola. Ai asâle lâna beduâikhâ iâyâh: فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ. Ya'ni bizüm için iste du'âñla Allâh Te'âlâdan. Ai yâzhe lâna ve yâzhe: يُخْرِجْ لَنَا. Ya'ni bizüm için ızhâr eylesün ve icâd eylesün. Fî'lûn arza isnâdi mecâzdur. Zîrâ haâkîkatde bitüren Allâh'dur. Kâbili fâ'il maķâmina kâyim eyledi. مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَائِهَا وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا

³³⁹ Ama sen "Ben gerçi senin gizlediğin şeyleri bilirim. Fakat sen, yine de onları meydana dök" dedin.

³⁴⁰ Halbuki Rabbiniz: "Bana yalvarın, dua edin ki size karşılık vereyim..." buyurdu. (Mü'min, 60)

³⁴¹ Her ikisi de âşinalık (yüzgeçlik) öğrenmiş bir tek denizdir.

³⁴² "Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbirile tanışınlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrırlar" Buhari, c. 3, s. 1213.

³⁴³ Her ikisi de dikilmeksizin birbirine dikilmiş, bağlanmışlardır.

³⁴⁴ Muvaffakiyetler verici Ulu Tanrı'dan muvaffakiyet ve bütün ahvalde edebe riayet dileyiş, edepsizlik ve terbiyesizliğin pek fena zararları

³⁴⁵ Baş ağrısı, alış-veriş olmadan gökten sofra (mâ'ide) inmekteydi.

³⁴⁶ "Üzerinize kudret helvası ve bildircin indirdik." (Bakara, 57)

³⁴⁷ Mûsâ kavmi içinde birkaç kişi edepsizce "hani sarmışak, mercimek" dediler.

³⁴⁸ Hani bir zamanlar, "Ey Musa, biz tek çeşit yemeğe asla katlanamayacağız, yeter artık bizim için Rabbine dua et de bize yerin yetiştiði şeylerden; sebzelerden, kabağından, sarmışağından, mercimeğinden ve soğanından çıksın." dediniz. (Bakara, 61)

وَبَصَلَهَا: Ya'ni sebzelerinden ve terelerinden ve hıyarından ve buğdayından ve mercimeginden ve şoşanından el-āyet.

ابر بر ناید پی منع زکات

349 وز زنا او فتد ويا اندر چهات

Ya'ni yağmur yağmaz zekât men' olındığından ötürü ve her cihete tâ'ûn düşer zinâ olduğundan ötürü. Ka'b el-Ahbâr'dan mervîdür -radîyallâhü 'anh-, Rasûlullah -salâllahu âleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur

اذا رأيتم القطر قد منع فاعلموا ان الناس قد منعوا الزكاة فمنع الله ماعنده و اذا رأيتم الوباء قد فشا فاعلموا ان الزنا قد فشا

350 رأيتم الوباء قد فشا فاعلموا ان الزنا قد فشا Edâ-yı zekât edeb-i mäl ve terk-i zinâ edeb-i 'ayâldür.

Pes her kim ki zekât virmeye ve yâhûd zinâ eyleye anuñ şe'âmêtinden gâyriklar bile zarar çekerler. Şart-ı edeb degündür ve şart-ı imân degündür ki bir kimsenüñ şûmligindan 'âmme-i mü'minîne zarar yetise.

هرچه بر تو آید از ظلمات و غم

آن ز بی باکی و کستاخیست هم

Ya'ni senüñ üzeriñe her ne gelürse ژulumâtdan ve ǵamdan ol senüñ güstâhlığından ve korkusızlığındandur.

Nitekim Süre-i Ra^c d'da buyurur: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّنُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّنُرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾³⁵¹ Ya^c ni^ñ tahkîkan Allâh Te^c âlâ bir ķavmüñ ni^c met ve ăfiyetin tağayyür eylemez. Mâdâmki anlar nefşlerinde olanı tağayyür etmeyince. Ya^c ni^ñ nefşlerinde olan şalâh ve takvâyi fîsk u füçûra tebdîl etmeyince.

بد ز کستاخی کسوف آفتاب

شـد عـزـازـيلـي زـجـرـات رـدـ بـاـبـ 352

Ya'ni İblis cür'et idüp ³⁵³ آنا خير منه خلقتني من نارٍ و خلقته من طين (33b) didüğü içün bāb-1 Hudā'dan merdûd oldu.

MÜLĀKĀT-I PĀDĪSĀH BĀ-ĀN-TABĪB-İ İLĀHİ³⁵⁴

گفت ای نوری حق و دفع حرج

355 معنئ الصس مفتاح الفرج

Ya^cn̄ ben renc ü ‘anāda idüm. Şabrine seni buldum. Ferec ve şafaya yetişdüm. “Eş-şabr miftâhü'l-ferec” (Sabır ferahlığın anahtarıdır) benüm katumda muhakkak oldu. مرحباً يا مرتضي يا مجتبى: “Rahb”, damme ile okunursa “se’atün” (genişlik), fetha ile okunursa “vâsi” (geniş, ferah) demektir. Merhabâ maşdar-ı mîmîdir. Fi’l-i mahzûfuñ mef’ül-i muâlakîdir. Ai atiit وسعةً: Ya^cn̄ vüs’ atle, şafâyla geldüñ dimekdür. Murtezâ rizâlanmış, müctebâ bergüzide.

³⁴⁹ Zekati men etmenin ardından bulut gelmez, zinadan dolayı da ortalığa veba yayılır.

³⁵⁰ Yağmadığını görürseniz, zekatin ifa edilmediğini ve Allahu Teâla'nın da kendi katında olan (rahmetini) inzal eyleminden biliniz. Ve vebannı da yayıldığını görürseniz, zinanın yayılmış olduğunu biliniz. 7, Musannef-i İbn-i Ebi Seybe, s. 484.

³⁵¹ Allah bir kavme verdigini, o kavim kendisini bozup degistirmedikce degistirmez. (Ra'd, 11)

³⁵² Güneşin tutulması, küstahlık yüzündendir. Azazıl de yine cüreti yüzünden kapıdan sürülmüştür.

³⁵³ "Ben, dedi, ondan hayırlyım; beni ateşten yarattın, onu ç

³⁵⁴ Padişahın, kendisine rüyada gösterilen velî ile görüşmesi

ان تغب عنا fi' linüñ mef' üli muķadderdür. Taķdīri (bizden ğâib olursan) dimekdür. Ya'ni eger sen bizden gâyib olursaň belâ gelür. Қazâ bizüm üzerimize tenk olur. Bu һadîş-i կudsiye işâret buyururlar ki evliyâ 'ullâhuñ vûcûd-ı şerîfleri bir կavmûn mâbeyninde olmaķ râhmet ve گaybetleri belâdur. Nitekim Hażret-i - اذا كان الاشتغال لي غالبا على عبدي جعلت همه ولذته في ذكري عشقني و عشقته رفعت الحجاب فيما يبني ويبنيه لا يسهوا اذا سهبي الناس كلام الانبياء اولئك الابدال حقاً او لئك الذين ان اردت لاهل الارض عقوبةً وعداً ذكر لهم فيهم فصرفته عنهم³⁵⁶

اذا كان الاشتغال لي غالبا على عبدي جعلت همه ولذته في ذكري عشقني
Ya'ni ey ṭabîb-i ilâhi sen կavmûn ulusısın ve efendisisin. Her kim seni istemezse

قدري كلا لان لم يتتهي: Taħkikān helāk oldi. Eger müntehî olup rûcûc itmezse ol hâlden ki seni istemeyüp sevmemekdür kellâ һakkâ.

DER-BEYÂN-I BURDEN-İ PÂDÎŞÂH ÂN TABÎB RÂ BER-SER-İ BÎMÂR³⁵⁷

بیخبر بودند از حال درون

استعید الله مما يفترون³⁵⁸

Ol ṭabîb-i ilâhi didi ki ey pâdişâh 'akl-ı cüz'i şâhib olan muķallidîn ki da'vi-i irşâd iderler ve marâz-ı nefinden bî-haberlerdür. Derd-i bî-maraż bedendür diyü iftirâ iderler. Bilmedükleri derde nâ-münâsib mu'âlece (34a) iderler. Ben şığınuram Allâh'uma bunuň gibi iftirâdan. چون براید شمس الشق القمر³⁵⁹: Ya'ni çün ăfitâb-ı һâkîkî zûhûr eyleye ki tecelliî cemâl-i ჸudâ'dur. Ğayrı nûrlar mahv u mužmahîl olurlar.

لا تكلفني فاني الفنا³⁶⁰: Ya'ni cân ki Hüssâme'd-dîn Çelebi'dür. Benden Yûsuf-ı һâkîkinüñ büy-ı pîrâhenin istişmâm eyledükde dâmen-i dil-i deryâ-girdârimi dest-i taleble muhâkem tutup didi ki niçe yıllar sizüňle mâbeynimizde olan şohbet һâkîki için olsun һâlet-i istigrâkda mahall-i müşâhede-i envâr-ı tecellîde olan һoş һâllerden bir remz-i beyân ile tâ ki cân u temimuz һayât bulup ser-sebz ü һandân ola. 'Akl u rûhi ve dîde yüz ol կadar ola didükde ben didüm ki baña teklîf itme ben һâlet-i fenâdayum. Fenâ istigrâkdur ve iżmihlâl rûsûm-ı beşeriyyetidür.

كُلْ اهْمَامِيْ فَلَا احْسِنْ شَأْنَا: Ya'ni fehmeler kelîl-kend oldu. Senâ-i һâkîki ihsâ itmege kâdir degülem. Ya'ni fenâda iken ol ٹaleb eylediğün һoş һâllerini beyân eylemek կâbil degüldür.

كُلْ شَيْ قَالَهُ غَيْرُ الْمُفِيقِ³⁶¹: Küll manşûbdur mef' üldür. Qâle' nûn' deki җamîr-i râci'dür. Külliş şey' گayr-ı lafzan merfûc fâ ilidür. Қâlehu'nûn taķdîr-i kelâm her şey'i ve her kelâmî ki bî-hûş گayr-i müfiķ olan kimse eger söyleye ve beyân eyleye.

³⁵⁶ "Kulun benimle meskul olması, en fazla önem verdiği şey olursa, onun arzu ve lezzetini zikrimde kılarım. Arzu ve lezzetini zikrimde kılarsam da o bana âşık olur, ben de ona âşık olurum. O bana, ben ona âşık olunca da, onunla aramdaki perdeyi kaldırırırm. Bu hâli onun umumî hâli kılarım. İnsanlar yanıldığı zaman o yanılmaz. Böylelerinin sözleri peygamberlerin sözleri gibidir. Gerçek kahramanlar onlardır. Onlar öyle kimselerdir ki yer ehline bir cezâ ve azab vermek istediğim zaman onları hatırlarım da azabdan vazgeçerim."

³⁵⁷ O tabibin padişahi hastanına yanına götürmesi hakkında.

³⁵⁸ Onlar derûnî hâlden habersiz idiler, iftiralardan Allah'a şığınırı.

³⁵⁹ Güneş geldiğinde ay yarılır.

³⁶⁰ Bana teklif etme ben һâlet-i fenâdayım.

ان تکلف او تصلف لا يليق: Eger bir kimse kendüye zahmet virüp lâf urup elbette ben mest ü müstağraç olduğum hâlde şenâ-yı Hudâyiyi ihsâ iderüm dirse lâyık degüldür. Ya'ni şârih ihsâ-yı şenâdan murâd medh-i şems-i vilâyet-girdârdur dimiş. Ammâ galatdır. Zîrâ beyt-i şânide

من چگويم يك ركم هشيار نيسست

شرح آن ياريكه او را يار نيسست³⁶¹

didüklerinden fehm olnur ki Cenâb-ı hażret-i Hudâ murâd ola. Zîrâ dîmek anuñ şerîki ve şâniyi yokdur dîmek olur. Pes bu gûne vaşf-ı hażret-i Hudâ hâkkında olmaç (34b) evlâdûr.

قال اطعمني فاني جائع: Hüssâme'd-dîn Çelebî kuddise sirruhu didi ki yâ Mevlânâ baña it'âm ya'ni nefâyis-i hâkâyîk-i rabbâniyye ki gıdâ-yı rûhdur beni anuñla gıdâlandur ki ben gûrisne vü acim.

و اعتجل فالوقت سيف قاطع: Baña it'âm eylemekde 'acele eyle ki vakıt-i seyf kâtı dur. Zamâne kimseye mühlet virmez. Tażyî'i evkât eylemek ve naķdi nesneye değişimek 'âkil işi degüldür.

HALVET-TALEBİDEN ÂN-VELİ³⁶²

آن جهان کوهست و فعل ما ندا

سوی ما اید ندانا را صدا³⁶³

Ya'ni her 'amelüñ Allâh emriyle cezâsı bize râci'dür. Eger hayr ve eger şer. Nitekim buyurur: ³⁶⁴ ان احستم احستم لانفسك و ان استم فلها: Ya'ni eger ihsân iderseñiz yine kendü nefsiñüz için ihsân idersiz ve eger seyyi'ât iderseñiz yine nefsiñüz içündür.

تو مکو ما را بدان شاه بار نیست

با کریمان کارها دشوار نیست³⁶⁵

Ya'ni sen dime ki bizüm Allâh maḥabbetine lâyık hâlimüz yokdur bizüm gibi kimseler 'âşîk-i Hudâ olmaç kânda olur dime. Allâh Te'âlâ kerîmdür tâliblerini maḥrûm komaz kerîm olan kimsenûn yanında bir işün düşse ol iş müşkil olmaz. Pes her kim Allâh'ı severse Allâh Te'âlâ dahî anı sever. Nitekim buyurur: ³⁶⁶ يحبهم و يحبونه ve nitekim hâdiş-i kudâside dahî buyurur: و من تقرب الي شبراً تقربت اليه ذراعاً و من تقرب اليه ذراعاً تقربت اليه باعاً و من أثاثي مشياً اتيته: ³⁶⁷ هروله Pes ³⁶⁸ mažmûnînca tâlebde ķuşûr eylememek gerekdir. Hâk Te'âlâ'nuñ keremine nihâyet yokdur. Hemâñ ķuşûr bizdedür.

³⁶¹ Bir damarım bile ayık değilken, benzeri olmayan yarı vafsetmek için ben ne diyeyim.

³⁶² O velînin yalnız kalma talebi.

³⁶³ Bu cihan dağdır, bizim yaptıklarımız ses. Seslerin aksi yine bizim semtimizde gelir.

³⁶⁴ Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz ve eğer kötülük ederseniz yine kendinizdir. (Îsrâ, 7)

³⁶⁵ Sen "O padişahın huzuruna iznimiz yok deme". Kerem sahipleriyle işler zor değildir.

³⁶⁶ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlerle karşı da onurlu ve şiddetlidirler;..." (Maide, 54)

³⁶⁷ "Kulum Bana bir adım yaklaşırsa Ben ona on adım yaklaşırmı. Kulum Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak gelirim."

³⁶⁸ Taleb eden mutlaka bulur...

BEYÂN-I ÂN Kİ KOŞTEN VE ZEHR DÂDEN³⁶⁹

او نکشش از برای طبع شاه

تا نیامد امر الهم اله³⁷⁰

Sûre-i Baķara'da bu âyet-i kerîmeye işâret buyururlar:

Ya'ni yâd eyleñ şol zamâni ki Mûsâ - aleysi's-selâm- ķavmine didi. Ey benüm ķavmum taħkîkân siz nefsiñüze zulm eylediñüz. “‘Icl’ i ilah ittiḥâz itdügüñüz sebebiyle. (35a)

³⁷¹ فَاعْزِمُوا عَلَى التَّوْبَةِ وَالرَّجُوعِ إِلَيْهِ مِنْ خَلْقِكُمْ بِمَا تَعْصِمُ بَعْضُهَا عَنْ بَعْضٍ وَهَيَّاتٍ مُخْتَلِفَةٍ : قَسْرِيَا إِلَيْ بَارِئِكُمْ

Ya'ni tevbeye ve rücû'a 'azm eyleñ Hâlik'iñuz cānibine dönüñ ve nefsiñüzi ķatl eyleñ ķat'-1 şehevâtile yâhûd seyfle. Bes hażret-i Mevlânâ'nuñ emr ü ilhâm didiği bu âyet-i şerîfiñ mažmûnidur. Bu âyetüñ vürûdi hâşdur. Beni İsrâ'îl haqqındadur. Ammâ hükmî 'âmdur. Zîrâ herkese läzîmdur ki Cenâb-ı Haqq'a tevbe ve rücû' eyleyüp nefsini ķat'-1 şehevâtile ķatl eyleye. Nitekim buyurur ³⁷² من لم يذب نفسه لم ينفعها ولم يقتل لم يحييها : Ya'ni her kim dünyâda nefsine 'azâb eylemezse na'im cennetinden nefsini mahrûm eyler. Her kim nefsini ķatl eylemezse hayatı-1 ebedile ihyâ eylemez dimişler.

مَهْجُو اسْمَاعِيلَ پِيشْش سَرْ نَبِه

شاد و خندان بیش تیغش جان بدھ³⁷³

Ya'ni nice ki İsmâ'îl Hażret-i İbrâhîm'üñ -'aleyhime's-selâm- öñinde baş ķoyup teslîm oldıysa sen dahi mûrşid öñinde ancılayın teslîm ol. İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i ve'S-Şâffât'da buyurur: فَلَمَّا بَلَغَ مَعْنَى السُّعْيِ قَالَ يَا بُنْيَيْ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعُلْ مَا تُؤْمِرُ سَجَدَنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ³⁷⁴

Ya'ni İsmâ'îl vakıtâ ki yetişdi pederi hażret-i İbrâhîm ile sa'y -mahall-i sa'y ki Merve ve Şafâ mâbeynidür- yâhûd a'mâl-i dünyâda ve effâl-i âhirette pederiyle bilece sa'y ider oldıysa

يتحمل انه راي ذلك او انه راي ما هو. تعبيره ظاهر اللفظ انه راي في المنام انه يذبحه ولكن: قَالَ يَا بُنْيَيْ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ معناه اري في المنام اني قد امرت بذبحك بدليل ما قال في سياق الآية يا ابت افعل ما تومر ستجدني انشاء الله من الصابرين. و قوله انه راي ليلة التروية ان قاعلاً يقول له ان الله يامرك يذبح ابنك فلتبا اصبح روى انه من الله او من الشيطان فلما امسى راي مثل ذلك فعرف انه من الله ثم رائي مثله في ليلة الثالثة فقم بتحره وقال له ذلك. ولهذا سميت الايام الثلاثة بالتروية والعرفة والنحر

Ya'ni Hażret-i İbrâhîm didi ey benüm oğlum, oğlancığım! Taşgîr şefkat içündür.

³⁶⁹ Öldürme ve zehir verme hakkında.

³⁷⁰ O adamın, hekimin eliyle öldürülmesi, ne umit içindî ne korkudan dolayı.

³⁷¹ Hani bir zamanlar Musa ķavmine dedi ki; Ey kavmim cidden siz o buzağıyı put edinmekle kendi kendinize zulmettiniz... (Bakara, 54)

³⁷² “bari gelin Rabbinize tevbe ile dönün...” (Bakara, 54)

³⁷³ Her binizi ayrı suretlerde, binizi ötekinden temyîz ederek, tesadüfe mahal olmaksızın yaratmış olan Hâlik'ıniza dönmeyece ve tevbe etmeyece gayretli olun

³⁷⁴ “...nefislerinizi öldürün...” (Bakara, 54)

³⁷⁵ “Tevbenizin tam olması için, şehevâti kat'eylemek suretiyle...”

³⁷⁶ Nefsine azab etmeyen ona nimet ihsan edemez. Onu öldürmeye de hayat bahsedemez.

³⁷⁷ İsmail gibi onun önüne baş koy. Kılıçının önünde sevinerek, gülerken can ver.

³⁷⁸ Oğlu, yanında koşacak çäga gelince: "Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı görüyorum. Artık bak, ne düşünürsun?" dedi. Çocuk da: "Babacığım sana ne emrediliyorsa yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. (Sâffât, 102)

Tahkîkân ben gördüm. Vâkı‘ amda seni boğazlarum şöyle gördüm. İhtimâldür ki vâkı‘ ada İsmâ‘ il‘i boğazlar görmiş ola yâhûd bir vâkı‘a görümiş ola ki ta‘ bîri oğlin boğazlamak ola. Rivâyet şöyledür ki hażret-i İbrâhîm terviye gicesi rü‘yâda gördü ki bir kâ‘il didi buña ki tahkîkân Allâh Te‘âlâ emr eyledi ki oğluñ ȝebâ eyleyesin. Hażret-i İbrâhîm terviye eyledi ‘acabâ gördüğüm rü‘yâ Rahmânî midür yâhûd şeytânî midür ola diyü fîkr eyledi. İkinci gice yine eyle gördü. Yakın bildi ki Allâh cânibindendür. Üçüncü gice yine eyle gördü andan şoñra İsmâ‘ il‘i boğazlamağa kaşd eyledi. Bu sebebden ol günlerün evvel günne terviye ikincisine ‘arefe üçuncisine naâr günü diyü tesmiye eylediler. Pes andan şoñra hażret-i İbrâhîm gördüğü rü‘yâyi İsmâ‘ il‘e şöyledi ve didi.

من الرُّعِيَا وَاتَّسَا شَاوِرْهُ فِيهِ وَهُوَ حَتَّى لِيَعْلَمْ مَا عَنْهُ فَيَشَتَّتْ قَدْمَهُ اَنْ جَزَعْ وَيَأْمَنْ عَلَيْهِ اَنْ سَلَمْ لِيَوْطَنْ : فَانظُرْ مَاذَا تَرِي
Ya‘nî didi ki gör ne re‘y idersin ve ne tedbir idersin didi. Hażret-i İbrâhîm‘ün bu sözden ve bu müşâvereden murâdi Hażret-i İsmâ‘ il‘i tefâhluş idi. Ya‘nî göreyin kažâya rîzâ virdi mi emr-i Hâkâk'a teslim olur mı. Yohsa cez‘ ider korkar mı dímek idi. Eger cez‘ iderse naşîhat idüp teselli itmek kaşd eylemiş idi.

يَا مَا تَؤْمِنْ بِهِ : قَالَ يَا ابْنَ اَبِي طَلْبٍ مَا تَؤْمِنْ
Ya‘nî Hażret-i İsmâ‘ il‘ didi ki ey benüm babam saña ne emr olındıysa ȝîbel-i Hâkâ'dan, işle.

عَلَى اللَّهِ اَنْ-كَارِبَ سِنْ بَنِ شَابِرِلَرِدِنْ
Ya‘nî ‘an-kaşîb sen beni şâbirlerden bulursun dímek (36a) ola ȝebâ olınmaklıga yâhûd kažâ-yı Hâkâk'a şâbirlerden bulursun dímek ola.

اَسْتَسْلِمَا لَامِرِ اللَّهِ اَوِ الدَّبَحِ اللَّهِ نَفْسَهُ وَابْرَاهِيمَ ابْنَهُ وَقَدْ قَرَئَ بِهِمَا فَلَمَّا اَسْلَمَا³⁷⁹
Vaktâ ki hażret-i İbrâhîm ve İsmâ‘ il teslim oldılar emr-i Hâkâk'a yâhûd hażret-i İsmâ‘ il nefsin ve hażret-i İbrâhîm oğlını teslim eyledi. قال اسماعيل يا ابت إن لي اليك حاجة و هو أن تجلس حتى انظر اليك والي وجهك فما كنت أول اورمل أن افارقك في هذا السرعة فاني اسالك يا ابت ان تنزع عيني فيصي حتى لا يدمي ان رأيت امي و هو ملطخ بد جزعت عند ذلك. و اسالك يا ابت ان تتوضق مني الحبل لثلا اخضرب عليك و يضطرب قلبك علىي. يا ابت اذا وضعت الشفرة على حلقي فحوال وجهك عني ياخذك حتى لا الرقة فتفغل. يا ابت اذا رجعت فناول القميص لامي لتسلي به واقرها متي السلام و لا تخرها كيف ذبحتني و لا كيف نزعت قميصي و لا كيف و ثنتني بالحبل حتى لا تนาيسف فينالها الشيطان و اذا رأيت غلاما مثلي فلا تنظر اليه حتى لا يجرعك ذلك في من بعدي. و اذا رأيت صبيانا حسانا فاقرأهم عن السلام و لا تتخلفم الي امي كي لا يتتجدد عليها حزني قال فتعجب الملائكة من ولده اسماعيل و وصيته له وجَدَ ابراهيم فيما امر به قال فناداه المنادي من السماء يا خليل الله قد وصفك الله انه حليم اوَاه منيب فكيف لا ترحم هذا المولود و هو يكلّمك بهذا الكلام فقال ابراهيم يا ايها الهاتف لا تلموني ان الله تعالى امرني به ثم قال اسماعيل عجل امر رينك قبل ان نیال الشيطان قال فنزع قميصه و ربط

³⁷⁹ İsmail -‘aleyhisselam- babasına benim senden bir istegim var dedi. O da sana ve senin yüzüne bakacak kadar oturman, kanlanmayacak kadar üzerimdeki gömleğimi soymandır. Eğer annem gömleğimi kana bulanmış olarak görürse buna üzülür. Benim sana ızdırıp çektiğmemen ve senin kalbinin de bana karşı ızdırıp çekmemesi için beni iple çok sağlam bağlaman. Ey babacığım bıçağı boğazımı dayadığın an yüzünü benden çevir. Tâ ki kalbine merhamet gelmesin ve bunu yap. Eve döndüğünde ise, teselli olması için gömleğimi anneme ver ve benden ona selam söyle. Beni nasıl kurban ettiğini, gömleğimi nasıl soyduğunu, beni iple nasıl bağladığını ona anlatma. Tâ ki şeytan ona bulaşmasın. Benim gibi çocuk görürsen ona bakma ki benden sonra bu beni hatırlatıp seni üzmesin. Güzel çocukların gördüğün zaman onlara benden selam söyle ve annemin bana karşı olan hüzünün yenilenmemesi için onları annemin yanına götürme. Melekler İbrahim -‘aleyhisselam- oğlu İsmail -‘aleyhisselam- ve onun babasına olan vasiyetlerine şaşırıp kaldılar. İbrahim -‘aleyhisselam- Allah'ın ona emrettiğini yerine getirmekte ciddileşti ve gökten ona bir ses seslenerek dedi ki “Ey Allâh’ın dostu! Allah seni yumuşak kalpli, koruyan ve tövbekâr olarak vafetti. Nasıl olurda sana bu sözleri söyleyen çocuğa acımasın. İbrahim -‘aleyhisselam- dedi ki “Ey ses ! Bana

Ya' ni yanınıñ üzerine yıkıldı alnınıñ bir cānibi yere geldi.

شى كىتە على وجهه و هو يقول بسم الله الملك الحق فعال لما يشاء و وضع الشفرة على حلقه فلما هم بذبحه انقلب الشفرة عن حلقه و ارتعدت ايدي ابراهيم فقال اسماعيل حدد الشفرة يا ابى واصرف وجهك كيلا ياخذك الرئفة فقال ابراهيم يابنى انى قد يقطع اوداجه انقلبت الشفرة فقال (36b) فعلته حتى لو اقطع بها الحجر لقطعت لحنتها قال ثم وضع الشفرة على حلقه ثانية فلما هم ان لاحول ولا قوة الا بالله العلي العظيم فقال اسماعيل يا ابى اصبت فيما قلت ولكن استلتك تحدد شفترتك لتوجنی ذبحا و لا تعجز عنه عجزا و جزع قال فتخذ ابراهيم الشفرة على الصخرة حتى جعلها كالثار ثم دعا و وضع الشفرة على حلقه فقالت لا تلمىني يا نبى الله فانى مأمور بالعزم و الاتيان بالمقنمات³⁸⁰

تعليق لا فراج تلك الشدة عنهمما : ناديناه ان يا ابراهيم قد صدقـت الرؤيا انا كذلك نجزي المحسنين³⁸¹

الابلاء المبين الذي يتميز فيه المخلص من غيره : إن هذا آهوا أهلـة المـبين³⁸²
بما يذبح بدلـه عظيمـ الجنة سـمين او عظيمـ القدر لـانه يـغـدـي به الله نـبـيـا اـبـنـ نـبـيـ او اي نـبـيـ من نـسلـه سـيدـ المرـسـلـيـنـ قبلـ . فـديـنـاهـ بـذـبـحـ عـظـيمـ
كـيشـاـ منـ الجـنـةـ وـ قـيـلـ وـ عـلـاـ اـهـبـطـ عـلـيـهـ مـنـ بـشـيرـ وـ روـيـ اـنـ هـرـبـ مـنـهـ عـنـ الدـجـمـرـةـ فـرـمـاهـ يـسـبـعـ خـصـيـاتـ حتـىـ اـخـذـهـ فـصـارـتـ سـنـةـ وـ الـفـادـيـ عـلـيـ³⁸³
الـحـقـيـقـةـ اـبـراـهـيمـ وـ اـنـسـاـ قـالـ وـ فـدـيـنـاهـ لـانـهـ المـعـطـىـ لـهـ وـ لـامـ بـهـ

نـبـيـ جـانـ بـسـتـانـ وـ صـدـ جـانـ دـهـ

آنـكـهـ درـ وـهـتـ نـيـاـيدـ آـنـ دـهـ³⁸⁴

Nitekim hâdiş-i kudsîde buyurur: أعددت لعيادي الصالحين ما لا عين رأت! ولا أذن سمعت! ولا خطر على قلب بشر!: Ancılayın feyz ve ‘atā virür ki insānuñ ‘aklı anı idrâk itmede kâşırdur.

darılma bunu bana Allah emretti. Sonra İsmail –aleyhisselam- “Şeytan bulaşmadan önce rabbinin emrinde acele et” dedi. İbrahim –aleyhisselam- onun gömlegini çıkardı, bağladı.

³⁸⁰ Sonra onu yüzü üzerine bastırıldı ve o gerçek hükümdar ve dileğini yapmışım adıyla diyordu. Bıçağı boğazına koydu ve kesmeye niyet ettiğinde bıçak boğazından ters döndü ve İbrahim -aleyhisselamin- iki elide titredi. İsmail -aleyhisselam- “Bıçağını bileyle ey babacığım ve merhamete gelmemen için de yüzünü benden çevir dedi. İbrahim -aleyhisselam- ey oğulcuğum! Ben bunu yaptım, ta ki öyle bilevlemiştim ki eğer taşı kesmek isteseydim keskinliğinden taşı keserdi dedi. Sonra ikinci defa bıçağı boğazına dayadı ve şahdalarını kesmeye niyet etti. Bıçak yine ters döndü. İbrahim –aleyhisselam- Allah'tan başkasında güç ve kuvvet yoktur dedi. İsmail –aleyhisselam- “Ey babacığım! dediğinde isabet ettin. Fakat bana kurbanlık tacını giydirmen için bıçağını tekrar bilevlemeni istiyorum , bunu yapmaktan korkma çekinme. İbrahim –aleyhisselam- bıçağı ateş gibi oluncaya dek bir taşa sürerek bilevledi. Sonra çığrırdı ve bıçağı boğazına dayadı ve bıçak “Ey Allah’ın Peygamberi bana darılma, ben kararlılıkla emrolundum” dedi.

³⁸¹ Allah'a olan bağılılıklar sebebiyle bu zorluğun kendilerinden kaldırılması ile ihsanda bulunulmuşlardır.

³⁸² Muhakkak ki bu durum, ihlaslı olanı olmayandan ayrılan apaçık bir imtihandır.

³⁸³ Buna karşılık olarak Allah cüsseli ve dolgun bir fidye verdi. Çünkü Allah o peygamberin oğlunun neslinden peygamberlerin efendisini göndereceğini, bir fidye olarak cennetten bir koç bahsetti. İbrahim –aleyhisselama- inen koç cemre de ondan kaçı ve ona yedi taş attı, ta ki bu sünnet oldu. Burada gerçek fidye eden İbrahim'dir. Ancak verilen kurbanlıktan ve emredilen kurban kesmeden ötürü Kur'an'da “fidye verdik” denilmiştir.

³⁸⁴ Yarı can alır, yüz can bağışlar. Senin vehmine gelmeyen o şey yok mu? Onu verir.

HİKÂYET-İ ÂN MERD-İ BAKKÂL VE TÛTÎ³⁸⁵

گفته اینک ما بشر ایشان

بشر ما و ایشان بسته خوابیم و خور³⁸⁶

Nitekim Sûre-i Furkân'da buyurur: **وَقَالُوا مَا لِهٗ الرَّسُولُ يُكْلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ**³⁸⁷

Ya'ñi ne şey vardur şol kimse içün ki kendüyî resûl zu'm ider. Böyle dimekden ihânet ve istihzâ kaçd eylediler.

كماناكل . لطلب المعاش كما نمشي والمعنى ان صح دعواه فماله لم يخالف حالة حالتنا وذلك لعهم : **يُكْلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ** تعالى : وقصور نظرهم على المحسوسات فان تبيّن الرسل عن عدائم ليس بامر جسمانية و ائما هو باحوال نفسانية. كما اشار اليه بقوله

(37a) قل ائما بشر مثلكم يوحى الي ائما الحكم الله واحد : Ya'ñi bizcileyin ta'am yir ve çârsûlarda gezer taleb-i ma'as içün bizüm gezdükümüz gibi eger anuñ da' vâsı şâhih olaydı anuñ hâli bizüm hâlimüze muhâlif olurdu didiler. Mertebe-i mahsûsâtda vuküfları sebebi ile ve ol hâzretüñ -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- hâlinden gâfil oldılar ve şöyle zann itdiler ki gâyrılardan resûlüñ temeyyizi, umûr-i cismâniyye ola ve anı bilmediler ki nübûvet münâfi-i beşerîyye degûldür.

آب : Ya'ñi lafz şarf gibidür ma'nâ ab gibidür.

Bâhr-i ma'nâ Allâh Te'âlâ katında ümmü'l-kitâbdur. Murâd levh-i mahfûz ola yâhûd ümm'den murâd anuñ aslı ola ki 'ilmullâhdur. Zîrâ cemî' kütüb ve buhûruñ aslı 'ilmullâhdur. Bu âyet-i kerîme sûre-i Ra'd'da buyurur:

يَسْخُنُ مَا يَسْتَحْوِي بَرْكَةً وَيَقْتَضِي حَكْمَةً وَقَيلَ يَمْحُو سَيِّئَاتُ النَّاسِ وَيَثْبِتُ مَحْسَنَاتُهُ وَقَيلَ يَمْحُو الْفَاسِدَاتِ وَ³⁸⁹ **أَمُّ الْكِتَابِ** : Allâh katindadur aşl kitâb ki Levh-i Mahfûz'dur. Dünyada bir iş olmaz illâ ol iş Levh-i Mahfûz'da yazılmışdur. Mahev u isbât hâkkinda dimişler ki hafażanuñ dîvânından ol nesneler ki hîç bir cezâya müte'âllik olmaya anuñ gibileri mahv ider ve gâyrların isbât ider. Ya'ñi hafażâ insândan her ne akvâl ve efâl şâdir olursa yazarlar ve ol defteri mevkî'i 'arza yetişdürürlər. Hâk sübâhânehu her kâvl ve her fi'l ki anuñ üzerine șevâb ve 'îkâb müteferri' olmaya mahv eyler ve bâkisin isbât iderveyâ tâ'ib olanlaruñ seyyi'âtın mahv eyler ve hasenâtın isbât ider dimek olur. Veyâ ahkâm-ı şerâyi' den ba'zisin zamânuñ meşâlihi için hâsebince nesh ider ve gâyri hûkm isbât ider **(37b)** Ve Ebû Derdâ -radîyallâhu 'anh- Resûlüllâh -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- hâzretlerinden rivâyet ider ki ol hâzret buyurdu çün: "Giceden üç sâ'at bâki kala Hâk Subhân'a nażar eyler ol kitâba ki kendüden gâyri ol kitâba hîc kimse nażar eylemez. Diledügin mahv eyler ve diledügin isbât ider. **Fuṣûl**'de surer rukûm-ı esfâkî kulüb-i ebrârdan mahv ider ve rûmûz-ı esrârı isbât ider. Ve Muhammed Râzî'den naâl iderler ki Hâzret-i Şîblî'den -kuddise sirruhu- isitdüm ki buyurdu Hâk sübâhânehu şühûd-ı 'ubûdiyyetden ve levâziminden diledügin mahv ider ve şühûd-ı rubûbiyyetden ve levâmi' inden diledügin isbât ider. Ve Keşfû'l-Esrâr'da buyurur hîşri dilden mahv ider

³⁸⁵ Bakkal adam ve Tûtî'nin hikayesi.

³⁸⁶ Dediler ki: "İşte biz de insanız, onlar da insan. Bizde uyumaya ve yemeğe bağlıyız, onlar da."

³⁸⁷ Söyle dediler: "Bu ne biçim peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya!" (Furkan, 7)

³⁸⁸ De ki: "Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhinizin ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor. (Kehf, 110)

³⁸⁹ Allah dilediğini imha eder, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O'nun katındadır. (Râd, 39)

kanā‘ at işbāt ider. Hasedi mahv ider şefkat işbāt ider. Ve rācīnūñ göñülden ihtiyyāri mahv ider, teslīm işbāt ider ve tefrika‘i mahv ider cem‘-i hātır ve huzur-ı ķalb işbāt ider ve muhibden rüsüm-ı insāniyye‘i mahv ider nu‘ūt-ı rabbāniyyet işbāt ider diyü buyurur. الھي جلال عزت تو جاي اشارت نڪاشت محو و اثبات تو راه Ve şeyhü'l-islām 'Abdullâh Ensârî buyurur: اضافت برداشت از آن منی میکاست از آن تو بی افزود تا باخرا همان شد که با اول بود RUBĀ‘ İ:

محنت همه در نهاد آب و کل ماست

بیش از دل و کل چه بود آن حاصل ماست

دروالم غیب خانہ داشتہ ایم

391 رفتیم بدان خانه که سر منزل ماست

Ma^cni-i beyt dimek olur ki hûrûf zûrûf gibidür. Ol hûrûfda ma^câni zarflar içinde âb gibidür. Ma^câniñüñ baþri anuñ katında ümmü'l-kitâbdur ve hûrûfdan murâd ecsâmdur. Eger insân ve eger insânuñ ğayı. Zîrâ cemî^c-i 'âlem kelime ve kelâm ve harfdür. Mazhar-ı esmâ oldukları cihetden. Pes zûrûf ķavâlib-i insânîde ve ğayrıda olan rûh ve ķabiliyyet ve isti^cdâd ve hûbluk ve ziştlik ve sa^câdet ve şekâvet ki zûrûf içinde âb gibidür. İnsânuñ kesbi ve ihtiyâriyla olmuş degündür. Belki bahr-i ma^cnâdan gelmişdür ki ol bahr-i ma^cnâ Allâh Te^câlâ'dur.

آب تلخ و آب شیرین در جهان

392 در میانشان پر زخم لا یسیگیان

Ya' ni küfr ü imān ve şekāvet ve sa'ādet cihānda mevcūddur ve mābeynlerinde berzah vardur. (38a) Birbirine iħtilāt idemezler. Ve ḥadlerinden ziyyāde tecāvüz idemezler. Nitekim Sūre-i er-Rahmān'da iki bahrūn birbirine karışmadıkların zikr ider.

مرج البحرين: اي ارسلها من مرج الدابة اذا ارسلتتها والمعنى اي ارسل البحر صالح والبحر العذب يلتقيان : ينجاوران ويتماس سطوحهما او بحر الفارس والروم يلتقيان في السحيط لانها خيلجان يتشعبان منه. **بينهما بزح :** حاجز من قدرة الله او من الارض. **لابيغيان :** لا يبغى Ya^c ni Allāh Te^c ālā iki bahri irsäl eyledi gelüb birbirine buluşurlar. Ya^c ni bahr-i mālih ve bahr-i ‘azb, yāhūd bahr-i Rūm ve bahr-i Fāris. İkisinün arasında māni^c vardur ki bir birlerine karışmazlar ve birbirinüñ hāsiyyetin ibṭāl idemezler. Ol māni^c ya Allāh Te^c ālā’nuñ kudretinden ola ya arżdan ola. Ol māni^c sebebi ile ḥadlerinden tecāvüz itmezler. Hażret-i Mevlānā -küddise sirruhu- bu iki deryādan ı̄mān ve küfr қasd ider ve berzahdan ītikād murād iderler enfüsde. Zīrā ăfakda olan elbette enfüsde olur. سُرِّيْهِمْ آیَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ الْحَقَّ 393 mažmūn-ı şerîfince ya^c ni ehl-i ı̄mān ve ehl-i inkār egerci zāhiren birbirine buluşurlar ve şohpet iderler ve hem kāse ve hem-dükkān olurlar ammā bāṭin yöninden karışmazlar zīrā ītikādları māni^c dür. Meger Allāh Te^c ālā’nuñ شَتَّى مَحَاجِهِ مَا شَاءَ 394 mazmūnunca

³⁹⁰ İlahî! Senin izzetinin celali hiç bir yerde bir işaret koymadı, senin mahvin ve ispatın fazladan yolu ortadan kaldırdu, beni odañ azaltır bundan artırmaz, nihayetinde vime en basındaki gibi olur.

³⁹¹ Bütün sikintı yaratılmışımızda su ve çamurdandır. Gönülden ve çamurdan önce ne vardı? İşte elimizde kalan odur. Gayb aleminde bir evimiz vardı, menzilimizin başında olan o eve gittik.

³⁹² Dünyada acı ve tatlı deniz var. Aralarında bir perde var ki birbirine tasınmaz karışmazlar.

³⁹³ Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimiz göstereceğiz ki, Kur'an'ın hak olduğu kendilerine acıksız belli olsun. Senin Rabbinin her seye şahit olması kafî değil mi? (Fussilet 53)

³⁹⁴ Allah dileğinden imha eder, dileğinden de verinde bırakır. Ana kitap Q'nun katundadır. (R'ad, 39)

keletalardan inkârı mahv eyleye ve yirine imân ısbât eyleye ki ümmü'l-kitâb anının yed-i kudretindedür.

Ya' ni bahr-i telh ve bahr-i şirin bir aşıldan revān olur olmuşdur. و انکه این حردوز یک اصلی روان

Sen ikisinden dahi geç. Ol iki bahriñ aşlina nażar eyle ki Haķ Te‘ālā’dur. Küfr ü īmān ve şekāvet ve sa‘ādet andandur.

آن شراب حق خاتممش مشك ناب Ya^c ni Muhammed (38b) şarâb-ı cennet gibidür ki hîtâmi müşgîdür. Ya^c ni içdikden şoñra müşg-i nâb râyihası gelür. Hażret-i Muhammed'i cennet şarâbına teşbih eyledi. Ebu Müslim kezzabı ümmü'l-habâset olan dünyâ şarâbına teşbih eyledi ³⁹⁵ باده را ختمش بود کند و عرباً dimek ile. Nitekim Süre-i Muṭaffîfîn'de cennet şarâbin vaşf eyledi. ³⁹⁶ يسقون من حقيق مختوم خاتمه مسك Ebrâra şarâb içirilür cennetde ki ol şarâb hâliş ve beyâz ve mührlenmişdir ve anuñ hîtâmi miskdir. Ya^c ni hoş-büyüdür.

DĀSTĀN-I PĀDİŞĀH-I CEHŪD 397

شاه احول کرد در راه خدا

آن دو دمساز خدای را جدا³⁹⁸

Ol iki demsəzlar ki Hədə'ya mensublardur. Şah-ı aḥvel anları ayırdı ki hażret-i Īsā ve hażret-i Mūsā'dur - 'aleyhüme's-selām-. ³⁹⁹ لَا نَفْقَهُ بَيْنِ أَحَدٍ مِّنْ رَسُلِهِ ma'nasından gafil idi.

MUTĀBA‘ AT-KERDEN-İ NASĀRĀ VEZİR-RĀ⁴⁰⁰

بشنو از اخبار آن صد و صد و

الصلة تم الا بالحصه 401

Nitekim Hz. Resûlüllâh -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- buyurur: ⁴⁰² لا صلوة الا بحضور القلب
 موتوا قبل ان تموتوا ⁴⁰³: حال عارف این بود بی خواب هم
 mucibince kendiliklerinden geçmişlerdir. Ve dünyânuñ âlâyisinden beri olmislardur.
 Ashâb-ı Kehf gibi ahvâl-i dünyâdan uyumislardur.

⁴⁰⁴ **گفت ایزدهم رقود زین مرهم** Sure-i Kehf'de nitekim aşhāb-ı Kehf hakkında Hâk Sübḥânehü buvurur:

وَتَحْسِبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَتَقْلِيلُهُمْ ذَاتُ الْيَمِينِ وَذَاتُ السَّمَاءِ وَكُلُّهُمْ بَاسِطُ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ لَوْ اطْلَعْتُ عَلَيْهِمْ لَوْيَثَ مِنْهُمْ فَرَارًا وَلَمْلَثَتْ مِنْهُمْ رُغْبَةً 405

³⁹⁵ Âdi şarabın mührü, şîsesinin kapağı ise pis koku ve azaptır.

³⁹⁶ Onlara damgalı saf bir içki sunulur. Onun sonu misktir. (Mutaffifîn, 25-26)

³⁹⁷ Yahudi padisahın hikayesi.

³⁹⁸ Sasi padisah, Allah yolunda o iki Allah demsâzını birbirinden ayırdı.

³⁹⁹ Biz Allah'ın peygamberleri arasında ayırım yapmayız. (Bakara, 286)

⁴⁰⁰ BIZ Allah'ın peygamberleri arasında Hıristiyanların vezire tabi olmaları

⁴⁰¹ O büyükler büyüküğünün haberlerinden birini diple: "Huzuru kalb olmadıkça namaz tamam olmaz."

⁴⁰² “Huzuru kalb olmadıkça namaz tamam olmaz.”

⁴⁰³ “Ölmeden önce ölüniyiz”

⁴⁰⁴ Dedi ki (Allah bıwardı) “Onlar uykudalar” bundan ürkme

⁴⁰⁵ Uykuda oldukları halde sen onları uyandırmışsun. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaraların

¹⁰ Uykuda oldukları halde sen onları uyandırmamısrın. Biz onları saga sola çeviriyorduk. Kopekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmadık id.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden içim korku ile dolardı. Kefh, 18.

يَنْتَاجُ عَيْنَهُمْ أَوْ لَكْثَرَ تَقْبِلَهُمْ : تَحْسِبُهُمْ إِيقَاظًا
عَيْنِكَ يَدِنْ يَنْتَاجُ : Ya'ni gözleri açık olub ve keşret taşallüblerinden
uyanık şann iderdiñ.

فِي رَقْدِهِمْ وَنَقْلِهِمْ ذَاتِ الْيَمِينِ وَذَاتِ الشَّمَاءِ

اي نیام : وهم رقود

Tā arz bunlaruñ bedenlerin yemeye tūl zamān
üzere ya'ni sen anları görse idüñ uyanık şann iderdüñ

شَمَةُ زَيْنٍ حَالٌ عَارِفٌ وَنَمُودٌ

خلق راهم خواب حسيبي در ريد

Müstemi' olan halkı hisse mensüb olan h̄ab kapdı. Ya'ni 'arifüñ murādin fehm
itmeyüb h̄atırları zāhiren uyku gitdi. Ya'ni 'arifüñ h̄ab didüğü kendülerüñ yatub
uyuduqları gibi uykuştur şann itdiler. (39a) Hālbuki anlar uyumışlardur buyurdu. Sen bu
sözden ürkme ve nice mümkindür dime.

خَفْتَهُ از احوالِ دُنْيَا رُوز وَ شب

⁴⁰⁶ چون قلم در پنجه تقلیب رب

Ya'ni 'arif Hāk Te'ālā'nuñ dest-i kudretinde kātib pençesinde kalem gibidür. Zātū'l-
yemiñe ve zātū's-simāle istedüğü tarafa döndürür. Nitekim Hażret-i Resûlüllâh -
şallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurur: ⁴⁰⁷ قلب المؤمن بين اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء

⁴⁰⁸ رفتہ در صحرای بیچون جانشان

روحشان آسودہ وابدان شان

⁴⁰⁹ ھۈكىمىنچە uyku vakıtında hem bedenleri râhat olur hem cānları.

فالِ الاصْبَاحِ اسْرَافِيلَ وَار

⁴¹⁰ جمله را در صوره آرد زان ديار

Süre-i En'ām'da olan ayet-i kerîmeden iktibâsdur. فَالَّيْلُ الْإِضْيَاحُ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا
Ya'ni ol Allâh 'amûd-⁴¹¹ : فالِ الاصْبَاحِ، اي شاق عمود الصبح عن ظلمة الليل وعن بياض النهار : ذلك ثقيبُ العَرَبِ الْعَلِيمِ
1 şubhi şakķ idüb zulümât-1 leylden şabâhi ızhâr idici, beyâz-1 nehârdan zulümât-1 leyli
، يسكن اليه التعب بالنهار لِاستراحته فيه من يسكن اليه اذا اطمئن اليه استنشأ به او يسكن : وَجَاعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً
Ya'ni Allâh Te'ālâ gice'i ārāmgâh idicidür gündüz hâşıl olan
ta'ab gice istirâhat itmekle sâkin olur. Kaçan isti'nâs yöninden muṭma'in olub ƙarâr
ṭutsalar yâhûd ھالقا mesken ƙılıcidur dîmek ola ⁴¹² ڪavli üzere:
وَالشَّمْسُ وَالقَمَرُ حُسْبَانًا : اي علي ادوار مختلفه يحتسب بها الاوقات
kalıcıdur ya'ni şems ve ƙameri edvâr-1 muhtelife üzere ھالق eylemişdir anuňla hesâb
olunur. Cemî' evkât şu fuşûl-i erba'a ve şayf ve şitâ.

⁴⁰⁶ Onlar, gece gündüz dünya ahvalinden uykudadırlar; Rabb'in elinde evirip çevirdiği kalem gibidirler.

⁴⁰⁷ "Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dileği gibi kalbeler."

⁴⁰⁸ Onların canı:sırıra akıl almaz sahraya gitti. Ruhları da istirahatte, bedenleri de.

⁴⁰⁹ Uykunuzu bir dinlenme yaptık. (Nebe' , 9)

⁴¹⁰ Sabahları meydana çıkarılan Allah, İsrafil gibi herkesi o diyardan bu madde dünyasına getirir.

⁴¹¹ Karanlığı yarıp tanyerini ağartan O'dur. Geceyi, dinlenmek için; Gunes'i, Ay'i (vakitlerinizi) hesaplamak için
yaratmıştır. İşte bu, her şeye galip gelen ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. (En'ām , 96)

⁴¹² O, öyle bir Allah'dır ki, içinde dinlenesiniz diye sizin için geceyi, göresiniz diye de gündüzü yaptı. Elbette bunda
söz dinleyecek olan bir kavim için ayetler (ibretler) vardır. (Yunus, 67, Kasas, 73, Mü'min, 61)

Şems ü ķameri şümār-ı hesāba (39b) nişān kılmak ve bunları devrān-ı muhtelife üzere muķarrer tutmak ol ḥudāvend-i ġālibüñ taķdīridür ki anuñ hükmī cümle mahlūkāt üzerine cāridür ve ol Allāh cümlenüñ ahvâline ‘ālimdür. Ma‘nā-yı beyt, فالق الاصحاب (Karanlığı yarıp tanyerini ağartan) olan ȝāt-ı կadim gicenüñ ȝulümâtın ref eyleyüb ziyā-yı bürüz-ı pür-nûrile ‘ālemi münevver ve müzeyyen kılmağla ‘ālem-i h̄âbda olanlara intibâh virüb şol İsrâfil şur urub cemî‘ emvâti ihyâ idüb haşr olduğu gibi Haķ Te‘älâ bunları ‘ālem-i misâlde müstağraq ve bi-hiss olmuş iken ‘ālem-i şurete çeküb tekrâr ihyâ eyler ve bu hâli ehl-i ‘ibret olanlar haşrden bir numûnedür dimişlerdir.

DİDEN HALİFE LEYLÂ-RÂ⁴¹³

كيف مَدَّ الظُّلْمَ نَقْشَ اُولِيَّا

كَوْ دَلِيلُ نُورٍ خُورشِيدِ خَدَاسَتٍ⁴¹⁴

Sûre-i Furkân’dâ olan âyet-i kerîmeye işaretidür: اللَّمَّا تَرَى إِلَيْيَ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَ الظُّلْمَ وَ لَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلَنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا⁴¹⁵.

Ya‘nî nażar itmedüñ mi ve görmedüñ mi yâ Muhammed Rabb’üñ şun’ını ve կudretini.

Bashe او alm Tazir ali կudretin kif məd ظُلْم : Ya‘nî görmez misin ve nażar itmez misin Rabb’üñüñ şun’ma ki mahz-ı կudretden gölgeyi nice başt eyledi ȳulū‘-ı fecrden ȳulū‘-ı āfitâbdan zîrâ ol zamân zamânlaruñ elṭafidur. Zîrâ ȝulmet-i hâliše sebeb nefret-i ȝab‘ ve inķibâz-ı nûr-ı başardur. Ve şu‘â‘-ı şems musâḥhan-ı havâ mufarrik-ı nûr-ı bâşiradur. Ve ol maḥalde bunuñ ikisi de müntefî olur ve li-hâzâ Haķ subhânehu ve te‘älâ cenneti anuñla vaşf idüp buyurur: “وَ ظُلْمٌ مَمْدُودٌ”⁴¹⁶.

Ya‘nî eger Ai ثابتنا من السكنا اوغير منقلص من السكون بان يجعله الشمس ميقمة علي وضع واحد : ولو شاء لجعله ساكنا Allâh Te‘älâ dilese ol ȝilli bir minvâl üzere şâbit ve ārâm-yâfte iderdi. Şems bir važ’ üzere muķim itmekle.

Fâneh laiyefir للحس حتى تطلع الشمس فيقع ضوءها على بعض الاجرام او لا يوجد ولا يتفاوت الا بسبب : ثم جعلنا الشمس عليه دليلا (40a) : Ya‘nî andan şoñra şemsi ol ȝill üzere biz delil կildük. Zîrâ ol ȝill insânuñ hissine ȝâhir olmaz şems ȳulû‘ itmeyince ve ȝill mevcûd ve mütefâvit olmaz. Illâ şemsüñ ȝareketi sebebi ile. Ba‘zılar ȝıldan murâd ȝılâl-i kâyinât ve mâhiyyât-ı mümkünâtdu dimişler ve medd-i ȝıldan murâd Allâh Te‘älâ kâyinâtı vücûda getürüb ȝâhîr itmesi evvelâ ammâ hażret-i Mevlânâ -ķuddise sirruhu'l-‘azîz- buyururlar ki : “مَدَ الظُّلْمَ” (Gölgeyi nasıl uzattı) ki Haķ Te‘älâ buyurdu, murâd naķş-ı vücûd-ı evliyâdûr. ȝilluñ uzun ve kişi olması āfitâbuñ vücûdına ve devrânına nice delil iderse evliyânuñ da vücûdları āfitâb-ı ȝât-ı Hudâ’ya ancılayın delildür.

⁴¹³ Halifenen Leyla’yi görmesi.

⁴¹⁴ “Gölgeyi nasıl uzattı” ayeti, velilerin tasviridir. Çünkü ışığın delili Allah’ın güneşiidir.

⁴¹⁵ Rabbinin gölgeyi nasıl uzatmakta olduğunu görmedin mi? Dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra biz güneşin, ona (gölgeye) delil kılmışızdır. (Furkan, 45)

⁴¹⁶ Uzamış gölgeler, (Vaki‘a, 30)

اندرین وادی مرو بی این دلیل

⁴¹⁷ لا حب الالفین گو چون خلیل

Sûre-i En'âm'da bu âyet-i kerîmeden iktibâsdur: فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا آفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَلْفِينَ.⁴¹⁸

Çaçan ki İbrâhim'i leyli-zulümâtile bürüyüb setr eyledi.

Bir kevkeb-i dirâşân gördü. Ol kevkeb Zûhre ide yâhûd Müşterî idî dîmîşler. قال رأى كوكبا: Bir kevkeb Zûhre ide yâhûd Müşterî idî dîmîşler. İbrâhim didi Rabb'üm budur ba'zîlalar didiler bunda hemze-i istîfham mahzûfdur aşlînda (Bu mu rabbim?) idi. Ammâ Kâdî Beyzâvî -rahîmehullâh- buyurur: فان اباء وقومه كانوا يعبدون الاصنام وكواكب فاراد ان يتبعهم علي ضلالتهم ويرشدهم الي الحق من النظر واستدلال قوله - هذا ربى - علي سبيل الوضع فان المستدل علي فساد يحكيه علي ما يقوله الخصم ثم ينكر عليه بالافساد şalâvâtullâhi 'aleyhi ve selâmu- hażretlerinüñ pederi ve կavmi eşnâma ve kevâkibe 'ibâdet iderlerdi. Pes Hażret-i İbrâhim -'aleyhi's-selâm- diledi ki anlara დალეტlerinden ve გavâ'iyyetlerinden ve fesâd-ı 'akîdelerinden haber vire (40b) ve anları irşâd eyleye nažar ve istidlâl tarîkîndan kevkebi gördükde. "هذا ربى" (Bu rabbim) idi. Ve anuñ didüğü 'alâ sebîlü'l-vaż' idi. Zîrâ bir կavlûn fesâdına istidlâl eylemek isteyen kimse evvel ol կavlı ہasm söylediği gibi söyler andan inkâr ider anı bozub fesâdin beyân itmekle ve ہاشما bildürmekle

فاما افل : Vaştâ ki şol kevkeb -ki ہالک anı gördükde secde iderlerdi- گurûb itdi.

: فضلا عن عبادتهم فان الانتقال والاحتياج بالاستار يقضى الامكان والحدود وينافي الألوهية : قال لا احب الالفین : Hażret-i İbrâhim didi: Ben əfil ve zâ'il olanları sevmezim. İlâh ittiḥâz eylemek ve anlara 'ibâdet կanda կaldi. Zîrâ zevâl intikâl ve iħticâb bi'l-estâr imkân ve һudûş iktiżâ ider ve dahî ulûhiyyeti münâfidür. Pes zevâlpeżîr olanlaruñ Rabb olmağa liyâkatleri yokdur. Ol mâlik-i yevm-i dîn ve ol Rabbü'l-âlemîn bu şifatlardan münezzehdür. Ve 'âlidür. İmdi hażret-i Mevlânâ -ķaddeseallâhü te'âlâ sirrehü'l-a'lâ- mûrid-i müptelâya ve sâlik-i tarîk-ı hüdâya ta'lîm ve irşâd buyurub dirler ki ey sâlik-i tarîk-ı taħkîk böyle delîlsiz gitme ve her gördüğün naşş-ı dil-fîrîbe meyl itme. Zîrâ tarîk-ı Haқ'da her neye gönüл bağlasaň o şey saňa büt olur ve rehzen olub seni yoldan alîkor. İmdi Hażret-i Halîl gibi cihânuñ nuķuş-ı zâyiline "لا احب الالفین" (Batanları sevmem) di. Ve Haқ'dan گayrînuñ maħabbetin gönülden çıkar.

ور حسد كيرو ترا در ره كلو

⁴¹⁹ در حسد ابلیس را باشد غلو

Hasedde tecâvûz eylemek iblîs şîfatidur ki hasedden Âdem'e secde eylemeyüb, ⁴²⁰ آنا خَيْرٌ مِّنْهُ حَلَقْتُنِي مِنْ نَارٍ وَ حَلَقْتُهُ مِنْ طِينٍ didi.

این جسد خانه حسد آمد بدان

⁴²¹ او حسد الوده باشد خاندان

⁴¹⁷ Bu vadide bu delil olmadan yürüme. Halil (İbrahim) gibi "Ben batanları sevmem" de.

⁴¹⁸ Üzerine gece bastırınca, bir yıldız gördü: "Rabb'im budur" dedi. Yıldız batınca da: "Ben batanları sevmem" dedi. (En'âm, 76)

⁴¹⁹ Haset, yolda girtlağına sarılırsa (bil ki) İblis'in tuğyamı hasettedir.

⁴²⁰ (İblis): "Ben, dedi, ondan hayırlıyım; beni ateşten yaratın, onu çamurdan yaratın." ('Arâf, 12)

⁴²¹ Bu cesed bir hased evidir, bilesin. Hased bir sülaleyi perişan eyler

Ki insānuñ cibilletinde hased vardur. Hasedden mülevves olur ehl-i beyt⁴²². Beytden murād sālik olanlaruñ ƙalbidür. Ya'ni her sāliküñ ki ḥāne-i ƙalbinde hased ola, ol sāliküñ (41a) cemī-i ḥavāss ƙuvāsi mülevves olur. Mülevves olan ƙalb zikrullāh eylemege lāyık degüldür. Beden mülevves olduğu vakıt namāz cāyiz olmadığı gibi imdi ƙalb-i insān ki mahzen-i esrār-i ilāhīdür anı ălāyişden ve ahlāk-i zemīmeden pāk tutmak gerekdir.

طهرا بيتي بيان پاكيست

كچ نورست ار طلسمش خاکي است⁴²³

Sûre-i Baķara'da bu āyet-i kerîmeden muktebesdür: وَعَهْدَنَا إِلَيْ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهَرَا بَيْتَنَا لِلطَّائِفَيْنَ وَعَهْدَنَا إِلَيْ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ⁴²⁴

العاكفين والرُّكْعُ السجود

اي امرنا هما: و عهدنا الي ابراهيم و اسماعيل

Ya'ni⁴²⁵ : بان طهرا و يجوز ان يكون مفسرة لتضمن العهد معنى القول يريد طهرا من الاوثان والانجاس وما يليق به : ان طهرا بيتي evsândan ve encâsdan ve lāyık olmayan şeylerden pāk eyleñ dimek olur.

حوله : للطائفين

المقيمين عنده و المعتكفين فيه : و العكفين

Ya'ni⁴²⁶ : اي المصلين جمع راكع و ساجد : و الرُّكْعُ السجود İbrāhīm ve İsmā'īl -'aleyhime's-selām- cānibine ki benüm beytüm pāk eyleyeler evsândan ve daňı encâsdan ve ɬabāyiş ve ma'āşiden, tāvāf idiciler için ve ol beytün ƙurbinde mukîm olanlardan ötürü ve anda mu'tekif olanlardan ötürü ve ol beyt-i şerîfde rāki' ve sācid olanlarından ötürü. Ya'ni anda müşallî olanlar için. Ve Hażret-i Mevlānā -küddise sirruhu- den, taňhîr-i ḥāne-i dil murād idüb buyururlar ki Haқ Te' ălā Hażret-i İbrāhīm'e ve İsmā'īl'e emr idüb "طهرا بيتي" dimekden murād ḥāne-i ƙalbüñüzi pāk eyleñ dimekdir. Bes sālike lāzımdur ki dil ḥānesin evsân-i mahabbet-i māsivādan ve ƙazūrāt-tezvîr-i riyâdan ve encâs-1 ḥubb-1 dünyâdan ve ednâs-1 nefş ü hevâdan ve hîkđ ü hasedden pāk eyleye ki ḥāne-i dil pāk olmayınca tecelli-i cemâl-i cānâne lāyık olmaz. Zîrâ ḥāne-i dil ḥarem-i ḥâş-1 Ҳudâ'dur. Pāk gerekdir. MIŞRA^c:

"Şeh nüzûl itmez saraya pāk ü pür-nûr olmasa" mažmûnında. BEYT: (41b)

اگر حريم دل از غير دوست سازی پاک

صفای وحدت صرف اندر و کنی ادراك⁴²⁵

⁴²² Ehl-i beyt peygamberin ehli beyti değildir, hanedan/aile anlamında kullanılmıştır.

⁴²³ "Evimi temizleyin" (ayeti) temizliğin beyanıdır. O (temizlik) nur hazinesidir, her ne kadar tilsimi toprak olsa da.

⁴²⁴ Ayrıca İbrahim ile İsmail'e söyle ahid verdik: "Beytimi, hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem de rükû ve secede edenler için tertemiz tutun!" (Bakara, 125)

⁴²⁵ Eğer gönül harfimini dosttan gayrisine temizlersen, vahdet safası içeri girer ve –sen de bunu- anlarsın.

TAHLİT-İ VEZİR DER-AHKĀM-I İNCİL⁴²⁶

دریکی گفته مکش این شمع را

کین نظر چون شمع آمد جمع را⁴²⁷

Ya'ni tūmāruñ birinde Haq Te'älā'nuñ saña virdügi կudrete nażar eyle ki ol կudret anuñdur. İnsān kendünüñ 'aczin görmek Haqq'uñ virdügi ni' met-i կudreti inkār eylemek derdiydi. Birinde dahi 'aczden ve կudretden geç ki her nesne ki sālikiñ nażarında yer eyler ol nesne ṭarīk-1 Haq'da sālike büt olur didi. Birinde dahi 'acz ü կudret görmekden nażaruñ կaldurma ki sālik müntehā-yı merātibe yetişmezden öndin maşnū' āta nażar itmegi terk itse nişfū'l-leylde şem'-i vişali söyündürmiş gibi olur didi. Ya'ni sālik maķām-ı müşāhede yeşilşub maşnū' ātda şāni'i müşāhede iderken ol maķāmdan a'lä bir maķāma dahi yetişmezden öndin ol müşāhede'i terk eylemek hemān şeb-i vişalde cemāl-i yāre nażar iderken şem'i söyündürmek gibidür ki maķām-ı müşāhedede ḡayretle nażar eyleyüb her şeyde şāni'i müşāhede eylemek sālike destgīr ve delīl-i rāh olur. Nitekim buyurur: فاعتبروا يا اولي الالباب: فانظر الى آثار رحمة الله⁴²⁸ ve yine buyurur:
429

DER-BEYĀN-I HASĀRET-İ VEZİR⁴³⁰

انا عند المنكورة قلوبهم لا جلي⁴³¹ جز شکسته می نکیرد فضل شاه

DEF GÜFTEN-İ VEZİR MÜRİDĀN-RĀ⁴³³

بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید

تا خطاب ارجعي را بشنويد⁴³⁴

Bī-his ve bī-güş ve bī-fikr oluñ. Ya'ni görmeyicek nesne'i görmekden ve işitmeyicek sözleri işitmekden fikr itmeyecek ma'nālardan iħtiraz eyleñ tā ħiṭāb-1 irci'ñ'i istimā'a կādir olasız. Ya'ni nefsiñüz nefs-i muṭma'inne ola ki Haq Te'älā Sure-i (42a) Ve'l-Fecr'de buyurur: يَا ايَّهَا النَّفْسُ الطَّمَئِنَةُ ارْجُعِي إِلَيْ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عَبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي⁴³⁵: Pes mü'mine a'māl gerekdir. Söz çokligunuñ fāyidesi yokdur. Nitekim buyurmuşlar: السُّؤْنَ يَقْلُلُ الْكَلَامَ وَ يَكْثُرُ الْعَمَلُ ، وَ السَّفَاقَ يَكْثُرُ الْكَلَامَ وَ يَقْلُلُ الْعَمَلَ Ya'ni mü'min kelāmı az ve 'ameli çok ve münāfiğ kelāmı çok ve 'ameli az eyler.

⁴²⁶ Vezirin İncil hükümlerini karıştırması.

⁴²⁷ Öbürü demişti ki: "Bu mumu söndürme ki bu görüş, meclis için mum mesabesindedir."

⁴²⁸ Şimdi bak Allah'in rahmetinin eserlerine! (Rûm, 50)

⁴²⁹ Ey akıl sahipleri! İbret alın. (Haşr, 2)

⁴³⁰ Vezirin gördüğü zararların beyanı.

⁴³¹ Padişahın lütfü ancak aciz olanı kabul.

⁴³² "Ben kalbi kırıkların yanındayım"

⁴³³ Vezirin müritleri kovması hakkında.

⁴³⁴ Hissiz, kulaksız ve fiksiz olun ki "Dön" hitabını duyasınız.

⁴³⁵ Ey, Rabbine, itaat edip huzura eren nefis! Hem hoşnut edici, hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön. Kullarım arasına gir. Cennetime gir. (Fecr, 27-30)

BEYT:

اگر بسیار دانی اندکی کو
یکی را صد مکو صد را یکی کو⁴³⁶

Pes mücerred қıl ü қâlile zewk ve hâl müyesser olmaz.

MÜKERRER-KERDEN-İ MÜRİDÂN⁴³⁷

و لا تحملنا ما لا طاقة لنا به ⁴³⁸
نَبِرْ ضعيفان قدر قوت كار نه
مازمنونقا لايکلف الله نفسا الا و سعها ⁴³⁹ لايکلیف بيزمینه بيزمینه tekliif-i mā-lā-yuṭāk eyleme.

İ TİRÂZ-İ MÜRİDÂN⁴⁴⁰

ما عدمهایم وهستی های ما
تو وجود مطلقی فانی نما

Biz ‘ademlerüz ve bizüm varlıklarımız dahî ‘ademdür. Sen bir vücûd-ı muṭlaqşın, fâni göstericisin. Ya‘nî cemî‘ mümkinât fânidürler. Sen anları ıżhâr idüb göstericisin ve cemî‘ sinûn kıyawımları senüñledür. Zât-ı Bâri‘ye vücûd-ı muṭlaq dirler. Şol mertebede ki vâcibiyyet ve mümkiniyet mezkûr ve müşahhaş olmaya ve bu mertebe-i ehadiyyete dirler ve mertebe-i ehadiyyet vaşfında Şeyh ‘Abdü'l-kerîm Çelebi buyurur: الاحديه عباره عن مجلئي ذاتي ليس للسماء ولا للصفات ولا لشيء من مؤثراتها فيه ظهور فهي اسم لصرافة الذات المجرة عن الاعتبارات الحقيقة والخلقية.⁴⁴¹

تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت
گفت بزدان ما رمیت اذرمیت⁴⁴²

ki Haḳ Te‘ālā sūre-i Enfâl’de buyurur:

و ما رمیت اذ رمیت و لكن الله رمی⁴⁴³
يا محمد رمیا توصلها الي اعينهم ولم تقدر عليه : ما رمیت
اي اتيت بصورت الرّمی : اذ رمیت
اتي بغايتها الرّمی فاوصلها الي اعينهم جميعاً حتى انهزموا ويمكثهم من قطع دابرهم : ولكن الله رمی⁴⁴⁴
Ya‘nî ol bir avuç toprağı sen atmadoň yâ Muḥammed -ṣallallâhu ‘aleyhi ve sellem- çün atdoň ve senüñ atmağuň ol meşâbede degül (42b) idi ki tamâm leşker-i a‘dânuň gözlerine ol atduğuň toprak vâşıl olaydı lâkin Allâh Te‘ālâ eyitdi anı ya‘nî cümlesinüň gözlerine vâşıl eyledi. Pes münhezim oldılar fi‘lüñ ‘abde iżâfeti kesb tarîkîndendür ve Haḳ'a iżâfeti һalq eylemek tarîkîndendür. Şâhib-i te‘vîlân buyurmuş Haḳ sübhânehü

⁴³⁶ Çok bilsen de az söyle, biri yüz söyleme, yüzü bir söyle (biri bin söyleme).

⁴³⁷ Müritlerin tekrar etmeleri.

⁴³⁸ Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü de yükleme! (Bakara, 286)

⁴³⁹ Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez. (Bakara, 286)

⁴⁴⁰ Müritlerin itirazı.

⁴⁴¹ Teklik(birlik) zat-ı mücellâdan ibaret olup ne isimler, ne sıfatlar, ne de bunların etkilediklerinden (orda meydana gelenlerin) hiç bir şey için değildir. O sadece hakikat ve yaratılış ifadelerinden soyutlanmış, zatının tasarrufu için bir isimdir.

⁴⁴² Sen beytin yorumunu Kur'an'dan tekrar oku, Allah buyurdu: "Attığın zaman sen atmadin".

⁴⁴³ Attığın zaman da sen atmadin, lâkin Allah attı. (Enfâl, 17)

şahâbe-i resûle -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- fenâ-yı fi‘ li ta‘lîm buyurub fi‘ li anlardan selb idüb ol emri kendüye işbât itmekle ki ⁴⁴⁴ فلم تقتلوهم و لكن الله قتلهم buyurdı ammâ çün ol Hażret-i -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- makâm-ı bekâda idi fi‘ li andan selb idüb ”ما رميت“ ⁴⁴⁴ و لكن الله ”رمي“ didi ve ol fi‘ li yine aña nisbet itdi ki ”اذ رميت“ didi ve kendü içün işbât itdi ki ”رمي“ didi. Tâ ki ma‘nâ-yı tafđîl ifâde eyledi. Ma‘nâ-yı cem‘de atma fiili Hazreti Muhammed - sallallahu aleyhi ve sellem – ‘den zuhr etmiştir Allahu Teala’nın zatından değil. BEYT:

و رمي بالحصي فاقتضي جيشا

⁴⁴⁵ ما العصا عنده و ما اللاقاء

Ve Hażret-i Mevlânâ buyurur. BEYT:

ما رميت اذ رميت گفت حق

⁴⁴⁶ کار حق بر کارها دارد سبق

کر به پرائیم تیر آن نی ز ماست

⁴⁴⁷ ماکمان و تیر اندازش خداست

تا نشد مغلوب کس این سر یافت

⁴⁴⁸ گر تو خواهی آن طرف باید شتافت

Hażret-i Mevlânâ’nuñ -küddise sirruhu- bu ķavl-i şerîfi üzere ⁴⁴⁹ ما رميت اذ رميت niñ ҳaķıķati makâm-ı kurb-ı ferâyiżden olur zîrâ kurb-ı ferâyiż aña dirler ki Haż Te‘älâ bendesinüñ cismin ālet idinüb anuñ vücûdından ķudretin iżħâr eyleye ⁴⁵⁰ ما رميت اذ رميت gibi ve kurb-ı nevâfil aña dirler ki Haż Te‘älâ’nuñ nûrı ve ķudreti bendeye ālet ola .

⁴⁴⁹ كنت له سمعاً وبصيراً و يداً gibi.

هر که او بیدارتر پر درد تر

⁴⁵⁰ هر که او آگاه تر رخ زد تر

Her kim Haż Te‘älâ’nuñ celâlinden ve ķahrînden ziyâde ħabîr ve āgâh olsa anuñ yüzü ziyâde şaru olur Allâh қorķusundan nitekim Resûlüllâh -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur: ⁴⁵¹ انا اعلمكم بالله و اخشاك

كافران چون جنس سجین آمدند

⁴⁵² سجن دنیا را خوش این آمدند

⁴⁵³ **الدنيا سجن المؤمن و جنت الكافر** hükmince (43a) kâfirler dünyâ zindânına ħoş yañıldılar zîrâ dünyâ mü’minüñ zindânı kâfirüñ cennetidür Haż Te‘älâ buyurur:

⁴⁴⁴ Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. (Enfâl, 37)

⁴⁴⁵ Taşla atış yaptı orduyu hedefledi, onun ne sopası ne de atıcısı vardı.

⁴⁴⁶ Hakk “Attığında, sen atmadın” buyurdu; Hakk’ın işinin, işler üzerinde önceliği vardır.

⁴⁴⁷ Ok atarsak o bizden değildir, biz yazız oku atan Allah’tır.

⁴⁴⁸ Bu sırrı anlamada mağlup olmamak için, senin o tarafan doğru koşman gereklidir.

⁴⁴⁹ “Ben, farz ve nafile ibadetlerle bana yaklaşan kulumu sevdigim zaman, onun gören gözü, isiten kulagi, tutan eli, yürüyen ayagi olurum.”

⁴⁵⁰ Kim daha uyanıksa o daha dertlidir, kim daha çok haberdar ise onun yüzü daha sarıdır.

⁴⁵¹ “Süphesiz ben sizin Allah’ı en çok bileninizim. ve O’ndan en çok korkanınızım.”

⁴⁵² Kâfirler, cehennem cinsi olduklarından, dünya zindanına daha neşeli geldiler.

⁴⁵³ “Dünya mü’minin zindanı, kâfirin cennetidir”

كلا ان كتاب الفجار لفي سجين ⁴⁵⁴ Ya' nī ḥaqqā ki kāfirlerüñ nāme-i a' mälleri siccīnde olur. Siccīn bir şahredür içi mücevvef cehennemüñ altındadur dāyimā kāfirler ve nāme-i a' mälleri anda olurlar.

انبيا چون جنس علیین بند

سوی علیین جان و دل شدند ⁴⁵⁵

Enbiyā çünkü cins-i illiyiñ idiler, 'illiyyiñ cān ve dil cānibine 'urūc itdiler. Allahu Teala'nın Mutaffifin suresında buyurduğu gibi ; ⁴⁵⁶ حاکمان ve taħkīkan ebrāruñ kitāb-1 a'mälleri 'illiyyiñde olur yedinci āsumān üzere 'arş-1 'azīm altında ve ba'žilar sidredü'l-müntehādur dımışler.

TALEB-KERDEN-İ ÜMMET-İ 'ISĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM

نی غلط گفتم که نائب با منوب

کر دو پنداری قبیح اید نه خوب ⁴⁵⁷

Ya' nī nāyibi menūbuñ ḡayrı żann eylemek cāyiz degildir. Kemā қalallāhu te' ālā:

⁴⁵⁸ Ve Hażret-i Resülüllāh -'aleyhi's-selām- buyurur :

من آذى ولیاً فقد اذاني و من آذاني فقد اذا الله ⁴⁵⁹ Cün Resûle itā'at Allāh'a itā'at olub ve aña eżā eylemek Allāh'a eżā eylemek olıcaq nā'ib menūbdan ayru olmaz. İmdi ayru żann eylemek қabılıhdür.

MÜNĀZA AT-İ ÜMERĀ DER-VELİ-'AHDİ ⁴⁶⁰

جمله دانیان همین گفته همین

هست دآن رحمة للعالیین ⁴⁶¹

Zirā Hażret-i Resülüllāh -şallallāhu 'aleyhi ve sellem- rahmetün lil-'ālemin'dür ve 'ulemā vereşe-i enbiyādurlar. Pes bunlar dağı ol ma' nādan hışsedār olurlar.

کوی نومیدی مرو امید هاست

سوی تاریکی مرو خورشید هاست ⁴⁶²

Nā-ümidlik mahallesine gitme. Ya' nī nā-ümid olma ki ümid yerleri vardur. Hemān sen taleb-i reh ol ki gāh olur geh hic ümid itmediğüñ yerde istedüğüñ kimseye vāşıl olursın ve murāduñ andan hāşıl olur.

HİKĀYET: Hażret-i İbrāhīm Edhem bir gün hammāma girdi. Bir pīr gördü ki aña hic kimse iltifāt eylemez ve dellākler aña kīsecik sürmezler. Hażret-i İbrāhīm Edhem ol pīre terahüm idüb anı ovmağa (43b) ve hīdmetcik itmege başladı. Esnā-yı hīdmetde didi ki

⁴⁵⁴ Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak Siccin'dedir. (Mutaffifin, 7)

⁴⁵⁵ Enbiya, cennet cinsi olduklarından can ve gönlü Illiyin'ine doğru gittiler.

⁴⁵⁶ Hayır hayır, iyilerin yazısı muhakkak Illiyiñ'dedir. (Mutaffifin, 18)

⁴⁵⁷ Hayır, yanlış söylediğim naıplık edenle naibi iki sanırsan (bu) çirkindir güzel değil.

⁴⁵⁸ Kim peygamberre itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. (Nisā, 80)

⁴⁵⁹ "Kim bir veliye eza ederse bana eza etmiş olur. Bana eza eden de Allah'a eza etmiş olur."

⁴⁶⁰ Emirlerin her birinin "Vezirin vekili benim, başkası değildir" diye çekişmesi.

⁴⁶¹ Bütün bilenler, ancak ve ancak bunu böyle demişlerdir: "Bilen âlemlere rahmettir".

⁴⁶² Ümitsizlik sokağına gitme, ümitler vardır, karanlığa doğru gitme, güneşler vardır.

ey pîr yigitlik zamânında pîrlere hîdmet eylemediñ mi ki pîrlik zamânında saña dañi hîdmet idelerdi didi. Meger ol pîr evliyâullâhdan idi. Eyitdi: Ben yigitlik zamânında pîrân-ı Hûdâ'ya evliyâ'ullâha hîdmet eylemiş idüm anuñçündür ki şimdi baña İbrâhîm Edhem hîdmet ider didi. Hâzret-i İbrâhîm bildi ki ol kimse evliyâdandur. Bu sebebdendür ki ekşer evliyâ vaşfında dimişler:

⁴⁶³ اولياءٍ تحت قبابِ لا يعرفهم غيري اذا غاب لا يذكر و اذا حضر لا ينظر ⁴⁶⁴ Ve ekşer evliyâ ⁴⁶⁵ گردا علي فلك الحضرة اذيلا
hükmince gizlü ve mahfidürler. Nitekim Şeyh-i Ekber hażretleri -küddise sirruhu- buyurur: NAZM:

للّه تَحْتَ قَبَابِ الْعَزِّ طَائِفَةٌ
أَخْفَاهُمْ فِي رَدَاءِ الْفَقْرِ اجْلَالًا
هُمُ السَّلَاطِينُ فِي اطْسَارِ مَسْكَنَةٍ
⁴⁶⁵ جَرَوا عَلَى فَلَكِ الْحَضْرَاءِ اذِيَالًا

İmdi nâ-ümid olma ki ümid կapusu açıkđur nice cihetden ve kendüni ژulümâta bırakma ki hûrşidler vardur. Ya'ni evliyâ-yı kirâmuñ vücûd-ı pür-cûdları beyne'n-nâs mevcûddur. Hemân tâlib olub arayub bulmağa mevkûfdur. İmdi delîl ve hâdî gerekse bu azizlerden ǵâfil olma.

HİKÂYET-İ CEHÜD-İ DİGER Kİ DER-HELÂK-İ DİN-İ ՚ ISÂ ՚ ALEYHİ'S-SELÂM⁴⁶⁶

كرخبر خواهي ازىن دېگر خروج

⁴⁶⁷ سورة برخوان والسماء ذات البروج

وَالسَّمَاءَ ذَاتِ الْبَرْوَجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ التَّارِ ذَاتِ الْوَقْدِ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَعْلَمُونَ
⁴⁶⁸ بِالْمُؤْمِنِينَ شَهُودٌ

يعني البروج اثنى عشر شبيهة بالصور لاتها تنزل لها السيارات ويكون فيها الشوات او منازل القمر او عظام الكواكب : و السماء ذات البروج سميت بروجاً لظهورها او ابواب السماء فان النوازل يخرج منها والتراكيب للظهور.

يعنى انه يخرج من البروج يوم الموعد: Ya'ni yevme'l-kiyâmet.

و من يشهد في ذلك اليوم من الخلائق وما احضر فيه من العجائب وتنكيرها للابهام في الوصف اي شاهدو مشحود ولا : و شاهد و مشهود
(44a) يكتنه وصفهما او المسالفة

في الكثرة كانه قيل ما افرطت كثرته من شاهد و مشحود او النبي وامته وساير الامم او كلنبي وامته اوالخلق والخلائق او عكسه فان الخالق مطلع على خلقه وهو شاهد علي وجوده او الملك الحفيظ والسلک او يوم النحر او العرفة والحجيج او يوم الجمعة و المجمع فانه يشهدنا وكل يوم واهله.

قبل انه جواب القسم علي تقدير لقد قتل والاظهر انه دليل جواب مخدوف كانه قيل انهم ملعونون يعني كفار مكة كما : قتل اصحاب الاخدود
لعن اصحاب الاخدود فان السورة وردت لتشييت المؤمنين على اذائم

Ya'ni bürûc-ı sâhibi olan semâ hakkıçün. Bürûcdan murâd on iki bürûc ola ki կaşrlara teşbih oluna. Zîrâ ki seyyârât gelüb nûzûl ider ve anda şevâbet de olur yâhûd bürûcdan

⁴⁶³ Ğâib olduklarında hatırlanmazlar, hâzır bulunduklarında kendilerine nazar edilmez...

⁴⁶⁴ "Evliyam kubbelerim altında olduklarından Benden başkası onları bilmez."

⁴⁶⁵ Sultanat kubbesi altında Allah'ın öyle bir topluluğu vardır ki, yükselmek için fakirlik elbiselerinde gizlenirler. Onlar yıkık dökük (harabe) evlerdeki sultanlardır. Sürünür ve uygurlık gemisinde kaybolurlar.

⁴⁶⁶ Isa (a. s.)'ın dinini helak etmek isteyen başka bir yahudinin hikayesi.

⁴⁶⁷ Bu diğerinin (padişahın) meydana çıkışını haber almak istersen "Vessemâi zâti'l-burûc" sûresini oku.

⁴⁶⁸ Burçlar sahibi gökyüzüne, Vaad olunan o güne Şahitlik edene ve edilene andolsun ki, Kahroldu o hendeğin sahipleri, O çıraklı ateşin, Hani o ateşin başına oturmuşlar, Müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. (Buruc, 1-7)

murād menāzil-i ḫamer ola ya kevākibūn ‘izāmi ola yā ebvāb-ı semā ola. Zīrā cemī‘ nevāzil andan çıkar. Dağı ḫiyāmet günü ḥakkıçün.

و شاهد و مشهود Ve ol günde hāzır olan ḥakkıçün. Halāyıkdan ve ‘acāyibden anda iħżār olunan şeylerden ve tenkīrleri ibhām içindür vaşflarında. Yāhūd mübālaġa içindür keşretde; كأنه قيل ما أفرطت كثرته من شاهد و مشهود . Meşhūd veyāhūd şāhiden murād Ḥażret-i Muhammed ola -sallallāhu ‘aleyhi ve sellem- ve meşhūd ümmeti ola ya şāhid ümmet-i Muhammed ve meşhūd ümem-i sālīfe ola ya her peyğamber şāhid ve ümmetleri meşhūd ola yāhūd ‘aksi murād ola yāhūd melā ‘ike-i ḥafaza şāhid, beni ādem meşhūd, ya yevm-i nahr şāhid ola ve zebħ idenler meşhūd ola yā ‘arafat şāhid ola ve hüccāc meşhūd ola yā yevme’l-cum‘ a şāhid ve’l-mecma‘ meşhūd. Zīrā şehādet itse gerekdür yā her gün şāhid ve anuñ ehli meşhūd ola zīrā her günde ḥayrdan ve şerden olan a‘māl içün ol gün şehādet itse gerekdür.

لقد قتل اصحاب الاحدو Cevāb-ı ķasemdür لقد takdīr itmekle ya‘nī bu (44b) mezkurāt ḥakkıçün (لعن كفار مكة كما لعن اصحاب الاحدو) Küffār-ı Mekke tipki Hendek ashabı gibi lanetlendi) diyü süre mü’minleri teşbit için nāzil oldı. Küffāruñ ezāsına selefde vāki‘ olan ahvāli zikr itmekle küffāruñ ezā ve istimzāsını ve enbiyā -‘aleyhimü’s-selām-uñ ve mü’minlerüñ taħammüllerin zikr itmekle mü’minlerüñ ķulübün teşbit içindür. كأن dinildi ki انهم ملعونون ya‘nī küffār-ı Mekke mel‘ūnlardur. Aşħāb-ı uħdūd gibi. Ve “gutile” “lu‘ine” ma‘nāsinadur.

و الخ وهو الشق في الأرض Uħdūd şükük ma‘nāsinadur. Bundan murād ol ķavmüñ arži sakķ idüb varub қal‘e hendeķler idüb içine āteş yakub kenārına şanem naşb idüb şaneme secede ideni reħā idüb itmeyeni āteşe atduķlarını iħbārdur. Bu ħikāyenüñ tafṣili budur ki Yemen diyārında bir pādišāh var idı. Hamire ķabilesinden idı ve cebbār ve mütekebbir idı. Ve zālim idı. Adına Zü Nūvās-ı Yemeni dirler idı. Yahūdī idı. Ve putperest idı. Ve bir sāħiri vardı ki medār-ı mülk anuñ re’yine vābeste idı. Çün ol kāhin pīr oldı. Melikden iltimās itdi. Ben pīr oldum şalāḥ-ı kār bundadur ki bir ‘aklı kāfi zihni şāfi ķabil-i terbiyet bir ǵulām viresiz ki ben siħri aña ta‘līm eyleyem. Tā ki benden soñra ‘ilmüm zāyi‘ olmaya ve maķāmum ħalī ķalmaya ve sizuñ ħidmetünüzde benüm kāyim maķāmum ve ħalifem ola didi. Bir ǵulām-ı ‘ākil güzide ķılub ta‘ayyün itdi ki varub andan siħr ta‘allüm eyleye. Her gün varub andan siħr ta‘allüm iderdi. Bir gün yolda bir rāhib gördü. Anuñ zāviyesine varub şoħbet eyledi. ‘Isā ‘aleyhi’s-selām dīnine iħkrar eyledi. Allāh'a īmān getürdi. Siħrden putperestlikden rūcū‘ eyledi. Dāyim ta‘allüm-i siħr bahānesiyle gitüb ol rāhibile şoħbet iderdi. Āħir ‘ilm-i tevhīdde kāmil olub müstecābū’d-da‘ ve oldı. Bir gün rāhib şoħbetinden çıķub ħānesine giderken bir ejdeħā gördü. Ҳalkuñ yolın bağılmış kimse geçemez. (45a) ol ǵulām du‘ā eyledi ve eliyle ol ejdeħānuñ arkasın şıǵadı var git kimseye cefā itme didi. Ejderħā dönüb maķāmina gitdi. Ҳalq ǵulāma mahabbet ve i‘tiķād eylediler. Andan soñra meşhūr olub ħaste ve marīż-i abras ve ekmeh anuñ du‘āsiyla şifā bulurdi. Meger pādišāhuñ bir nedīmi var idı. A‘mā olmiş varub ol ǵulāmdan du‘ā temennā itdi. Ǵulām eyitdi: Eger Allāh'a īmān getürüb ve benüm sırrumu şaqlarsaň du‘ā ideyüm gözüñ açılsun didi. Nedim ķabül eyledi. Ǵulām du‘ā eyledi. İzn-i Hażla gözi açılab melik ħidmetine geldi.

Melik ta'accüb idüb gözüñ niçe açıldı diyü su'äl eyledi. Nedîm Allâh açdı didi. Allâh didüğüñ kimdür didi. Nedîm eyitdi: (الذى لا اله الا هو) (kendinden başka ilah olmayan Allah) Melik hîle idüb kimden telkin alduñ söyle ben dağı aña īmân getüreyüm didi. Nedîm pâdişâhuñ īmâna gelmesine hâriş olmağın gûlâmuñ ahvâlin bildürdi. Melik taleb eyleyüb 'akîdesine müttali' oldu. Çok cehd itdiler anı i'tikâdından döndüremediler. Emr itdi ki gûlâmuñ elin ayağın bağılayub deryâya atalar. Çün zevrak içine koyub deryâya âdem atacak yere iletdiler. Gûlâm Cenâb-ı Hakk'a niyâz eyledi. Deryâ hâreket eyleyüb cümlesin gark itdi. Gûlâm necât buldu. Halkuñ i'tikâdları dağı ziyâde olub īmâna hâriş oldilar. Pâdişâha haber oldı. Bu kerre bir yüce dağ var idi. Ol dağdan aşağı atuñ didi. Çün dağa yetişdiler. Gûlâm du'â eyledi. Bir yıl esdi. Müvekkelleri dağdan aşağı atub helâk eyledi. Gûlâm halâş buldu. Muhaşşalû'l-kelâm âteşe atdilar yanmadı dâra çeküb tîrbârân itdiler ok batmadı. Gûlâm ey pâdişâh īmân getür ol Allâh'a ki bunca kudretlerin müşâhede eyledüñ didi. Melik tarîk-1 'inâda sâlik olub elbette senüñ katlüñ isterüm didi. Gûlâm eyitdi sen beni oldüremezsin hattâ taht-ı hükümetünde olan halkı cem' eyleyesin ve benüm terkeşümden bir ok alub andan şoñra beni aşasın. Ol okı Bismillâhi Rabbi'l-gûlâm (45b) deyüb atasın ben ol okile şehîd olurum didi. . Melik anuñ didüğü gibi eyledi. Ok gûlâmuñ sağ kulağıyla sağ kaşınıñ arasına tokınub gûlâm şehîd oldı. Ol cem' iyyetde hâzır olanlar bir uğurdan feryâd idüb "bu gencin rabbine iman ettik" didiler. Melik gažab idüb buyurdu. Birkaç yerde kâl'e hendeeki gibi hendeekler kazdılar. İçine odun töldürüb âteş yakdılar. Kenârina bir şanem naşb itdiler. Şaneme secede ideni rehâ idüb itmeyeni âteşe atdilar. Hattâ bir 'avret getürdiler. Elinden oğulcuğın alub âteşe bıraķıdilar. Oğlancık âteş içinden çagırub ey ana şakın şaneme secede itme ki sen dîn-i Hakk üzerernesin beni âteş yakmadı. Korkma sen de gel benüm yanuma ki mü'mini âteş yakmaz didi. Haluk bu hâleti görünce īmâna 'âşık olub i'tikâdları ziyâde oldı. Şevk-1 īmânilâcî cisimlerin fenâ itmege meyl itdiler. Andan şoñra ba'zi kimseler kendülerin âteş atdilar. Hakk Te'âlâ'nun luftî ile kimse yanmadı. Nitekim buyurur:

كادر ایمان خلق عاشقتر شدند

⁴⁶⁹ در فنای جسم صادقتر شدند

سنت بذكر شه اوّل بزاد

⁴⁷⁰ این شه دیگر قدم بر وي نهاد

Yaramaz sünnet ki evvel ki şâhdan zâhir oldu şoñra gelen şâh dağı anuñ sünnet-i seniyyesi üzere sülük eyledi. Ve Hażret-i Resûlûllâh -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- buyurur: من سن فى الاسلام سنة حسنة فله اجره و اجر من عمل بها من بعده إلى يوم القيمة من غير ان ينقص من اجرهم شيء ، و : Ya'nî kimse İslâm içinde bir sünnet-i ħasene kosa ol sünnet-i ħasenenüñ ecri anuñ olur ve kendüden şoñra kıyâmete dek ol sünnet-i ħasene ile 'amel idenlerüñ de ecri anuñ olur. Ol 'amel idenlerüñ ecrlerinden bir nesne nâkiş olmaksız. Ya'nî 'amel idenlere ne kadar ecr virilürse sünnet iħdâs (46a) idene dağı ol kadar ecr virilür. Ve sünnet-i seyyie'i iħdâs

⁴⁶⁹ Zira halk, imana eskiden olduğundan daha ziyade âşık, kendilerini feda etmeye daha fazla sadık oldular.

⁴⁷⁰ Birinci padişâhtan doğan kötü âdetle bu padişâh da ayak uydurdu.

iden dahi buncilayindur ol sünnet-i seyyie ile ‘amel idene ne kadar günâh hâşıl olursa ol yaramaz sünneti ihdâş idene dahi ol kadar günâh ‘âyid olur.

نيکوان را هست میراث از خوشاب

⁴⁷¹ آنچه میراث است اورثنا الكتاب

Ya‘nî eyüleriñ mîrâşları âb-ı şîrindendür. Ve yaramazlaruñ mîrâşları âb-ı telh ve şûrdandur. Her bir tâbi‘ metbû‘ inuñ mîrâşın ahz ider. Pes ehl-i ‘ukûl enbiyâ ve evliyâ mîrâşın ahz iderler ki ‘العلماء ورثة الانبياء’ dur. ⁴⁷² Bu beyt-i şerîf sûre-i Fâtır’dâ bu âyet-i kerîmeden îktibâs olunmuşdur: ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتضى ومنهم سابق بالخيرات باذن الله

حکمنا بتوريشه منك او نورثه فعتبر عنه بالماضي لتحققه او ورثناه من الامم السالفة : ثم اورثنا الكتاب

يعني علماء الامة من الصحابة ومن بعدهم او الاباس لهم فان الله اصطفاهم علي سائر الامم : الذين اصطفينا من عبادنا

بالتقسيم في العمل به و : فمنهم ظالم لنفسه

يعمل به في غالب الاوقات : و منهم مقتضى

بضم التعليم والارشاد الى العمل و قبل الظالم الجاهل و المقتضى المتعلّم و الساقط العالم و قيل الظالم المجرم و : و منهم سابق بالخيرات المقتضى الذي خلط الصالح بالسيئ و الساقط الذي رجحت حسنته بحيث حارت سيئاته مكفرة و هو يعني قوله عليه اسلام اما الذين سقوا فاولئك يدخلون الجنة بغير حساب و اما الذين اقتضدوا فاولئك يحاسبون حساباً يسيراً و اما الذين ظلموا انفسهم فاولئك يحاسبون في طول المحشر ثم يتلقاهم الله برحمته و قيل الظالم ليس الكافر على ان الضمير للعبد و تقديمها لكتلة الظالمين ولأن الظلم بمعنى الجاهل و الرّكون (46b) الى الهوى

Ya‘nî biz kütüb-i mütekaddime-i ümem-i sâlifeye irsâl eyledük. Öyle olsa mîrâş virdük Kur’ân’ı. Ya‘nî te ‘hîr idüb aliködük tâ ‘atâ virevüz anlara ki iştirâfî kîlub güzîde eyledük kûllarımızdan. Ya‘nî ümmet-i Muhammed’üñ ‘ulemâsını şâhâbeden ve kendülerden şoñra gelen ‘ulemâ’-i ümmeti yâhûd ‘âmme-i ümmet-i Muhammed şallallâhu -‘aleyhi ve sellem-. Pes kûllarımızdan ba‘zısı nefislerine zulm eyleyicidürler Kur’ân’la ‘amel eylemekde takşîr itmekle ve ba‘zısı dahi wasat hâl üzere sülük iderler gâlib evkâtda ‘amel eylemek ile. Ve ba‘zısı dahi sâbık bi’l-hayrâtdułlar ki Kur’ân’ile muttaşıl ‘amel iderler ve ta‘lim ve irşâd iderler aḥkâm-ı Kur’ân’ile ‘amel itmekle. Ve zâlimden murâd câhil ve muktesid müte’allim ve sâbık ‘âlimdür dimişler ve zâlim, mücrim ve muktesid şol kimsedür ki gâh ‘amel-i şâlih ve gâh ‘amel-i seyyi’ işleye. Ve sâbık şol kimsedür ki ھاسنات-ı seyyi’ ۃتینا راچیہ ola şöyle ki ھاسنات-ı seyyi’ ۃتینی ماھی eyleye ve ۃازret-ı Resûlullah -şallallâhu -‘aleyhi ve sellem- buyurur “Sâbık olanlar cennete ھےapsuz girerler ve muktesid olanlar nice ھےabile ھےab olunurlar ve zâlim linefsihi olanlar ھabs olunurlar. Mevkîf-i ھےabda niçe zamân tevakküf ideler andan şoñra Allâh Te‘âlâ anlara rahmetle telâkî idüb ھےabları ۃسان ola.” ⁴⁷³ Ve zâlimi sâbık üzere taķdim eylemek zâlimlerün keşretinden ötüridür dimişler ve şâhib-i **Fütûhât** buyurur: Zâlim muttaşıl hâb-ı ғafletde olandur. Muktesid gâh bîdâr olandur, sâbık dâyimâ bîdâr olandur ve zâlimden murâd mukallid, ve muktesidden

⁴⁷¹ İylere tatlı su miras kaldı. O ne mirasıdır? “Kitabı miras verdik” mirası.

⁴⁷² Alimler peygamberlerin vârisleridir.

⁴⁷³ Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzüp seçiklerimize miras bıraktık. Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütfutur.(Fatır, 32)

⁴⁷⁴ Hadis , dipnot

murâd tâlib-i Hâk, ve sâbîkdan murâd vâsil-i Hâk'dur dimişler. Bu üç tâ'ife hâkkında akyâl çokdur. Lâkin mu muhtaşarda ol cümle irâd eylemek lâzım degildür. Ve zâlimi sâbîk üzerine taâdîmden murâd şerm-sâr olmasunlar ve rahmet-i bî-gâyet-i Hâk'dan ümîdlerin kât' eylemesünler dîmek ola. Ve ya'nî müfessirin buyurdılar ki taâdîm-i zâlim, tarîk-1 (47a) tefazzûldandur ve te'hîr-i sâbîk, tarîk-1 'adldür ve Hâk sübânehu tefazzûli 'adlden ziyâde sever dimişler ve te'hîr-i sâbîk ol cihetdendür ki tâ'atîne i'timâd itmeyüb hâtırına 'ucb geturmeye. Ve Hâk sübânehu ve te'âlâ ümem-i sâlifeden hiçbir ümmeti böyle nevâziş buyurmâdi ki ümmet-i Muhammed hâkkında buyurdu ki cümlesiñ şafha-i hâlini râkam-1 ıstîfâyile müzeyyen kıldı. Pes bu beyândan ma'lûm oldu ki 'ulemâ'-i 'âmilîn ki vereşe'-i enbiyâdurlar ve dâyimâ anlaruñ derbince giderler ve aşâhâb-1 bed' ve âdalâl ki vereşe-i şeyâtîn ve tâbi'c-i hevâ-yi nefş-i mehîn dirler. المرء مع
من احب⁴⁷⁵ hükümince herkes âhiretde sevdüğü ile haşr olur.

نور غالب اینم از شخص و غصه

⁴⁷⁶ در میان اصحابین نور حق

Hudâ'nuñ celâl ve cemâli tecellîsinüñ devrânunuñ arasında nitekim Resûlûllâh - ﷺ قلب المؤمن بين اصحابيin من اصحاب الرحمن يقلبه كيف ماشاء⁴⁷⁷ şallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurur: اي نثار نور را در یافته

⁴⁷⁸ روى از غيري خدا بر تافته

Mâsivâdan i'râz-1 külli eylemişler. Kemâ kâlennebiyy -'aleyhi's-selâm- : اذا دخل النور القلب افتح و اشرخ hâşîl eyler ve münşeriñ olur.

Aşâhâb su'âl itdiler ki bunuñ bir 'alâmeti var midur yâ Resûlallâh didiler. Hâzret-i Resûl buyurdu:

قال نعم التجافي عن دار الفرور والاتابة الى دار الخلق ذو الاستعداد للموت قبل نزوله 'ukbâya rûcû' itmek ve ölmeye hâzır olmak mevt gelmezden öñdin⁴⁷⁹.

کاو را رنگ از برون و مرد را

⁴⁸⁰ از درون جو رنگ سرخ و زرد را

Ya'nî ahlâkâm-1 ma'nevîye muhtelifdir ki ba'zı mü'min ve muhîliş ve şâdîk. Ve ba'zı münâfiķ. Ve ba'zı mûrâ'i kâzibdir. ⁴⁸¹ الناس معادن كمعدان الذهب والفضة hükümince tâbâyi'c muhtelifdir.

لعنة الله بوی این رنگ کثیف

⁴⁸² صبغة الله نام آن رنگ لطیف

⁴⁷⁵ Kişi sevdigiyle beraberdir.

⁴⁷⁶ Galip olan nur, Hakk'ın iki parmağı arasında, eksilmek ve kararmaktan güvendedir.

⁴⁷⁷ "Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi kalbeler."

⁴⁷⁸ O nurun serpintisini elde etmiş ve yüzünü Allah'tan gayrisinden çevirmiştir.

⁴⁷⁹ Hadis kaynak göster

⁴⁸⁰ İnegin rengini dışında, insanın kırmızı ve sarı rengini içinde ara.

⁴⁸¹ İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi çeşitli madenlerdir.

⁴⁸² O laftîf, güzel renk, "Sîbğatullah" (Allah'in boyası), bu kirli renk de hakkın lanetidir.

Kemā ḫālallāhu te^c ālā fī sûreti^cl-baķara: ⁴⁸³ صَبْعَةُ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنْ مِنَ اللَّهِ صِبْعَةً وَتَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (47b)
İmān ve i^ctiķād rengi bir reng-i laťifdür ki nāmi şibġatullāhdur ve küfr ü ḏalālet ve inkār
bir reng-i kesīfdür ki anuñ nāmi la^c netullāhdır.

ĀTEŞ-KERDEN-İ PĀDİŞĀH-I CEHŪD⁴⁸⁴

بْ شَكْتُنَ سَهْلَ بَاشْدَ نِيكَ سَهْل

⁴⁸⁵ سَهْلَ دِيدَنَ نَفْسَ رَا جَهَلْسَتَ جَهَل

Nitekim ħaberde vārid olmuşdur: ⁴⁸⁶ اعْدُوكَ نَفْسَكَ الَّتِي بَيْنَ جَنِيَّكَ Nitekim ħaberde vārid olmuşdur: ⁴⁸⁶ اعْدُوكَ نَفْسَكَ الَّتِي بَيْنَ جَنِيَّكَ Zirā düşmana ihsān eyleseñ dōst olur. Ammā nefse ihsān eyleseñ izz ü nāzile besleseñ düşmenligi ziyāde olur. مرتع nām kitābda Ḥasan-ı Baṣrī'den mervidür ki ḥażret-i Resūlullāh -şallallāhu 'aleyi ve sellem- bir gün aşħāba hītāb idüb buyurdu: ما تقولون في صاحب اذا انتقموا وارجعوا
واطعمتموه واسقيتموه داعاكم الي شر غايتها اذا اهتموا واعطشتموه داعاكم الي خير غايتها قالوا هذا اشر صاحب
ففي الارض قال هي و الذي يعني بالحق نقوسكم التي بين جنبيكم Ya^c ni aşħāba hītāb idüb buyurdu ki ne dirsiz bir yārūn haqqında ki ɿaçan anuñla mūnis olsañuz ve ikrām itseñüz ve anı rāħat kilsañuz ve yidürseñüz ve içürseñüz sizi şerre da^c vet eyleye ve ɿaçan iħānet itseñüz çiplak ve aç ve şusuz tutsañuz sizi ħayra da^c vet eyleye. Yā Resūlullāh böyle yār yārānuñ katı şerlüsidür didiler. ḥażret-i resūl buyurdu ki şol Allāh haqqiçün ki beni haq peyğamber gönderdi ol yār didüğüm sizüñ iki yanlarıñuzuñ ortasında olan nefsleriñüz didi. İmdi nefs bir düşmendür ki dōst olmak iħtimāli yokdur.

SÜHEN (ĀMEDEN) TİFL-I KŪÇEK DER-MİYĀN-I ĀTEŞ⁴⁸⁷

اندر آ و دیگاررا هم بخوان

⁴⁸⁸ کاندر آتش شاه بنهاشت خوان

Ya^c ni āteşe dāhil ol ey māder ve ġayriları da da^cvet eyle ki şāh-ı haqqī āteş içinde ni^cmet ve raħmet komışdur. Kezälilik ⁴⁸⁹ حَفْتُ الْجَنَّةَ بِالْمَكَارَهُ وَ حَفْتُ النَّارَ بِالشَّهَوَاتِ hükümince sālikān-ı tariķ-i (48a) Hudā içün āteş-i riyāżet ve mücāhede içinde ni^cmet-i vuşlat ve raħmet ve hidāyet vardur.

⁴⁸³ Allah'ın boyasına bak, (vaftiz nolacak?) Kim, Allah'dan daha güzel boya vurabilir ki? İşte biz O'na ibadet edenleriz. (Bakara, 138)

⁴⁸⁴ Bir yahudinin padişahının ateş yakması.

⁴⁸⁵ Put kirmak kolaydır, pek kolay, nefsi (kirmayı) kolay görmek cahilliktir, cahillik.

⁴⁸⁶ "Senin en azılı düşmanın, şu senin iki omuzun arasındaki, iki canibin arasındaki nefsindir"

⁴⁸⁷ Bir çocuğun ateş ortasında dile gelmesi.

⁴⁸⁸ İçeri gir ve diğerlerini de çağır, çünkü padişah ateş sofra açmıştır.

⁴⁸⁹ Cennet kerih görülen şeylerle, cehennem ise şehevât ile çevrilidir.

KEJ MÂNDEN-İ DEHÂN-İ ÂN MERD⁴⁹⁰

گر خدا خواهد که پوشد عیب کس

کم زند در عیب معیوبان نفس⁴⁹¹

Ya'ni ma' yūblarūn 'aybını ifşā itmez. ⁴⁹² اذا اراد الله بعده خيراً بصره بعيوب نفسه. Şadağa Resüllâh.
BEYT:

بدامن عیب رندان پوش زاهد

لباس زهد پوشیدن چه کارست⁴⁹³

اشك خواهي رحم کن براشك بار

رحم خواهي برضيغفان رحم آر⁴⁹⁴

ارحوموا من في الأرض يرحمكم من في السماء⁴⁹⁵

İTÂB KERDEN-İ KISSA-I BÂD KÌ DER AHD-İ HAZRET-İ HÛD⁴⁹⁶

Ba'zı tefsîr ve kışas kitâblarında mezkûrdur ki Hâzret-i Hûd -'aleyhi's-selâm- mahall-i nûzûl-i 'azâbda mü'minlerün eṭrâfına bir һâṭ çekdi. Bâd-ı şarşar ol һâṭ içinde olan mü'minlere geldükde nesîm-i sabâ gibi nerm ü hûş olurdu. Hâṭdan taşrada olanları helâk iderdi.

هود كرد مومنان خطى كشيد

نرم مي شد باد كه انجار مي رسيد⁴⁹⁷

و اما عاد فاهملکوا برح صرصر عاتية سخرا عليهم سبع لیال و شمانیة ایام حسوما فتری القوم فيها صرعی کانهم اعجاز نخل خاوية

ای شدید الصوة او البرد : واما عاد فاهملکوا بريح صرصر عاتية

شديدة العصُفٍ كانوا عذت على خزانها فلا يستطيعوا ضبطها او على عاد فلم يقدروا ردها : عاتية

سلطها عليهم بقدرته : سخرا عليهم

متتابعات جمع حاسم من حسمت الدابة اذا تابعت بين كثها : سبع لیال و شمانیة ایام حسوما

ان كنت حاضرا : فتری القوم فيها

موتي جمع صريع : صرعی

اصول نخل : کانهم اعجاز نخل

متاكلة الاجراف : خاوية

⁴⁹⁰ O adamın ağzının eğilmesi (çarpılması).

⁴⁹¹ Allah, birinin aybini örtmek isterse, bu kişi ayıplarının ayıpları hakkında az konuşur (konuşmaz).

⁴⁹² Allah bir kulun hayrını murad ederse nefsinin ayıplarını kendine gösterir.

⁴⁹³ Zahit eğer rintlerin ayıp eteğini giyerse, zûhd elbisesi giyinmek de ne iştir!

⁴⁹⁴ Gözyaşı isterSEN ağlayana acı, merhamet isterSEN zayıflara merhamet et.

⁴⁹⁵ Yerde olan mahlukata rahmetle muamele edin ki göktekiler de size rahmet etsin.

⁴⁹⁶ Hz. Hud (as) zamanında Âd kavmini mahveden rüzgarın hikayesi.

⁴⁹⁷ Hûd, inananların çevresine bir çizgi çektii, rüzgar oraya vardığında yumuşuyordu.

⁴⁹⁸ Âd kavmi ise gürültülü ve azgın bir fırtına ile yok edildiler. Allah o fırtınayı üzerlerine yedi gece sekiz gündüz musallat etmişti. Öyle ki, o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde göründün. (Hâkka, 6-7)

Ya'ñi ve ammā ḥabīlə-i 'Ād helāk oldılar katı esici yıl ile ki şavtı şedid ola ve yakıtı şovuk ola. (عاتية) hadden geçici katı esici yıl ki fermān-ı hazneden yaş çekilmiş žabṭ idemezler (سخرها عليهم) anlaruñ (48b) üzerlerine musallaṭ eyledi. Allāh Te'ālā kudretiyle. Yedi gice ve sekiz gün cihārşenbe gününüñ şabāḥ namazı vaqtinden başladı. Ol bir cihārşenbe günü şems gürüb idinceye dek. (حسوما) Mütevālī ya'ñi ol yidi gice ve sekiz günde mütevālī ve muttaşıl esdi yāhūd (ناہج) ve şūm günler idi. 'Ād ḥavminüñ üzerine (فتري القوم فيها) Pes sen göreydüñ ol ḥavmi eger hāzır olayduñ ol vaqtde (كانهم اعجار نخل خاوية) olmışlar yaturlar. Gūyā anlar 'azm-i ecsāmlarından ḥurmā ağaçlarınıñ bedenleridür ki düşmişler ve içleri çürümüş boş olmuş.

آتش ابراهیم را دندان نزد

چون گزیده حق بود چونش کرد⁴⁹⁹

Kemā ḥallallāhu te'ālā fī sūreti'l-Enbiyā: فلنَا يَا نَارَ كُوْنِيْ بِرَدًا وَ سَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ⁵⁰⁰ Ya'ñi biz didük ey nār berd ü selām ol İbrāhīm üzerine.

موچ دریا چون بامر حق بتاخت

أهل موسى را ز قبطي واشاخت⁵⁰¹

Nitekim sūre-i A'rāf'da buyurdu: Ve ⁵⁰² فانتقمنا منهم فاغرقناهم في اليم بأنهم كذبوا بآياتنا و كانوا عنها غافلين: و انجيينا موسى و من معه اجمعين ثم اغرقنا الآخرين⁵⁰³ yine buyurdu:

خاک قارون را چو فرمان در رسید

با زر و تخشن بقعر خود کشید⁵⁰⁴

Nitekim buyurur: فخسفنا به و بداره الرض⁵⁰⁵

آب و کل چون از دم عیسی چرید

بال پر بکشاد مرغی شد پرید⁵⁰⁶

Āb u gil çün Hażret-i İsā 'aleyhi's-selāmuñ nefsinden gıdā ahz eyledi. Mürğ olub pervāz eyledi. Nitekim sūre-i Āli 'Imrān'da buyurur: اني اخلقلكم من الطين كهيئه الطير فانفع فيه فيكون طيرًا باذن الله⁵⁰⁷ Ya'ñi Hażret-i İsā 'aleyhi's-selām Beni İsrā'il'e didi ki ben sizün için balçıldan bir kuş hey'eti gibi nesne düzeyüm. Eyle olsa aña üfüreyüm. Kuş olsun Allāh'uñ izniyle didi.

هست تسيبحت بخار آب و کل

مرغ جنت شد ز نفع صدق دل⁵⁰⁸

من قال لا الله إلا الله خرج منه طير أخضر له جناحان (49a) : **Ç**āle Resülullāh -şallallāhu 'aleyhi ve sellem- : أَبْيَضَانَ مَكْلَلَانَ بِالدَّرِ وَ الْيَاقُوتَ فَعَرَجَ إِلَيِ السَّمَاءِ فَيَسَعَ لَهُ دُوَيْ تَحْتَ الْعَرْشِ كَدْوِي التَّحْلِ فَيَقَالُ لَهُ اسْكُنْ فِيْقُولْ لَا حَتَّى يَغْرِي لَصَاحِبِي

⁴⁹⁹ Ateş İbrahim'e diş geçiremedi, Hakk'ın seçilmiş olunca nasıl olur da onu isırır.

⁵⁰⁰ Biz: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol" dedik. (Enbiyā, 69)

⁵⁰¹ Denizin dalgası Hakk'ın emriyle hareket edince, Musa'nın halkını Kipti'den ayırdı.

⁵⁰² Biz de, âyetlerimizi inkâr ettikleri ve onlara kulak vermedikleri için kendilerinden intikam alındıktı da hepsini denizde boğduk. ('Arâf, 136)

⁵⁰³ Musa ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra da ötekileri suda boğduk. (Şu'arâ, 65)

⁵⁰⁴ Toprak, ferman erişince Karun'u altınıyla tahtıyla beraber derinliğine çekti.

⁵⁰⁵ Derken biz onu da, sarayını da yerin dibine geçirirdik. (Kasas, 81)

⁵⁰⁶ Su ve toprak, İsa'nın nefesinden beslenince, kol kanat açtı, kuş oldu, uçtu

⁵⁰⁷ Size, kuş biçiminde çamurdan birşey yaparım da içine üflerim, Allah'ın izniyle o, kuş olur. (Āl-i 'Imrān, 49)

⁵⁰⁸ Tesbih edişin, su ve toprağın buharıdır. Gönlün doğruluk nefesiyle (dolunca) cennet kuşu olur.

فَيغْفِر لِقَاتُلَهَا ثُمَّ يَجْعَل بَعْدَهَا لِذَلِك الظَّاَبِرَسِعُون لساناً يَسْتَغْفِر صاحبَه إِلَى يَوْم الْقِيَامَة فَإِذَا كَان يَوْم الْقِيَامَة جَاء ذَلِك الطَّاَبِيرَ فَأَخْدَى بَيْدَ صَاحِبِه⁵⁰⁹ حَتَّى يَكُون قَائِدَه دَلِيلَه إِلَى الْجَنَّة صَدَقَ رَسُولَه

کوه طور از نور موسی شد برقص

صوفی کامل شد و رست او ز نقص⁵¹⁰

Nitekim *sûre-i A'raf*'da buyurur: ⁵¹¹ فَلَمَا تَجَلَّ رَبِّه لِلْجَبَل جَعَلَه دَكَّا Vaktâ ki Mûsâ'nuñ Rabb'i cebele tecelli eyledi pâre pâre eyledi.

ΤΑΝΖ Ü İNKĀR-KERDEN-İ PÂDİŞÂH-İ CEHÜD⁵¹²

تا اليه يتصعد اطیاب الكلم

⁵¹³ صاعداً مَنَا إِلَيْ حِيثُ عِلْمٍ

من كان يريد العزة فله العزة جميعا اليه يتصعد الكلم الطيب و العمل الصالح يرفعه Nitekim *sûre-i Fâtır*'da buyurur: ⁵¹⁴ من كان يريد العزة فله العزة جميعا اليه يتصعد الكلم الطيب و العمل الصالح يرفعه: Bu âyet-i kerîme 'izzet taleb olıcaç şey'i beyândur. Ya'nî 'izzet taleb eyleyen kimse kelime-i tevhîd ile 'amel-i şâlih işlesün ki 'izzet müyesser ola ve kelime-i tâyyibüñ ve 'amel-i şâlihüñ Allâh cânibine şu'ûdı mecâzdur. Kabûl olmasından kinâyedür yâhûd ketebenüñ şu'ûdı murâd ola bunlaruñ şâhîfesiyle. Pes 'izzet cemî'an Allâh'uñdur ve Resûl ve mü'minîn anuñ 'izzetiyle müte'azzizdûrler. ⁵¹⁵ Izzet aña mülâzimetde ve mezâlet aña muhâlefetdedür. BEYT:

عَزِيزِيْكَه هَر كَر درش بِتَافْت

⁵¹⁶ بِهِر دَرْكَه شَدْ هِيج عَزَّة نِيَافِت

صاعداً مَنَا إِلَيْ حِيثُ عِلْمٍ: Ol kilem-i tâyyib bizden şu'ûd eylediği hâlde ol yire ki Allâh bilür ya'nî kelime tevhîd ve sâyir zîkr ü tesbîh bizden şu'ûd eyler mağall-i kabûle.

ترقى انفاسنا بالمنتقى: İrtîkâ ve 'urûc eyler bizüm nefslерimuz takî ve tâhir olmakliga.

تحفنا مَنَا إِلَيْ دَارِ الْبَقا: Tuḥfe ve hedâyâ olduğu hâlde bizden dâr-i bekâya 'âlem-i ilâhiye

ثُمَّ تَائِيْنَا مَكَافَاتَ الْمَقَالِ (49b)

ضعف ذاك رحمة من ذي الجلال: Ya'nî bizden 'urûc iden kilem-i tâyyibüñ ve zîkr ü tesbîhüñ iki misli kadar mükâfat ve ecr gelür rahmet yöninden celâl ve 'azamet şâhibinden.

⁵⁰⁹ Kim la ilâhe illallah derse ondan inci ve yakuttan taçlı iki beyaz kanadı olan yeşil bir kuş çıkar. Göge yükselir ve arşın altında ondan ari viziltisi gibi bir vizilti iştilir. Ona dur denir. O da sahibim ve bu sözü söyleyen bağışlanıncaya kadar hayır (durman) (konmam) der. Sonra bu kuş için yetmiş dil yaratılır ve kiyamet gününe kadar sahibine istigfar eder (bağışlanma diler). Kiyamet günü geldiğinde bu kuş gelir. Cennete girmesi için önderlik ve rehberlik edinceye kadar sahibinin elinden tutar. Allah'ın Rasulü (elçisi) doğru söyledi.

⁵¹⁰ Tûr dağı, Musa'nın nuruyla raks etti, olgun bir sufi oldu ve noksanhıktan kurtuldu.

⁵¹¹ Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, ('Arâf, 143)

⁵¹² Yahudi padişahının alay ve inkâr etmesi.

⁵¹³ Bu zikir ve dualar tanrıya aittir. İyi ameller sahibini yükseltir.

⁵¹⁴ Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da salih amel yükseltir. (Fâtır, 10)

⁵¹⁵ Üstünlük, ancak Allah'a, O'nun elçisine ve müminlere mahsustur. (Münafikûn, 8)

⁵¹⁶ Öyle azizdir ki, onun kapısından baş çeviren, hangi kapıya gitse izzet bulamaz.

ثُمَّ يَلْجِئُنَا إِلَيْهَا امْتَالَهَا: Andan şoñra bizi ilticā itdürür şığındurur ol enfâs-ı pâküñ emşâline. Ya'ñi ol mükâfatuñ kelimesi bizi kilem-i tâyyibe ve zikr-i tesbîhe hâriş ider ve meşgûl eyler.

كَيْ يَنْالِي الْعَبْدُ مَمَّا نَالَهَا: Tâ ki bende nâ' il ve vâşıl ola ol vâşıl olduğu mükâfatuñ ba' zisine dahî zirâ a' mälüñ cezâsin ve mükâfâtın görmek a' mälüñ ziye olmasın muğtezidür ve 'ibâdetde lezzet ve zevk bulmak ve zikr ü tesbîh ünsiyet hâşil eylemek 'alâmet-i kabûldür.

هَذِهِ تَرْجُعٌ وَتَنْزِيلٌ دَيْمًا: Ya'ñi âgâh ol işte buncılayın 'urûc ider ve nüzûl ider dâyim ve lâyenkaṭî' olduğu hâlde. Ya'ñi kilem-i tâyyib ve zikr ü tesbîh 'urûc ider ve mükâfat ve ecr nüzûl ider.

ذَافِلَازْلَتْ عَلَيْهِ قَائِمَا: Ya'ñi 'urûc-ı enfâs ve nüzûl-i raḥmet-i bî-kiyâs vardur. Muğarrerdür saña zeval olmasun bunuñ üzerine kâyim olmaçdan. Ya'ñi mâdâm ki sen enfâs-ı tâyyibe göndermek üzere kâyim olduğuñ hâlde zâ' il olmaduñsa cânib-i Haḳ'dan mükâfat-ı kilemün dahî dâyim münkaṭî' olmaz.

تشنه را کر ذوق آید از سراب

چون رسد در وی کریزد جوید آب⁵¹⁷

Ya'ñi teşne olanlar serâbi āb ȝann idüb zevk iderler ammâ anuñ serâb olduğın bildükden şoñra serâbi terk idüb ser-i āba teveccûh iderler. Nitekim sûre-i Nûr'da buyurur: ⁵¹⁸كسراب بقيعة يحسبه الظمان ماء

CEVÂB-GÜFTEN-İ ŞİR NAHÇÎRÂN-RÂ⁵¹⁹

مردم نفس از درونم درکمین

از همه هر مردم بترا در مکروکین⁵²⁰

Ber-mûcîb⁵²¹ اعدى عدوک نفسك التي بين جنبيك،

گوش من لایلخ المؤمن شید

قول پیغمبر بجان و دل گردید⁵²²

Benüm kulağım Hażret-i Resûlüllâh'uñ ȝavl-i şerîfin iştidi ki ⁵²³buyurdu. Ya'ñi mü'min bir delikden iki kerre şokılmaz. Ya'ñi bir deliğe barmağın şoksa ol delikde 'akreb olub barmağın rencide itse ol delüge bir kerre dahî barmağ şokmaz. Ya'ñi bir 'amelden zarar görse o 'ameli tekrâr itmez (**50a**)

⁵¹⁷ Susuz kişi seraptan zevk alır ne ki, seraba varınca o kaçar yine su arar.

⁵¹⁸ İnkâr edenlere gelince; onların amelleri issız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. (Nûr, 39)

⁵¹⁹ Aslanın av hayvanlarına cevap vermesi.

⁵²⁰ İçimdeki nefis halkı pusudadır. Hile ve kinde bütün insanlardan daha kötüdür.

⁵²¹ "Senin en azılı düşmanın, şu senin iki omuzun arasındaki, iki canibin arasındaki nefsindir"

⁵²² Benim kulağım "Mü'min sokulmaz"ı duydum, peygamberin kavlini can u gönülden seçti.

⁵²³ "Mü'min bir delikten iki kere sokulmaz."

BE-TERCİH NİHÂDEN-İ NAHÇÎRÂN⁵²⁴

جمله گفتند ای حکیم با خبر

الحدر دع لیس یغئی عن قدر⁵²⁵

Taڭdîri da‘ü'l-hazerdür. Ya‘ni terk eyle hazeri ki ⁵²⁶ الحذر لا يغئي عن القدر hükmince hazer fâ’ide virmez ڭاۋا and kader hukmin icrâ ider.

Şâhib-i şabâh ya‘ni şabâhı ve aħşamı getüruci ve Rabbü'l-mağārib ve'l-meşârik.

BE-TERCİH NİHÂDEN-İ ŞİR⁵²⁷

گفت پىغمۇر باواز بىلند

با توکل زانوي اشتى بىند⁵²⁸

Nitekim Resûlüllâh -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- Mu‘âz ibn Cebel'e didi: اعقل بغيرك ثم توكل عليه يا معاذ ⁵²⁹ Bu mertebede kişşadan hisse budur ki mübâşeret-i esbâb, mânî-i tevekkül değildir. Zîrâ tevekkül sebebe mübâşeret eylememek değildir. Belki tevekkül feyz ve fazlı sebebden bilmeyüb Allâh'dan bilmeğdir. Gûşîs eyleyüb andan şoñra kerem-i Hûdâ'ya i‘timâd eylemek gerekdir. Meşelâ ‘amel-i şâlih işleyüb, ‘ameli mûcib-i cennet bilmeyesin. Belki cennete müyesser olursa Allâh Te‘âlâ’nuñ râhmetiyle olur diyesin. Zîrâ ‘amel-i câzîb râhmet-i Hûdâ ve riżâ-yı Bârî Te‘âlâ’dur. ‘Amel idüb Allâh'dan râhmet recâ itmek tohüm eküb Allâh'dan bereket recâ itmek gibidür. Ammâ tohüm eküb maňşûl recâ itmek hamâkatdır.

BÂZ TERCİH NİHÂDEN-İ NAHÇÎRÂN⁵³⁰

صد هزاران طفل کشت آن کینه کش

آنکه او می جست اندر خانه اش⁵³¹

Nitekim sûre-i Қasaş'da buyurur: و قالت امرءة فرعون قرة عين لي و لك لا تقتلوه عسى ان ينفعنا او تتخذه ولدا و هم لا يشعرون ⁵³²

لفرعون حين اخرجه من التابوب :و قالت امرءة فرعون

اي هو قرة عين لنا لانهما لتنا رياه اخرج من التابوت احياء :قرة عين لي و لك

خطاب بلفظ الجمع للتعظيم :لا تقتلوه

فإن فيه فخایل الیمن ودلائل النفع وذاك لما رات من نور بين عینيه وارتضاعه ابهامه لبأ و براء البرصا بريقه :عسى ان ينفعنا

او نتباه فانه اهل له : او تتخذه ولدا

انهم على خطاء في التفاطه او في طمع النفع منه والتبعي له :وهم لا يشعرون

⁵²⁴ Av hayvanlarının tercihi yapmaları.

⁵²⁵ Hepsi dediler: "Ey her şeyden haberi olan hekim! 'Sakin! Bırak, kaderden kaçılmaz'"

⁵²⁶ Korkmak kaderden bir şey eksiltmez.

⁵²⁷ Aslanın tercih yapması.

⁵²⁸ Peygamber yüksek sesle "Tevekküle devenin ayağını bağla" dedi.

⁵²⁹ "Deveni bağla ve sonra Allah'a tevekkül et yâ Mu‘âz."

⁵³⁰ Tekrar av hayvanlarının tercihi.

⁵³¹ O kindar yüz binlerce çocuk öldürdü, oysa ki aradığı evindeydi.

⁵³² Firavun'un karısı (sepetin içinden çocuk çıkışınca kocasına), "İkimizin de gözü aydın! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlad ediniriz" dedi. Halbuki onlar işin sonunu sezemiyorlardı. (Kasas, 9)

وقالت امرأة فرعون: Ya' nî Fir' avn'uñ (50b) zevcesi Āsiyye didi Hażret-i Mūsā tâbûtdan çıkışardukları vaqt: قرة عین لی ولک Gözümüzüñ nûridur bu oğlancık didi. Zîrâ Hażret-i Mūsâ'nuñ cemâl-i bâ-kemâlin gördükde maḥabbet eylediler. Қatl eylemeñ bunı didi lafz-ı cem' ile hîṭâb eyledi ta'zîmden ütürü. Ümîd vardur ki bize nef'i tokına. Zîrâ bu oğlancıkda 'alâyim-i yümn vardur ve delâyil-i nef' var didi. Zîrâ ağızınıñ yarı ile baraş zaḥmetine şifa hâşıl olub ve Hażret-i Mūsâ barmağından süd emdüğün ve yüzünüñ nûrin gördiler, andan nef' olmak ümîd eylediler. Yâhûd او تتخذه ولدأ: ogul idinevüz didi. Ve hâlbuki Mūsâ kim olduğın ve şoñında ne zûhûr eylese gerekdir bilmezler.

ما عيال حضرتيم شير خواه

گفت الخلق عيال للله⁵³³

Nitekim Resûlüllâh -sallahu 'aleyhi ve sellem- buyurur: Ya' nî⁵³⁴ الخلق عيال الله : ni'metlerin ve rızıkların virmekde Allâh Te'âlâ bunları 'ayâl gibi besler. Nitekim buyurur ⁵³⁵ وما من دابة في الأرض إلا علي الله رزقها: Ya' nî cümlesinüñ rızkı Allâh üzerinedür.

BÂZ TERÇÎH NİHÂDEN-İ ŞÎR⁵³⁶

شکر نعمت نعمت افزون کند

کفر نعمت از گفت بیرون کند⁵³⁷

⁵³⁸ Ya' nî⁵³⁸ لئن شکرتم لازیئنکم و لئن کفرتم ان عذابی لشید زiyâde iderüm ve eger ni' meti inkâr itdünüz ise taḥkîkan ni' meti inkâr idenlere 'azâbum şedîddür.

BÂZ TERÇÎH NİHÂDEN-İ NAHÇÎRÂN⁵³⁹

کرد وصف مکرهاشان ذوالجلال

لتزوله منه اقلال الجبال⁵⁴⁰

Ya' nî dağlarınuñ külleleri zâyil olurdu anlaruñ mekrinden. وقد مكرروا مكرهم و عند الله مكرهم و ان كان ⁵⁴¹ مكرهم لزول منه الجبال Tabhîkîkan mekr ü hîle de gûşîş itdiler. Gâyet mekrile ve anlaruñ mekrlerinüñ cezası Allâh қatındadur. Anlaruñ mekrleri şiddette vuşûlde ve 'azâmet bir mertebede idi ki dağlar yerinden zâyil olurdu anlaruñ mekrinden. Ya' nî ümem-i sâlife hem կuvvet ve tedbîr ve tedârik şâhibleri iken (51a) hûkm-i қâzâ ve қaderden baş kurtarmadılar. Her қavm bir gûne 'azâbile helâk oldılar. İmdi һayrlusı budur ki hîle ve

⁵³³ Biz Hakk'ın ayâli/çocukları ve süt talep edenleriyiz, (Peygamber) "Halk, Allah'ın a'yâlidir" dedi.

⁵³⁴ "Halk (mahlukat), Allah'ın a'yâlidir"

⁵³⁵ Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. (Hûd, 6)

⁵³⁶ Aslanın yeniden tercih yapması.

⁵³⁷ Nimete şükür nimeti arttırır, nimete küfür nimeti elinden çıkarır.

⁵³⁸ Ve hatırlayın ki Rabbiniz size şöyle bildirmiştir: Yüceliğim hakkı için şükrederseniz elbette size (nimetimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabum çok şiddetlidir. (İbrahim, 7)

⁵³⁹ Av hayvanlarının yeniden tercih yapması.

⁵⁴⁰ Celal sahibi (Allah), onların hilelerini açıkladı: "Ondan dolayı dağların tepeleri yok olur."

⁵⁴¹ Gerçekten onlar çeşitli hileler ve tuzaklar kurdular. Allah katında da onlara hilelerine karşı azab var; isterse onların hileleri dağları yerinden oynatacak olsun. (İbrahim, 46)

tedbîr ve tedâriki կոյub hükm-i Hudâ'ya riżā virüb kažā ve կadere teslîm olmaç gerekdir.

BÂZ TERCÎH NİHÂDEN-İ CEHD RÂ BER-TEVEKKUL⁵⁴²

حيلها شان جمله حال آمد لطيف

كل شيء من ظريف هو ظريف⁵⁴³

كل شيء من الظريف ظريف.⁵⁴⁴

دامهاشان مرغ كردوني كرفت

قصهاشان جمله افزوني كرفت⁵⁴⁵

Egerçi bunlarda şüret yöninden naşş vardur dünyâda, ammâ âhiretde efzûnlık muķarrerdür. Kemâ կâle'n-nebiyy -şallallâhu 'aleyhi ve sellem-:

يدخل الفقراء الجنة قبل الاغنياء بنصف يوم و هو خمس مائة عام⁵⁴⁶ Ve bundan ötüri dimişler. BEYT:

زيادة المرأة في دنياه نقصان

و ريح غير محض الخبر خسنان.⁵⁴⁷

بدمحالى حست كو دنيا بجست

نيك حالى حست كوعقبي بجست⁵⁴⁸

Zîrâ dünyâ fânî ve âhiret bâķidür her birinüñ miķdârinca 'amel itmek lâzımdur. Nitelim Rasûlullah -'aleyhi's-selâm- buyurur: اعمل لدنياك بقدر مقامك فيها و اعمل لآخرتك بقدر بقائك فيها و اعمل لله بقدر حاجتك اليه و اعمل للنار بقدر صبرك عليها.⁵⁴⁹

اين جهان زندان ما زندانيان

حفره كن زندان وخدو را وا رهان⁵⁵⁰

Ber-mûcib⁵⁵¹ الدنيا سجن المؤمن و جنت الكافر⁵⁵¹ Ya'ñî dünyâyı terk eyle zindân-ı dünyâdan һalâş ol ki dünyâyı terk eylemek cemi⁵⁵² ibâdetlerüñ başıdır. Nitelim buyurur -'aleyhi's-selâm-: حب الدنيا رأس كل خطيبة و ترك الدنيا رأس كل طاعة⁵⁵²

چیست دنیا از خدا غافل بدن

ني قماش و نقر و فرزند و زن⁵⁵³

Nitelim Hudâ-yı Te'âlâ buyurur⁵⁵⁴ رجال لا تلهيهم تجارة و لا يبع عن ذكر الله: Bir kimse ki esbâb ve emvâl şâhibi iken Hudâ'dan gâfil olmaya ehl-i faâr ve ehl-i âhiretdür. (51b)

⁵⁴² Yeniden cehdi tevekküle tercih etmek.

⁵⁴³ Düzenleri tamamen latif bir hale geldi, zarif kişinin her şeyi zariftir.

⁵⁴⁴ Zarif kişinin her şeyi zariftir.

⁵⁴⁵ Tuzakları felek kuşunu yakaladı. Eksiklikler hep fazlalık oldu.

⁵⁴⁶ "Fakirler, cennete zenginlerden yarı� gün önce, yani (dünya hesabıyla) beş yüz sene önce girerler." (Tirmizî, Zühd, 37)

⁵⁴⁷ Kişinin malından fazlasını istemesi dünyada noksantalik, hayra harcanmayan kazançsa hüsrandır.

⁵⁴⁸ Dünyayı arayan, kötü bir yer aradı, öte dünyayı arayan iyi bir yer aradı.

⁵⁴⁹ "Dünyâ için, orada kalacağın kadar çalış. Âhiretin için de orada kalacağın kadar amel et. Allahü teâlâ için, O'na ihtiyacın

miktârına amel eyle. Cehennem için, ona sabredebileceğin kadar günâh işe."

⁵⁵⁰ Bu dünya zindandır ve biz de zindandakiler, çukur kaz ve bu zindandan kurtul.

⁵⁵¹ "Dünya mü'min zindanı, kâfirin cennetidir"

⁵⁵² "Dünya sevgisi her hatamı başıdır. Dünyayı terk etmek ise her taatin başıdır."

⁵⁵³ Dünya nedir? Allah'tan gafil olmaktadır; ne kumaş, ne gümüş, ne evlat ne de kadın.

مال را کر بهر دین باشی حموں
نعم مال صالح خواندش رسول⁵⁵⁵

Nitekim Hażret-i Rasūllah buyurur: ⁵⁵⁶ نعم مال صالح لرجل صالح Zırā recül-i şâlih hēlāl māliyla şevāb-ı āhiret taħṣil ider.

MUKARRER ŞODEN-İ TERCİH-İ CEHD BER-TEVEKKUL ⁵⁵⁷

İbtidā'-i sülükde tâlibe cehd lâzimdür. Cehd-i ġayriya çäre yokdur. Ol sebebden cehdi tevekkül üzerine tercih eyledi. Ve cehd tevekkülü münâfī değildir. Lâ-cerem cehd-i mezmûm odur ki şâhib-i cehd nefsin göre ve ‘ameline i‘timâd eyleye belki buncılayın cehd ve ‘amel, belâ-yı bî-ġäyet ve şakâ-yı bî-nihâyetdir. Anuñ gibi cehd ü ‘amelden isti‘âze gerekdir nitekim Hażret-i Rasūllah buyurur: اللهم اني اعوذ بك من جهد البلاء و سوء القضاء و شماتة الاعداء ⁵⁵⁸ درك الشقاء و شماتة الاعداء Cehdü'l-belâ kentin görmek ve a‘mâline i‘timâd eylemekdir. Çün bende kentin görmese ve ef‘âline i‘timâd eylemese Hâk Te‘âlâ’nuñ fażlına i‘timâd itmek lâzım gelür. Eyle olsa ef‘âli iħlâşile olur. İħlâşile olan ef‘âl-i ħod maķbûldür.

BÂZ CEVÂB-I HARGÛŞ ⁵⁵⁹

خانها سازد پر از حلوای تر
حق برو آن علم را بگشاد در⁵⁶⁰

واوحى ريك الي النحل ان ⁵⁶¹ Nitekim sûre-i Nahâl'da buyurur: رحمت ايزدي برآن کس باد که ز اندازه پا برون ننهد اتخدى من الجبال بيوتا و من الشجر و مما يعرشون ثم كل الشمرات فاسلكي سبل ريك ذلا ⁵⁶² mažmûnînca hemvâr ve müseddes ħâneler düberler ki mühendisler bir ħânesin düzmege ‘acizdûrler ve ol ħâneleri şehd-i muşaffaya per eyler. “İnsanlar için şifâdır” ayeti, anuñ haqqindadur.

ادم خاکی ز حق اموخت علم
تا به هفت آسمان افروخت علم⁵⁶³

Nitekim Hâk Te‘âlâ anuñ şânında buyurdu: ⁵⁶⁴ و علم ادم الاسماء کلها

نام و ناموس ملک را در شکست
کورئ آنکس که با حق در شک ست⁵⁶⁵

⁵⁵⁴ Birtakim insanlar (Allahi tesbih ederler) ki, ne ticaret ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekte alikoymaz. (Nûr, 37)

⁵⁵⁵ Din yolunda harcanan mal için Rasûl (s.a.v.), -Salih kimse için helal mal nimettir- dedi.

⁵⁵⁶ "Salih adam (iyi ve olgun mü'min) için hayırlı mal ne güzeldir." Ahmed, Müsned, 4/402; Hakim. Müstedrek, 2/2,236

⁵⁵⁷ Çalışmanın tevekküle üstünlüğü.

⁵⁵⁸ Allah'ım musibetlerin sıkıntısından, ihtiyacın kötülüğünden, müşakkatin en düşüğünden, düşmanların alay etmesinden sana şığınırım.

⁵⁵⁹ Tavşanın cevabı.

⁵⁶⁰ Taze helvadan evler yapar. Hak ona ilim için kapı açtı

⁵⁶¹ Allah'ın rahmeti, ayağının ölçüsünün dışına çıkmayanın üzerine olsun.

⁵⁶² Senin Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan kendine evler edin. Sonra meyvaların hepsinden ye de, Rabbinin (sana) kolay kıldıgi yollara gir, diye ilham etti. (Nahl, 68-69)

⁵⁶³ Topraktan olan Adem, ilmi Hâk'tan öğrendi ve onun ilmi yedi kat göğü aydınlattı.

⁵⁶⁴ Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti. (Bakara, 31)

⁵⁶⁵ Hakk hakkında şüphesi olan kör kişi, meleğin adını ve namusunu bozdu.

سیحانک لاعلم لنا الا ماعلمنا ⁵⁶⁶
Ya'ni 'aciz olub didiler.

MEN'-KERDEN-İ HARGUŞ EZ-RĀZ-I İŞĀN RĀ⁵⁶⁷

از ذهاب و ذهب وز مرhibit

در بیان این سه کم جنبان لبت ⁵⁶⁸

(52a) Hażret-i Ali'den -radıyyallāhu 'anh- mervidür ki buyurur: ⁵⁶⁹ استر ذهبك و ذهابك و مذهبك

مشورت دارند سرپوشیده خوب

⁵⁷⁰ در کنایت با غلط افکن مشوب Kināyetde ġalaṭa biraġici edāyile ḫarışık söylerler tā ki bigāne olanlar nükte-i fehm itmeyeler. Nitekim Hażret-i Rasūllah -şallallāhu 'aleyhi ve sellem- şahābeden ba'zısı ile esrāra müte'allik kelimāt iderken ba'zı kimseler geldiler ki ol esrāra nā-mahrem idiler. Hażret buyurdılar ki "Destileriñizi ve bardaklarınızı örtün ki zehrnāk cānavarlar vardur bardaklarınızı içine düberler. Ol bardağunu şuyin içenler mariż olur" diyü buyurdu. Ya'ni vücuduñuz bardaklarınıñ ağzin örtüñ bu nā-mahremler söylediğimiz esrāra vâkjif olmayalar dimek murâd eylediler.

KIŞSA-İ DER-MEKR-İ HARGUŞ⁵⁷¹

طالب حکمت شو از مرد حکیم

تا ازو کردي تو بینا و علیم ⁵⁷²

⁵⁷³ hukmince andan bīnā-yı rāh-ı yaķın ve dānā-yı 'ilm-i dīn olasız. Şart budur ki 'ilmi bir merd-i hākim-i ilāhīden ve 'ālim-i rabbānidēn aħż itmek gerekdir.

منبع حکمت شود حکمت طلب

فارغ آيد او ز تحصيل و سبب ⁵⁷⁴

Hikmet tālibi olan hikmetün çeşmesi olur. Taħṣilden ve sebebdən fāriġ olur. Mertebe-i nefs-i ķudsiyyeye irišür. Taħsilsüz ve sebebsuz ve iktisabsuz aña cem-i ma'anî keşf olur. Nitekim Hażret-i Rasūllah -şallallāhu ve sellem- buyurur: من اخلص لله اربعين صباحاً ظهرت ⁵⁷⁵ Ve yine buyurur: من عمل بما علم ورثه الله علم مالم يعلم ⁵⁷⁶ ينابيع الحكمة من قلبه علي لسانه

لوح حافظ لوح محفوظي شود

عقل او از روح محفوظي شود ⁵⁷⁷

Ya'ni iptidādan levh-i hāfiż iden 'ilmi hifż iderdi. İntihāda levh-i mahfuz olur.

⁵⁷⁸ hukmince 'ālim-i 'ilm-i şerīf, muhīt-i cemi-i 'ulūm olur.

⁵⁶⁶ Dediler ki: "Yücesin sen (ya Rab!). Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. (Bakara, 32)

⁵⁶⁷ Eşeğin onların surnunu men etmesi.

⁵⁶⁸ Altımdan (malından/parandan), geliş-gidişinden ve dininden (gittiğin yoldan/fikrinden); bu üç şeyin beyanında dudağını kimildatma.

⁵⁶⁹ Altını, yolculüğünü ve mezhebini gizli tut.

⁵⁷⁰ Damşmayı iyice gizli (başkalarımı) yanlış düşürecek şekilde kinayeli yaparlar.

⁵⁷¹ Tavşanın hilesinin hikayesi.

⁵⁷² Görün ve alım (biri) olana dek hakimden hikmet iste.

⁵⁷³ "İlmi, kemâlât sahibi ricâl'in ağızlarından alınız."

⁵⁷⁴ Hikmet talep eden, hikmet kaynağı olur ve o tâhsilden de sebepten uzaklaşır.

⁵⁷⁵ "Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisânına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." (Feyzu'l-Kadir 6, 43)

⁵⁷⁶ Bildiği ile amel eden kişiye Allah bilmediği ilimlerin bilgisine varis kılار.

⁵⁷⁷ Hifz eden levih/zihin, korummuş bir levih olur, aklı ruhtan zevk alır.

⁵⁷⁸ "...Kuru ve yaşı hiçbir şey yoktur ki, o herşeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın." (En'âm, 59)

كَفْتَ بِيَغْمَبِرْ كَهْ رَنْجُورِي بِلَاغْ

رَنْجَ آرَدْ تَا بِمِيرَدْ چُونْ چَرَاغْ⁵⁷⁹

(52b) **Hażret-i Peygamber -'**aleyhi's-salātu ve's-selām- buyurdu: Ya'ni : لا تمارضوا فتمرضوا kendüleri hasteyüz diyü temārüz eylemeñ ki haste olursız

گَرْ تَرَا اشْكَالَ آيَدْ دَرْ نَظَرْ

پَسْ توْ شَكْ دَارِي دَرْ اِشْقَ الْقَمَرْ⁵⁸⁰

Ehl-i tefsir sure-i şerfiniñ sebeb-i nüzülinde getürmişler ki bir gice Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- bir ħuşūş içün 'azîmet itmiş idi. Ebû Cehl bir cühûdile bile Hażret-i Resûl'e râst geldi. Ve eyitdi: Yâ Muhammed bana bir ayet göster ki senin Allah'ın rasulü olduğunu bileyim. Hażret-i Resûlullâh eyitdi: Nice āyet istersin söyle didi. Ebû Cehl her tarafâ bakındı. Ne disem diyü fîkr iderken Cühûd eyitdi. Söyle Muhammed'e կameri şakķ itsün didi. Zîrâ sihr zemîne ve zemînde olanlara eser ider. Āsumâna ve 'ulviyyâta eser itmez didi. Ebû Cehl eyitdi. Dilerüm ki mâhî iki şakķ idesin didi. Hażret-i Rasûlullah ol gice içinde mübârek barmağın қaldurub işâret eyledi. Mâh iki pâre olub bir pâresi yirinde қarâr eyleyüb bir pâresi seyr itdi. Söyle ki İbn Mes'ûd -rađiyallâhu 'anh- dir ki Cebel-i Hîrâ'yı mâhuñ iki pâresinüñ arasında müşâhede itdüm didi. Andan Ebû Cehl eyitdi. Söyle yine yerine gelsün didükde Hażret-i Muştâfa işaret eyledi. Yine yerine gelüb bütün oldu. Ol cühûd îmâna geldi. Ebû Cehl-i la'în eyitdi. Bu ol sihirdür ki istimrâr bulmuşdur. Nice kerre gördük didi. Nitekim buyurur: وَ ان يَرُوا آيَةً يَعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سُحْرٌ مُّسْتَرٌ⁵⁸¹

عن ثَامِلَهَا وَ الْإِيمَانَ بِهَا : وَ ان يَرُوا آيَةً يَعْرِضُوا

. مطّرده و هو يدلّ على انهم راو قبّل آيات أخرى متراوفة و معجزات متابعة حتى قالوا ذلك: و يقولوا سحر مستمر mu'cize görseler anı te'emmûl itmekden ve aña îmân getürmeden i'râz iderler ve dirler ki sihr-i müstemirrdür. Ya'ni müttariddür ve bunlaruñ böyle (53a) didükleri delâlet ider ki Hażret-i Resûl Hudâ'dan çok âyât-ı müterâdife ve mu'cizât-ı mütetâbi' a getürmişlerdir. Zîrâ bu söz aña delâlet ider. Ya'ni buncilayın bir âyet ki կamerüñ şakķ olmasıdır. Eger görseler i'râz idüb dirler ki sihr-i müstemirrdür. Ve ba'zîlar dimişler ki şakku'l-կamer kıyâmetde olsa gerekdir ve lafz-ı mâzî ile ırâdi vuķū'unuñ taħakkukından ötüridür dirler. Nitekim (اذا السماء انشقت (Gök yarıldığı zaman) ve ġayırisi gibi. Ammâ Kâdî Beyzâvî buyurur: روی ان الكفار سأّلوا رسول الله آية فانشق القمر و قيل معناه سينشق يوم القيمة و Ya'ni rivâyet olundı ki Hażret-i Rasûlullah'dan -şallallâhu 'aleyhi ve sellem-, küffâr mu'cize istediler, կameri şakķ eyledi. Ve ba'zîlar bunuñ ma'nâsi kıyâmetde şakķ olur dimekdir dimişler ammâ evvelki қavli te'yîd ider ve kîrâ'ati ya'ni kıyâmete yakın oldı ve taħkîkan anuñ yakın olmasınañ 'alâmetlerindendür ki կamerüñ şakķ olması hâşil oldı buyurdılar. (Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler) buyurduğu münkirlerüñ қavlını redd ider ve anlaruñ te'villerinüñ buṭlânına bu delîl yeter.

⁵⁷⁹ Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "Yalandan hasta olan, kendine eziyet eder, sonunda kandil gibi söner."

⁵⁸⁰ Eğer görüşünde müşkülüñ varsa, o zamân "Ay yarıldı" hususunda şüphen var (demektir).

⁵⁸¹ Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve "süregelen bir büyündür" derler. (Kamer, 2)

HEM-DER BEYĀN-I MEKR-İ HARGŪŞ⁵⁸²

⁵⁸³ هر چه صورت می وسیلت سازدش Her nesne ⁱ ehl-i şüret deryā-yı ^c akl-ı külle vāşıl olmayacağıün veyāhūd bahr-i ḥaḳā ⁱk-ı rabbāniyyeye yol bulmağıçün kendüye vāşıta idinürse ^{وسیلت}

⁵⁸⁴ زن بحر دور اندادش ol vāşıta sebebiyle buhrānı redd ider iraşa atar. Pes ķayd-ı şüretden ḥalāş olub fenāfillāha vāşıl olmayınca bahr-i ma^c ārif-i ilāhi ile āşinālîk müyesser olmaz. RUBĀ^c İ:

يا رب ز دو كون بي نيازم گردان
وز افسر فقر سر فرازم گردان
در راه طلب محروم رازم گردان
آن ره که نه سوی تست بازم گردان.⁵⁸⁵

لاجرم ابصارنا لاتدركه

⁵⁸⁶ و هو يدرك بين تو از موسى و که

Lā-cerem bizüm gözlerimüz anı idrāk idemez ve hüve yüdrikü, ya^cnī ol Allāh ebsarı idrāk ider ki sûre-i (54b) En^c ām'da buyurdu: ⁵⁸⁷ لا تدركه لابصار وهو يدرك الابصار

جمع بصر وهي حاسة النظر وقد يقال للعين من حيث انها محلها واستدلّ به المعتزلة علي امتناع الرؤية وهو ضعف: لا تدركه الابصار
لانه ليس الادراك مطلق الرؤية ولا النفي في الآية عاماً في الاوقات فلعله مخصوص ببعض الا حالات ولا في الاشخاص فائئه في قوة قوله لا كل بصر تدركه مع ان النفي لا يوجد الامتناع ⁵⁸⁸

Mūsā ile kūhdan istidlāl eyle dimekdür. Ya^cnī Hażret-i Mūsā - 'aleyhi's-selām- cebel-i Tür'da mükâleme iderdi ammā Haḳ Te'ālā hażretin görmezdi. Hattā ⁵⁸⁹ رَبِّ ارْبَيْ اُنْظَرِ اليَكَ didi. Şöyle bil ki bu āyet-i kerîmede idrâki nefy eylemek rü'yeti münâfī değildir. Zîrâ idrâk muṭlaq rü'yet değildir. Ve āyet-i kerîmede nefy daḥî evkâtda 'ām değildir. Ba^c z-ı hâlâtâ mahşûş olmak ümidi vardur.

طالب ابن سر اگر علماء ايست

⁵⁹⁰ نك حسام الدين كه سامي نامه ايست

Ya^cnī keyfiyyet-i maḳāl ricāl-i Ḳıl ü Ḳālile fehm olunmaz belki mažmūn-ı şerîfince ḥidmet-i ehl-i kemâl ve taḥṣîl-i vecd-i ḥâl ve terk-i Ḳıl ü Ḳâl eylemek ⁵⁹¹

⁵⁸² Yine tavşanın hilesini beyan konusunda.

⁵⁸³ Suret ile (Hakk'a) vesile olsun diye her ne yapsa.

⁵⁸⁴ Onu o vesile ile uzak denizlere atar.

⁵⁸⁵ Ya Rab! İki kevnde de benim niyazsızlığımı değiştir, (başimdaki) fakr başlığını izzitle değiştir, talep yolunda mahrem sırları aç, sana gitmeyen yolda isem o yolu değiştir. (Ebû Sa'îd Ebû'l-hayr, Dîvân-i Eş'âr, Rubâiyât, Beşinci Kısım)

⁵⁸⁶ "Şüphesiz gözlerimiz onu görmez ve o görür", sen bunu Musa ve dağ (Sina dağı) arasında gör.

⁵⁸⁷ Gözler onu göremez, O ise bütün gözleri görür. (En'âm, 103)

⁵⁸⁸ "Basar" in cem' idir. Görme yetisidir. Göz için denmiştir. Öyle ki göz, basiretin mahallidir. Bununla Mu'tezile "rū'yetullah" in olmayacağına delil getirmiştir. O da zayıf bir iddiadır. Çünkü idrak mutlak görme değildir. Ayetteki nefy (olumsuzluk) her zaman genel değildir. Belki de kişilerde değil bazı durumlara özeldir. Olumsuzluğun olmamayı gerektirmemesiyle beraber "Her göz onu görmez" kavlı sözümüzü kuvvetlendirir.

⁵⁸⁹ "Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana". ('Arâf, 143)

⁵⁹⁰ Bu sırra talip olan allâme de olsa, işte (sana) yüce bir kitap olan Hüsâmeddin!

⁵⁹¹ "İlmi, kemâlât sahibi ricâl'in ağızlarından alınız."

lāzimdür velihāzā Ḥażret-i Mevlānā -ķaddesallāhu sirrahu'l-‘azīz- Şeyh Hüsāme'd-dīn ḥażretlerine hāvāle buyurdılar.

CEVĀB-GÜFTEN-İ ŞİR⁵⁹²

آب خوش را صورت آتش مده

⁵⁹³ اندر آتش صورت آبی منه

Hayrı hayr ve şerri şer göster. Ābi āteş āteşi āb gösterme. Nitekim Ḥażret-iRasūllah -ṣallallāhu ‘aleyi ve sellem- du‘ā idüb buyururlar idi: اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا ⁵⁹⁴ اللهم ارنا الاشياء كما هي ⁵⁹⁵ و ارزقنا اجتنابه Ve dahı buyururdu: Ümmet-i bīcāreye ta‘līm buyururlar.

KISSA-I ÂDEM ALEYHİSSELÂM VE BESTEN-İ KAZÂ NAZAR-I Ú RÂ MURÂ'ÂT-I SARÎH NEHÎ VE TERK-İ TE'VÎL⁵⁹⁶

بوالبشر كوعلم الاسماء بگست

⁵⁹⁷ صد هزاران علمش اندر هرگست

Ya‘nī Âdem ‘aleyhi’s-selâm ki Ḥaḳ Te‘ālā aña cemî‘ esmâayı ta‘lîm eylemiş idi. Ve saltanat ve ḥilâfet müyesser olub mescûd-ı melâyike olmuş idi. Nitekim sûre-i Baķara’da buyurur: (55a) ⁵⁹⁸ و علم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم علي الملائكة فقال انبئني باسماء هؤلاء ان كنت صادقين Bu kadar ‘izzet bulmuşken ve anuñ her tamarında niçe ‘ilm variken ol nehy-i şarihi bilmekde ḥaṭā itdi.

آنکه نزدیک تو نامش بُد منی

⁵⁹⁹ پیش حق این نقش بد که بامنی

⁶⁰⁰ لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم hükmince ol nutfe Allāh katında naḳş-ı zîbâ-yı şüret-i insâni idi.

چون ملک انوار حق در وي بیافت

⁶⁰¹ درسجود افتاد و در خدمت شتافت

و اذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابلیس mažmûnînca Ḥażret-i Âdem'e secde idüb hîdmete şîtâb eylediler.

این همه دانست چون آمد قضایا

⁶⁰² دانش يك نهي شد بر وي خطایا

Ya‘nī ⁶⁰⁴ nehy-i şarihinün dânişinde Ḥażret-i Âdem -‘aleyhi’s-selâm- haṭâ itdi.

⁵⁹² Aslanın cevap vermesi.

⁵⁹³ Tatlı suya ateş, ateşe de tatlı su şekli verme

⁵⁹⁴ Allah’ım bize hakkı hak olarak göster ve ona uymakla riziklandır; batılı batılı olarak göster ve ondan sakınmakla riziklandır.

⁵⁹⁵ Bize eşyayı olduğu gibi göster.

⁵⁹⁶ Adem (a. s.)'in ve kazanın, açık yasaklamaya uymada ve tevîli terk etmede gözünü bağlamasının hikayesi.

⁵⁹⁷ (Allah’ın) “İsimleri öğretti”ğî efendi olan beşerinbabası (Adem)'nın her damarında yüz binlerce ilim vardır.

⁵⁹⁸ Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklerle gösterip: "Haydi davanzda sadıkınız bana şunları isimleriyle haber verin." dedi. (Bakara, 31)

⁵⁹⁹ Sana göre adı menî olan, Hakk'ın nazarından şu benlikle zahir olan suretti.

⁶⁰⁰ Biz insanı en güzel biçimde yarattık. (Tîn, 4)

⁶⁰¹ Melekler onda Hakk'ın nurlarını görünce (bulunca), hepsi secdeye kapanıp ona hizmete hazır oldular.

⁶⁰² Ve o zaman meleklerle: "Âdem'e secde edin!" dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı. (Bakara, 34)

⁶⁰³ Bildiği bütün şeyler kaza gelince bir yasağın bilgisinde o hataya düştü.

رِبَّنَا إِنَّا ظُلْمًا كُفْتُ وَ آهٌ

⁶⁰⁵ يَعْنِي آمَدَ ظُلْمَتْ وَ كَمْ كَشَتْ رَاهْ

Ya‘nī Hażret-i Ādem cürmi kažāya nisbet itmedi. Belki kendü nefsine isnād idüb tażarru^c ve niyāza başladı. Nitekim sūre-i A‘rāf’da hikāyet buyurdu:

قالَ : حَازِرَةُ آدَمَ وَ حَمْوَى اكِيْسِيْدِيْلِر.

إِنَّا ظُلْمًا كُفْتُ وَ آهٌ : Rıbna

Biz ژulm eyledük nefslerimüze

إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنْ كُونَنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ Eger sen bize mağfiret itmezseñ ve dağı rahmet itmezseñ elbette biz ħusrān-ı idicilerden oluruz didiler.

أَزْكَرْمَ دَانَ أَيْنَ كَهْ مِيْ تَرْسَانَدَتْ

⁶⁰⁶ تَأْمِلْكِيْيِيْ بِنْشَانَدَتْ

انَ الْمُتَقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ فِي مَقْعَدٍ صَدَقَ عِنْدَ مَلِيكٍ⁶⁰⁷ مَازْمُونَ-ı şerîfince müttakîler maķâmına yetişsin.

PÂ VÂ-PES KEŞİDEN-İ HARGÛŞ⁶⁰⁸

كُلَّ اَنَاءٍ يَتَرَشَّحُ بِمَا فِيهِ⁶⁰⁹ زَانِدُرُونَ خُودَ مِيْ دَهَدَ رَنْگَمْ خَبَرْ (Her kap içindekini sizdirir) fehvâsına inca,
وَ مَنْ خَشَعَتْ قَلْبَهُ خَشَعَتْ جَوَارِحَه
هُكْمِيْنَصَّ ژَاهِرِيْنَ رِنْگِيْ بَاطِنِيْنَ الْحَمْوَى شَهَادَتِيْنَ ider. (55b)

حق چو سیما را معزّف خوانده است

⁶¹⁰ چشم عارف سوی سیما مانده است

Nitekim sūre-i er-Rahmān’da buyurdu: يَعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسَيِّمَاهُمْ⁶¹¹ Ve dağı sūre-i A‘rāf’da buyurdu: وَ عَلَى الاعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرَفُونَ كَلَا بِسَيِّمَاهُمْ: ki⁶¹² وَ عَلَى الاعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرَفُونَ كَلَا بِسَيِّمَاهُمْ: simâdan istidlâl iderler derunuñ hâlin. BEYT:

درویش را کواه چه حاجت که عاشق است

⁶¹³ رنگ رخش ز دور بیین ویدانکه هست

گفت پیغامبر به تمیز کسان

⁶¹⁴ مرء مخفی لدی طی اللسان

⁶⁰⁴ "...fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (Bakara, 35)

⁶⁰⁵ "Ey Rabbimiz! Muhakkak biz zulmettim" ah! Yani karanlık bastı, yol kayboldu dedi.

⁶⁰⁶ Seni emniyetli mülke yerleştirmek için korkutmasını keremden bil.

⁶⁰⁷ Takva sahipleri cennetlerde, nur içindedirler. Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar. (Kamer, 54-55)

⁶⁰⁸ Tavşanın geri çekilmesi.

⁶⁰⁹ Rengim içерimden haber vermekte.

⁶¹⁰ Hak, sima için "bildirici (tanıtıcı)" demeştir. Bu yüzden arifin gözü simaya takılıp kalmıştır.

⁶¹¹ Suçlular simalarından tanınır. (Rahman, 41)

⁶¹² A‘raf üzerinde de, her iki taratakları simalarından tanıyan kişiler vardır. ('Arâf, 46)

⁶¹³ Dervîşin aşık olduğuna dair delile ne hacet? Sahip olduğu yüz rengine uzaktan bak (yeter).

⁶¹⁴ İnsan olanı ve olmayanı sözünün altındaki nükte ayırdı eder.

رنگ رو از حال دل دارد نشان
رحمتمند مهر من در دل نشان 615

(Kişi, sözcünün altındaki nüktede saklıdır.) mazmunınca ve (هال دili, konuşma dilinden daha anlaşılır ve etkilidir) Lisan alâkâsına (Lisan alâkâsına) mefhûmînca reng-i rû hâl-i dilden nişân virür.

NAZAR-KERDEN-İ ŞİR VE DİDEN-İ 'AKS-İ HÖD-RĀ⁶¹⁶

چاه مظلوم گشت ظلم ظالمان
این چنین گفتند چمله عالمان 617

Ya'nî zâlimlerüñ zulmi kendüler içün çâh-i müşlim olur. Ve 'ulemâ bunuñ üzerine müttefiklerdür ve cennet netîce-i a'mâl-i şâliha ve cehennem netîce-i seyyi'âttdur. Ve Hażret-i Resûl -şallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurur: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ يَبْدِئُ إِنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ أَقْرَبُ إِلَيْيَ

Sûre-i Âli 'Îmrân'da Hażret-i Hudâ-yı Te'âlâ 619 وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لِمُحِيطَةٍ بِالْكَافِرِينَ 618 أحدکم من شراك نعله buyurur: Ve Hażret-i 620 يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً و ما عملت من سوء تود لو ان بينها وبينه امداً بعيداً buyurur: ان في الجنة قاعاً صفصفاً ليس فيها عمارة فاكثروا من Rasûlullah -şallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurdı: غراس الجنة في الدنيا قليل يا رسول الله وما غراس الجنة قال التسبيح والتهليل 621

هر که ظالمتر چهش یا هولتر

622 **عدل فرمودست بدتر را**

⁶²³ hükmince her zâlimüñ zulmi miğdârı kuyusı vardur ol ki ziyâde zâlimdir anuñ çâhi ziyâde hevlnâkdür. BEYT:

کسی کز صبر صر ظلمش دمادم

چراغ عیش مظلومان بمیرد

نمی ترسد ازین کایزد تعالی

اگر چہ دیر گیرد سخت گیرد 624

ای که تو از چاه ظلمی، میکنی،

از بای خویش، جاهه، میکنی 625

(56a) (Kardeşi için kuyu kazan, o kuyuya akibet kendisi düşer - Hz. Ali -k.v.-)

⁶¹⁵ Gönül ahvaline yüzün rengi bir işaretdir. Kalbinde sevgisi bir yükselik sebebi eyle.

⁶¹⁶ Aslanın bakması ve aksini suda görmesi

⁶¹⁷ Zalimlerin zulmü karanlık bir kuyudur, bunu bütün alimler böyle söylerler.

⁶¹⁸ "Muhammed'in nefsi yedi-kudretinde olana ve olsun ki cennet sizin her birinize ayakkabisinin bağından daha yakindır. Cehennem'e bülövdür." (Buhârî, Tecrid-i sarîh: 2036)

⁶¹⁹ Hic süphesiz cehennem, kâfirler elbette kusatacaktır. (Teybe 49: Ankebut 54)

⁶²⁰ O gün her nefis, ne hayır işlemişse, ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur. Yaptığı kötülüklerle kendi arasında uzak bir mesafe bulunmuş ister (Al-i İmrân 30)

⁶²¹Muhakkak ki cennette geniş ve boş araziler bulunup oralarda herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Şir iken oraya çokca ağaç dikiniz. Denildi ki “cennetin ağacı nedir yâ Rasûllâh?” “Teshîh ve teblîdî” buwî

İLK oaya çokça ağaçınız, dehindi ki cemnetin ağacı nedir ya Kasularan? Tesbih ve tembihin buy
622 Daha zalim olanın kuyusuna daba korkuctur. Adalet "Daha kötüüne daha kötü ceza" diye bıxırmustur

⁶²³ Bir kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. (Şûra, 40)

Zulüm karşısında bir kişi beklerse (sessiz kalmışsa) mazlumlarının işi gec olur giic olur.

گر بندانش گئی پرخون کتني

⁶²⁶ دد دندانت بکیره چون کتني

Eger bir že' īfi dendān-i tīz-i zulmile mecrūh iderseñ cezāsi muğarrerdür. Kemā rüviye من كانت لأخيه عنده مظلمة من عرض او مال فلتحل لهاليوم قبل: 'an'i'n-nebiyyī -şallallāhu 'aleyhi ve sellem-: ان يأخذ منه يوم لا دينار ولا درهم فان كان له عمل اخذ منه بقدر مظلمة و ان لم يكن له عمل اخذ من سيئاته فحملت عليه اندرون من المفلس من امتى قالوا المفلس من لا درهم له ولا دينار له ولا متعاق له قال ان المفلس من امتى الذي يأتي يوم القيمة بصلوة و زكوة و صيام و يأتي قد شتم هذا و قذف هذا و اكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فيطي هذا من حسناته وهذا من حسناته فان فنيت حسناته قبل ان يقضى ما عليه اخذت من خطاياهم فطرحت عليه ثم طرح في النار

آن توبى وان زخم بر خود مي زني

⁶²⁹ بر خود آندم تار لعنت مي تني

Zīrā Hāk Te'älā Kūr'ān-i 'azīmde zālimlere la' net eyledi: ⁶³⁰ الا لعنة الله علي الظالمين didi. Pes zulm eyleyen kimse ol la' neti kendü üzerine almış olur.

گرنه کوري اين کبودي دان زخويش

⁶³¹ خويش را بد گو مگوكس را تو بيش

⁶³² اذا اراد الله بعده خيرا بصره بعيوب نفسه ⁶³³ من نظر في عيب نفسه اشتغل عن عيب غيره mefhūminca kendü 'aybuñ gör ğayruñ 'aybin görme.

MÜJDE-BÜRDEN HARGUŞ-I SŪ-YI NAHÇİRĀN⁶³⁴

كه بپرود داصل ما را ذو العطا

⁶³⁵ تا درخت استغلوظ آمد فاستوي

Süre-i Feth'de olan äyet-i kerîmeye işaret buyururlar. Hâzret-i Mevlânâ bu birkaç beyt-i şerîfde harguşun şîr elinden halâş olduğın habs-i hâkden halâş bulan şâh ve berge teşbih idüb buyurur. Çün hargüş mevt elinden halâş buldu. Sebz ü rakşan oldu şol hevâda rakş iden şâh ve berg gibi nitekim şâh ve berg habs-i hâkden halâş bulurlar baş kâldurub hevâyile hârif olub rakş iderek zebân-ı şettâ' ile Hâk Te'älâ'nuñ şükrin (**56b**) okuyub terennümâtile serâyân olurlar ve zebân-ı hâlile dirler ki bizüm kökümüz ol 'atâ şâhibi

⁶²⁶ Eğer birini dışinkle isırıp kan içinde bırakısan, dışın ağırlıncaya ne yaparsın?

⁶²⁷ "Bir kimsenin üzerinde bir kardeşinin kendisine veya malına karşı yapılan tecavüzden, saldırıldan dolayı doğmuş bir hakkı, alacağı varsa, hiçbir altın ve gümüşün (dinar ve dirhemin) geçerli olmayacağı kiyamet gününden önce, bugün, hemen dünyada iken gidip haksızlıkta bulunduğu o mazlumdan helallik dilesin, bağışlanması istesin. Çünkü helallik alınmadığı takdirde zalim kimsenin eğer salih bir ameli varsa, yapmış olduğu haksızlığı karşılaşacak miktarda o zalimin salih amelinden alınıp mazluma, haksızlığa uğrayan kimseye verilir. Eğer zalimin bir güzel ameli yoksa bu defa alacaklarının günahından alınıp zalime yüklenir." Buhari, Mezalim, b:10,h: 12

⁶²⁸ Müflis kimdir? Biliyor musunuz? Diye sordu. Ashab ya Resulullah dediler, bizce müflis, parası ve malı olmayandır. Resulullah (sav), benim ümmetimin müflisi o kimsedir ki, Kiyamet Günü namaz, oruç ve zekat getirecek, fakat buna söylemiş, buna zina isnad etmiş, bunun malını yemiş, bunun kanını akitmiş, bunu dövmüş olarak gelecektir. Sonra hesabını vermeye oturacak, kıskas olarak bu onun sevablarından, bu da onun sevablarından alacaktır. Şayet sevablari üzerinde bulunan hataların kıskası tamamlanmadan önce tükenirse onların hatalarından alınıp buna vurulacak ve sonra ateşe atılacaktır."Tirmizi - 2533

⁶²⁹ Sen osun, kendini yaralıyorsun ve lanet iplığını kendi kendine dokuyorsun.

⁶³⁰ Iyi bilin ki: Allah'in laneti zâlimlerin üzerinedir. (Hûd, 18)

⁶³¹ Kör olmasan da bu maviliğin senden geldiğini bil, kendin için kötü de, başkası hakkında çok konuşma.

⁶³² Kendi aybina bakan kimse ve onu İslâha çalışan kişi, halkın aybina bakmaz. (Hz. Ali -k.v-)

⁶³³ Allah bir kula hayır murat ettiği zaman dinde anlaşış kendi ayiplarını görme hasleti verir:K.zühd verrekaik;282,

⁶³⁴ Tavşanın av hayvanlarına müjde götürmesi.

⁶³⁵ Allah bizim aslımızı besledi, nihayetinde ağaç 'kalınlaştı' ve 'doğrulup yükseldi'"

olan Allâh Te'âlâ terbiyet idüb besledi. Tâ ki dıraht-ı vücûdimuz yoğun ve tögrî oldı dirler. BEYT:

هر گیاهی کاز زمین روید
وحده لاشریک له گوید⁶³⁶

fehvâsınca ve dahı ⁶³⁷ mazmûn-ı şerîfince cemî' eşyânuñ müsebbih olduğın iş'âr idüb ve sâliküñ ibtidâ habs-i bedenden ve çengâl-i şîr-i nefş-i emmâreden hâlâş bulduğunu hâlin tâze zûhûr itmiş iken yaprağına ki شطّا dirler ve dırahtdan yeñice bitmiş yaprağa teşbih buyurub شطّا ve şâh yirüñ lisân-ı hâlile nice şükâr iderlerse habs-i tenden ve çâh-ı tabî' atden hâlâş bulan sâlik dahı zebân-ı şâť ile -ki iptidâ anuñ žâ' f-ı hâlinden kinâyedür- şükâr ider. Tâ ki anuñ dıraht-ı hâli gâliż ve müstevî olur diyü buyurdılar. Nitekim Hâk sübâhânehu ve te'âlâ Hażret-i Muhammed Muştâfa'nuñ -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- ve şâhâbenüñ -radîyallâhu 'anhüm ecma'în- bed'-i İslâm'da žâ' f-ı hâllerini  arb-ı meşel idüb şeňâ'sın tâzece ızhâr eylemiş zer'e temşîl idüb buyurdu:

Yani O'nun sebebi ile veya onunla birlikte.

Islam dini ile.

ليغليه علي جنس الدين كله ينسخ ما كان حقا و اظهار فساد ما كان باطلأ او بتسليط المؤمنين على اهله اذا ما من [اظهره علي الدين كله] Gerçek olmayan fesatlıklar, ortaya çıkan dinleri neshetti (ortadan kaldırdı) veya müslümanları onlara musallat etti. Çünkü hiç bir din mensubu yoktur ki müslümanlar onları perişan etmiş olmasın.

علي ان ما وعده كائن او علي نبوته باظهار المعجزات : و كفى بالله شهيداً Onun peygamber olduğuna veya onun nübüvvetinin mucizelerle ortaya çıkmasına Allah şahid olarak yeter.

محمد رسول الله : جملة مبنية للمشهود به ويجوز ان يكون رسول الله صفت و محمد خبر محفوظ او مبتدأ : **محمد رسول الله** mebnidir. ise sıfat olması caizdir. **رسول الله** ise mahzuf haber veya mübtedadir.

اشداء علي الكفار Bu ibare O'na matuftur. Bu iki cümlenin haberi ise معطوف عليه و خبرهما : و الذين معه رحمة بينهم dür.

ashâ'a جمع شديد و رحماء جمع رحيم و المعنى انهم يغلظون علي من خالف دينهم و يتراحمون فيما بينهم : **اشداء علي الكفار رحمة بينهم** in ço gulu, رحماء شديد, اشدا' : اذلة علي المؤمنين اعزّة على الكافرين (57a) لقوله

Çünkü o müminler ekseri vakitlerinde namazla meşgul olurlar.

الثواب والرضا : يبتغون فضلا من الله و رضوانا : Bunu da Allah'ın fazlından rıza ve sevap kazanmak için yaparlar.

بريد السمة التي يحدث في جاههم من كثرة السجود : سيمام في وجوههم من اثر السجود : Alınlarında meydana gelen iz ise secdelerin çokluğundandır.

⁶³⁶ Yerden yeşeren her bitki "Vahdehu lâ şerîke leh", der.

⁶³⁷ O'nun hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. (Isrâ, 44)

؛ اشارة الى الوصف المذكور او اشارة مبهمة يفسّرها كزرع :ذلك ise zíkredilen vasfa işaretettir veya gizli bir işaretettir. Onu da açıkclar.

صيغتهم العجيبة الشان المذكورة فيها : مثلكم في التوراة Harikulade hallerinin sıfatları o tevratta zikredilmiştir.

عطف عليه اي ذلك مثلكم في الكاتبين و قوله : و مثلكم في الانجيل Ona atiftir yani İncilde de bu halleri yazılmıştır.

تمثيل مستأنف او تفسير او مبتدأ و كزرع خبره : كزرع Temsili müsteniftir veya tefsirdir veya mübtedadır. Haberi ise اخرج شطأه dür.

فراخه يقال اشطأ الرزع اذا افرخ : اخرج شطأه Kuluçkaya yatmak veya bitki çıktıgı zaman da söylenir.

فقواه من الموافقة بمعنى المعاونة او من الايزار وهي الاعانة : فازره Yardımlaşma veya yardım manasınadır

نصار من الدقة الى الغلاظة : فاستغلظ Nazik ve küçük iken tebdil olub galiz oldu.

فاستقام علي قصبه جمع ساق : فاستوي علي سوقة Küçük ve zayıf bir tane iken doğrulup güçlü bir bitki oldu.

بكشافته و قوته و غلاظته و هو مثل ضريبه الله للصحابية قالوا في بدء الاسلام ثم كثروا او استحکموا فترقى : يعجب الزراع Çokluğu, kuvveti, gücü ve güzel görünüşü ile çiftçileri hayrete düşürür. Allah Teala sahabesi kiramı böyle vafetmektedir. Onlar Islam'ın başlangıcında azlık idiler daha sonra bu davranışlarıyla coğaldılar. Çünkü bu davranış ve hareketleri insanları hayrete düşürüyordu.

Ya'nı ol Allâh Te'âlâ'dur ki gönderdi kendü resûlini -ki Muhammed'dür -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- ve dîn-i İslâm'la tâ گâlib կila ol dîn-i Haqq'ı'na dükeli dînler üzerine ھاڪ olan dînlerün hükümlerin mensûh կılmaгла ve bâtil olan dînlerün یزھâr itmekle و کفی بالله شهیدا Allâh Te'âlâ kâfiidür şehâdet yöninden محمد رسول الله Muhammed Allâh'uñ resûlidür. Ve şunlar ki anuñla biledürler ya'nı mü'minler انداء على الكفار Saht diller ve گالىزlerdir kuffar üzerine رحیمлерdir ve müşfiklerdir birbiri mâbeyninde تراهم رکعا سجدا رحماء بينهم Anları görürsin rükû' idici ve sücûd idici oldukları hâlde ya'nı ekşer evkâtda namâza meşgûldürler يبغون فضلا من الله و رضوانا Taleb iderler ziyâdelik ya'nı یئوab ziyâdeligin taleb iderler (57b) ve dahî Allâh Te'âlâ'nuñ rîzâsin taleb iderler. سیماهم في وجوههم من اثر السجود Bunlaruñ 'alâmetleri cebinlerinde 'ayândur ve nümâyândur eser-i sücûddan. ذلك isâretdür vaşf-ı mezkûrda. Anlaruñ sıfatlarıdır ھاڙret-i Mûsâ -'aleyhi's-selâmuñ- kitâbında ya'nı anlar bu sıfatla Tevrât'ta da mezkûrdurlar. Ve anlaruñ sıfatlarıdır İncil'de. Ya'nı nice ki Tevrât'da mezkûr ise İncil'de dahî bu sıfatlarile mezkûrdurlar yâhûd anlaruñ sıfatları Tevrât'da ve İncil'de, كزرع اخرج شطأه bir ekin gibidür ki ol tâzece ferâhın ve yaprağıن çıksamı. Pes ڪاوی ڪaldi ol şeta'yı ki ol çıkan yaprağıdır. Pes ڦogruldı فاستوى علي سوقة Dağık iken tebdil olub galiz oldu. inciklerinüñ üzerine ol bir dâne idi andan bir giyâh-ı za'if oldı andan şoñra bir diraht-ı 'azîm oldı. Ta'accüb itdûrür zürrâ'ınıñ, kuvveti ve ڪالنلîgi ve hüsni manzari ve ڦogruligi. Haڪ sübhanahu ve te'âlâ şahâbe-i kirâmuñ mebde'i İslâm'da za'if ve ڪالل

olub şoñra keşir ve կavı̄ ve müstañkem olub ہالک bunlaruñ ھällerine ta'accüb itdüklerini ڈarb-ı meşel itdi. Pes Hażret-i Mevlānā bu ma'ñaya işaret buyurub sâliküñ ibtidā ھaleñ-i že' fin şeñ-i zer'e temşil idüb şol sâlik ki қayd-ı āb ü gilden ve bend-i ٹabî' atden ھalas bulub peyrev-i bülend olur anuñ ھالini diraht-ı گalız ve müsteviye temşil iderler ve dahı vecd-i ھâlile semâ' ve şafâ itdüklerin dirahtuñ taħrîk-i hevâ ile ھirâmân olub rakş itdügine teşbih buyururlar. Nitekim buyurur:

جانهای بسته اندر آپ و گل

چون رهند از آپ گلهای شاد دل

در هوای عشق حق رقصان شوند

638 همچو قرص بدیر بی نقصان شوند

Şâdmân oluñ ey կavm zîrâ besâret idici geldi.

CEM'-ŞÜDEN-İ NAHÇİRÂN⁶³⁹

هرچه هستی جان ما قربان تست

640 دست بردي دست و بازویت درست

Her ne olursan (58a) ol bizüm cānimuz saña қurbān olsun.

TEFSİR-İ RACA'NÂ MİNE'L-CİHÂDÎ'L-ASĞARI İLE'L-CİHÂDÎ'L-EKBER⁶⁴¹

Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- ba'z گazâlardan rücû' itdükçe buyururlardı. Ya'nî küçük گazâdan büyük گazâ cānibine döndük dirlerdi. Ya'nî cihâd-ı aşgar kâfir ile ceng itmekdür ve cihâd-ı ekber nefsile ceng itmekdür. Ya'nî bu andan müşkildür. Zîrâ bir kimse kâfir elinde қatl olunsa şehîd olur derece-i 'âlî bulur. Ammâ bir kimse tîğ-i nefsile helâk olsa mülevves ve nâpâk olduğu ھâlde helâk olur, şehîd olmaz ve kâfirün җararı insânuñ tenine olur ammâ nefsüñ җararı câna ve İMâna olur. Pes 642 اعدی عدوک نفسك التي بين جنبيك hükmince cihâd-ı ekber nefsile ceng itmek oldu.

دوزخست این نفس و دوزخ اژدهاست

643 کو بدريا ها نگردد که رکاست

Erbâb-ı taħkîk buyurmuşlar ki Haq Te'âlâ nefsi cehennem şüretinde ھالک eylemişdir. Nice ki cehennemüñ yedi կapusı vardur nefsüñ dañi şifât-ı zemîmesinüñ usûli yedi şifatdur ki cehennemüñ yedi կapusı muķabilindedür. Ol yedi şifat kibr ve hîrş ve şehevât ve ھased ve گažab ve necl ve hîkd. Bes her kim ki nefsini bu şifatlardan pâk eyledi. Derekât-ı cehennemden kendüyi ھalas eyleyüb makâm-ı 'âlî şâhibi olur. Idemezse ھayib ü ھâsir derekât-ı cehennemde müptelâ қalur. Nitekim Haq sübħânehu

⁶³⁸ Çamurun içine saplanmış canlar, bataktan kurtulunca sevinçle Hakk'ın aşkınnı havasında raks ederler; tipki dolunay gibi noksansız olurlar.

⁶³⁹ Av hayvanlarının toplanması.

⁶⁴⁰ Her ne olursan ol, canımız sana kurban olsun. Galip geldin, eline koluna sağlık.

⁶⁴¹ "Küçük cihad'dan büyük cihada döndük" hadisi şerifinin tefsiri.

⁶⁴² "Senin en azılı düşmanın, şu senin iki omuzun arasındaki, iki canibin arasındaki nefsindir"

⁶⁴³ Nefs cehennmdir ve cehennem öyle bir ejderhadır ki (ateşi) deryalarla (bile) azalmaz.

buyurur: **Tahkîkân iflâh** oldu fevz ü necât buldu. Her kim ki nefşini pâk eyledi. Ednâs-ı rezâyilden yâhûd envâ^c-ı ecnâs-ı fezâyil ile neşv ü nemâ virüb ve zîver-i ‘ilm ü ‘amel ile müzeyyen kıldı. **Tahkîkân hâyib** ve hâsir olur ve bî-behre ķalur. Her kim ki nefşini tezkiye kılmadı ve çirk-i günâhla mülevvesh kıldı ve ķâbiliyyetin žâyi^c (58b) eyledi fîsik u cehâletle. Ve ķadr ü mertebesin žâyi^c itdi ma‘şiyet ve ȳalâtle. Ehl-i tahkîk dirler ki tezkiye-i nefş mûcîb-i taşfiye-i dildür. Vâktâ ki nefş şevb-i hevâdan müzakkâ olur fi'l-hâl mü'minüñ dili levs-i ‘alâyîk mâsivâdan müşaffâ olur didiler. BEYT:

تا نفس مبر آز مناهي نشود

646 دل آينه نور الهي نشود

سنگها و کافران سنگ دل

647 اندر آيند اندر و زار و خجل

Nitekim sûre-i Baķara'da buyurdu: **الوقود بالفتح ما يوقد به النار : فاتقوا النار التي وقودها الناس و الحجارة**⁶⁴⁸ منه المضاف اي وقودها اختراق الناس و الحجارة الحجارة جمع حجر كجمالية جمل و هو قليل غير منقاد و المراد بها الاصنام حذف التي نحتوها و قرنا بها انفسهم و عبدها طبعا في شفاعتها و الانتفاع بها و يدل عليه قوله تعالى "انكم و ما تعبدون من دون الله حصب جهنم عنديها بما هو منشا جرمهم كما عذب الكافرون بما كفروه **Ya^c ni⁷ şâkinuñ şol ateşden ki anuñ ateşengizî beni⁶⁴⁹ ademdir.** Ya^c ni⁷ kâfirlerdir ve esnâmdur ki şanem perest olanlar ile yansa gerekdir. **Zîrâ Haķ Te^cälâ** buyurdu: **انکم و ما تعبدون من دون الله حصب جهنم:**⁶⁵⁰

عالمي را لقمه كرد و در كشيد

651 معده اش نعره زنان هل من مزيد

İşâretdir ol ayet-i kerîmeye ki sûre-i Kâf^cdadur: **يوم نقول لجهنم هل امتلأت و تقول هل من مزيد**⁶⁵² Ya^c ni⁷ yâd eyle şol bir günü ki biz cehenneme dirüz.

Eyâ ȳolduñ mı dirüz. Ya^c ni⁷ va^c de eylemişüz ki anı küffâr-ı cinden ve küffâr-ı insden ȳolduravuz.

و. تقول هل من مزيد : Ve cehennem diye âyâ hiç ziyâde var mı? Bu istifhâm su'âl ma'nâsinadur. Ya^c ni⁷ ziyâde eyle diye ve Haķ Sübhânehu bölük bölüm kâfirler göndere. Tâ pür olincaya dek.

⁶⁴⁴ Elbette nefşini temizleyip parlatan kurtulmuştur. Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir. (Şems, 9-10)

⁶⁴⁵ Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir. (Şems, 10)

⁶⁴⁶ Nefs, nehyedilmiş şeylerden arındırılmadan, gönlü ilahi nurun aynası olmaz.

⁶⁴⁷ Taşlar ve taş yürekli kâfirler, ağlayıp sizlanarak utançla içeri (cehenneme) girerler.

⁶⁴⁸ O halde yakuti insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının. (Bakara, 24)

⁶⁴⁹ **الوقود**, üstün ile okunursa ateşin tutuşturulduğu şeydir. **وقودها** kelimesinden murad ise insanların ve taşların yakılmasıdır. Taşlar ve taş yürekli kâfirler, ağlayıp sizlanarak utançla içeri (cehenneme) girerler. Buna delil olarak Allahu Teala şöyle buyurdu: Siz ve Allah'dan başkaaptıklarınız, cehennemin yakıtısınız; oraya gireceksiniz. (Enbiya, 98). Yani cürümlerinden mütevelliid, azab olunacaklardır. Kafirlerin, kâfurlerinden dolayı azab olundukları gibi.

⁶⁵⁰ Siz ve Allah'dan başkaaptıklarınız, cehennemin yakıtısınız; oraya gireceksiniz. (Enbiya, 98)

⁶⁵¹ Alemi tek lokma eder yutar da, midesi “yine yok mu?” diye bağırrır.

⁶⁵² Biz O gün cehenneme: "Doldun mu?" diyeceğiz. O da: "Daha fazla var mı?" diyecektir.(Kaf, 30)

حق قدم بر وي نهد از لامكان
آنگه او ساكن شود از کن فکان⁶⁵³

Nitekim Hzret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleysi ve sellem- buyurur: لا تزال جهنم تقول هل من مزيد ⁶⁵⁴ حتى يضع فيها رب العزة قدمه فتقول فقط ⁶⁵⁴ Ya'ni 'ulemâ bu hadîş-i şerîfi te'vîl idüb (59a) dirler ki ķademden murâd mu'aħħar ehl-i nârdur. Bir maħlûk anuñ nâmı ķadem ola yā ķadem Haķ Te'älâ'nuñ cehenneme teskin virmesinden 'ibaret ola ki raħmet-i Rahmân'dan nâşidür. Cehennem üzerine istilâ bula. Andan cehennem sâkin ola yâħûd Haķ Subħânehu şifat-1 ķahriyya tecelli eyleye cehennem üzerine. Andan şoñra sâkin ola dimișler. Muhaşşalü'l-kelâm nefs ki nümûdâr-ı derekât-ı cehennemdür. Anuñ āteşin sâkin itmek cehennem āteşi gibi müşkildür.

این قم حق را بود که او را کشد

غیر حق خود که کمان او کشد⁶⁵⁵

Nitekim buyurur: ⁶⁵⁶ الشیخ فی قومه کالنی فی امته hukmince āteş-i nefsi söyündürmege yâ nebi-i mürsel yâħûd velî-i kâmil ve mürsid-i 'âkîl gerekdir ki kîdem-i Haķ bunlardan kinâye ola.

ĀMEDEN-İ RESŪL-İ RŪM⁶⁵⁷

چون محمد پاک شد زین نار و دود

هر کجا رو کرد وجه الله بود⁶⁵⁸

Nitekim buyurur: ⁶⁵⁹ فاینما تولوا فشم وجه الله

نوح را گفتند امت کو ثواب

گفت او زان سوی واستغشوا ثیاب⁶⁶⁰

قال رب اني دعوت قومي ليلا و نهارا اي دايما فلم يزدهم دعائي الا فرارا عن اليسان و الطاعة و استناد الزريادة الى الدعاء علي السبيبة كقوله "فزادتهم ايمانا" و اني كلما دعوتهم الى اليمان لنغفر لهم سببهم جعلوا اصحابهم في آذانهم سدوا مسامعهم عن استعمال الدعوة و ⁶⁶¹ استغشوا ثيابهم تغطوا بها لأنّا يروا في كراهة النظر الي من فرط كراهة دعوتي

قال رب: Ya'ni Nûh 'aleyhi's-selâm didi ki ey benüm Rabb'üm!

قال رب اني دعوت قومي ليلا و نهارا اي دايما فلم يزدهم دعائي الا فرارا: Tahkîkân ben ķavmümi da'vet eyledüm imân ve tâ'ate gice ve gündüz. Ya'ni muttaşıl da'vet eyledüm.

قال رب: Pes ziyâde itmedi benüm du'âm ve da'vetüm illâ firâr itmek arturdu.

قال رب: واني كلما دعوتهم Ve taħkîkân ben her vakıt ki bunları da'vet eyledüm imâna.

⁶⁵³ Hak onun üstünde mekansızlık aleminden ayağını koyar da, o zaman valik aleminde sakınlaşır

⁶⁵⁴ "Cehennem, içerisinde âsiler atıldıça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin cehennemin üzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem: "Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemİN olsun yeter!" der. Buhari, Tefsir, Kaf 1, Eymân 12, Tevhid 7; Müslim, Cennet 37, (2848); Tirmizi, Tefsir, Kâf, (3268).

⁶⁵⁵ Bu onu (nefsi) öldüren kadem Hakk'ındır, (zaten) Hakk'tan başka kim onun yayını çekebilir?

⁶⁵⁶ Kavminin içinde şeyh, ümmetinin içinde nebî gibidir.

⁶⁵⁷ Rum elçisinin gelmesi.

⁶⁵⁸ Muhammed, bu ateş ve dumandan temizlenince, her nereye dönse Allah'ın vechini gördü.

⁶⁵⁹ Artık nereye dönerseniz dönen, orası Allah'a çıkar. (Bakara, 115)

⁶⁶⁰ Nuh'a ümmet dedi ki: Nerede sevap? Nuh da "Elbiselerine büründüler" in tarafında" dedi.

⁶⁶¹ Yine Peygamber "Gece gündüz kavmimi İslâm'a çağırıyorum. Çağrımı onları artırmadım, ancak (tâatten ve imandan) uzaklaştırdım" dedi. Burada fazlalığın çağrıya isnadı sebebiyet üzeredir. Allahu Teala'nın şu sözünde olduğu gibi. فزادتهم ايمانا. Ben onları ne zaman senin bağışlamam için çağrı yaptığım çağrıya uymamak için kulaklarını tikadılar. Çağrıldıkları ve bana duydukları kinden ötürü elbiseleriyle de beni görmemeleri için göztüler.

Tā sen bunlara mağfiret eyleyesin īmān sebebiyle.

جَعْلُوا اصْبِعَهُمْ فِي إِذَا نَهَمْ Barmaqların kulaqlarına kapadılar istimā^c da^cvetden (59b) mesma^c ların sedd eylediler.

وَاسْتَغْشُوا ثَابِبَهُمْ : Ve dahı cāmelerin başlarına bürdiler nazar itmek istemedüklerinden ve da^cvetüñ fart-ı kerāhetinden. Ya^cnī da^cvetden eger ikrāhları olduğundan ma^cnā-yı beyt Hażret-i Nūh'a ümmet didiler ki șevāb didüğün nice şeydür bize göster görelüm didiler. Bize bir şey midür? Nūh cevāb virdi ki siz başlarıñuzı esbābıñuzla örtersiz ve kulaqlarıñuzı կaparsız. Bu hāleti terk itmeyince șevāb size zāhir olmaz didi. Ya^cnī inkārı terk eyleñ ve benüm sözlerime i^ctilkād eyleñ tā ki șevāb sizüñ ma^clūmuñuz ola didi kezālik گışāve-i şehevātla dīde-i bātını pūşide olan ve şibāb-ı ғafletle muhtecib olan ehl-i nefs dahı esrār-ı ilāhīden ve ma^cārif-i rabbānīden mütelezziz olmaz dimekdür.

جَسْتَ أَوْ رَا تَاشْ چُونْ بَنْدَهْ بُودْ

لَاجْرَمْ جَوِينَدَهْ يَابْنَدَهْ بُودْ⁶⁶²

ve dahı ⁶⁶³ من قرع الباب ولح ولح ⁶⁶⁴ من طلب وج وجد ⁶⁶⁵ من قرع الباب ولح ولح hükümince ciddile taleb iden bulur.

زَيرْ خَرْمَانْ بْنْ زَ خَلْقَانْ اَوْجَدا

زَيرْ سَايْهَهْ خَفْتَهْ بَيْنْ سَايْهَهْ خَدا⁶⁶⁶

السلطان ظَلَّ اللَّهُ يَأْوِي إِلَيْهِ كُلَّ مُظْلُومٍ ⁶⁶⁷ مِنْ اعْتَرَلَ عَنِ الْحَلْقِ نَجَّا

هَرْ كَهْ تَرْسِيدْ اَزْحَقْ تَقْوِيْ گَرِيدْ

تَرْسِيدْ اَزْوِيْ اَنْسْ وْ جَنْ هَرْ كَهْ دِيدْ⁶⁶⁸

من خاف الله حوف الله منه كل شيء ⁶⁶⁹

SELĀM-KERDEN-İ RESŪL-İ RŪM⁶⁷⁰

لَاتَخَافُوا هَسْتَ نَزْلَ خَايَفَانْ

هَسْتَ درْ خَورْ اَزْبَرَايْ خَائِفَ آنْ⁶⁷¹

Nitekim sūre-i Fussilet'de buyurur: ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تنزل عليهم الملاعنة الا تخافوا ولا تحزنوا و ابشروا بالجنة التي كنتم توعدون نحن اولياءكم في الحياة الدنيا وفي الآخرة و لكم فيها ما تشتهي انفسكم و لكم فيها ما تدعون نزلا من هناء شفاعة "Korkmayın" emri, ol tā^cām-ı muhtaşar ve mā-hażardur ki ani hāyif olanlara (60a) nüzül tarīkiyla i^ctā iderler.

⁶⁶² Kul olmak için onu aradı; şüphesiz arayan bulur.

⁶⁶³ Arayan bulur bulur.

⁶⁶⁴ Kapayı çalan, girer! Girer!

⁶⁶⁵ Hurma ağacının dibinde, halktan ayrılmış, gölgede uyuyan Allah'ın gölgesini gör (dedi).

⁶⁶⁶ Mahlukattan i'tizal eden necat bulur.

⁶⁶⁷ Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Bütün mazlumlar ona sığınır.

⁶⁶⁸ Korkup da takvayı seçenden, insan, cin ve onu gören herkes korkar.

⁶⁶⁹ Kim Allah'tan korkarsa, Allah her şeyi ondan korkutur.

⁶⁷⁰ Rum elçisinin selamlaması.

⁶⁷¹ "Korkmayın" (ayeti) korkanlara azıktır ve bu azık o korkanlar içindir.

⁶⁷² "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra da doğrulukta devam edenlere gelince, onların üzerine melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeyin, size vaad edilen cennetle sevinin." "Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarınızınız. Cennette sizin için canınızın çektiği ve istediğiniz her şey vardır."(Fussilet, 30)

هركه ترسد مر ورا ايمن كتند

هر دل ترسنده را ساكن كتند⁶⁷³

Korkucu gönde sükün ve karar virürler. Hadis-i kudsîde buyurur ki:

فوعزتي لا اجمع على قلب عبد ⁶⁷⁴ حوفين ولا امنين فمن خافني في الدنيا امته في الآخرة

الخوف ترك معصية الله مع مخافته عذاب الله والرجا من الطاعة طمعا في نيل الشواب⁶⁷⁵

SU'ÂL-KERDEN-Î RESÜL-Î RÜM⁶⁷⁶

مرغ بي اندازه چون شد در قفص

گفت حق بر جان فسون خواند و قصص⁶⁷⁷

Cân ki gâyet uludur ve gâlibidür ol mûrg eflâkinüñ bu ķafes-i ten-i hâkiye ne nisbeti var ve ol cevher-i pâk-i 'ulvînûñ bu zindân-ı sifleye neden rağbeti oldu didükde گفت حق بر جان فسون خواند و قصص ; didi ki Haķ Te'âlâ cân üzerine füsün ve ķaşaş okudu. Ya'nî emr eyledi.

بر عدمها كان ندارد چشم و گوش

چون فسون خواندا و همي آيد بجوش⁶⁷⁸

انما امره اذا اراد شيئاً ان يقول له کن فيكون ⁶⁷⁹ fehvâsinca ve dahi كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق mažmûnînca 'adem üzerine efsün okusa ya'nî emr itse mevcûd olur.

باز بر موجود افسونی چو خواند

زود اسپه در عدم موجود راند⁶⁸⁰

Tîz yine mevcud olanları sipâh-ı vücûdî 'ademe sürerler. Nitekim Hażret-i Rasûlullah buyurur: ⁶⁸² Pes ان الحق يبيت جميع الموجودات حتى الملاعنة و ملك الموت ايضاً ثم يعيدها للفصل والقضاء بينهم: ⁶⁸³ فسبحان الذي بيده ملكتوت كل شيء و اليه ترجعون mukteżâsinca 'adem oldukça şoñra tekrâr vücûda getürür faşl ve ķazâ içün.

هم ز حق ترجع يابد يك طرف

زان دويك را برگزیند زان كتف⁶⁸⁴

Yine Haķ'dan bir tarafa tercih bulur. يضل من يشا و يهدى من يشاء ⁶⁸⁵ mažmûnînca ya hevâ-yı nefş ve şeytân ve yâhûd fermân-ı Raḥmân'ı kabûl ve ihtiyâr eyler (**60b**)

⁶⁷³ Korkanı emin ederler, gönüünü teskin ederler.

⁶⁷⁴ "İzzetim hakkı için kulumda iki güveni, iki korku ile yanyana getirmem; buna göre, dünyada benden yana emin olanları Ahirette korku ile karsılastırırım. Dünyada benden korkan kimseleri ahirette güveme kavustururum."

⁶⁷⁵ Hâv, azabından korkarak Allahu Teala'ya karşı masiyeti terk etmek, recâ ise sevap kazanmayı umarak taate müdadıım olmaktadır.

⁶⁷⁶ Rum elçisinin sorması.

⁶⁷⁷ Bu sınırsız/ölçüsüz kuş nasıl oldu da kafese girdi? (Ömer) Dedi ki: Hak, cana efsunlar ve kissalar okudu.

⁶⁷⁸ (Allah) gözü kulağı olmayan yokluklara efsun okuyunca, onlarcosa gelirler.

⁶⁷⁹ "Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım."

⁶⁸⁰ O'nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece "Ol!" demektir. O da hemen olverir. (Yasin, 82)

⁶⁸¹ Sonra mevcuda yine efsun okuyunca, derhal onu yokluğa çifte atla sürer

⁶⁸² Hak Teala meleklerle ve ölüm meleğine varana dek tüm mevcudatı öldürür. Sonra aralarında kaza ve tafsîl için tekrar hayatlarını iade eder.

⁶⁸³ O halde her şeyin mülkü ve tasarrufu (hükümranlığı) elinde bulunan Allah'ın şanı ne yücedir. Siz de yalnız O'na döndürüleceksiniz. (Yasin, 83)

⁶⁸⁴ O iki taraftan birini tercih eder, onun bu seçimi yine Hak'tan üstün bir taraf elde etmektir.

⁶⁸⁵ Allah dilediğini saptırır ve dilediğine de hidayet verir. (Nahl, 93)

غَيْبٍ وَ آيَنَدِه بِرَايَشَانْ كَشَتْ فاش

ذَكْرٌ ماضِيٌّ يُشَيِّشَ إِيشَانْ كَشَتْ لاش⁶⁸⁶

لوكشـفـ الغـطـاـ ما ازـدـدـتـ يـقـيـناـ⁶⁸⁷ hükmince gaybı ve gelecekleri 'ayān görürler.

iŻĀFET-KERDEN-İ HAZRET-İ ĀDEM 'ALEYHİ'S-SELĀM⁶⁸⁸

گفت شیطان بما اغوشته

کرد پنهان فعل خود دیومنی⁶⁸⁹

Nitekim şure-i A'rāf'da buyurur: **قالَ فِيمَا اغْوَيْتَنِي**: اي بعد ان امہلتني لاجتهدن في اغواههم بأي طريق يمكنني بسبب: قالَ فِيمَا اغْوَيْتَنِي: اغواهك ايي Ya'nī iblīs didi ki beni iğvā itdüğün sebebi ile ben dahı elbette ictihād iderüm. Beni ādemüñ iğvāsında her ne tariķile mümkün olursa(kasem için "bâ" ile söylemiştir). hem kama يَقْعُدُ الْقَطَاعَ لِلسَّابِلَةِ: ترددأً بهم **كَرِدَتْ لَهُمْ** : طريق الاسلام:صراطك المستقيم Senün ṭağrı yoluñ ki dīn-i İslām'dur anuñ üzerine müterəşşid olub otururın. **لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ** olam, selāmetle şirāt-ı müstakimden anları geçurmeyem.

گفت آدم که ظلمتنا نفسنا

او ز فعل حق نبد غافل چوما⁶⁹⁰

إِنَّا ضَرَرْنَاهَا بِالْمُعْصِيَةِ وَالتَّعْرِيْضِ لِلْأَخْرَاجِ عَنِ الْجَنَّةِ: قالَ رَبِّنَا ظَلَمَنَا أَنفُسَنَا : اي ضررناها بالمعصية والتعریض للخروج عن الجنة: قالَ ربنا ظلمتنا انفسنا Ya'nī Ādem ve Havvā didiler: Ey bizüm Perverdigār'ımız biz nefslerimüze zulm ve zarar itdük ma'shiyyet idüb cennetden çıkmamagile. **وَإِنْ لَمْ تَفْرَلْنَا** , Eger sen bizüm günâhlarımızı yarlıgayub mağfiret itmezseñ , **لَبَتَّهُمْ بِالْحَسِيرِ** ترحمنا ve dahı râhmet itmezseñ Elbette biz hâsirinden oluruz. Pes iblīs-i la'ın Hażret-i Ādem -'āleyhi's-selām-a secde itmeyüb istikbār eyledi.

أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ⁶⁹¹ diyüb Haq Te'ālā'nuñ emrinden ibā eyledi. Mel'ün ve maṭrūd oldu. Tekrar te'vil idüb senün taķdırıldı baña secde itdurmeyen beni azduran sensin diyüb günâhin Allāh'a isnād eyleyüb ihtiyārin inkār eyledi. **(فِيمَا اغْوَيْتَنِي)** (61a) (beni azdırmana karşılık) didi ammā Hażret-i Ādem ve Havvā ol vâki' olan zilleti kendülere isnād idüb **'öz̄ر** dileyüb **(رَبِّنَا ظَلَمَنَا أَنفُسَنَا)** (Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik) didiler. Haq Te'ālā tevbelerin kabûl eyledi. Maķbûl-i dergâh oldilar. İmdi Ādem ile iblîsüñ aḥvâlinden 'ibret alub cebri terk idüb ihtiyārı irâde muķarrer bilmek gerekdir yohsa **قَلْ** كل من عند الله⁶⁹² diyüb nefşüñ murâdinca olan 'ameli işleyüb'dur diyesin. Ve nefşüñ meyl itmediği terk idüb bu dahı **مِنْ عَنْدِ اللَّهِ** dur diyesin. Câyiz deguldür. Hemân şeytânuñ itdüğü 'ameldür emr ve nehy baṭṭâl olmaç lâzım gelür. Cebri müzehheb bir mertebede mezmûmdur bir mertebede câyizdür. Lâkin evvelki mertebe ile şoñrakinüñ mâbeyninde

⁶⁸⁶ Gayb ve gelecek onlara açıkça görünmektedir, geçmişten bahsetmek onlar için degersizdir.

⁶⁸⁷ Perde kalksaydı yakınım artmazdi.

⁶⁸⁸ Ādem Aleyhisselām'in " Rabbenâ zalemnâ " diye hatayı kendisine isnad etmesi, İblîs'in " Bimâ aḡveyteni " diyerek suçu Tanrı'ya yüklemesi

⁶⁸⁹ Şeytan: "Beni azgınlığa uğrattığından dolayı" dedi. O alçak iblis, yaptığıni gizledi.

⁶⁹⁰ Ādem ise "Zalemna enfüsena" dedi; bizim gibi Hakk'ın fiilinden gafil değildi.

⁶⁹¹ İblîs dedi ki: "Ben ondan hayırlyım. Beni ateşten yaratın, onu ise çamurdan yaratın." (Sâd, 76)

⁶⁹² De ki: "Hepsi Allah'tandır." (Nisa, 78)

farık çokdur. قل كَلْ مَنْ عَنِ اللَّهِ دِيمَكْ بُنْلَارَا سَيِّدُرْ كِي سِكْلَتِي نَفْسِي ارَادَنْ كَالْدُورْمِشْلَارْدُور.

هرکه آرد حرمت او حرمت برد

مرکه آرد قند لوزینه خورد⁶⁹³

Ya'nî hürmet idene hürmet iderler. Cenâb-ı Hakk'a dahi hürmet kulluk eyleseñ hürmet-i 'izzet bulursın. (İnsanlar amelleri ile mükafatlandırılırlar) mûcibince ve sûre-i Nûr'da buyurur: الطيّبات للطبيّين⁶⁹⁴

Ya'nî hoş yâri (eyle)ile iyilik gör rencide (eyle)ile yaramazlık gör.

هُر دو جنبش آفریده حق شناس

لیک تنوان کرد این با آن قیاس⁶⁹⁵

İrtî'âş zağmetine müptelâ olan ile kaşdile elin ditreden kimseye nażar eyle. İkisi dahi من عند الله'dur Hâk Te'âlâ'nuñ ھالک eylemesidür lâkin birinde iħtijâr-ı bende ve irâdet-i bende dâhildür, birinde hiç bendenüñ şun'ı yokdur. Muṭlaqâ من عند الله'dur. Zîrâ irtî'âş zağmetinde қuluñ irâdeti ve iħtijâri dâhil degüldür. Bende bu maħșuṣda mužṭarradur. İmdi ħayr-ı 'avāmile, cebr-i ħavâş buña göre kıyâs itmek gerekdir. Zîrâ kaçan bende, irâdeten iktizâsiyla şifat-ı ķudreti istihdâm itmek dilese Hâk Te'âlâ şifat-ı hareketi anda ھالک eyler ammâ irtî'âş aña beñzemez. Nitekim buyurur:

مرتعش را کي پشيمان ديديش

این پشیمانی که لرز آنیدیش⁶⁹⁶

Mürte iş peşimân olmaz zîrâ ol hareketde anuñ irâdeti dâhil degüldür.(61b)

SU'ĀL-KERDEN-İ RESŪL-İ RŪM⁶⁹⁷

Çün Hażret-i 'Ömer aña makâm-ı rûhi ve aħvâl-i süluki ve һäl nedür ve makâm nedür beyân eyledi ve aħvâl-i 'âlem-i ilâhi'i aña 'ayân eyledi. Ervâħuñ ešbâħa sebeb-i nüzulin şerħ eyledi. Ol resûl bu esrâr-ı ilâhiyye'i ve ma'ârif-i yakîniyye'i ve һakâyîk-ı ve dekâyîk-ı istimâ' itdi.

چون ز عمر آن رسول این را شنید

روشنی در دلش آمد پدید⁶⁹⁸

Göñline bir nûr hâşıl oldı ve aña bir cezbe-i ilâhi irişdi kim ehl-i keşf makâmına irişdi.

اصل را در یافت و بگرشت

از فروع بهر حکمت گردد ز پرسش شروع⁶⁹⁹

Bu kimsenüñ gönlinden su'âl ve cevâb maħv olub һatâ ve şavâbdan fâriġ olmuşdı. Lâkin bir һikmetden öturi su'âle şurū' eyledi. Nitekim bâde һakîkatüñ rind-i қadeh-nûşları

⁶⁹³ Hürmet eden, hürmet görür. Şeker getiren badem şekerlemesi yer.

⁶⁹⁴ ...temiz kadınlar temiz erkekler... (Nûr, 26)

⁶⁹⁵ Her iki hareketi de bil ki Allah yaratmıştır; fakat bu hareketi onunla mukayeseye imkân yoktur.

⁶⁹⁶ İhtiyarla el oynatmadan pişman olabilirsin; fakat titreme illetine müptelâ bir adamın pişman olduğunu ne vakit gördün?

⁶⁹⁷ Rum elçisinin soru sorması.

⁶⁹⁸ Ömer'den, bu sözleri işitince elçinin gönlünde bir parlaklık belirdi.

⁶⁹⁹ Aslı anladı, ferilerden geçti. Ancak bir hikmete erişip, faydalananmak için sormaya başladı.

ḥālet-i ‘aşkile cūş eyleyüb dirler: ﴿إِلَّا فَاسْقُنِيْ خَسْرًا وَ قُلْ انْهَا خَسْرٌ﴾ : Ey sākī āgāh ol. Pes baña şarābi iskā eyle içür ve dahi di ki taħķiħan bu şarābdur. Zirā dide anuñ dīdārin görmekle mütemettī olur ve meşām dahi anuñ rāyihasından mu‘atṭar olur ve mezāk dahi anuñ cāşnisinden zevk alur gerekdir ki kulağ dahi andan hışsedār ola ve anuñ nāmin istimāt itmekle zevk eyleye. Pes bu hikmetden ötüri resūl-i Rūm ba‘zı esrārdan su‘al eyledi.

توكه جزوی کاری تو با فائدہ است

: پس چرا در طعن کل آری تو دست

Sen ki cüz’sün senüñ kāruñ fāyideden ḥalī degündür. Pes ne için külle ta‘n itmege cür’et idersin ve ani bī-fā’ide zann idersin.

Bu su‘al eyledüğüñ ma‘nā ki ḥaķiķat-i rūhdur ehl-i Mekke Hażret-i Rasūllah’dan - şallallāhu ‘aleyi ve sellem- su‘al eylediler ki aşħāb-ı Kehf ve Zü'l-ķarneyn ve ḥaķiķat-i rūh ne şeydür didiler. Cenāb-ı Haķ’dan ol iki su‘alüñ cevābi geldi. Ammā ḥaķiķat-i rūhi mübhem ķıldı ve anuñ ma‘rifetin ‘ilm-i ilāhiyye havāle (62a) eyledi. Nitekim sûre-i Beni İsrā’ıl’de buyurur: ⁷⁰⁰ يسألونك عن الروح قل الروح من امر ربِّي Ya‘nī Yā Muhammed saña su‘al iderler ki rūh nedür sen di ki rūh benüm Rabb’ümüñ emrindendür. Anuñ māhiyyetin ve keyfiyyetin Allāh’dan ġayrı kimse bilmez. Ol bilür ancak diyü cevāb virdi. Pes Mevlānā -ķuddise sirruhu'l-‘azīz- rūhuñ beyânında ve anuñ ķafeş-i bedene ta‘allukunuñ hikmeti beyânında hażret-i risālet-penāha teba‘iyyet idüb ibhāmla cevāb virdiler. Mücerred ispāt-ı fāyide ve işāret-i icmālide iktifā eylediler. Ve anuñ fevāyidinüñ de şerhine iķdām itmediler. Ba‘z fevāyidin icmäl üzere beyān buyurdılar.

گفت را گرفایدہ نبود مکو

ور بود هل اعتراض و شکر جو ⁷⁰¹

Eger fāyide var ise i‘tirāzı terk eyleyüb edā-yı şükre ṭālib ol. Ya‘nī şukr eyle ki tevfīk-ı fāyide saña müyesser oldu. Pes Hażret Te‘ālā’nuñ işleri bī-nihāye hikmetleri müteżammindur. Cümlesin bilmek maķdūr-ı beşer degündür. ‘Ākıl olana lāzımdur bildiği ile ‘āmil olub ‘ilmine göre ‘ameli ola.

DER MA‘NÂY-I ÂNK MEN ERÂDE EN YECLİSE MA‘ALLÂHÎ FE’L YECLİS MA‘A EHLÎ’T-TASAVVUF ⁷⁰²

Ya‘nī her kim Allāh ile oturmağı dilerse ehl-i taşavvuf ile otursın, Ya‘nī Allāh Te‘ālā’ya taķarrüb hāşıl itmek isteyen kimse ehl-i taşavvuf meclisinden ḥalī olmasun. Nitekim ol resūl-i Rūm Hażret-i ‘Ömer’üñ meclisinden mest-i ‘aşķ-ı Hudā oldu. Sāyir ehl-i taşavvuf meclisinden dahi taķarrüb ilallāh müyesserdür.

چون تو در قرآن حق بگریختی

با روان انبیا آمیختی ⁷⁰³

⁷⁰⁰ Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin bildiği bir iştir.(İsrā, 85)

⁷⁰¹ Sözün faydası yoksa söyleme, varsa itirazı bırakıp şükremeye çalış!

⁷⁰² Ya‘nī her kim Allāh ile oturmağı dilerse ehl-i taâvvuf ile otursın.

⁷⁰³ Allah Kur'an'ına kaçar, sığınırsan Peygamberlerin ruhlarına karışırsın.

Ya‘nî eger enbiyâ ve evlîyânı dâmen-i şohbet-i rûh-bahşları -ki menba‘-ı âb-ı hayatı idi ve münbit-i şecere-i ‘omr-i sermedidür- dest-i talebden dûr ve tâlibân-ı biçâreden mehcûr oldıysa evvelâ sebebi budur ki şohbet-i nâsdan firâr idüb tilâvet-i Kur’ân-ı ‘azîme meşgûl olasız ki Kur’ân-ı mübîn ahlâk-ı enbiyâ ve mukârrir-i esrâr-ı evlîyâdurdur. Eger bu kâvlile ‘amel idüb Kur’ân-ı Hudâ’ya kaçduñ ve anuñ mazmûn-ı şerîfiyle ‘amel itdüñse (**62b**) enbiyâ -‘aleyhimü’-selâmuñ- revâن-ı pür-nûrlarıyla muhtelî olursın.

ور بخوانی و نہ قرآن پذیر

انپیا و اولپیا را دیده گیر 704

Ya'nî eger Kur'an'ı okuyasın ammâ Kur'an pezîr olmayasın. Ya'nî mûcibince 'amel itmeyeşin aña îmânı kâmil olmaya enbiyâ ve evlîyi gördün tut hiç saña fâyide hâşıl itmez. Zîrâ Hâzret-i Rasûlullah -sallallâhu 'aleyi ve sellem- buyurur:

رب تال القرآن و القرآن يعلمه ⁷⁰⁵ Ve bir hâdişde dahi buyurur: ⁷⁰⁶ Pes īmân-ı kâmil olmayınca ve anuñla ‘amel kılmayınca muâlakâ Kur’ân okumak kifâyet itmez.

KİSSA-İ BĀZERGĀN VE TŪTÌ-İ MAHBŪS-I Ü⁷⁰⁷

ای عجب آن عهد و آن سوگند کو

و عده های آن لب چون قند کو 708

Hijâb mahbûb-ı hâkîkîyedür. Zîrâ Hâzret-i Mevlânâ'nuñ ‘âdet-i şerîfleri budur ki kaçan bir kimsenûn ağzından bir kimseye ‘arz-ı niyâz eylemek lâzım gelse ol hikâyeti girîzgâh idüb kendüler cenâb-ı Hâkk'a ‘arz-ı niyâza âgâz idüb şoñra hikâyete rûcû’ iderler. Kezâlik bu mahalde dahî tûti-i mahbûsından tûtiyân-ı Hindûstân'a ‘arz-ı iştîyâk mahallinde kendüler cenâb-ı mahbûb-ı lâdi meşhûr ızhâr-ı şevk u ‘arz-ı iştîyâk itmege başladilar.

نالم و ترسم که او باور کند

709 وز کم آن جو را کمتر کند

Kereminden ve luftindan ol cevri az eyleye ki anuñ cevri kerem ve luftindan 'add olunur 'inde'l-'uşşâk. Nitekim sultânî'l-meşâyîh Bâyezîd-i Bestâmî buyurur ki rîzâ-yı ķazâ-yı Hûdâ bende bir mertebe i'tilâ bulmuşdur ki eger beni dûzağ içinde ebedî habs eylese cennet içinde olmuş gibi şafâ ideydüm. Anuñ rîzâsının gözetdüğüm eclden ve cennetde olanlardan ziyâde sükrân üzere olaydum didi. BEYT:

ارید و صالحہ و پیرید هجری

710 فاتلک ما ارد لمه بید

Rızānuñ hakîkati göñül dileğini terk eylemekdür Haqq'uñ rızâsı içün ve mahbûb-ı hakîkinüñ dileğine ve rızâsına tâbi' olmakdur (63a) BEYT:

⁷⁰⁴ Fakat okur da dedigini tutmazsan farzet ki peygamberleri, velileri görmüsün (inanmadiktan onlara uymadiktan sonra ne fayda !)

⁷⁰⁵ Kur'an'ın yasaklamış olduğu sevleri helal savan kimse, Kur'an'a iman etmiş olmaz. (Tirmizi, Fezail-i Kur'an 20)

⁷⁰⁶ Kur'an'ın yasaklıları olduğunu şeyleşti herhal sayan kimse, Kur'an'a inanır. Kur'an okuyan bir çok kimse var ki. Kur'an-ı kerim onlara lanet eder.

⁷⁰⁷ Tüccarın ve onun mahpus tutusının kıssası.

⁷⁰⁸ Sasılacak sey! Nerde o ahit, nerde o yemin? O şeker gibi dudağın verdiği vaadler hani?

⁷⁰⁹ Hem inlerim, hem de sevgili inanır da kereminden o çevri azaltır diye korkarımı.

⁷¹⁰ Ben ona ulaşmak istiyorum ve o gitmemi istiyor. Ben istediğimden isteven için vazgeçtim.

كَوْيِنْدُ تَرَا عَشْقَ چِيْسِتْ بَكُوْ تَرَكَ اخْتِيَارَ

آن كوز اختيار نرست اختيار نيسست⁷¹¹

Zü'n-nün-i Mışrı ḥażretleri -kuddise sirruhu- buyurur: Ya'ni rızā gönlüñ şadlığidur kazanuñ acılığına. Ve ḥażret-i risâlet-penâhdan -şallallâhu 'alehi ve sellem- mervîdür ki haber virdi: اَوْلَ مَا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْحُجَّةِ أَنِّي إِنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا إِنِّي مَرْضِيٌّ بِقَضَائِيٍّ وَلَمْ يَصِيرْ عَلَيَّ نَعْمَانٌ وَلَمْ يَصِيرْ عَلَيَّ بَلَهٌ فَلِي طَلَبْ رَبِّي سَوَاءٌ يَشْكُرْ عَلَيَّ نَعْمَانٌ وَلَمْ يَصِيرْ عَلَيَّ بَلَهٌ فَلِي طَلَبْ رَبِّي سَوَاءٌ⁷¹² Pes rızā kendiliginden fâni olub döstla bâki olmakdur ve cenâb-ı mahbûb-ı haîkîden eger kâhr gelür ve eger lûtâf gelür anı cân gibi 'azîz tutmakdur.

عاشق بِرْ قَهْرَ وَ بِرْ لَطْفَشْ بِجَدَ

بِوالعَجْبِ مِنْ عَاشِقِ إِينَ هَرْ دَوْضَدَ⁷¹³

buyurduğu gibi

عاشق كَلَسْتَ وَ خُودَ كَلَسْتَ او

عاشق خَرِيشَتَ وَ عَشَقَ خَرِيشَ جَوَ⁷¹⁴

Ya'ni egerçi zâhiren 'âşık küldür ammâ haîkîkatde vâşîl degüldür. Zîrâ taleb eylediği kendüden cüdâ degüldür. ⁷¹⁵ وَ هُوَ مَعْكُمْ اِيْنَمَا كَتَمْ buyurduğu, bu ma' nâyi müş' irdür.

ŞİFAT-I ECNİHA-İ TUYUR-I 'UKÜL-I İLÂHÎ⁷¹⁶

Tuyûrdan murâd ervâhdur ve ecniâhadan murâd 'âşık ve şevk ve himmetdür ki bu ecniâha-i 'âşık ve şevk ve himmetle hevâ-yı hüviyyet cânibine tayerân ve cevlân ider. Ve ol tûti gibi -ki kendüyi mürde şekline köyub ķafeşden ħalâş bulub uçub Hindûstân'a gitdi bunlar daňı ⁷¹⁷ متوا قيل ان تموتا fehvâsına ölmekten öndin ölüb ten ķaydından ħalâş ve mahbes-i dünyâdan kurtulub 'âlem-i ma' nâya pervaž iderler ve 'Ankâ-şîfat Ķâf-ı kurb-ı ehadiyyetde âşiyân tutarlar.

كُو يَكِيْ مِنْغَ ضَعِيفَا بِيْ كَنَاهَ

اندرون اوسلیمان با سپاه⁷¹⁸

Ķani bir mûrğ-ı za'if -i bî-günâh ki anuñ vüs' at-i bâtinî ve fîşhat-i derûnî bir mertebede ola ki ⁷¹⁹ لا يعني ارضي ولا سمائي ولكن يعني قلب عبدي المونم fehvâsına Süleymân melik kıdem ve ezel ebed esmâ ve şîfatiyla anuñ derûnında (63b) mevcûd ola

صُورَشْ بِرْ خَالَكَ جَانَ بِرْ لَا مَكَانَ

لا مَكَانِي غَرَقَ وَهُمْ سَالَكَانَ⁷²⁰

⁷¹¹ Sana derler ki, aşık nedir? İhtiyarı terk etmektir de. Sana ihtiyardan erişmeye (zaten) ihtiyar değildir.

⁷¹² Allahu Teala'nın levhe ilk yazdığı şey: "Gerçekten, Ben Allah'ım, Benden başka İlah yoktur. Kazâ ve kaderime râzi olmayan, nimetlerime şükretmeyen ve gönderdiğim belâlara sabretmeyen benden başka Rab arasın" kavlidir.

⁷¹³ Kahrına da hakkıyla âşığım, lîtfuna da. Ne şâşılacak şey ki ben bu iki ziddâ da gönül vermişim.

⁷¹⁴ O bütünü aşmıştır ve onun kendisi bütündür; kendisine aşiktır ve kendi aşğını aramaktadır.

⁷¹⁵ Nerede olsanız O sizinle beraberdir. (Hadid, 4)

⁷¹⁶ İlâhî akıl kuşlarının kanatlarının özelliklerî.

⁷¹⁷ "Ölmeden önce ölüne"

⁷¹⁸ Nerede zayıf ve suçsuz bir kuş ki onun içine Süleyman, askeriyle ordu kurmuş olsun!

⁷¹⁹ "Yer ve göge sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım" (Temyiz, 150; Aclûnî, II, 195)

⁷²⁰ Cismî topaktadır, Canî Lâmekân Âlemînde, O Lâmekân Âlemî, saliklerin vehimlerinden üstündür.

mażmūn-ı şerîfince şüreti hâk üzerinde ve cāni
⁷²¹ ان المتقين في جنات و نهر في مقعد صدق عند مليك مقتدر
 indallâh lâmekânda ola. ⁷²² ابدانهم في الدنيا و قلوبهم في الآخرة. hükmince cismi dünyâda ve kalbi
 âhiretde ola.

بل مكان ولا مكان در حكم او

⁷²³ همچو در حکم بهشتی چار جو

Nitekim Hudâ-yı Te‘âlâ sûre-i Muhammed’de buyurdu: مثل الجنة التي وعد المستقون فيها انهار من ماء غير
⁷²⁴ آسن و انهار من لبن لم يتغير طعمه و انهار من خمر لذة للشاربين و انهار من عسل مصفاً
 Mekân ve lâmekân anuñ hükmindedür. Bu zîkr olunan dört ırmaç ehl-i cennetüñ hükminden olduğu gibi mekân ve
 lâmekân anuñ hükmindedür. Ya‘nî ‘âlem-i zâhir ve ‘âlem-i bâtin ve câlib-i ھالك ve
 câlib-i Hâk anuñ mažbûti ve ma‘lûmidur.

TA‘ZÎM-İ SÂHÎRÂN MÛSÂ ‘ALEYHÎ’S-SELÂM ⁷²⁵

زانکه گفتندش که فرمان آن تست

⁷²⁶ گر همی خواهی عصاتو افکن نخست

Nitekim Hażret-i Hudâ sûre-i Tâ-Hâ’da buyurur: قالوا يا موسى اما ان تلقى و اما ان تكون اول من القى
⁷²⁷ ve sûre-i Şu‘arâ’da buyurur: قال لهم موسى القوا ما اتتم ملقون
⁷²⁸

ساحران چون حق او بشناختند

⁷²⁹ دست پا در جرم آن در باختند

Ya‘nî Mûsâ -‘aleyhi’s-selâm- sâhirlere didi: İlkâ eyleñ ol şey'i ki siz ilkâ idicilersiz. Ya‘nî birağunu âlet-i sihîrden birağacaç şeyleriñizi didi. Çün sihîrlerden bırağdılardılar. Hażret-i Mûsâ’nuñ ‘aşasî cümlesin yudub sâhirler imâna geldiler. Fir‘ avn hîşm idüb didi. Nitekim sûre-i Şu‘arâda buyurur: لاقطعن ايديكم و ارجلكم من خلاف و لاصلبتكم اجمعين ⁷³⁰ Ya‘nî elleriñizi ve ayaqlarıñizi ھilâfindan kesüb ve sizüñ cümleñizi şalb iderüm didi. Pes ellerini ve ayaqlarını Hażret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmuñ cengine geldüklerinden öturi fedâ itdiler. Ya‘nî ellerin (64a) ayaqların Fir‘ avn kesüb siz kendüñüzden üstâd sâhir bulduñuz beni terk eyleyüb aña tâbi‘ olduñuz diyüb siyâset emr eyledi. Anlar daňı didiler ki ⁷³¹ قالوا لا ضير انا الي ربنا مقلوبون Sâhirler Allâh Te‘âlâ’ya imân getürmişler idi didiler zarar ve elem yokdur senüñ tehdidüñden bize zîrâ biz câlib-i Hâkk'a ve şevâb-ı âhirete rücû‘ iderüz didiler.

⁷²¹ Takva sahipleri cennetlerde, nur içindedirler. Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar. (Kamer, 54-55)

⁷²² Bedenleri dünyada, kalpleri ahirettedir.

⁷²³ Cennetteki ırmaç, nasıl cennetkilerin hükmüne tâbi ise mekân âlemiyle Lâmekân Âlemi de, o âlemin hükmüne tâbidiir.

⁷²⁴ Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadi değişmeyen süffen ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve sözme baldan ırmaklar vardır. (Muhammed, 15)

⁷²⁵ Sihirbazların Musa (a. s.)’a saygı göstermeleri.

⁷²⁶ Zira ona “Ferman senin. İstiyorsan önce sen asâni at” dediler.

⁷²⁷ Sihirbazlar: “Ey Musa! Ya sen at, yahud ilk atan biz olalım” dediler. (Tâhâ, 65)

⁷²⁸ Musa onlara “Atın, ne atacaksınız” dedi. (Şu‘arâ, 43)

⁷²⁹ Sihirbazlar Mûsâ’nın hakkını anladıklarından evvelce işledikleri suça karşılık olarak ellerini, ayaklarını feda eylediler.

⁷³⁰ “Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama ke stireceğim, hepinizi çarmıha gerdireceğim!” (Şu‘arâ, 49)

⁷³¹ Zararı yok dediler nasıl olsa biz Rabbimize doneceğiz.

چون توگوشی اوزیان نی جنس تو

⁷³² گوشها را حق بفرمود انصتوا

Nitekim süre-i A' rāf'da buyurur : ⁷³³ و اذا قرئ القرآن فاستمعوا له و انصتوا لعلكم ترجمون : نزلت في الصلوة كانوا : يتكلمون فيها فأمرروا باستماع قراءة الامام والانصات له و ظاهر اللفظ يقتضي وجوبها حيث يقرأ القرآن مطلقاً و عامة العلماء على استحساناً بها ⁷³⁴ خارج الصلوة واحتاج به من لا يرى القراءة على الساموم وهو ضعيف oldı. İbtidā şalāt farz olduğu vakt ھالک namāz içinde tekellüm iderlerdi. Pes bu ayet-i kerîme nāzil olub istimā^c ve insātile emr olındılar. Ma^cnā-yı beyt sen gūşsin mürşid zebāndur, senüñ cinsüñ degüldür. Söylemek zebāna mahşüşdur. İstimā^c itmek gūşa mahşüşdur. Bes Allāh Te^c ālā gūşlara (susun) buyurmuşdur. İmdi mürşid huzūrında tālib söz söylemek, hemān zebān turub gūş söylemek gibidür. Katı mümteni^c dür. Tālib haddin bilüb mürşid huzūrunda söz söylememek gerekdir.

آم از فردوس و از بالای هفت

⁷³⁵ پای ماقان از برای عندر رفت

Pây-mâçān ehl-i tarîkuñ kapuya geçüb ayağ üzre durub ^cözr diledüğüne dirler. Ya^cnî Ādem -^caleyhi's-selâm- firdevs-i a^cladan ve heft felek-i bâlâdan yer üzerine ^cözr dilemekden ötürü indi. Ādem ki senüñ babañdur (**64b**) bir günâh için ol kadar ağladı. Āhir ⁷³⁶ فتنقى آمد من ربه كلمات فتاب عليه mažmûn-ı şerîfince Hażret-i Hudâ ânuñ tevbesin kabûl eyledi. Sen ki anuñ oğlısın gerekdir ki babañuñ tarîkiñ tutasın. Ağlayub zârlıktan ve tevbe ve istigfârdan hâlî olmayasın.

Sen ne bilürsin göz yaşunuñ zevkini. Anı ehl-i hâl olanlar bilürler. ^{توجهه داني ذوق آب ديدكان}: عاشق نانی توجون نادیدكان Etmek ^câşıkisin sen görmemişler gibi. Muhaşşal-ı kelâm āb u nân ^câşıkı başka ve şafâ-yı dil ü cân ^câşıkı başkadur. Bilmek gerekdir ki insân cismâniyyet cihetile hayvâna müşârikidür. Zîrâ yemek ve içmek yatmak ve uyumak ve cimâ^c itmek ve def^c-i fużulât itmek hayvâniyyet şifatıdır ve rûhâniyyet cihetile melâ^c ikeye müşârikidür. Ve kâbil-i 'ilm ü kemâl ve mahall-i fażl u efḍâl ve mir'ât-ı feyz-i mülk-i müte^câl ve mazhar-ı tecelli-i cemâl-i Zü'l-celâl'dür. Eger cismâniyyetler gâlib olursa hayvândan aðall ve eger rûhâniyyetler gâlib olub cismâniyyetleri mağlûb olursa melekden efḍâl Olurlar.

⁷³² Çünkü sen kulaksın, o dildir; o senin cinsinden değil, Allah, kulaklı "Ansîtû" buyurdu.

⁷³³ Kur'ân okunduğu zaman, hemen susup onu dinleyin, umulur ki, rahmete nâil olursunuz. ('Arâf, 204)

⁷³⁴ Namaz hakkında nazil olmuştur. Sahabeden namazda konuşanlar olmuş, bu ayet-i kerime ile Allahu Teala onlara imamın kiraatini dinlemelerini ve sessiz olmalarını emretmiştir. Lafzin zahirine göre mutlak manada kuran okunurken susmak ve dinlemek vacibdir. Ulemanın geneli namaz dışında dahi ondan haya edilmesi gerektiği görüşündedirler. Buna imama uyan üzerine okuyanın görülmemesinden delil getirmiştir. Bu da zayıf bir görüştür.

⁷³⁵ Âdem, Firdevs'ten, yedi kat göklerin üstünden ayakları dolaşarak en âdi yere, tâ kapı dibine, özür dilemek için gitti.

⁷³⁶ Derken Âdem Rabb'indan birtakım kelimeler aldı, (onlarla tevbe etti. O da) tevbesini kabul etti. (Bakara, 37)

BÂZ GÜFTEN-İ BÂZERGÂN BÂ-TÛTÎ ÂNCÎ⁷³⁷

گفته نا گفته کند از فتح باب

تا از آن نی سیخ سوزد نی کباب⁷³⁸

Ya' nî velî-i kâmile cânib-i Hâk' dan bir feth-i bâb olmuşdur ki isterse güfte-i nâ-güfte ve şenîde-i nâ-şenîde ider ve bir ķudret ki zâhiren anlaruñ ellerinden câridür, ' ayn-ı ķudret-i Bârî'dür. Nehîzen bu kâmiller beşeriyyeti ve enâniyyeti bi'l-külliyye fenâ ķilub vahdet-i kâmileyeye vâşıl olmuşlardır. Ve cemî' umûrların Hâkk'a tevfiż itmişlerdir. Kendülerde taşarruf ķalmamışdur. Her ne zuhûr ider ki irâdetlerin aña teslim itmişlerdir. 739 و كُلَتْ إِلَيْهِ الْمُحِبُّ امْرِي كُلَّهُ فَانْشَاءَ احْيَا وَ اَنْ شَاءَ اَتَلَفاً ve zebân-ı hâlleri bu beyt-i vahdet-âmîz ile terâeneden hâlî olmaz:

نسبت و فعل و اقتدار بما

هم ازان روی کشت کو ما شد⁷⁴⁰

لا يزال العبد يتقارب إلى التوافل حتى أحبه فإذا أحبته كنست سمعه وبصره ولا يزال العبد يتقارب إلى التوافل حتى أحبه فإذا أحبته كنست سمعه وبصره⁷⁴¹
Ve bu hadîş-i (65a) ķudsîde buyurur: لسانه و يده . في يسمع و بي يبصر و بي ينطق و بي يبطش

كرت حجة بایدو برہان مها

باخوان مرایة او نسها⁷⁴²

Sûre-i Baķara'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: 743 نزلت لئن قال المشركون او : ما ننسخ من آية : Ya' nî bu âyet-i kerîmenüñ sebeb-i nûzûli bu oldu ki vaktâ ki müşrikler yâhûd ķavm-i Yehûd didiler ki Muhammed aşhâbına bir şey emr eylemiş iken nehy eyler ve anuñ ħilâfin eyler. Pes evvelki emri nesh̄ itmek peşimânlıkdur. Allâh Te' âlâ'ya revâ deguldür ki emr itdûgi şeyden peşimân ola didiler. Nesh̄-i aħkâmda olan hikmet-i ilâhi ve maşlahat-i pâdişâhiden ġâfil ve zâhil oldukları içün mücâdele iderlerdi. Ve dirlerdi ki bu âyât-ı ilâhi ve semâvī deguldür. Belki tilkâ-i nefisinden kendünüñ sözidür didiler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldı: و النسخ في اللغة ازالة صورة الشيء : Ya' nî nesh̄- lûğatde bir şey'iñ şüretin izâle idüb bir şey'i āħara tebdîl kılmaqdur ve nesh̄-i âyetden murâd hükümi ref̄ olub anuñ yirine ġayr âyetüñ hükümi sâbit olmaqdur. : و انساعها اذهاها عن القلوب Ve "insâ" bir şeyi kalplerden çıkarmaya dirler. Ya' nî unutdurmaqdur taķdîr-i kelâm her ne âyeti ki mensûh ķilaruz âyet-i Kur'ân'dan bir vefk-i meşâlih ħalq ve muķteżâ-yı zamân yâhûd unutduravuz. Ya' nî ol âyet-i mensûhadan hayirlusin getürürüz nef̄ de ve şevâbda ibâd içün. Yâhûd aña mânend bir âyet-i āħar getürürüz. 744 الم تعلم ان الله على كل شيء قادر : Ya' nî bilmez misin ya Muhammed taħķikan فيقدر على النسخ والابatan لمثل المنسوخ وبما هو خير منه

⁷³⁷ Tacirin gördüğü şeyi tutiye anlatması.

⁷³⁸ Allah kudretiyle; söylemiş bir sözü söylememiş hale getirir. Bir halde ki ne şîş yanar ne kebab!

⁷³⁹ Bütün işlerimi sevgiliye emanet ettim. İsterse yapar isterse yapmaz.

⁷⁴⁰ Bizim fiil ve iktidarımıza nispete o yüzden 'biz' oldu.

⁷⁴¹ Kulum nafilelerle bana öyle yaklaşıır ki nihayet onu severim. Onu sevdigimde de kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle görür, benimle konuşur ve benimle tutar.

⁷⁴² Sana, dünya değerindeki, "Mâ nensah min âyetin ev nünsîhâ âyeti – Biz bir âyeti nesheder yahut unutturursak, ondan daha hayırlısını veya mislini getiririz" delili kafidir.

⁷⁴³ Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kâdirdir. (Bakara, 106)

Allâh Te‘âlâ cemî‘ şeyleri mahva ve işbâta kâdirdür **(65b)** pes nesî ü ityâna daхи kâdirdür. Miyân-ı âyet-i kerîme ve ma‘nâ-yı beytde tevaffuk bu vechiledür. Kaçan bir velî-i kâmil-i mükemmîl fenâfillâha vâşîl olub beseriyetten eser ķalmayub bekâbilâh ile muttaşîf olsa Hâk Te‘âlâ gâh olur ki anuñ vücûdîn âlet idinüb anuñ yüzinden niçe ķudretin ızhâr eyler ve anuñ âlet-i vücûdînden żâhir olan aḥvâlde aşlâ anuñ taşarrufî olmaz. Cemî‘ an taşarruf Allâh Te‘âlâ’nuñdur. Bes anlar kendülüklerin arada görmeyüb âlet-i vücûdlarından taşarruf-i Hâkk ile ķudret-i hâkkı ızhâr iderler. Ba‘z ħavâriķ-ı ‘âde ki anlardan zuhûr eyler bu yüzdendür. Çün Hâk Te‘âlâ câniibinden bunlara buncılayın feth-i bâb müyesser ola. Gûfte-i nâ-gûfte iderler. Ya‘nî meclislerinde bir söz söylese ki ol nükteden nice kimseler müte’ellim olsalar anlaruñ ķalblerinden ol nüktenüñ ḥarâretin ve suzişin mahv idüb unutturlar ve nükte söyleyen kimseye daхи ol nüktenüñ żararin bildürürler anı ol sözden peşîmân iderler. Tâ ki bu arada ne sîh yanar ve ne kebâb. Herkesi müdârâyile terbiyet iderler ve bir kimsenüñ żâtında ķabiliyyet görseler anuñ ķalbinden maḥabbet-i dünyayı mahv idüb maḥabbet-i ɻudâ’ ve mel-i āhiret ilkâ iderler ve anı az az bâṭîndan cezb idüb terbiyetle mertebe-i kemâle yetişdürürlar. Nitekim buyurur:

آنرا كه به نيم دلش قابل فيض است

744 زمزي بنمايم و دلش را بريابيم

İşte bunlaruñ insâ ve iżkâr itmeleri, unutdurub ve añdurmakläri bu vechile olur. Şöyle deguldür ki bir kimseden râžî olmasalar anuñ ķalbinden efkâr-ı hasene’i insâ idüb birine efkâr-ı hasise ırâd ideler. Belki bunlar râžî olmadukları kimseye du‘ â iderler. Allâh Te‘âlâ ıslâh eyleye dirler. Zîrâ bunlar ħalk-ı ɻudâ’ya ziyâde müşfiķ ve mihrbândurlar.

MISRA : من تا مشقفترم ازصد پدر (Ben sana yüz babadan daha müşfiğim)

آية انسوكم ذكري نجوان

745 قدرة نسيان نهادشان بدان

Ol âyet-i kerîmeye işaretdir ki süre-i Mu’mînûn’dadur ⁷⁴⁶ انه كان فريق من عبادي يقولون ربنا آمنا: “Innehu” fethle de okunmuşdur “liennehû” taķdırince. **(66a)**

Ya‘nî : يعني المؤمنين و قبل الصحابة و قبل أهل الصفة : كان فريق من عبادي կullarimdan bir gürûh vardur ki ‘den murâd mü’minin ola yâhûd şahâbe-i Rasûllullah ola -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- ve yâhûd ehl-i şuffe ola dimişler.

Ol firka-i sa‘âdet-kârin dirler ey bizüm Rabb’imüz biz senüñ resûlüni taşdîk eyledük ve gönderdiğiñ kitâba ve senüñ vaḥdâniyyetiñe īmân getürdük **فاغفرلنا و ارحمنا و انتا خير الرّاحمين** : Pes bize mağfiret ve rahmet eyle ħâlbuki raḥm idicilerüñ hayrlusı sensin.

Fethayla ve kesrile de kur’ân’dur. İkisi de “sâhîra”nuñ maşdarlarıdır. Ve āhîrlarinde yay-ı nisbetî ziyâde olındı mübâlağa içün. Ve kûfiyyûn katında kîrâ’ati

⁷⁴⁴ Feyz kabilinden olan onun gönlünün yarısını göstereyim ve onun gönlünü bulayım.

⁷⁴⁵ “Ensevküm zikrî ” âyetini de oku ve kalplerine nişyan koyma kudretini anla.

⁷⁴⁶ Çünkü kullarimdan bir zümre “Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi bağışla, bize merhamet et, sen, merhametlilerin en iyisisin.” diyorlardı. (Mi‘mînûn, 109)

kesriledür.. هُرُون istihzā ve maşhara idinmek. Ya‘nī pes siz anları maşhara ittiḥāz eylediğiniz.

ذكرى : من فرط تشاغلكم بالاستهزاء بهم فلم تخافونى في أولياء حتى انسوكم ذكرى
zıkrümi farṭ-ı tevaġġuluñuzdan. Ya‘nī anlaruñ istihzāsına ol կadar meşgūl olduñuz ki
farṭ-ı teşāġuluñuz benüm zıkrümi unutdurdı. Ve evliyāma istihzā itmede benden
korkmaduñuz. Ve bu ma‘nā evliyānuñ mutaşarrif olmaların māni‘ degüldür. Zīrā bir
kimse kendü nefsine lāzım olacak şey ‘i terk idüb ḡayruñ istihzāsına meşgūl olmak,
hemān evliyānuñ taşarrufunuñ te’sirinden ve Haq Te‘ ālā’nuñ қahrindandur ve Haq
sübħānehu ayet-i evvelde insāni unutdurmağı kendü nefsine isnād buyurub ve bu ayet-i
kerimedē evliyāya isnād buyurduğundan żāhirdür ki (66b) evliyā mutaşarrifdurlar қulüb-
1 insāna ve sāyir eşyāda.

وَ كُتُمْ مِنْهُمْ تَضَعُكُونَ : Ve hālbuki siz anlara gülerdünüz istihzā yöninden tekebbür ve
ta‘azzumuñuzdan. Ve anları taħķir ve teżlil eyledüklerden,
انِي جَزِيهِمُ الْيَوْمَ : Haq Te‘ ālā rūz-ı cezāda buyura ki taħķikan ben yekūn-1 cezā virürüm
anlara.

عَلَيْ اذَانِي كُمْ بِمَا صَبَرُوا : Ya‘nī eżānuza ve istihzānuza şabr eyledükleri sebebiyle.
فَوْزُهُمْ مُجَامِعُ مَرَادَاتِهِمْ مُخْصُوصُينَ بِهِ اَنْهُمْ هُمُ الْفَائِرُونَ : Ya‘nī taħķikan bunlardur murāda yetişiciler. Ya‘nī ni
bunlaruñ şabrlarınıñ cezası fevzdür maṭluba -ki Haq Te‘ ālā bunları mecāmi‘ -i
murādātlarıyla fevzlendürdi- mahşüş oldukları hälde ol fevzile. Pes Hażret-i Mevlānā -
ķuddise sirruhu- buyururlar ki ey şol kimseler ki devlet-i dünyāya mağrūr beş günlük
‘āriyyeti ‘izzetle mesrūr olub ḡāyet-i nādānlığından fuḳarā ve žu‘afāya çeşm-i
haqāretele nażar idüb anlaruñ evzā‘ını nefs-i mağrūruñ pesend eylemez ve anları taħķir
ve teżlil ve temashur eylersin. Hażer eyle ki anlar senüñ қalbüñden żikr-i Hudā’yi maḥv
iderler ve imānuña żarardur. Zīrā bunlar teżkīr ve nisyāna қādirlerdir. Pes bir қalbden
ki żikr-i Hudā maḥv ola anda hevā-yı nefinden ve küfr ü şekāvetden ḡayıri nesne қalmaz
ne‘ūzübillāh.

خلتمو سخرية أهل السمو

از بنی خواربید تانسوكم⁷⁴⁷

Bu beyt-i şerîf beyt-i muğaddemüñ mažmûnidur ma‘nâda “ḥilt” ef̄ āl-i kulubiyyedendir.
Mef̄ üliyyete ta‘diyye ider. Mef̄ ül-i evveli sihriyyet ve şānisi ehlü’s-sümüvvvdür ve
sümüvv-i ‘ālī ma‘nâsinadur. Taķīr-i kelām ey ehl-i dünyā ve erbāb-ı nefs ve hevā ! Siz
ehl-i sümüvvîyi ve aşħāb-ı ‘ulviyyi sihriyyet żann eylediñuz. İmdi Kur’ān’dan oğuñ tā
ansokm̄ ayet-i kerimesine dek. Pes korkmak gereksize ki anlar size Allāh żikrin
unutdururlar. Bir қalbden ki Allāh żikri nez̄ ola ne‘ūzübillāh ol қalb maḥall-i küfr ü
‘iṣyān olur ve **Saḥīḥayn**’da vardur ki **من اهان لي ولیاً فقد بارزني بالمحاربة**⁷⁴⁸

⁷⁴⁷ Yüce kişileri siz alaya aldınız. Tanrı kelamında “Ensevküm” dedi.

⁷⁴⁸ Kim benim bir dostuma düşmanlık yaparsa şüphesizki ben ona karşı savaş ilan etmiş olurum.(Buhari, Kitabu’r-Rikak, bab 38)

ŞENİDEN-İ ÂN TÛTİ HAREKET-İ TÛTİYÂN⁷⁴⁹

عاشق رنجست نادان تا ابد

خیز لا اقسم بخوان تا في كبد⁷⁵⁰

(67a) **Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm** اقسم سیحانه بالبلد الحرام و قيده بحلول: لا اقسم بهذا البلد و انت حل بهذا البلد الرسول فيه اظار المزيد فضله و اشعار بان شرف المكان بشرف اهله و قبيل حل مستحل تعرضك فيه كما يستحل تعرض الصيد في غيره او Ya' nî Haç Te' âlâ kasem eyledi Beled-i Harâm'a ki Mekke'dür ve kasem-i mukayyed қıldı Resûlün -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- şehr-i Mekke'ye һulûl itmesine. Mezîd-i fażlını ızhârdan ötürü ve şerefü'l-mekân bi'l-mekîn olduğın iş'ârdan ötürü, yâhûd şehr-i Mekke'de senûn ta'arrużun müstehillidür. Mekke'den ғayırı yerde şayduň ta'arrużi müstehill olduğu gibi dîmek ola. Yâhûd ھلەلدۈر saña şehr-i Mekke'de her ne dilerseň işleyesin bir sâ'at. Bu taڭdirce va'd olur küffârla bir sâ'at kîtâl eylemek ھلەل olduğuna 'âmü'l-fethde Hażret-i Rasûlullah'a.

Ya' nî kasem iderüm pedere ki Âdem'dür yâhûd Hażret-i İbrâhîm'dür 'aleyhme's-selâm. :

Ya' nî ol pederün zûrriyyetine kasem iderüm. ذرتته او محمد صلي الله عليه وسلم و التكير للتعظيم: ما ولد Murâd Hażret-i Muhammed ola -şallallâhu 'aleyhi ve sellem-. Ve vâlidden murâd Hażret-i Muhammed -şallallâhu 'aleyhi ve sellem-, ve veledden murâd ümmetidür dimişler zîrâ Hażret-i Ebü'l-Ervâh'dur.

تعب و مشقة من كبد الرجل كبدا اذا وجعته كبده و منه المكابدة والاسنان في كبد لابزال في شدائد مبدأها ظلمة الرحّم و مضيقه و متتهاها الموت و ما بعده و هي تسلية الرسول عليه السلام بما كان يكابده من قريش Ya' nî Beled-i Harâm hakkı için ki şehr-i Mekke'dür ve hâlbuki sen aña nûzûl eylemişsin yâ Muhammed (67b) Ve daхи vâlid hakkı için ki Hażret-i Âdem ve İbrâhîm'dür ve veled hakkı için ki anlaruň zûrriyyeti, tâhkiçan biz insâni ta'ab ve meşâkkatde ھالق eyledük ki evveli rahim zulmeti ve âhiri mevt meşâkkatidür. Hażret-i Mevlânâ bu âyet-i kerîmeyi istişâd buyurub dirler ki insân tâlib-i dünyâ oldukça renc ü ta'abdan ھالى deguldür. Zîrâ renc ü ta'ab insâna cibilli ve tâbi'î idür ammâ dünyâyi terk idüb hîdmet-i meşâyiح kılmağda ve tâlib-i maḥabbetullâh olmakda ve meyl-i âhiret kılmağda bu dünyâ ta'abından necât vardur bilmezler ve hîdmet-i meşâyiح kılmazlar ve tâlib-i marifetullâh olmazlar. Böyle oldukça bunlar dünyâ ta'abından necât bulmazlar. Bu ھاlet nâdânlıkdandur. پس عاشق رنجست نادان تا اباد (Cahil insan ilelebet mihnete âşıktır) buyurduklarunuň vechi budur:

سوخت من سوخته خواهد کسی

تا ز من آش زند اندر خسی⁷⁵¹

Sûhle қav dimekdür 'Arabîsi "ħarrâka" dur. Ya' nî âteş-i 'aşka yandum қav gibi oldum. Eger bir kimse қav isterse gelsün benden yanmaklıq isti'âre eylesün tâ ki vücûdında olan nefş ü hevâ ھار u ھاسlarına âteş ura ve âteş-i 'aşk-ı Hudâ'ya isti'dâd taħṣîl eyleye. Murâd mûrşîd-i kâmil hîdmetine da'vetdür. Nitekim Hâace Kemâl buyurur. GAZEL:

⁷⁴⁹ Tutinin, tutilerin hareketini duyması.

⁷⁵⁰ Cahil insan ilelebet mihnete âşıktır. Kalk, "Fî kebed" e kadar "Lâ uksimu" yu oku!

⁷⁵¹ Ben yandım, kavını tutuşturmak isteyen bana gelsin, benden tutuştursun da çerçopu alevlensin, yaksın!

إيها العطشان في وادالهوا
 جوي جويان جانب دريا بيا
 آبرایش لب هر تشنې بر
 قاللت الاکواب قلقل قولنا
 از سقاهم ریهم ابریقهاست
 تا طلب پش لب ما و شما
 گرنې چند از عطش اي نور چشم
 پیش چشمت آب چشمت برگشا
 لوجودت الخفر عاینافانبه
 كيف يحيي النون في عين البقا
 ازنسین الحوت کر بادیت هست
 همچنان ماهی بحضوری اشنا
 کر طلب کاری مشود و راز کمال
 لم تجد بعدي ولیاً مرشدنا⁷⁵²

حرف و صوت و گفت را برهم زنم
 تا که بی این هرسه با تو دم زنم⁷⁵³

Zirâ harf ve şavt vâsiتا-i beyândur ve zebân-ı derûnda olan esrâruñ tercemânıdır. Pes tercemâna ve iķâmet-i delîle iħtiyâc-ı nihâni olan esrâri beyândan ötüridür. Kulubuñ müşâhedesi ve ervâhûñ āşinâlığı olmadığı maħaldedür. Ammâ maħabbet ve vedâd ü rûsûħ (68a) bulub fu ՚aduñ kemâl-i żuhûr-ı inkişâfindan şoñra tercemâna hâcet ՚kalmaž. Zirâ Haq Subħânehu կاçan sâlikûñ ՚kalbine ġavâmîz-ı esrâr ve ma'ānî ki ilkâ eyler hiç mâbeynde tercemân-ı zebân vasiتا olmaz. Belki ՚havâss-ı ՚hamse-i ՚zâhireden birisi ol ma'ānî üzere muṭṭali‘ olmaz. Pes ՚hurûf ve şavt ve güft ü gûyi berṭaraf iderüm tâ ki bunlarsız senüñle dem ururdum.

آن دمي كرادمش كردم نهان
 با توگويم اي تواسار جهان⁷⁵⁴

Şol ma'ñaya işaret buyururlar ki Haq Te'âlâ'nuñ her bir ferde başka bir maħsus tecellişı vardır. Enbiyâdan ve evlîyâdan ve sâyir 'avâmü'n-nâsdan birine olan tecelli şüretlerine dahi tecelli itmemişdür nitekim Ebî Ṭâlib-i Mekki -kuddise sirruhu- buyurur: لا يتجلى الله *Ya'ni Haq Te'âlâ bir şahsa bir şüretle iki kerre tecelli eylemez ve iki şahsa bir şüretle tecelli eylemez ve çün Haq Subħânehu kendü şanında كل يوم هو في شأن*⁷⁵⁵ buyurdu. Ya'ni her gün bir ġayrı şanile tecelli ider belki her anda ve her nefesde her ferde bir ġayrı şanile tecelli ider ki hergiz iki tecelli birbirine beñzemez. Hażret-i Mûsâ -'aleyhi's-selâm- ile Hîzr'uñ kîssasından 'ibret

⁷⁵² Arapça ve Farsça ibarelerin mezcedilmesi sureti ile oluşturulmuş bir şiir olduğu için tercüme edilememiş olup, anlaşıldığı kadarıyla mânevî susuzluktan ve bu mânevî susuzluğu giderecek âb-ı hayattan ve onun nerede bulunabileceğinden bahsetmektedir.

⁷⁵³ Harfi, sesi, sözü birbirine vurup parçalayayım da seninle bu üçü de olmaksızın konuşayım!

⁷⁵⁴ Âdem'den bile gizlediğim sırrı, ey cihanın esrarı olan sevgili, sana söyleyeyim.

⁷⁵⁵ O, her gün yeni bir istedir.(Rahman, 29)

almak gerekdir ki Hzret-i Mūsā -‘aleyhi’s-selām- ol kadar nübüvvet ve risâletle ulū’l-azm iken Hızır’uň talebinde ne kadar sefer eyledi ve niçe zamān anuňla refîk olub taħſıl-i ‘ilm-i ledünni eylemekde gūş eyledi. ŞABŪHĪ RĀST:

بَدَانْ نُورْ وْ هَنْرْ بَشْوَ كَهْ مُوسِيْ

شَدَهْ مَحْتَاجْ فَنْ حَضْرَ دَانَا

كَهْ اوْ رَا عَلْمْ دِيْگَرْ دَادَهْ بُودَنْدَ

دَرَانْ حَقَّهْ دَرِيْ بَنْهَادْ بُودَنْدَ⁷⁵⁶

‘Akibet Hızır’uň işlerine taħammül idemeyüb ayrıldı ma‘lum oldu ki Hızır'a olan tecelli Mūsā'ya ve Mūsā'ya olan tecelli Hızır'a olmamışdur ve cemī‘ enbiyā -‘aleyhüme’s-selāmuň- mu‘cizatın yād eyle gör ikisinüň mu‘cizatı birbirine beñzemez ve hälleri ve ‘ibādetleri ve şerī‘atları (**68b**) daňi birbirine beñzemez. Bu, cümle tecelli muğayir olduğunuandur. Pes bu muķaddemeden ma‘lum oldu ki Cenāb-ı Haqq'uň efrād-ı mevcūdātdan her ferdle ve ȝerrāt-ı kāyinātdan her ȝerre ile başka bir mu‘āmelesi ve bir tecellisi vardur. Pes her serde bir sır muķarrerdür. MIŞRĀ‘:

در هیچ سری نیست که سری ز خدا نیست⁷⁵⁷

İmdi Hzret-i Mevlānā’nuň bu beyt-i şerīfinden ben Ādem'den efđalüm dimek aňlanmaz belki Haq Te‘älā’nuň her ferdile başka tecellisi olduğu fehm olunur. BEYT:

دَرَهْ آيَنَهْ روِيْ دِيْگَرْ كَون

مِينِمَايَدْ جَمَالْ اوْ هَرْ دَم⁷⁵⁸

Ve Hzret-i Mevlānā buyurur: الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ بَعْدِ انفَاسِ الْحَلَاقِ⁷⁵⁹ Bu mahall bahş götürür maħal deguldür. İmdi bahş ü cedel eyleyüb Hzret-i Mevlānā, Hzret-i Ādem nebiđen efđal midür ki böyle söylemişdir diyüb kıl ü ƙal eylemek cāyiz deguldür. Hzret-i Mevlānā buyururlar. MIŞRĀ‘⁷⁶⁰ Ol sultānuň kelimāt-ı hikmet-āmīzine dahl itmege anuň mertebesinde bir kimse gerekdir. Bilmezsin ki һuzūr-ı hażret-i sultānda gāh olur ki nedim-i meclis-i şehriyāra söylenen esrār vezir-i ‘älî-tebāra söylenmez.

آن دمي را كه نكتم با خليل

و آن غمي را كه نداند جبريل

وان دمي كز وي مسيحا دم نزد

حق زغیرت نيز بي ما هم نزد⁷⁶¹

Haq Te‘älā ol esrār-ı hafiyyeden benüm māhum sezdüm, urmadı ġayretinden. Ya‘ni ol cümle-i enbiyānuň māhi ve cümle-i ‘uştānuň penāhi, resûl maħabbi ve ḥabib-i Hudā Muhammed Muştafā -şallallāhu ‘aleyhi ve sellemdür- ki ‘ulūm-ı evvelin ve āhīrin ve esrār-ı zāhir ve bātin aña hāşıl olmuşdur. Nitekim buyurur:

⁷⁵⁶ Musa'nın, bilge Hızır'ın fennine muhtaç olduğu o nur ve hüneri dinle; kendisineambaşka bir ilim verilmiştir, onda Hakk'a bir kapı açılmıştır.

⁷⁵⁷ İçinde Allah'ın sırrı olmayan hiçbir sırt yoktur.

⁷⁵⁸ Her ayna kevniň başka bir yüzüdür, her an onun cemalini gösterir.

⁷⁵⁹ Allah'a ulaşırın yollar mahlukatın solukları sayısındadır.

⁷⁶⁰ Dinle ve dem vurma.

⁷⁶¹ Halil'e bile söylemediğim sırrı, Cibrail'in bile bilmediği gamı, Mesih'in bile dem vurmadığı, hatta Allah'ın bile kışkıtan biz olmadıkça kimseye açmadığı sırrı sana açayım.”

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلِكٌ مُقْرَبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ⁷⁶² Bes aña olan ķurb ve tecelli-i hāş bir ferde müyesser olmamışdır.

جمله شاهان پست و پست خویش را

جمله خلقان مست مست خویش را⁷⁶³

Ya'ñi cümle şâhlar mestinüñ mestidürler. Ya'ñi kendüyi sevüben (**69a**) severler. Bes Allâh Te'âlâ һâzretin sevüb rižâsin gözedüben Haâk Te'âlâ sever ve andan râzî olur. Nitekim buyurur: رضي الله عنهم و رضوا عنه⁷⁶⁴ Huşuşâ mahabbet iptidâ ol cânibden olmışdur. يحبهم و يحبونه⁷⁶⁵ mažmûnincâ.

چونکە عاشق اوست تو خاموش باش

او جوگوش مىكشت تو گوش باش⁷⁶⁶

كىت كىنرا مخفيا فاجبىت ان اعرف فخلقت الخلق⁷⁶⁷ hükmince. Çünkü mahabbet ol cânibdendür 'âşik-oldur. Sen hâmûş ol ki o seni kulağıñdan çeker kendü cânibile. Hemân sen gûş ol ki mahabbet-i evvelî -ki kâbiliyyet-i zûhûr dirler- evvel cânib-i matlûbdan zûhûra geldi. Ve mahabbet esmâ ve şîfat ve efâl ve âşâr ol mahabbet vâsiatıyla nâşî olmuşdur.

هرستارش خوبنهاي صد هلال

خون عالم ريختن او را حلال⁷⁶⁸

Sitâreden murâd tecelli nûrinuñ şerâresi ola. Hilâlden murâd ten-i nizâr-ı 'âşik-1 bîçâre ola. Pes bir mahbûbuñ ki zerre kadar nûri, yüz 'âşikuñ kanı bahâsı ola. 'Âlemüñ kanım dökmek ya'ñi cümle 'âşikları öldürmek aña helâldür. Zîrâ şoñında hayatı ebed virür.

اي حيات عاشقان در مردگي

دل نياپي جز كه در دل بردگي⁷⁶⁹

Ey 'âşiklaruñ hayatı olan mahbûb mürde olduğu mahalde ya'ñi mevt ihtiyâriyla, موتوا قبل ان تموتو⁷⁷⁰ hükmince ölmезden öndin ölene sen hayatı virürsin. Yâhûd hîtâb-ı 'âşika ola. Ya'ñi ey 'âşik 'âşiklaruñ hayatı mürdelikdedür tâ mevt ihtiyâriyla ölmeyince hayatı ebed bulmazsin dimek ola.

Yâhûd كي : دل نيا بيعجز كه در دل بردگي : Ya'ñi mahbûb sen gönlüni bulmazsin illâ göñül ileticilikde ya'ñi göñül alıcılıkda bulursın ya'ñi hâkîler saña 'âşik oldukların buyursın ve anlaruñ köklerin cezb idersin. Veyâhûd yine hîtâb-ı 'âşika ola, ya'ñi ey 'âşik sen dil bulmazsin dil bürdelikden gayrda. Ya'ñi ol mahbûb-ı hâkîkiyye göñül iletüb aña 'âşik olmakdan gayri hic bir nesne ile şâhib-i dil ve ehl-i dil (**69b**) olmazsin

هر كه او ارزان خرد ارزان دهد

گوهري طفلي بقرص نان دهد⁷⁷¹

⁷⁶² "Benimle Rabbim arasında öyle bir yakınlık vakti var ki, buna mukarreb melekler yahut mürsel nebiler ulaşamaz" [Sehâvî, el-Mekâsid, s. 420 [H.no: 926]; Aclûnî, II, 226 [H.no: 2159]; Kuşeyri, risale, I, 254]"

⁷⁶³ Padişahların hepsi kendilerine karşı alçalana alçalırlar. Bütün insanlar, kendisine sarhoş olanın sarhoşudur.

⁷⁶⁴ Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Beyyine, 8)

⁷⁶⁵ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler;..." (Maide, 54)

⁷⁶⁶ Madem ki âşik odur, sen sus artık. Madem ki o kulağını çekmektede, sen tamamıyla kulak kesil.

⁷⁶⁷ "Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım."

⁷⁶⁸ Onun her bir yıldızı yüzlerce hilâlin kan diyetidir. Ona, âlemin kanını dökmek helâldir.

⁷⁶⁹ Ey âşik! âşikların hayatı ölümledir. Gönlü gönül vermeden başka bir suretle bulamazsin.

⁷⁷⁰ "Ölmeden önce ölüñüz"

fehvâsına ol gevher-i girân-mâye-i erzân bulmuşsun anuñçün ķaderden bilmezin bir ŧıfl bir gevherüñ ķadrin bilmeyüb bir ekmege degişdürü gibi sen dahi anı dünyâ metâ'ına tebdîl idersin ammâ dünyâ metâ'ı қalıldür aña bedel olmaz. و ما قدروا لله حق
قدره ⁷⁷³ mažmûnina ķadrin bilmediğündendür.

تا که در هر گوش ناید این سخن

774 یک همی گوییم زصد علم لدن

Ya‘ni ‘ilm-i ledünni sırrunuñ yüzden birin söyleüm zırä herkes sırr-ı ledünni fehm idimez, gayret-i Hudâ mânîc dür. İfsâ-yı esrâr itmege rizâ virmez.

TEFSİR-İ KAVL-İ HAKİM SENAYİ RAHİMEHULLÂH 'ALEYH⁷⁷⁵

BEYT:

بهر چه از راه وا مانی چه کفر آن حرف چه ایمان

بهرچه ازدost دور افتی چه-

776 زشت آن نقش و جه زسا

قوله عليه السلام ان سعداً الغيور و أنا اغير من سعد و الله اغير مني و من غيرته حرم الفواحش ما ظهر منها ⁷⁷⁷ نitekim buyurur sure-i En'am'da:

Bu ḥadīṣ-i śerīfūn sebeb-i vürüdü budur ki çünkü Ḥaḳ Te‘ ālā ķazf idenlere [sögmek ve taş atmak] ḥad buyurdu. Sa‘d İbn Mu‘āz’ didi ki yā Rasūlullah eger ben kendü hānemde bir kimse’i benüm ‘avretümle füçür ider görsem aña ne çāre ideyin? Eger varub şāhid getürmege gidersem ben gelinceye dek ol ādem ‘avretümi hāmile ider. Varub kārina gider ve eger söğüb söyleserem ḥad ururlar ve eger süküt idüb hiç söylemezsem ḡamdan helāk olurum zirā buña şabr itmek müşkildür didi. Ḥaḳ Te‘ ālā Sa‘d’i ma‘zūr tutdu. Ḥażret-i Rasūlullah - şallallāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ki taḥkiḳan Sa‘d ḡayretlüdür ve ben Sa‘d’dan ziyade ḡayretlüyüm Allāh Te‘ ālā benden de ḡayretlüdür ḡayretindendür ki zāhirde ve bātında olan fevāhişı ḥarām eyledi diyü buyurdu. Ḥażret-i Mevlānā bu ḥadīṣ-i śerīfi ırād eylesdi. Tā ma‘lūm ola ki Ḥaḳ Te‘ ālā ḡayūrdur ifşa-yı esrār-ı ledünnyiye rizā virmez anuñcun (70a) ol esrāruñ yüzde birin söyleruz dimek olur.

هر که محراب نمازش گشت عین

سوی ایمان رفتنش میدان تو شین 780

⁷⁷¹ Ucuz alan ucuz verir. Cocuk bir inciyi bir somuna degisir.

⁷⁷² Onlara de ki: "Dünya zevki ne de olsa azdır. (Nisâ, 77)

⁷⁷³ Allah'ı gereği gibi tanıymadılar. (Enâm, 91)

⁷⁷⁴ Bu söz, her kulaga girmesin. Onun için yüz ledün sırrından ancak birini söylemekteyim.

⁷⁷⁵ Bu söz, her kuliğa girmesini. Onun içini
Hakîm Senâî (r. a.)'nın sözünün tefsiri.

⁷⁷⁶ Seni yoldan alıkoyan şey; ister küfür sözü olsun, ister iman... Seni dosttan uzak düşüren sebep; ister çirkin olsun, ister güzel ikisi de birdir.

⁷⁷⁷ Muhakkak S'ad kıskanc bir adamdır. Ama ben ondan da kıskancı

Mihakkak S adı kışkırtırıbı da adanmış! Ama ben bıdan da kışkırtmam, Aksarı da benden kışkırt. Bu sevahisin acığını da kapalısını da haram kıldı.

⁷⁷⁸ Kötülükerin açığına da, gizlisine de yaklasmayın. (Enâm, 151)

⁷⁷⁹ Hadisi şerife bu ayete işaret vardır. Fevâhişin gizli ve açığı, günahın gizli ve açığı manasınaadır.

Ya‘nī bir kimse mertebe-i ‘ilme’l-yakīninde iken Haḳ Te‘ālā anuñ gözinden hūcüb-i nūrānī ve ȝulmānī⁷⁸¹ ref̄ idüb mertebe-i ‘ayne’l-yakīn ve mertebe-i Haḳka’l-yakīn -ki mertebe-i keşf-i ‘ayāndur- aña müyesser olduðan şoñra mertebe-i ‘ilme’l-yakīne rūcū⁷⁸² iderse ol kimseye noxşāndur ve ‘aybdur, lāyik deguldür. Nitekim ‘Amr ibn Fāriż -küddise sirruhu- buyurur. BEYT: تَنَقْلِيْ حَقَ الْبَيْقَنِ تَنَزَّهَا، عَنِ النَّفْلِ وَالْعُقْلِ الَّذِي هُوَ قَاطِعٌ⁷⁸³

نَالَمْ إِبْرَاهِيمَ نَالَهُ هَا خُوشَ آيَدِشْ

از دو عالم ناله و غم بایدش⁷⁸⁴

hükmince maḥbūb-ı ḥaḳīkī nāle ve ġam ister.⁷⁸⁵ ان الله يحب انيين المذنبين

اين همه هست و بيا اي امر کن

اي منه از بيان از سخن⁷⁸⁶

Ben saña gel didüm ve senden güft ü gū ṭaleb eyledüm ammā sen bir maḳāmdan bir maḳāma intikāl eyleyüb gelmeden münezzehsin ve şifat-ı nāsdan müberrāsin.

لا تدركه الإبصار و هو يدرك الإبصار و هو اللطيف الخير⁷⁸⁷ senüñ şifatuñdur.

بَهْرَ اِبْرَاهِيمَ فَرَمَدَ رَحْمَانَ اِيْ پَسْ

كل يوم هو في شأن اي پسر⁷⁸⁸

Nitekim sure-i Raḥmān’də buyurur:

كُلُّ يَوْمٍ يَحْدُثُ أَشْخَاصًا وَيَجْدُدُ أَحْوَالًا عَلَى مَا سَبِقَ قَضَاؤُهُ وَفِي الْحَدِيثِ مِنْ شَانِهِ أَنْ يَغْفِرْ ذَنْبًا وَيَفْرَغْ كُرْبَا وَيَرْفَعْ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَانِ⁷⁸⁹ : قَوْمًا وَيَضْعُ آخْرِينَ وَهُوَ رَدُّ لِقَوْمِ الْيَهُودِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَتَّقْبِي يَوْمَ السُّبْتِ شَيْئًا ider ve tecdīd-i aḥvāl ider ƙażāyi sebķat itdügi üzere. Ve ḥadīṣ-i şerīfde vārid oldı ki Hażret-i Rasūlullah -şallallāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu Haḳ Te‘ālā’nuñ şanındandur maǵfiret-i ȝünüb, tefriç-i kürüb ve ref̄-i aklädär ba‘ž enām ve hifz-ı derece'i ba‘ž akvām. Ve icābet-i du‘ā ve sā’illere ‘atā ve ‘acizlere necāt ve ġamgīnlere sürür ve ḥastelere şıhhät virmek. Ve emr ü nehy ve emānet itmek ve ihyā ve men̄ ve ‘atā ve āhiretde cezā virmekdir. Ve bu āyet-i kerīmede ƙavm-i Yehūd'uñ (70b) ol ƙavlin redd ider ki anlar dirler “Allāh Te‘ālā sebt günü hiç bir nesne ƙażā itmez”. Bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzüli budur.

BİRŪN-ENDĀHTEN-İ TĀCİR⁷⁸⁸

گَهْتَ طَوْطِيْ كُو بِفَعْلَمْ بَنْدَ دَاد

كَهْ رَهَا كَنْ لَطْفَ وَآوازَ وَكَشَاد⁷⁹⁰

Ya‘nī hōş ȝavāz olmağı terk eyle ki Hażret-i Resûl-i Ḥudā buyurur: موتوا قبل ان تموتوا⁷⁹¹
Ya‘nī ölmezden öñdin ölüñ ki ḥayāt-ı ebed bulasız. Ölmezden öñdin ölmənenüñ şartı

⁷⁸¹ Yolunda birer engel olan akıl ve nakilden siyrılıp hakke'l-yakīne intikal et.

⁷⁸² Feryad edeyim, çünkü feryat ve figanlar, hoşuna gidiyor. İki âlemden de ona ancak feryat ve figan lâzım.

⁷⁸³ Allah günahkarlarının âh etmelerini sever.

⁷⁸⁴ Bu söylediklerimin hepsi vardır, vâkidir. Ey ‘kün’ emri, ey gel denmekten ve söz söylemekten münezzeх Allah, sen gel!

⁷⁸⁵ Gözler onu göremez, O ise bütün gözleri görür; O, lütuf sahibidir, her şeyden haberlidir. (En‘ām, 103)

⁷⁸⁶ Ey oğul, Allah, onun için “Külli yevmin hüve fi şe’n” buyurdu.

⁷⁸⁷ O, her gün yeni bir istedir.(Rahman, 29)

⁷⁸⁸ Tacirin tutiyi dışarı atması.

⁷⁸⁹ Tuti dedi ki: “O, hareketiyle bana nasihat etti; “Güzelliği, söz söylemeyi ve neşeyi bırak.

⁷⁹⁰ “Ölmeden önce ölüñüz”

budur ki insân mevt-i tabî'î ile öldükde hîc dünyâda ‘alâkası kalmaz zâhiren dünyâ ‘alâyîkünden el çeker ķalbinde de dünyâ maḥabbeti kalmaz ve kendü vücidünden daḥî bîhaber olur tâ mevt-i iħtiyârîde bu şifatlarla muttaşif olmayınca ölmezden öñdin ölmek ma‘ nâsi bulunmaz. İmdi ölmezden öñdin olmenüñ şartı bu ȝikr olunan şifatlardur. Tahsilinde mücâhede itmek gerekdir.

VEDĀ^c-KERDEN-İ TŪTÎ⁷⁹¹

جان من كمتر ز طوطى كي نود

⁷⁹² جان چنین باید که نیکویی بود

Cân böyle gerekdir ki eyü izlü ola. Ya‘nî eyüleriñ izin tutta. Ya‘nî enbiyâ ve evliyâ ṭarîkîn tutub anlar gitdugi yola gide ki anlar tūtiyân-ı Hindûstân-ı ma‘nâdurlar. Anlardan pend-i fi‘li ahz idüb ölmezden öñdin ölüb kendüyi կafes-i tenden ve maḥbes-i dünyâdan ҳalâş idüb ve ғayırilara daḥî delîl olub irşâd eyleye ol tūtî gibi ki tūtiyân-ı Hind’in irşâd-ı fi‘li fehm idüb ölmezden öñdin ölüb kendüyi կafeşden ҳalâş eyledi. Ve h̄âcesine daḥî yol gösterdi.

MAŻARRAT-I TA^cZİM-İ ҲALK VE ENGÜŞT-NÜMÂ-ŞÜDEN⁷⁹³

نفس از پس مدحها فرعون شد

⁷⁹⁴ کن ذلیل النفس هونالاتسد

Ādemüñ nefsi ҳalkuñ ta‘zîminden Fir^c avn olurken.

Zelîl manşûbdur. Kâneniñ ҳaberidür. lafz-ı mecrûr mužâfun ileyhdür. Zelîlûñ ma‘nâsi sen nefsi zelîl ol ”هونا“ **(71a)** һôr ve һakîr olduğuñ һâlde ”لاتسد“ seyyid olma. Ya‘nî nefsi zelîl ve һôr ve һakîr ol, ehl-i tevâzu‘ olmaqlığa meyl eyle. Seyyid ve efendi olmağa қasd eyleme. Zîrâ sen efendi olsañ ҳalâş saña ta‘zîm itmek lâzim gelür. Ta‘zîm ise nefsi Fir^c avn ider. İħtirâz itmek lâzımdur. Ve Ҳâk Te‘âlâ buyurur: ⁷⁹⁵ و عباد الرحمن الذين يمشون على الارض هونا: Bes nefsi һôr ve һakîr itmekde sa‘ādet olduğına bu āyet-i kerîme şehâdet ider.

TEFSÎR-İ MÂŞÂ’ALLAH KÂNE⁷⁹⁶

Anuñ beyânındadur ki Allâh Te‘âlâ’nuñ diledüğü olur ve bî-irâdet-i Hudâ hîc bir şey vücûda gelmez.

این همه گفتیم لیک اندر بسیج

⁷⁹⁷ بی عنایات خدا هیچیم هیج

⁷⁹¹ Tutinin veda etmesi.

⁷⁹² Benim canım neden tutiden aşağı olsun? Can dediğin de böyle iyi bir izlemeli.

⁷⁹³ Halkın bir kişiyi ululamasının ve halk tarafından parmakla gösterilmesinin kötülüğü.

⁷⁹⁴ Nefs çok övülmekten firavunlaştı. “Zelîl nefisi ol, ululuk taslamâ”.

⁷⁹⁵ O çok merhametli Allah’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürlər. (Furkan, 63)

⁷⁹⁶ Maşallahu kâne’nin tefsiri.

⁷⁹⁷ Bunların hepsini söyledik ama Allah inayetleri olmadıkça Allah yolunda hiçiz, hiç!

⁷⁹⁸ hükmince Hâk Te‘âlâ’nuñ ‘îşmeti ve ‘inâyeti olmayınca müşkildür. İnsânuñ elinden nesne gelmez. İmdi Hażret-i Hudâ’ya ilticâ ve niyâzdan hâlî olmamak gerekdir. ⁷⁹⁹ ما شاء الله كان و ما لم يشأ لم يكن

اي خدا اي فضل توحاجت روا

با تو باد هیچ کس بنود روا ⁸⁰⁰

⁸⁰¹ fehvâsınaçca һavl ve կuvvet senüñdür. Senüñ һavl ve կuvvetüñ öñinde kimseden һavl ve կuvvet ve yardım istemek ve kimsenüñ adın añmak revâ degüldür.

اين قدر ارشاد تو بخشيده

تا بدین پس عیب ما بوشیده ⁸⁰²

⁸⁰³ يا من رأي على الخطأ فلم يفصحني mažmûnînca dâyim bizi haṭâda görürsin, kemâl-i keremüñden setr idersin.

آنچه خردي وا ده اي مرگ سیاه

از نبات و دارو و برگ گیاه ⁸⁰⁴

Hażret-i Mevlânâ bu birkaç beyt-i şerîfde haşr ve kıyâmete işâret buyururlar. Ya‘ni ahvâl-i şitâ ve bahârdan istidlâl eyle ki haşr ve kıyâmet muķarrerdür. فانظر الى آثار رحمة الله كيف muķteżâsınaçca vaqt-i şitâda helâk olanlara faşl-i bahârda hayatı virdüginden fehm eyle ki Hâk Te‘âlâ cemî‘ emvâti ihyâ ider mevt-i һazân gibidür haşr-i bahâr gibidür.

معنی مردن طوطی بد نیاز

در نیاز فقر خود را مرده ساز ⁸⁰⁶

Niyâz ve fâkîr ve (71b) teżellülde kendüni mürde şeklär eyle ki Hażret-i Rasûlullah - şallallâhu ‘aleyihi ve sellem- buyurur: طوبى لمن رزقه الله مالا و جمالا و شرفا و سلطانا فجاد بهاله و عف في İmdi tevâzu‘ bir şerîf mertebedür. Hâk Te‘âlâ anı her nefisperest olanlara müyesser eylemez. ⁸⁰⁷ جماله و تواضع في شرفه و عدل في سلطانه

⁷⁹⁸ Mâsumiyet Allâhın koruması iledir

⁷⁹⁹ Allâhın dilediği olur. Dilemediği şey ise vücuda gelmez.

⁸⁰⁰ Ey Allâh, ey ihsâni hacetler reva eden! Sana karşı hiçbir kimsenin adını anmak lâyik değil.

⁸⁰¹ Aliyy ve Azîm olan Allâh’tan başka hiçbir güç kuvvet sahibi yoktur.

⁸⁰² Bu kadarcık işrat kudretini de sen bağışladın, şimdiye kadar nice ayıplarımızı örttün.

⁸⁰³ Ey hata işlediğimi görüp de hatamı ifşâ etmeyen !

⁸⁰⁴ Ey kara ölüm! Bitkilerden, ilaç olacak otlardan, köklerden, yapraklılardan ne yedinse geri ver.

⁸⁰⁵ Şimdi bak Allâh’ın rahmetinin eserlerine! yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriliyor? (Rûm, 50)

⁸⁰⁶ Tutının ölümünün mânası niyazdı. Sen de niyaz ve yoksullukta kendini ölü yap!

⁸⁰⁷ Allâh’ın mal, güzellik, şeref ve saltanat nimetleri ile riziklandırıp da mali ile cömert davranışan, güzelliği konusunda iffetli olan, şerefi hususunda mütevazı davranışan ve güç ve iktidarında da adil olan kimsenin hali ne güzeldir.

DĀSTĀN-I PİR ÇENGI⁸⁰⁸

معشر الجن سورة رحمن بخوان

تسطعوا تنفذوا را باز دان⁸⁰⁹

Süre-i er-Rahmān'da olan āyet-i kerîmeye işâret buyururlar:

ان قدرتم ان تخرجوا من : ⁸¹⁰ يا معشر الجن و الانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات و الارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان
جوانب السموات و الارض هاربين من الله فارين من قضائه

فاحرموا : فانفذوا

اي لا تقدرون علي النفوذ : لا تنفذون

الا بقوة و قهر واني لكم ذلك او ان قدرتم ان تنفذوا لتعلموا ما في السموات و الارض فانفذوا لتعلموا لكن لا تنفذون ولا : الا بسلطان
تعلمون الا ببينة نصبها الله فتعروجن عليها بافكاركم.

Ya' nî ey gürûh-ı cin ve ins eger kâdir olursañuz âsmân ve zemînün eträfdan çıkmagaña Allâh'dan kaçıcı olduğuñuz hâlde. Pes çıkışuñ ya' nî kaçabilürseñüz kaçınıñ : لاتنفذون
nûfûza kâdir olmazsiz. Ya' nî çıkışamazsiz. Ya' nî çıkışamazsiz illâ kuvvet-i kâhire ile ve tasalluñ ile çıkışarsız. Kuvvet-i kâhire ve tasalluñ ise size çandan hâşıl olur. İmdi müyesser degildür size nûfûz itmek. Yâhûd ma'nâ dimek ola ki zemîn ve âsumânda mahzûn olan esrâr-ı ilâhiyyeyi bilmek için akitâr-ı semâvât ve arzî geçüb hâkâyık-ı esrâr ve aşl olmaña kâdir olursuñuz geçiñ ya' nî çıkışın lâkin çıkışamazsiz. Illâ şol beyyine ile çıkışarsız ki Hâk Te'âlâ anı naşb itmişdir kullarına hâcet miğdâri bildürmişdir. Pes efkâriñuz ile ol (72a) beyyine üzere ta'akkul idüb ittilâ' hâşıl itmek kâbildür. Ammâ akitârû's-semâvât ve arzâ sizüñ için yol yokdur dimek olur. İmdi Hażret-i Mevlânâ'nuñ

كه پري و آدمي زندانيند

هر دو در زندان اين نادانيند⁸¹¹

buyurduğu bu āyet-i kerîme ile şâbit oldu. Pes âdemî perînün esrârin añalamaz âdemî ve perī esrâr-ı derûn-ı evliyâyi añalamaz imiş ve bu iki gürûh nâdânlık zindânında mahbûs imişler.

هين كه اسرافيل وقتند اوليا

مرده را زيشان حيات و نما⁸¹²

Ya' nî ey gür-ı tende mürde olan cânlar ve gışâve-i ta'allukâtile pûşîde-i kefen olan nâtûvânlar âgâh oluñ ki evliyâ İsrâfil-i vakıt dirler anlaruñ nefesleriyle zinde olursız. İsrâfil nefesinden zinde olduğuñuz gibi zîrâ⁸¹³ ve dahi الشیخ فی قومه کالبی فی امته⁸¹⁴ العلماء ورثة الانباء ve dahi⁸¹⁵ mazmanûnincâ bunlaruñ nefesleri cânib-i Hâk'dandur.

گويد اين آواز زواها جداست

زنهه کردن کار آواز خداست⁸¹⁵

⁸⁰⁸ Çeng çalan ihtiyârin hikayesi.

⁸⁰⁹ Rahman Süresinden "Yâ ma'sharalcinn" âyetini oku; "Tenfûzû testa'tîû "nun mânasını iyice bil."

⁸¹⁰ Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresinden geçmeye gücünüz yeterse geçin gidin. Allah'ın verdiği bir güç olmadan geçemezsiniz. (Rahman, 33)

⁸¹¹ Zira peri de, insan da mahpustur; ikisi de bu bilgisizlik ve gaflet zindanındadır.

⁸¹² Âgâh ol ki vefîler, zamanın İsrafîlidirler. Ölüler, onlardan can bulur, gelişirler.

⁸¹³ Alimler, peygamberlerin varisleridirler.

⁸¹⁴ Kavminin içinde şeyh, ümmetinin içinde nebî gibidir.

⁸¹⁵ Der ki: Bu ses, öbür seslerden bambaşka; çünkü diriltmek Allah sesinin işidir.

Çün Hażret-i Mevlānā'nuñ murādı her kışşadan hıssedür. Pır Çengi kışşasında evvelā pır çenginüñ āvāzin medh eyledi. Andan nağme-i İsrāfil'i zikr eyledi ve nefh-i şuruñ sırrın beyān eyledi. Andan nağme-i enbiyāya intikāl eyledi. Ve anda biraz neşāyiň buyurdu ve andan nağamāt-ı evliyāya intikāl idüb biraz letāyif-i esrār beyān eyledi. Ve işaret buyururlar ki āvāz ve nağamāt-ı evliyā cānib-i Hāk'dandur ve bundan şoñra āvāz-ı Hudā'yı -'azze ve celle- beyān buyururlar.

ما بمرديم وبكلى كاستيم

بانگ حق آمد همه برخاسیتم⁸¹⁶

Hāk Te'ālā'nuñ āvāzı geldi cümlemüz dirilüb kalkduň. Ya'ni hayatı bulduk diyeler. Hażret-i Mevlānā şur-ı İsrāfil'i ve āvāz-ı enbiyāyi ve nağamāt-ı evliyāyi Hudā'ya isnād ider. Bunlar arada sebeb ve äletdür, taşarruf Hāk Te'ālā'nuñdur diyü buyururlar. Bāng ve āvāz ki hālet-i insāndur, ani Hāk Te'ālā'ya nisbet (72b) revā deguldür dinilse cevāb virilür ki murād nihāyetidür. Ya'ni murād Hażret-i Hudā'nuñ hayatı virmesidür. 'Ulemā dimişler ki kaçan bir 'araž Hażret-i Hudā vaşfında zikr olımsa 'aražuñ nihāyeti murād olunur. Meşelā Hażret-i Rasūllah -şallallāhu 'aleyyi ve sellem- buyurur: ان ربكم حيٰ كريمٰ⁸¹⁷ Ya'ni Rabbiñüz Hay'dur Kerimdir kaçan bir kul ellerini Hāk cānibine kıldursa ya'ni du'aya el kıldurub bir murād istese anuñ ellerin boş olduğu hälde döndürmekden istihāya ider. Pes istihāya ki tağayyür ve inkisārdur 'araždur. Anı hażret-i ilāhiye nisbet eylemek revā deguldür ammā nihāyet-i istihāya 'adem-i 'atādandur. Elbette 'atā itmek muķarrerdür dimek olur. Lācerem bāng ve āvāz ki Hażret-i Hudā'ya nisbet olınur, andan murād esmā' ve tefhīm-i merāmdur.

گفت او را من زیان و چشم تو

من حواس و من رضا و خشم تو⁸¹⁸

Allāh Te'ālā dimiş ki senüñ zebānuñ ve çeşmüñ benüm. Bu hadîş-i ķudsiyye işaret buyururlar: لا يزال العبد يتقرب إلى بالنواقل حتى أحبه فإذا أحببته كرت سمعه وبصره و يده و لسانه فبِي يسمع و بِي يبصر و بِي يبطش و بِي ينطق⁸¹⁹

گه توبى گويم ترا کاهى من

ھو چە گويم آلتاي روشن⁸²⁰

Ya'ni senüñ sırrunu ağıyār naşarında nihān tutmak için gāhı sen sensin dirüm.

انك ميت و انهم ميتون⁸²¹ fehväsincə ve dahi⁸²² dirüm. Sırr-ı maḥviyyet pinhān olmak için ve gāhı olur ki şahib-i esrār olanlarıñ çeşm-i ḥaḳīkat-binlerine cilvenümā olub iżħār-ı sırr-ı vahdet idüb dirüm ki⁸²³ و ما رميٰت اذ رميٰت و لكن الله رميٰ gāh ḥaḳīkat-i

⁸¹⁶ Biz öldük, tamamıyla çürüdük, mahvolduk. Fakat Allah sesi gelince hepimiz dirildik, kalktık.

⁸¹⁷ Rabbiniz, elbette haya ve kerem sahibidir. Kulları ellerini kaldırıp bir şey istedikleri zaman, onların ellerini boş çevirmekten haya eder.) (Ebu Davud)

⁸¹⁸ Allah ona dedi ki: "Ben dilim, sen vücutsun. Ben senin hislerin, memnuniyet ve gazabınım.

⁸¹⁹ Kulum nafilelerle bana öyle yaklaşırlı ki nihāyet onu severim. Onu sevdigimde de kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle görür, benimle konuşur ve benimle tutar.

⁸²⁰ Sana bazen sensin derim, bazen de benim derim. Ne dersem diyeyim, ben aydınlık bir güneşim.

⁸²¹ (Resülüm!) Sen sevdığını hidayete eriştiremezsin. (Kasas, 56)

⁸²² Sen elbette öleceksin, onlar da elbette öleceklerdir. (Zümer, 30)

⁸²³ Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı. (Enfâl, 17)

vaḥdāniyyetden ḥaber virüb ⁸²⁴ ان الذين يباعونك انما يباعون الله dirüm. Her ne dirsem lāyikdur. Zīrā bir ̄afitāb-ı rūşenüm. Mažmūn-ı kelām-ı sābiğdan ma‘ lūm ki kelām-ı enbiyā ve kelām-ı evliyā Cenāb-ı Hakk’da da‘vet olduğu ḥayṣiyetle kelām-ı Hakk’dur.

هر کجا تاہم زمشکوہ دمی

حل شد آنچا مشکلات عالمی ⁸²⁵

Her ḫanda ṭoşsam bir müşgvātdan bir nefes (**73a**) cemī‘ ālemüñ müşkilāti anda ḥall olur. Nitekim Fuḍayl ibn ‘Iyāz ki evvel hālinde ḥarāmīlerüñ başı idi. Merv vilāyetinde ḥarāmīlik iderdi. Bir kez bir ‘azīm kārvānı gözetleyüb yolın bağlayub bir belde beklediler. Kārvān ol derbendi gice ile geçerken kārvān ḥalkından bir kimse hōş āvāz ile Ḳur’ān okurdu. Şol mahalle geldi ki ‘alma يَأْنَ لِلَّذِينَ امْتَنُوا ان تخشع قلوبهم لذكر الله 826 Āyā vaqt gelmedi mi mü’min olanlar için ki ḫalbleri ḫorķa Allāh Te‘ālā’nuñ zikrinden ötüri. Fuḍayl ibn ‘Iyāz anı istimā‘ eyledükde beli vaqt geldi ki bu kār-ı ḫabīhi terk idüb tā‘ib olam diyüb at başın çevürüb ‘azm-i rāh üdüb Bağdād’da geldi. Tariķ-ı meşāyiha sūluk idüb kūmmeli evliyādan oldu. İmdi bir nefes anuñ mişkāt-ı vücūdında Haḳ Te‘ālā rahmetiyle tecelli itmekle bu sa‘ādetē väşil oldu.

DER-BEYĀN-I İN HADĪŞ-İ ŞERİF Kİ “İNNE Lİ RABBİKÜM FÎ EYYÂMİ DEHRİKÜM NEFEHÂTŪN ELÂ FE TEARRADÛ LEHÂ” ⁸²⁷

Ma‘ nī-i ḥadīş-i şerîf budur ki, taḥkīkāt sizüñ Rabbiñüz rūzgāriñuz eyyāmında nesemāt-ı hōşı ve nefehât-ı dilkeşi vardur. Agāh oluñ ya‘nī hemiše gülzār-ı cemāl ve būstān-ı vişâlden nefehât-ı birr-i ilâhi ve nesemāt-ı sırr-i pādişâhi ki cezebāt-ı elṭāf-ı rahmāni ve selâsil-i şevk-engîz-i a‘ṭāf-ı subhāni vardur. Meşāmm-ı cān erbāb-ı şevk u dimāğ-ı dil aşħāb-ı ȝevki mu‘atṭar eyler. Gerekdür ki ‘ale’d-devām o nefehâti müte‘arriż ve ol nesimātı müstaķbel olasız.

خود زیم این دم بی متنها

باز خوان فایین ان يحملتها ⁸²⁸

Bu āyet-i kerîmeye işāretdür ki sūre-i Ahzāb’dadur: انا عرضنا الامانة علي السموات و الارض فايدين ان ⁸²⁹ يحملتها و اشفقن منها و حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا (73b) :

تقرير للوعد السابق بتعظيم الطاعة و سئلاً لها امانة من حيث اتها واجهة الاداء و المعنى لعظمة شأنها بحيث لو عرضت على هذه الاجرام العظام و كانت ذات شعور و ادراك لا يبين ان يحملتها و اشفقن منها و حملها الانسان مع ضعف بينة و رخواه قوته لا جرم فان الرأي لها و قائم بحقوقها بخير الدارين

حيث لم يف بها و لم يبرأ حقها : انه كان ظلوما

بكتنه عاقبتها :جهولا ⁸³⁰

⁸²⁴ Herhalde sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmektedirler. (Fetih, 10)

⁸²⁵ Her nerede bir çıraklıktan parlasam orada bütün âlemin müşkülleri hallolur.

⁸²⁶ İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki, kalbleri Allah’ın zikrine ve inen hakka saygı duysun. (Hadid, 16)

⁸²⁷ “Zamanınızdaki günlerde Rabbinizin güzel kokuları vardır. Kendinize gelin; o güzel kokuları almaya çalışın.” hadis-i şerifinin beyanı hakkında.

⁸²⁸ Esasen bu nihayeti olmayan nefhanın korkusundan, gökler, yeryüzü ve dağlar o emaneti yüklenmekten çekindiler. “Fe ebeyne en yahmilnehâ” âyetini oku da gör.

⁸²⁹ Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklemeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir. (Ahzâb, 72)

Ya'ñı taħkikān biz emāneti 'arż eyledük semāvāt ve arż ve cibāl üzerine. Bes ibā eylediler ve қorkdilar ol emānetden. Ya'ñı eger semāvāt ve arża ve cibāle idrāk virilüb emānet 'arż oluna idi anı getürmekden ibā idüb қorķalar idi. Ve insān ol emāneti getürdi. Taħkikan ol insān żalūm ve cehūl oldu. Ve emāneti her tā'ife bir vechile tefsir itdiler. Қādī Beyzāvī -raħimettullāh- emānetden murād tā'atdür dimiš. Zirā va'd-i sābiķin takriridir didi. Va'd-i sābiķ ise ' فقد فاز فرزا عظيما' ⁸³¹ Pes emānetden murād tā'at olur. Ba'žilar emānetden murād fariżadur didiler. كما قال البيضاوي و قيل انه تعالى لما خلق هذه الاجرام خلق فيها فريضة و خلقت الجنّة لمن اطاعني فيها و ناراً لمن عصاني فقلنا نحن مسخرات على ما خلقتنا لا نحمل فريضة و لا نبعي ثواباً و لا عقاباً و لما خلق ادم عرض عليه مثل ذلك فحمل و كان ظلوماً لنفسه ⁸³² Ve ba'žilar emānetden murād 'akıldur didiler. Ammā gürūh-1 şūfiyyede ba'ži ehl-i taħkik emānetden murād kemāl-i zuhūr-1 Haq'dur didiler. من حيث اسمائه و صفاتيه و ذاته ⁸³³ Pes bu mažhariyyete insāndan ġayriniñ isti'dādı olmadığından ibā idüb ḥaġf itdiler. Zirā insānuñ taħammülinden murād isti'dādı ve semāvāt ve arzuñ ve cibāluñ ibā ve iſfaķindan murād 'adem-i isti'dādlarıdur. Ya'ñı bu kummāl-i mažhariyyete insān қabil oldu. Ġayri eşyā olmadı dimek olur. Ammā Hażret-i Mevlānā - қuddise sirruhu'l-aziz- emānetden murād 'aşk-ı Hudā (74a) ve nefha-i esrār-ı Haq Te'älā'dur diyüb buyururlar ki eger bu 'aşk-ı rabbāni ve nefha-i gülzār-ı vahdet-i şamedāniye cevāhir-i 'ulvi ve heyākil-i süflī taħammül ideler idi ve ol dem bimünteħānuñ ħavfindan dağlarunuñ yüregi kan olmaya idi, Haq Te'älā andan ħaber virüb ⁸³⁴ اشتفن منها dimezdi. Insān-ı ża'if ol bār-ı girāni boynuna aldı ki väsiṭa-i iltizām teklif-i şeri'at ve ṭariķat ve rābiṭa-i teraķķi i'lā-yı ma'āric-i haqīqatdır. Zirā ki Haq Te'älā insāna yāri қilub isti'dād ve қuvvet ve қudret virdi. Nitekim Evħade'd-din Kirmānī buyurur. BEYT:

دل نادان من اماتت عشق

⁸³⁵ هم بیاری آن کرم برداشت

Zirā لا يكفل الله نفساً الا وسعها ⁸³⁶ buyurmuşdur.

دوش دیگر لون این میداد دست

⁸³⁷ لقمه چندی درامد ره ببست

⁸³⁰ Geçen vaadin yerine getirilmesi itaatin zirveye ulaşmasıyladır. Emanet ne diye isimlendirildi. Yerine getirilmesi gereklili olduğundan. Buradaki mana emanetin azametidir. Şöyle ki eğer bu büyük suçlara karşı olunursa akıl ve şuurla olur. Apaçık zayıflıkla ve kuvvetini harcamasıyla beraber insanoğluna bu suçlar verilmez ve suç olmazdı. Bunları koruyan ve gözetlenen için de dünya hayatında ve ahiret hayatında hayır vardır. Bir yandan da yerine getirmeyenler ve gözetmeyenler içinde kötü bir son vardır.

⁸³¹ Her kim Allah'a ve Resülü'ne itaat ederse, o gerçekten büyük murada ermiştir. (Ahzâb, 71)

⁸³² Beyzāvī'nin dediği gibi: "Denildi ki Allahu Teala bu suçları yaratırken bunları anlamaya kabiliyeti de yarattı ve onlara (Gökler, yer ve dağlar) dedi ki: "Ben farz olanı farz kıldım. Cenneti yarattım bana itaat edenleri ona koymak için. Ve cehennemi yarattım, bana karşı gelenleri ona koymak için". Ve onlar dediler ki "Bizi yaratmış olduğum şeye boyun eğeriz. Biz farzı yüklenmez, mükafat ve ceza da istemeyiz". İnsanoğlu yaratıldığından da ona aynı şeyler sunuldu. Nefsine zulmederek, ne kadar ağır olduğunu ve sonucun ne kadar zor olduğunu bildiği halde cehaletinden dolayı bütün bunları yükledi.

⁸³³ Esmâsi, sıfatı ve zâti cihetinden.

⁸³⁴ Ondan korktular. (Ahzâb, 72)

⁸³⁵ Benim cahil gönülü hem aşkin emanetidir, hem de onun yardımıyla kerem elde etmiştir.

⁸³⁶ Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez. (Bakara, 286)

⁸³⁷ Bu Allah kokusu dün gece bize bir başka türlü zuhur etti, fakat birkaç lokma geldi, kapıyı kapadı.

Bu ma'nā, dün gice bir ġayı̄rı levnile el virmiş idi. Ya'ni şerh-i nefehât-ı Rabbâniyye ve taķırır-i nesemât-ı raḥmâniyye ve şümûl-i feyezân-ı ān-ı nefehât ve 'umûm-ı te'sîrât-ı ān-ı nesemât dün gice nikât-ı ġarîbe ve işârât-ı 'acîbe ile el virmişdi. Birkaç loķma gelüb tariķ-ı güft ü gûyi sedd eyledi.

اي حميرا آتش اندرنه تو نعل

⁸³⁸ تا ز نعل تو شود اين كوه لعل

Ey humeyrâ sen na'li ateşe ko tâ bu kûh-ı vücûd-ı insâni la'l ola ve da'vet-i İslâm ve ta'lim-i ümmet hâşîl ola.

محظى يي خويش شد زان خوب صورت

⁸³⁹ شد نمازش از شب تعریس فوت

Ebû Kâtâde -radîyallâhu 'anh- rivâyet eyler ki bir kerre Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- ile ġazâdan gelürdü. Ta'rîs eyledük. Ya'ni aḥîr-i leylde azacık istirâhat itmek için kôndu. Şöyledir uyku varmışız ki āfitâbuñ ḥarâretinden uyandık. Sûvâr olub yola gitdük. Āfitâb bir miğdâr yüksek çıktıgı vakıt atlardan indük. Hażret-i Resûl -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- Bilâl'e buyurdu. Ezân okudu. Ol fevt olmuş namâzı cemâ'atle kılduk didi. Bu fevt olmağuñ hikmeti bâbında ba'zîlar didiler ki hükm-i ķazâ-yı şalât, Hażret-i Rasûlullah'uñ fi'li ile mübeyyin olmak için idi. Ve ķazâ-yı şalât sünnet olmak için ve bu bâbda birkaç mes'ele ma'lûm olmak için idi. Biri budur ki çün bir yerde namâz fevt (74b) oldu, anda ķazâ itmeyüb bir ġayı̄ri yire varub ķazâ eyleyeler. Biri daňı budur ki gün bir miğdâr yuķaru çıktıdan şoñra şabâh namâzin ķazâ ideler. Biri daňı budur ki ķazâ-yı şalâtta ezân ve iķâmet lâzım olduğu ma'lûm ola. Biri daňı budur ki ķazâ-yı şalât cemâ'atle kîlinâ. Ba'zîlar didiler ki hażret-i Sultân-ı Enbiyâ Bilâl'e i'timâd eyledi. Bizi namâz vakıtında bîdâr idesin didüğü için fevt oldu. Haq Te'âlâ hażretlerine rücû' idüb aña i'timâd itmek gerek idi. Çün Bilâl'e sipâriş eyledi, gayret-i Haq anlara söyle uyku ħavâle eyledi ki gün doğincaya dek bîhaber yatdırı. Bundan murâd tenbîh idi ki tâ ħabibüñ maħbûbdan ġayı̄riya ilticâsi olmasun dîmek idi. Nitekim Hażret-i Yûsuf -'aleyhi's-selâm- ol iki kimsenüñ rü'yâsını ta'bîr eyledi. Sharâbdâra necât müyesser olacağın gümân idüb beni ħâkim yanında ȝîkr idesin dimiş idi. Haq Te'âlâ'nuñ ġayreti ani yedi yıl daňı zindânda unutdurub kimsenüñ ħâtîrinâ gelmedi. Sebeb-i fevt-i şalât-ı Nebî -'aleyhi's-salâtü ve's-selâm- buydu dimişler. Ammâ Hażret-i Mevlânâ'nuñ -ķuddise sirruhu- kelâmindan bu ma'nâ fehm olunur ki cezbe-i 'aşk-ı eħadiyyet ve nefha-i ravża-i hüviyyet dil ü cân-ı hażret-i Resûl-i ɻudâ'yı söyle rübûde kîldi ve cân-ı pâk-ı hażret-i Sultân-ı Enbiyâ müşâhede-i cemâl-i bâ-kemâl-i şâhid-i 'aşkda söyle müstaġrak olmuşidi ki 'âlem-i zâhirde cünbiş itmege mecâli ķalmamışdı. Gün ȝogincaya dek şâhv müyesser olmayub istigrâkda ķalmışdı. Fevt-i şalâta sebeb bu olmuşdur diyü buyururlar.

ابن نعك باقيست ازميراث او

⁸⁴⁰ با تواند آن وارثان او بجو

⁸³⁸ "Ey Humeyrâ! Na'li ateşe koyda bu dağ, lâl haline gelsin" buyurdu.

⁸³⁹ Mustafa, o güzel sesle kendinden geçti. Ta'rîs gecesinde namazı kaçı.

⁸⁴⁰ Bu tuz, ondan miras kalmıştır; vârisleri de seninledir, ara bul!

Senüňle bile dirler anuň vârişleri. Sen taleb eyle anları bul. ⁸⁴¹ **العلماء ورثت الانبياء** hükmince anuň vârişleri ‘ulemâ’-i billâhdur. Anlaruň şohbetinden gäfil olma.

HİKÂYET: İki kimse (75a) nizâ‘ itdiler. Biri didi ki ‘ilm efâldür biri didi ki mäl efâldür. Hażret-i ‘Alî ibn Ebî Ṭâlib’-e -kerremallâhu vecheh- bir âdem gönderdiler. Tâ ki su’âl eyleye ol kimse. Gelüb eyitdi: Yâ ‘Alî ‘ilm mi efâldür yâhûd mäl mi efâldür. İmâm ‘Alî didi ki ‘ilm efâldür. Ol kimse didi ki eger benden delîl isterler ise ne cevâb vireyin. Eyitdi ki ‘ilm mîrâş-ı enbiyâdur ve mäl mîrâş-ı Fir‘avn ve Şeddâd ve Hâmân’dur. Ve ‘ilm şâhibini şaklar mäl şâhibin şaklayamaz, şâhibi anı şaklar ve hârâmi âdemî ‘ilmden ötürü öldürmez ammâ mâlından ötürü öldürür ve hîrsız ‘ilmi uğurlayamaz ammâ mâlı uğurlar ve ‘ilm hârc itdükce artar mâlı hârc itdükce eksilür ve ‘ilmi Haż Te‘âlâ sevdüğü kuluna virür mâlı sevmediği kuluna virür ve mâluñ âhiretde su’âli ve hisâbı ve ‘azâbı var ‘ilmüñ yokdur mâliyla fâhr idenler ahmaķdur zîrâ ^{عَزَّ الْجِنَانُ بِالْمَالِ وَعَزَّ الْأُخْرَةُ بِالْعَمَلِ} buyurmuşdur. ‘İzz-i dünyâ fâni ve ‘izz-i âhiret bâkîdür.

KİŞŞA-İ SU’ÂL-KERDEN-İ ‘ÂYÎŞE RADİYALLÂHU ‘ANHÂ⁸⁴³

در زستان شان اگرچه داد مرگ

⁸⁴⁴ زنده شان کرد از بهاران داد برگ

Sûre-i Rûm’dâ olan âyet-i kerîmeye işaret buyurur: ⁸⁴⁵ فانظر الي آثار رحمة الله كيف يحيي الرض بعد موتها: Ya‘nî âşâr-ı râhmet-i Hudâ’ya nażar eyle. Gör nice hayatı virür arza mevtinden şoñra. Ya‘nî huşk ve ‘uryân oldukdan şoñra. Râhmet-i Hudâ’dan murâd bârândur ki mahallinde nûzûl eylese eşcâr ve eşmâr ve zûrû‘ ve bâğ ve bostâna hayatı virür. Kemâ kâle’l-Beyzâvi: اثر الغيث من النبات والاشجار و انواع النشار و لذلك جمعه ابن عامر و حمزه و: فانظر الي آثار رحمة الله ⁸⁴⁶ Ya‘nî nûzûl-i gâyşden şoñra nażar eyle gör nebâtdan ve eşcârdan ve envâ‘-ı eşmârdan neler bitürür Haż Te‘âlâ. Bes bu hâlet haşrden bir numûnedür. Ya‘nî ba‘zî müfessirîn didiler ki eşer-i râhmet zâhirde bârândur ki cümle eşyânuñ hayatı anuňladur. Ammâ bâtiñda zîkr-i Hudâdur ki kalbüñ hayatı anuňladur. Ba‘zîlar didiler ki eşer-i râhmet neş‘e-i hubbiyyedür ki zemîn-i dil anuňla hayatı bulur. Ve ba‘zîlar katında eşer-i râhmet dildür dimişler. Zîrâ manzâr-ı Hażdur. Nitekim (75b) Hażret-i Mevlânâ **Mesnevi-i Şerîf**de bu mebhâşden haber virür. MESNEVİ:

صوفی در باغ از بهر گشاد

صوفیانه روی بر زانو نهاد

پس فرو رفت او بخود اندر نغول

شد ملول از صورت خوابش فضول

که خسی آخرا اندر زر نگر

این درختان بین و انار خضر

⁸⁴¹ Âlimler peygamberlerin varisleridir.

⁸⁴² Dünya izzeti mal ile ahiret izzeti amel iledir.

⁸⁴³ Hz. Ayşe (r. a.)’ın soru sorması kissası.

⁸⁴⁴ Kışın onlara ölüm vermişse de bahar yüzünden yine diriltip yapraklandırır, yeşertir.

⁸⁴⁵ Şimdi bak Allah’ın rahmetinin eserlerine! yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriliyor? (Rûm, 50)

⁸⁴⁶ Allahu Teala’nın yağmurdan sonra bitkilerden ağaçlardan muhtelif meyvelerden neler çıkardığını bak. İbn-i Âmir, Hamza ve Kesâi ve Hafs bu görüşte birleştiler.

امر حق بشنوکه گفست انظروا
سوی این اثار رحمت آر رو
گفت اثارات دلست ای بولهوس
آن برون آثارست و بس
باغها میوها اندر دلست
عکس لطف او بربن آب و گالست
چون حیات از حق بگیرد ای روی
پس غنی کردن کل در دل روی

TEFSİR-İ BEYT-İ HAKİM RADİYALLĀHU ¢ ANH⁸⁴⁸

غیب را ابری و آبی دیگرست
آسمان و آفتتابی دیگرست
ناید آن الا که بر خاصان پدید
باقیان فی لیس من خلق جدید

اعيينا بالخلق الاول بل هم في لبس من خلق Telvîh buyururlar ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Kâf'dadur: ⁸⁵⁰ Ya'nî ibtidâ' hâlk eylemekde 'âciz oldukça mı ki i'âde itmekden 'âciz olavuz.

Ya^cni ehl-i inkâr, inkâr eylemezler bizüm ھالک-1 evvele қâdir olduğumuza belki ھالک-1 cedîd -ki i^cadedür-ھاşr-i ecsâddur. Anda گalaٹ idüb şübh  iderler. Zîrâ küffâr-1 Mekke bu ma^c nâya makarr idiler ki dünyâ ve mâfihâyi Hâk Te^c âlâ ‘ademen ھalк eyledi lâkin ھaşr-i ecsâda şübh  iderlerdi. Zîrâ anı ھilâf-1 ‘adet ve گayrı mu^ctâd olmağın, muhâldür dirler idi. Anı bilmediler ki ‘ademen, hîc mâddede yoğiken ىcâda қâdir olan bu deñlü mâdde ile қâdir olmaz mı. Ve ba^cz ehl-i taňkîk “ھالک-1 cedîd”den murâd, “el-a^crâzu lâ yebkâ zamâneyni” hükmince teceddüd-i a^crâzdur dimişler. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ birkaç beyt-i şerîfiyle bu ma^c nâya işâret buyururlar. MESNEVÎ:

هر نفس نو میشود دنیا و ما
بیخبر از نوشدن اندر بقا
آن ز تیری مستمر شکل آمدست
چون شرکش تیز جنبانی بدست
شاخ آتش را بجهانی بساز

⁸⁴⁷ Sofinin biri, bir başında neşelenip açılmak için soficesine yüzünü dizine dayamış, varlığının ta derinlerine dalmış gitmişti. Her zevzeğin biri onun bu uykusundan usandı. Dedi ki: Ne uyuyorsun ya hu? Bir başını kaldır da üzüm çubuğuuna, su ağaçlara, "Allah'ın rahmet eserlerine, yeşilliğe bak! Allah emrinin dinle... Allah "Allah'ın rahmet eserlerine bakın" dedi... yüzünü şu rahmet eserlerine çevir, seyret! Sofi dedi ki: A heveskâr kişi, Allah eserleri gönüldür... dışarıda kılınca ancak ve ancak Allah eserlerinin eserleridir... Bağlar, bahçeler, meyveler, gönüldedir. Onların letafetinin aksi, suya toprağa vurmuştur!.. Fakat ey zavallı adam, Hak'tan hayat bulursan topraktan müstâğni olur, bu bâlcıçı o vakit terk edersin.

⁸⁴⁸ Hakîm'in beytinin tefsiri.

⁸⁴⁹ Gayb aleminin başka bir bulutu, başka bir yağmuru, başka bir göğü, başka bir güneşinin vardır... Fakat o, ancak havassında görünür, diğerleri “Öldükten sonra tekrar varatılıp diriltileceklerinden şüphe ederler.”

⁸⁵⁰ Biz illü varatmadı acıçılık mı gösterdik? Doğrusu, onlar veni bir varatılıstan şüphe içindedirler. (Kaf. 15)

درنظر آتش نماید بس دراز
این درازیع مدت از تیزی صنع
⁸⁵¹ مینماید سرعت انکیزی صنع

(76a) Ve Ḥaḳ subḥānehu ve te^cālā buyurur: Ya^cnī⁸⁵² و تری الجبال تحسبها جامدة وهي تمر م السحاب: Ya^cnī cibālī görürsin ve cāmid ȝann idersin. Ḥālbuki ol cibāl mürūr ider bulutlar mürūr itdüğü gibi. Ya^cnī sen dağları cāmid ve bir hāl üzere karār itmiş görürsin. Ammā ol dağlar bulutlar gibi yürüyüb geçüb gitmekdedürler. İmdi ehl-i naẓar olanlar her nefesde ḥalq-1 cedid müşāhede eyleyüb haşr-i ecsāda ȝerre kadar şübhе getürmezler.

DER MA'NĀ İN HADÎS-İ ŞERÎF KÎ "İĞTENİMÛ BERDE'R-REBÎ" FE İNNEHÛ
YA'MELU Bİ EBDÂNİKÜM KEMÂ YA'MELU Bİ EŞCÂRİKÜM VECTENBÛ'L-
HARÎF FE İNNEHÛ YA'MELU Bİ EBDÂNİKÜM KEMÂ YA'MELU Bİ
EŞCÂRİKÜM⁸⁵³

Ya^cnī ȝanîmet tūtuñ ȝanîmet şayiñ bahāruñ şovuğunu. Taḥkîkān evvel bahāruñ şovuğunu bedenleriñizi ȝavî ve tâze ve laṭîf eyler. Bōstānuñuzi ve bâgiñuzi laṭîf ve ter ü tâze eylediği gibi. Ve berd-i ḥarîfden ictinâb eyleñ. Taḥkîkan ol guz şovuğunu eṣcâriñuza eyledügin bedenleriñuze daḥî eyler. Ya^cnī eṣcâri nice ȝazân eyledi ise bedenleriñuze daḥî žarar eyler.

BAKİYYE-İ ҚİŞŞA-İ PİR ÇENGİ⁸⁵⁴

مرغ أبي غرق درياع عسل
عيون أبيوي شراب و مغتسل⁸⁵⁵

Sûre-i Şâd'da olan ayet-i kerîmeye işâret buyururlar: حكاية⁸⁵⁶ اركض برجلك الارض مغتسل باد و شراب: 856 لما اصيّب به اي اضرب برجلك الارض

اي فضربيها فنيعت عين فقييل هذا مغتسل اي تغتسل به و تشرب منه فتبرأ باطنك و ظاهرك و قيل نبعث عينان: هذا مغتسل باد و شراب du'āsin icâbet buyurdu. Cebrâ^cil -^caleyhi's-selâm-i aña ırsâl eyledi. Cebrâ^cil -^caleyhi's-selâm- gelüb didi. Ya^cnī ayağıyla yiri ur didi. Cün Eyyûb nebi^c ayağıyla yeri urdu. Bir 'ayn zâhir oldu ve Cebrâ^cil 'aleyhi's-selâm buyurdu:

هذا مغتسل. Ya^cnī bu 'ayn, maḥall-i iğtisâldür. Bundan iğtisâl eyle ve daḥî iç. Zâhirüñ ve bâṭunuñ emrâzdan pâk ve müberrâ olsun didi. (76b) Ve ba^c žîlар dimişler zâhir olan 'ayn iki idi: Biri ısîcaḳ şu ve biri şovuk şu idi. Issı şudan ȝusl eyledi ve şovuk şudan içdi. Cemî^c-i 'ilel-i zâhir ü bâṭindan ȝalâş bulub pâk ve müberrâ oldı. Ve Hażret-i Mevlâna -

⁸⁵¹ Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz. O elde hızla salınan kırılcım gibidir, hızlılıktan onu şekli süreklimiş gibi görünür. Ateş sarmış dalı el becerisiyle sallasan, ateş göze çok uzun görünür. Bu sürenin uzunluğu yaratmanın hızındandır, yaratmanın hızlılığı görünüyor.

⁸⁵² Sen dağları görürsun de, yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. (Neml, 88)

⁸⁵³ Baharin soğuğunu ganimet biliniz, zira o ağaçlarınızı latif ve taze kıldığı gibi bedenlerinizi de latif ve taze kılars. Sonbaharın soğuğundan da ictinab ediniz ki o da ağaçlarınızı hazan kıldığı gibi bedenlerinize de zarar verir.

⁸⁵⁴ Yaşlı çeng çalanın hikayesinin geri kalımı.

⁸⁵⁵ Bal denizine batmış bir su kuşuydu, Eyyûb Peygamber'in içtiği ve yıkandığı pinardi.

⁸⁵⁶ (Biz ona): "Ayağını yere vur! İşte sana yıkılacak ve içilecek soğuk bir su" dedik. (Sâd, 42)

⁸⁵⁷ Hz. Eyyub'un mübtela olduğu hastalıktan hikaye ile, "Ayağını yere vur" demektir.

küddise sirruhu- pîr çengînûñ beden-i sıkletinden ḥalâş bulub ‘âlem-i rü’yâda vâşîl olduğu zevkî Ḥażret-i Eyyûb -‘aleyhi’s-selâm-uñ ‘ilel-i ẓâhir ü bâṭîndan pâk olduğuna teşbîh buyururlar ve mûrgâ āb-ı deryâdan şafâ eylediği gibi pîr çengî dahî lezzet-i mahz deryâsına ǵark olub mest ve müstaǵraq olmuş idi diyü buyurur.

NÂLÎDEN-İ OSTÛN-İ HANNÂNE⁸⁵⁸

گربودي واقفان امرکن

در جهان رد گشته بودی این سخن⁸⁵⁹

Ya‘nî Ḥaḳ Te‘älâ’nuñ kün dimekle istedüğini ḥâlk itmege ƙâdir olduğın bilenler olmayalar idi. Sicn-i cemâd ve nâle-i sütûn-ı cihânda merdûd olaydı. Hiç kimse aña inanmaya idi. Lâkin Allâh Teälâ ƙâdirdür fâ‘ il-i muṭlakdir. Benî  demüñ elbet nuṭķı bir et pâresi degül midür. Ḥaḳ Te‘älâ nuṭķ virdi söyledi.

تا بناموس مسلماني زيند

در تسلس تاندانی که کیند⁸⁶⁰

Telbîs ile ve sâlûsligile dirlik iderler tâ ki sen bilmeyesin ki anlar kimlerdir. Ya‘nî çün ʐuhûr-ı mu‘cizât-ı enbiyâyı görür inkâra mecâlleri olmaz. Bu kerre i‘tiķâd-ı fâsidlerin pinhân iderler ki küfr ü nîfâk-ı zenâdîka ve felsefedür. Pinhân idüb şûret-i ehl-i  mânda dirlik iderler. Nitekim Ḥażret-i Ḥudâ sûre-i Baķara’dâ buyurur: و من الناس من يقول آمنا بالله و ⁸⁶² با اليوم الآخر و ماهم بمؤمنين يخادعون الله و الذين آمنوا و ما يخدعون إلا انفسهم و ما يشعرون ba‘zî tâ’ife var ki iderler biz Allâh'a  mâna getürüb anı taşdîkladuğ ve  ahiret günini ve anuñ içinde vâki‘ olacak nesneleri inanduğ didiler. Hâl budur ki bunlaruñ (77a)  mâni yokdur. Bunlar mü’minlerden degildür. Belki münâfiķlardandur. Allâh'a  hud‘a iderler ve dahî  mâna getürenlere  hud‘a iderler. Hâlbuki  hud‘a itmezler, illâ kendü nefslерine  hud‘a iderler. Ammâ şu‘ urları yokdur, bilmezler. Hâşîl-ı kelâm münkir olanlar kitmân-ı küfr ü  dalâl ve  izhâr-ı İslâm ve kemâl iderler.

با زیان گرچه که تهتمت می نهند

دست و پاهاشان گوایی میدهند⁸⁶³

Ya‘nî egerçi zebânlâ kendü kendüler töhmet iderler. Ehl-i  mânuz mu‘cizât-ı enbiyâya inanduğ dirler. Ammâ lisân-ı hâlile elli ayaqları münkir olduklarına şehâdet ider. Zîrâ münkirün  zâhir a‘mâlinde i‘tiķâd-ı bâṭînesi ma‘lûm olur. ⁸⁶⁴ الظاهر عنوان الباطن  hükmince  zâhirden bâṭîna istidlâl eylemek mümkünür ve  ahiretde dahî ehl-i cûrmüñ elli ayaqları şehâdet itse gerekdir. Nitekim Ḥaḳ Te‘älâ bu şehâdetden  haber virür: اليوم نختم

⁸⁵⁸ Hannâne direğinin inlemesi.

⁸⁵⁹ “Kün” emrinin bilenler olmasaydı, bu dünyada bu söz reddedilirdi.

⁸⁶⁰ O’nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir. O da hemen olverir. (Yasin, 82)

⁸⁶¹ Müslümanlık namusuyla riya içinde yaşamaları, kim olduklarını bilmemen için.

⁸⁶² İnsanlardan öyleleri de vardır ki, inanmadıkları halde, “Allah'a ve ahiret gününe inandık.” derler. Allah’ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Halbuki sîrf kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar. (Bakara, 8-9)

⁸⁶³ Dille itham etseler de, el ve ayakları şahitlik ederler.

⁸⁶⁴  zâhir batının işaretidir.

⁸⁶⁵ : Ve ehl-i cărmăñ ve ehl-i inkărūñ sīmāları dahi bătnılarınıñ ahvāline şehādet ider. ‘Ārif olanlar anuñ gibileri sīmālarından bilürler.

IZHĀR-I MU‘CİZE-İ HAŻRET-İ PEYĞAMBER⁸⁶⁶

چون شنید از سنگها بوجهل این

867 زد خشم آن سنگها را پرزمین

Bu hikâye dahî Hâk Te'âlâ'nuñ kudretin beyândur ki sengrizleri Ebû Cehl'üñ elinde söyletti. Lâkin Ebû Cehl tabî'at ve felsefi cibillet olan münkir inanmaz. في قولهما مرض فرادهم ⁸⁶⁸ الله مرضًا mûcibince ne kadar mu'cizât ve kudret görseler inkârları ziyâde olur.

Ebu Cehl'ün naşarı iblis naşarı gibi hâk görüci degündü; ki Rasûlullah'ın şüretin gördü, zâtında olan esrâr-ı ilâhiyye-i göremedi. Nitekim iblis dahi Hâzret-i Âdem'ün şüretin görüb sîretin göremeyüp secededen ibâ eyledi. انا خير منه خلقني من نار diyüb istikbâr eyledi.⁸⁶⁹

TEFSİR-İ DU^cĀ^v-İ DÜ-FERİSTEH⁸⁷⁰

دانلود از بهر حق نانت دهنده

871 جان دهن از بعده حانت دهنند

⁸⁷² من جاء بالحسنة فله عشر امثالها (77b) mûcibince birine on 'iâz virilür.

و انکه در انا، مانند وصفه کرد

ج

مثـل الـذـيـن يـنـفـقـونـ اـموـالـهـم فـي سـبـيلـ اللـهـ كـمـثـلـ حـيـةـ اـبـتـتـ سـبـعـ سـنـابـلـ فـي كـلـ سـنـبـلـةـ مـائـةـ حـيـةـ وـ اللـهـ يـضـاعـفـ ⁸⁷⁴ Ya^c ni çün bir kimse mažmūn-1 münîfince mâlını sebîlullâhda infâk itmeye şarf itmeye, 874 لـمـنـ يـشـاءـ وـ اللـهـ وـاسـعـ عـلـيمـ anuñ mâlını ve mahşûlını havâdîş-i müşlar yer ve bit düşüb fenâ olur. Nitekim Hażret-i Resûl buyurur: ⁸⁷⁵ بـشـرـ مـالـ الـبـخـيـلـ بـحـادـثـ اوـ وـارـثـ ve yine buyurur -şallallâhu 'aleyi ve sellem- ⁸⁷⁶ حـصـنـواـ اـمـوـالـكـ بـالـزـكـوـنـ وـ دـاـوـرـاـ مـرـضـاـكـ بـالـصـدـقـةـ وـ اـسـتـقـلـلـواـ اـنـوـاعـ الـبـلـاـيـاـ بـالـدـعـاءـ ve yine buyurur -şallallâhu 'aleyi ve sellem- ⁸⁷⁷ بـقـولـ اـبـنـ آـدـمـ مـالـ وـ هـاـ لـكـ مـنـ مـالـكـ الاـ ماـ اـكـلـتـ فـاقـيـتـ اوـ لـسـتـ فـالـلـيـتـ اوـ تـصـدـقـتـ فـاقـيـتـ:- Pes infâk

⁸⁶⁵ Bugün biz onların ağızlarını mühürleriz de neler kazandıklarını bize elleri söyler, ayakları da şahitlik eder. (Yâsin, 65)

⁸⁶⁶ Hz. Peygamber'in mucizesinin ızhârı.

⁸⁶⁷ Ebucehil, taslardan bu sözü işitince hiddetle taşları yere vurdu.

⁸⁶⁸ Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır. (Bakara, 10)

⁸⁶⁹"Ben, dedi, ondan hayırılıyım; beni atesteşen yarattın, onu camurdan yarattın." (AeràAf, 12'nin bir bölümü; SAd, 76)

⁸⁷⁰ İki meleğin duasının tefsiri.

⁸⁷¹ HAK İÇİĞİN DUASINI TERİR

⁸⁷² Kim iyilik getirirse, ona o (getirdiği)ının on katı yardım (En ‘âm, 160).

⁸⁷³ Efatı tohumu ambara kor biriktirirse zaman geçtikçe bitler, fareler, o tohumu yiyip bitirirler.

⁸⁷⁴ Fakat tönlü ambalajlı koi, birlikte ilse zatılı geçişte bittir, rafeleri, o tönlü yiyip bitirmeler.

Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu
víz tape var. Allah dileğine daba da katlar. All

⁸⁷⁵ Cimrinin malını ya âfete, veya vâris'e müjdele.

⁸⁷⁷ “Ademoğlu ‘malim malim’ der. Halbuki ey Ademoğlu! Senin malından (sana kalan sadece) yeyip bitirdiğin,

eylemek hayrludur ki birine on ve belki yedi yüz belki biñ dörd yüz virilmek va' de olnmışdur. BEYT:

هرکرا مال هست خوردن نیست

او ازان مال بهره کی دارد

یا بتاراج حادثات برند

یا بسیراث خاره بگذارد⁸⁷⁸

ŞABR-FERMÜDEN-İ A' RĀBİ⁸⁷⁹

هعچنین از پشه گیری تا به پیل

شد عیال الله و حق نعم العیل⁸⁸⁰

و ما من دابة في الأرض إلا علي
fehväsincə Allâh üzerinedür. Ya' nî cümlesinün râzîki Allâh Te' âlâ'dur.⁸⁸¹

NASÎHAT KERDEN-İ ZEN MER ŞÜY RÂ KÎ SOHEN-EFZUN EZ KADEM U EZ
MAKÂM-I HOD MEGÛ "LÎME TEKÛLUNE MÂ LÂ TEF'ALÛN" KÎ ÎN
SOHENHÂ EGER ÇÌ RÂSTEST ÎN MAKÂM-I TEVEKKÜL-İ TO RÂ NÎST VE
ÎN SOHEN GOFTEN FEVK-İ MAKÂM U MU'ÂMMELE-İ HOD ZİYÂN DÂRED
VE KİBR-İ MAKTA İNDELLÂH BÂSED⁸⁸²

Nitekim Hâzret-i Hûdâ sûre-i Şaff'da buyurur: ⁸⁸³ يا ايها الذين آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون : Bu âyet-i kerîmenün sebeb-i nûzûli budur ki mü'minler didiler ki ehabb-ı a' mäl nidügin bilsek mâlimuzi ve nefsimüzi bezl iderdük. Allâh katında sevgüli olan a' mâlden ötürü didiler Allâh Te' âlâ âyet-i kerîme'i gönderdi ki ⁸⁸⁴ ان الله يحب الذين يقاتلون في سبile صفا buyurub ehabb-ı (78a) a' mâli anlara bildürdi. Yevm-i ehadda yüz döndürdiler, bu âyet-i kerîme nâzil oldu ki ;

يا ايها الذين آمنوا : Ey ol kimseler ki imân getürdüñüz.

لم تقولون : Ne için söylersiz.

ما لا تفعلون : Ol nesne ki işlemezsiz.

كبار مقتنا عند الله : Ulu ve büyük oldu hîşm yöninden Allâh katında

Ya' nî işlemedüğüñüz nesne söylemek Allâh katında bug' ž yöninden eşedddür.

⁸⁷⁸ Mali yemek için olmayanın malından kime ne faydalı.. Ya yağmaları giderler, ya da miras olarak balyoz bırakır geçerler.

⁸⁷⁹ Bedevinin sabır buyurması.

⁸⁸⁰ Böylece sivrisinekten tut da file kadar bütün mahlûkat Allah ailesidir; Hak da ne güzel aile reisi.

⁸⁸¹ Yeryüzünde rizki Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. (Hûd, 6)

⁸⁸² Bedevi karısının, kocasına "Lime tekulûne mâ lâ tef'alûn" denmiştir.Haddinden fazla söz söyleme. Bu sözler doğru olmakla beraber bu tevekkül makamı, senin makamın degildir. Makamından ve işinden yukarı söz söylemek, sana ziyan verir. "Kebüre makten indallah" hükmü zuhur eder, diye nasihat vermesi.

⁸⁸³ Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? (Saf, 2)

⁸⁸⁴ Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever. (Saf, 4)

885

نصبه على التمييز لدلاة على آن قولهم هذا مقت خالص كبير عند من يحقر دونه كل عظيم مبالغته في المعن عنه

Ve ‘ulemā katında bu āyet-i kerîme ‘āmdur ve şāmildür. Ya‘nī her kim bir sözi söyleye ve anuňla ‘āmil olmaya bu ‘itâbda dâhildür dimişler ve şol ‘ulemā ki ḥalķı ‘amel-i ḥayra emr iderler ve kendüler ‘amel-i ḥayr işlemeler anlar dahi dâhildür اتامرون الناس بالبر و نسون أنفسكم⁸⁸⁶ Ve Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- mi‘râc gicesi gördüm ki buncılayın kimselerüň tutakların āteşden mikrâz ile kesmişler diyü buyurdu. BEYT:

از من بگوی عالم تفسیر گوی را

گر در عمل نکوشی نادان مفسّري

بار درخت علم ندانم بجز عمل

با علم اگر عمل نکنی شاخ بی برى⁸⁸⁷

Zen-i A‘râbî didi ki egerci bu sözler -ki sen söylersin- gerçekdür ammâ bu maķâm senüñ tevekkülüñ maķamı deguldür ve bu sözler senüñ maķamuñuñ ve mu‘ameleñüñ mâfevkîndadur. Senüñ ḥâlüñ olmayan sözleri söylemege saña ziyân ider. ‘İndallâh büyük gazap olur işledüğüñ nesne’i söylemek didi.

کبر زشت و از گدایان زشت تر

روز سرد و برف و آنگه جامه تر⁸⁸⁸

Tekebbür çirkindür gedâlardan ȝuhûr iderse (78b) dahi ziyâde çirkin olur. Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur: ثلث لا يكلّهم الله يوم القيمة ولا ينظر اليهم ولهم عذاب⁸⁸⁹
اللیم شیخ زان و ملک کذاب و عایل متکبر

NASİHAT KERDEN-İ MERD ZEN RÂ Kİ DER FAKÎRÂN BEHOR-İ MÜNKER⁸⁹⁰

گفت ای زن تو زنی یا بولحزن

فقر فخر آمد مرا بر زن مزن⁸⁹¹

Ya‘nī ol sultân-ı dîn⁸⁹² الفقر فخري diyü buyurmuşdur. Benüm fâkîrligümi başuma kąkma şöyle rivâyet olinur ki ekâbir-i Kureyş Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu ‘aleyhi ve sellem- didiler ki senüñ meclisünde dâyim fâkîrlar hâzır olurlar. İbn Mes‘ûd ve Miķdâd ve Bilâl ve ‘Ammâr Suheyb gibi. -rađiyallâhu ‘anhüm ecma‘în- Bu fâkîrleri meclisüñden dûr eyle biz senüñ meclisüñde oturub saña inkıyâd idelüm didiler. Bu âyet-

⁸⁸⁵ Göze çarpması için mansub irâd edilmiştir. Ve yine yapmayacakları şeyi söylemelerinin özel, büyük bir öfkeyi mucib olacağına delalet etmesi için ve ululardan başkasının aybini görenleri de bu işten men etmek için mansub irâd edilmiştir.

⁸⁸⁶ İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? (Bakara, 44)

⁸⁸⁷ Benden –yana- âlemi tefsir edene söyle; eğer amel etmiyorsan cahil bir müfessirsin. Amelin dışında ilim ağacı meyvesi bilmem, ilminle amel etmezsen meyvesiz bir daldan ibaretsin. (Sadî, *Mevâ’iz, Kasâyid-i Fârsî, der Bend o Enderz* 53)

⁸⁸⁸ Kibir çirkindir ama dilencilerden olursa daha çirkin. Soğuk gün ortalık kar... Bir de elbise ıslak olursa

⁸⁸⁹ Üç sınıf insan vardır ki, Allah Teala kiyamet gününde onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacaktır. Hem onlar için acı bir azap vardır: Zinakar ihtiyar, yalancı idareci ve kibirli dilenci (fakir).

⁸⁹⁰ Erkeğin karısına “Yoksullara hor bakma” diye nasihat etmesi.

⁸⁹¹ Bedevi dedi ki: “Ey kadın, sen kadın misin, yoksa hüzen atası mı? Yoksulluk, benim için iftihâr edilecek bir şeydir; başıma kakma!”

⁸⁹² Fakirlik benim övüncümdür.

i kerîme nâzil oldu ki ⁸⁹³ İmdi devlet-i dünyâya
nazar olmaz belki nazar devlet-i âhirete ve hîlye-i bâtinadur.

ور گویید سخن چون زر کان

⁸⁹⁴ ره نیابد کاله او در دکان

Eger gedâ zerregân gibi cevher-i mahz söylese anuñ metâc-ı kelâmi ehl-i dünyânuñ dükkân-ı ķalbine yol bulmaz. Zîrâ ⁸⁹⁵ عز الدنيا بالمال و عز الآخرة بالاعمال 'dür. 'Akıl olanlara lâyık degûldür ki dünyânuñ ehline ve anuñ zîver ve zînetine nazar eyleye. Belki emr-i âhiretde gûşîs eyleye ki lâzım olacak odur. BEYT:

توانگری نه بمالست نزد اهل کمال

⁸⁹⁶ که مال تا لب گورست و بعد ازان اعمال

و لا تمدن عينيك الي ما متعنا به ازواجا منهم زهرة الحياة الدنيا ⁸⁹⁷
لنتفهم فيه و رزق ربك خير و ابقي

اي نظر عينك : و لا تمدن عينيك

Ve Hâzret-i Hudâ sûre-i Tâ-Hâ'da buyurur: ⁸⁹⁸ Ya' nî keferenüñ mâlin görüb benüm de şöyle mâl ve menâlüm olsa diyü hasretle nazar itme. (79a)

اصنافا من الكفرة : ازواجا منهم

اي الرّيبة و البهجة : زهرة الحياة الدنيا

لنبلوهم و نخسرهم او لنعذبهم في الآخرة بسببه : لنتفهم فيه

و ما اذخر لك في الآخرة او ما رزقك من الهدي والنبوة : و رزق ربک

مما منحهم في الدنيا : خير

ي : فانه لا ينقطع : و ابقي ⁸⁹⁹ Ya' nî gözleriñi baķdurma ya' nî nazar itme ol nesnenüñ cânibine ki biz metâc landurduk ya' nî behrmend eyledük ol nesne ile eşnâf-ı kefereden zînet ve behcet-i hayatı dünyâ ki mâl ü menâldür, tâ ki imtiḥân eyleyevüz ve mâl ü menâlde. Yâhûd anlara ol mâl ü menâli fitne ve belâ eyleyevüz. Yâhûd kıyâmetde 'azâb eyleyevüz ol mâl sebebi ile. Ve Rabb'üñüñ saña rûz-be-rûz virdüğü rizk hayrludur. Yâhûd senüñ içün âhiretde müddehir olan rizk. Yâhûd seni hidâyet ve nübüvvet rizkıyla rizklandurması, خیر hayrludur. Dağı bâķı ve pâyendedür anlaruñ mâllarından ki fâni ve bî-i' tibârdur.

آشش سوزا که دارد این گمان

⁸⁹⁸ برخدا و خالق هر دو جهان

İki cihânuñ hâlikî üzerine bu gümâni kim eyler ki ba'z ķullarına niç met ve mâl ve mülk ve 'azamet ve celâl vire ve anuñ muķâbelesinde faķîr ķullarına şad hezâr zewk ve hâl ve müşâhede-i cemâl virmeye. Zulm olmuş olur. Hâşâ ki Haķ Te'âlâ erhamü'r-râhimindür. Ekremü'l-ekremindür. Bir bendesine żulm eyleye belki ol ķadar fażl ve ihsân ider ki

⁸⁹³ Sîrf Allah'ın rızasını dileyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri huzurundan kovma. (En'âm, 52)

⁸⁹⁴ Yoksul, 'halis altın gibi sevilse yine kumaşı dükkâna yol bulmaz', sözünü kimse dinlemez.

⁸⁹⁵ Dünya izzeti mal ile ahiret izzeti amel iledir.

⁸⁹⁶ Kudret, kemal ehline göre mal ile değildir, çünkü mezarın kenarına kadardır, ondan sonrası ise yaptıklarıdır.

⁸⁹⁷ Kâfirlerden bir kısmına, onları sinamak için dünya hayatının zineti olarak verdigimiz ve onunla kendilerini geçindirdiğimiz şeye (mal ve saltanata) sakın rağbetle bakma. Rabbinin (ahiretteki) rizki daha hayırlı ve daha devamlıdır. (Tâhâ, 131)

⁸⁹⁸ Bu düşüncesi Allah'a, iki cihanın yaratıcısına yakıştırıtı ateş yakar.

çektiği şiddet-i fakri feramış eyleye. Nitikim ni' met ve şehvet ehli olanlara ol kadar mıhnet ve 'azab vire ki cümle lezzetleri feramış ideler. Nitikim Hażret-i Rasūllah - şallallāhu 'aleyi ve sellem- buyurdu: **يؤتى بانعم أهل الدنيا من أهل النار يوم القيمة فيصبغ في النار صبغة ثم يقال يا ابن آدم هل رأيت خيرا قط هل مركب نعيم قط فيقول لا والله و يؤتى باشد الناس بوساً في الدنيا من أهل الجنة و يقال له يا ابن آدم هل رأيت بوساً قط هل مركب شدة قط فيقول لا والله ما مركب بي يؤسس قط و لا رأيت شدة قط**⁸⁹⁹

(79b) Ya' ni' ehl-i dünyâdan ziyâde ni' met şâhibi olub ehl-i nâr olanlardan birisi getürülे kıyâmet gününde. Ol kimse'i bir kerre nâra gösterüb girü çıkaralar ve aña yâ ibn âdem hiç dünyâ hayrlarından bir hayr gördün mi hiç saña dünya ni' metlerinden bir ni' met vâşîl oldı mı? Ol kimse yok vallâhi bir nesne görmedüm diye. Ve dahî getürülे kıyâmet gününde nâsuñ ihtiyyâc yöninden eşeddi olan bir kimse. Ya' ni' ziyâde bir fakîr muhtac getüreler ki ehl-i cennetden ola ve aña cennetde makâmın göstereler. Cennet şafâsiyla ziyâde mesrûr olduðda aña diyeler ki yâ ibn âdem dünyâda hiç ihtiyyâc ve fakîr gördün mi ve hic saña şiddet uğradı mı, vâşîl oldı mı diyeler. Ol kimse yok vallâhi ne ben ihtiyyâc gördüm ve ne şiddet uğradı baña diye. Ya' ni' gâni' olanlar bir nazar nâri görmekle dünyânuñ cemî'-i şafâaların feramış ideler ve fakîr olanlar cenneti bir nazar görmekle ol fakîre şöyle zevk hâşil ola ki dünyâda çektiği fakr u fenâ ve şiddet ve 'anâyı feramış eyleye.

گر بکیرم مار دندانش برکنم

⁹⁰⁰ تا سرش از کوفتن اینم کنم

Mâderden ki mâl-i dünyâdur eger anı tutarsam ya' ni' taşıl idüb ele getürsem anuñ zararın def' iderin zekâtın virmekle ve hayrata şarf itmekle. Zîrâ zekât virmeyüb hayrata şarf itmeyenler hâkîmda Hażret-i Hudâ sûre-i Âli 'Îmrân'da buyurdu:

و لا يحسبن الذين يتخلفون بما آتاهم الله من ⁹⁰¹ سبطون ما بخلوا به يوم القيمة : Ayet-i kerîmenüñ evveli budur ki: Ve şöyle şanmasunlar şol kimseler ki denâ'et himmetlerinden bahîllîk iderler ol nesneye ki mâl-i dünyâdan Allâh Te'âlâ virmiþdür fazlîndan kereminden. Ol buhîl hayrîlî şanmasunlar.

ای البخل : بل هو

Allâh Te'âlâ'nuñ 'îkâbinî anlaruñ üzerine celb eylediği için buhîl anlara hayr deguldür şerdür. (80a)

سیلزمن و بال ما بخلوا به الزام الطوق : سبطون ما بخلوا به يوم القيمة : Ya' ni' yakın zamânda toplanurlar ol buhîl itdükleri nesne ile kıyâmet gününde. Ve yine Hażret-i Rasūllah -şallallâhu 'aleyi ve sellem-'den şöyle rivayet olunur ⁹⁰³ ما من رجل لا يؤدي زكوة ماله الا جعل الله له شجاعاً في عنقه يوم القيمة :

⁸⁹⁹ "Kiyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra: "Ey ademoglu, denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı ?" "Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyada en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup, çıkarılacak ve kendisine: "Ey ademoglu (cennette) hiç fakirlik gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. Oda: "Hayır! Vallahi ya Rabbi! Başından hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek."

⁹⁰⁰ Yılan tutsam bile dişini söker, bu suretle onu başı ezilmekten kurtarırırm.

⁹⁰¹ Cimrilik etikleri şey, kiyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. (Âl-i Îmrân, 180)

⁹⁰² Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği nimetlere karşı cimrilik edenler, bunun, kendileri için hazırlı olduğunu sanmasınlar. (Âl-i Îmrân, 180)

⁹⁰³ Malının zekatını vermeyen hiçbir adam yoktur ki Allah-u Teala kiyamet gününde malını, boynuna dolanacak bir ejderha eylesin.

Ya'ñı bir recül yokdur ki mālinuñ zekātin edāitmeyecek olursa Allāh Te'ālā ol kimesnenüñ mālini bir ejderhā eyler. Ol ejder gelüb boynına ṭolaşa kiyāmet gününde.⁹⁰⁴

وَالَّذِينَ يَكْنُزُونَ الْذَّهَبَ وَالْفَضْةَ وَلَا يَنْفَقُونَهَا فِي وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغَرْرُورُ⁹⁰⁵ Ve dahi sure-i Tevbede buyurur: سَبِيلُ اللهِ فَبِشِّرْهُمْ بِعَذَابِ الْيَمِينِ⁹⁰⁶ Ya'ñı şunlar ki altunu ve gümüşü hazine idüb şaklayalar ve anı fīsebilillāh infāk itmeyeler. Bes sen anlara beşāret vir 'azāb-1 elīm ile. Muhaşşalu'l-kelām bir kenz ki vebāl anuñ üzerine müteferri' olmaya 'amel-i şālihdür. İmdi 'ākil odur ki ġayrılar māl cem' eyleseler ol a'māl cem' eyleye ve ġayrılar künüz-1 a'rāz-1 fāniyye taleb eyleseler, rūmūz-1 esrār-1 bākiyye taleb eyleye. KİT' A:

پىكىرم كان دەھىي بىدرويشى

بېھر از گىجهاي مىدخرست

زانچە دارى تىنلىقى بىر دار

كان دگر روز روزئى دىگرىست⁹⁰⁶

MŪRĀ'ĀT-KERDEN-İ ZEN⁹⁰⁷

توبىزاكن كە هىستت دستگاه

اي تېۋاى ترا جان عذر خواه⁹⁰⁸

Sen teberrā iderseñ eyle ki կudretüñ vardur. Zīrā sende կudret-i recüliyyet var nitekim Hażret-i Ḥudā süre-i Nisā'da buyurur: الرجال قوامون على النساء⁹⁰⁹ Ya'ñı ricāl nisā üzerine kāyimdirler. Hākimler re'āyā üzerine kāyim oldukları gibi. Mefhūm-1 ayet-i kerīme ricāl nisā üzerine tafḍildür. HİKĀYET: Mervidür ki ḥabibe bintü Zeyd ki Sa'd bin Rebi' ün zevcesi idi. Bir gün bir hüşüşdan ötüri elem çeküb erine ba'zı söz söyleyüb həddin tecāvüz eylesedi. Er dahi taḥammül itmeyüb bir ṭabanca urdu. Ol dahi babasına (80b) şikāyet eylesedi. İttifaqile Hażret-i Rasūllah'uñ -ṣallallāhu ve sellem- hīdmet-i şerīflerine 'azm itdiler. Vāki' olan kışşa'i i'lām itdiler. Hażret-i Resûl-i Ḥudā kışās emr eylesedi. Babası ve kızı kışās talebi için mescid kapusuna müteveccih oldilar. Dahi anlar taşra çıkmadın Hażret-i Cebrā'ñ -aleyhi's-selām- bu ayet-i kerīme'i getürdi ki الرجال قوامون على النساء Ya'ñı erler maşlahtgüzərlardur 'avretler üzerine tasalluṭları vardur ve anlaruñ umur-1 ma'اشlarına kāyimlerdir. Hażret-i Rasūllah anlara çağırub girüp döndürdü ve didi gelüñ ki biz bir kārı murād eyledük Allāh Te'ālā bir ġayıri gūne kār irāde eylesedi⁹¹⁰ وَالَّذِي أرَادَ اللَّهُ خَيْرًا diyü buyurdu. Nitekim Kādī Beyzāvī tefsirinde buyurur: يَقُولُونَ عَلَيْهِنَ قِيَامُ الْوَلَاةِ عَلَيِ الرَّعْيَةِ بِسَبِبِ تَفْضِيلِهِ الرَّجَالُ عَلَيِ النِّسَاءِ : الرَّجَالُ قَوَامُونَ عَلَيِ النِّسَاءِ بِمَا فَصَلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَيْهِ بَعْضٍ بِكَمَالِ الْعُقْلِ وَ حَسْنِ التَّدْبِيرِ وَ مَزِيدِ الْقُوَّةِ فِي الْأَعْمَالِ وَ طَاعَاتِ وَ لَذِكْرِ خَصْوَانِ الْبَلْوَةِ وَ الْإِمَامَةِ وَ الْوَلَايَةِ وَ اقْتَامَةِ الشَّرَائِعِ وَ الشَّهَادَةِ فِي مَجْمِعِ الْقَضَايَا وَ وجْبِ الْجَهَادِ وَ الْجَمَعَةِ وَ نَحْوَهَا . وَ رُوِيَ أَنَّ سَعْدَ بْنَ الْرَّبِيعَ أَحَدَ نَفَاءِ الْإِنْصَارِ نَشَرَتْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ حَبِيبَةُ بْنَ زَيْدَ بْنَ أَبِي

⁹⁰⁴ Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka birşey değildir. (Al-i İmrân, 185)

⁹⁰⁵ Bir de altın ve gümüşü hazineye doldurup, onları Allah yolunda sarfetmeyenleri bu yüzden açıklı bir azap ile müjdele! (Tevbe, 34)

⁹⁰⁶ Derviše verdiğin bir parça bir çok hazineden daha iyidir, aldığın bu lezzett o gündedir ve o gün başka bir gündür.

⁹⁰⁷ Kadının kabullenmesi.

⁹⁰⁸ Kudret senin elinde, ayrılabilsin; fakat senin bu niyetine karşılık candan özürler dilemekteyim.

⁹⁰⁹ Erkekler, kadın üzerine idareci ve hakimdirler. (Nisâ, 34)

⁹¹⁰ Allahan irade ettiği hayırlıdır.

زهير فلطمها فانطلق بها ابوها الي رسول الله فشكا فقال عليه السلام ليقص منه فنزلت فقال اردا امرا و اراد الله امرا و الذي اراد الله خير
911

عذر خواهم درد رونت خلق تست

⁹¹² ز اعتماد او دل من جرم جست

حسن الخلق زمام من رحمة الله في ائف صاحبه و الزمام بيد الملك و الملك يجره الى الخير و الخير يجره الى الجنة و سوء الخلق زمام من عذاب الله في ائف صاحبه و الزمام بيد الشيطان و الشيطان يجره الى الشر و الشر يجره الى النار
⁹¹³

زین للناس حق آراست

⁹¹⁴ زانچه حق آراست چون دانند جست

Süre-i Âli ' İmrân'da olan âyet-i kerîmeye işaret buyururlar: (81a)

⁹¹⁵ النساء و البنين و القناطير المقنطرة من الذهب و الفضة و الخيل المسمومة و الانعام و الحرش

المشتاهيات سماها شهوات مبالغةً و ايماءً علي انهم انهم كانوا في محبتها حتى احبا شهوتها كقوله اجبت حب زین للناس حب الشهوات الخير و المزنی هو الله تعالى لانه الخالق الاعمال و الدواعي و لعله زينة ابتلاء او لانه يكون وسيلة الى السعادة الاخروية إذا كان علي وجه زین ناس nās içün zinet olındı Ya ni nās içün zinet olındı arzularuñ maḥabbeti. Murād-ı müştehiyyāta şehevāt tesmiye eylemek mübālağa yönindendür ve maḥabbet-i müştehiyyātda ve münhemik olduklarına īmā iderler. Ve müzeyyen Haḳ Te'älā'dur zīrā cemī' ef'älüñ ve revā' inūñ hālikı oldu. Ya bu müştehiyyāti zinetden murād nāsı imtiḥān içün ola. Yāḥūd vesile-i sa'ādet-i uḥreviyye olsun diyü ola. Haḳ Te'älā'nuñ rızası üzere taşarruf olunursa. Zīrā esbāb-ı ta' ayyüsden ve esbāb-ı bekā'ı nev' dendür. Ve ba'zılar dimişler ki müzeyyen şeyṭandur. Zīrā âyet ma'raż-ı zemededür.

بيان للشهوات و القناطير المال الكثير و قيل مائة الف دينار و قيل ملاً مشك ثور و المقنطرة :من النساء و البنين و القناطير المقنطرة مأخوذة منه للتاكيد كقولهم بدرة مبدرة و المسومة المعلمة من السمة وهي العلامة و المرعية من اسم الذابة و سوّها الانعام الابل و البقر و
⁹¹⁶ غنم من بيانية
Ya ni nisādan -ki dām-ı şeyṭanuñ bedteri anlardur- ،

Ve benin ve benātdan -ki bi't-ṭabi'ı nefs-i insāni anlara ārzū çeker ve evlād hāşıl itdüm diyü tefâhur ider-،

⁹¹¹ Erkekler kadınlar üzerine gözeticili olarak mesul kılındılar (üstün oldular). Erkekler kadınlar üzerine fazilet sebebiyle, işlerinde ve amellerinde kemali akıl ile organizasyon güzelliğiyle, güç fazlalığıyla üstün kılındılar. Bunun için erkekler peygamberlikte, imamlıkta (önderlik), aile reisliğinde, kanunların uygulanmasında, çeşitli hukuk davalarındaki şahitlikte, cihad farızasında, cumada ve bunlara benzer görevlerde yetki sahibi oldular. Rivayet edilir ki ensarnı ileri gelenlerinden Sad ibn-i Rebî' "in karısı Habibe bint-i Zeyd ibn-i Züheyr ona itaat etmedi. Sad ibn-i Rebî' de ona tokat attı. Bunun üzerine babası kızıyla birlikte Resulullah'a gittiler ve onu şikayet ettiler. Ve Resulullah kirasını yapılmamasını istedi ve bu ayet nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah -sallallahu aleyi ve sellem- "Biz bir şey dileğim, Allah da başka bir şey dileğim. Allah'ın dileğimi şeysiz bir hayırlıdır" dedi.

⁹¹² Gönülündeki او özür dileyicim senin huyundur. Ona giovendiğimden gönlüm, kendisine suç aradı.

⁹¹³ Güzel ahlak, sahibi istemesse de Allah'ın rahmetinden bir dizgindir. Bu dizgin de meleğin elindedir. Ve melek o dizgini iyiye çeker iyilik de o dizgini cennete çeker. Kötü ahlak ise sahibi istemesse de Allah'ın azabından bir dizgindir. Bu dizgin şeytanın elindedir. Şeytan ise o dizgini kötüye çeker ve kötülük de o dizgini cehenneme çeker.

⁹¹⁴ Züyyine linnâs, hükmunce Allah'ın insanlar için bezediği şeylerden halk, nasıl kurtulabilir?

⁹¹⁵ İnsanlara kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yiğinları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden aşırı sevgiyle bağlanılan şeyle çok süslü gösterilmiştir. (Âl-i İmran, 15)

⁹¹⁶ İbaresinden şehvet kasdedilmektedir. Ve denildi ki o yüzbin dinardır . القناطير ise çok olan maldır. سمة المسمومة ise te'kid için den alınmıştır. Şu sözde olduğu gibi (çok para). النساء و البنين kelimesi, kelimesinden türemektedir; alamet demektir. المرعية ise hayvanı otlatmak veya çoban tutmaktır. Deve, inek ve koynun sürülerini otlatmak veya çobana otlatmaktadır.

وَالقَنَاطِيرُ : Mäl-i keşir ve yüz biň altuna қanāṭır dimişler ve bir şıǵır derisinüň şolusı altuna қanāṭır dimişler қantaruň cem' idür. مفطرة andan me'ħūzdur. Te'kīd içündür. 'Arab'uň kavlı gibi ki بدرة مبدرة ⁹¹⁷ dirler.

(81b) Altundan ve gümüşden,

وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ : Dağı 'alāmet olunmuş atlardan, bundan murād şol nişānlardur ki anuňla atuň hüneri ve 'aykı ma'lum olur; alnında perçeminden burnunuň üstine dek beyaz olmak ve sağ ayağını biri bir miğdār beyaz olmak gibi yāhūd ablak ola ki A'rāb aña ziyyade mā'il olurımış yāhūd mer^c iyyeden ola ⁹¹⁸ اسام الدابة و سومها اي ارسلها الي الراعي gibi.

dahı çehār-pā kısmı deve ve şıǵır ve կoyun,

اي الزرع و الحرات : ای الزرع ⁹¹⁹

Ya'nī bu ʐikr olunan eṣyā һayāt-1 dünýānuň metā'-1 fāniyesidür. Қalılı'l-intifa' ve serī'ü'z-zevaldür.

: اي المرجع و هو تحريض علي استبدال ما عنده من اللذات الحقيقة الا بدية بالشهوات المخدجة الفانية : و الله عنده حسن المآب Ya'nī hüsni reca' Allāh қatindadur. Ol merci'-i pür-sürüri -ki cennet-i a'lādur ve lezzət-1 bākīyye ki anuň na'iminden hāşıldur- şehevāt-1 muhdece-i fāniyye-i dünýāya degişmek lāyık deguldür. Pes Hażret-i Mevlānā buyururlar ki ol A'rābī һatunuň giryesin ve niyāzin göricek ol bārān-1 giryə-i zenden bir berk şıçrayub ol merd-i vahidüň yüregin yakdı. Bi'z-żarūri anuň giryesine terahhum idüb aña muṭī' olub kendüyi anuň iltimasına teslim eyledi. Ve ol һāleti cānib-i Haż' dan bildi. Nitekim buyurur. BEYT:

به نزد عقل هر داننده هست

که گرداننده گرداننده هست ⁹²⁰

Ve dahı bir nesne'i ki Haż Te'ālā insān içün zeyn idüb ārāste қilmış ola aña bi't-ṭabi' meyl itmemek olmaz.

چون بي يسكن اليهاش آفرید

کي تواند آدم از حوا برید ⁹²¹

Ol ayet-i kerimeye işaret buyururlar ki sūre-i A'rāf'dadur: هو الذي خلقكم من نفس واحدة و جعل منها زوجها ليسكн اليها ⁹²²

Ya'nī şol Allāh'dur ki sizi nefs-i vāhiđeden һalq eyledi ki Hażret-i Adem'dür.

Ve dahı ol nefs-i (82a) vāhiđeden қıldı. Ya'nī anuň cesedinden қıldı yāhūd ikilürinüň birisinden қıldı yāhūd cinsinden қıldı dimek ola. "Allah, size kendi cinsinizden eşler, o eşlerinizden de oğullar ve torunlar yarattı." kavlinde ki gibi.

زوجها : cevābi.

⁹¹⁷ Çok para.

⁹¹⁸ "Hayvanı otlamaya bırakmak veya çobana otlatırmak"

⁹¹⁹ Yani ekinler.

⁹²⁰ Dönen bir şeyi bir döndürenin bulunduğu, her bilene göre aklen sabittir

⁹²¹ Allah; kadını erkeklerle munis olmak üzere yarattı. Adem nasıl olurda Havva'dan ayrılabilir?

⁹²² Sizi bir tek nefisten yaratın, onunla sükünət bulsun diye eşini de ondan yaratın Allah'tır. ('Arâf, 189)

Ya' nî anuñla isti'nâs eylemekden ve muṭma'in olmağдан ötürü. Pes çünkü Ḥaḳ Te'ālā Havvâ'yı Hażret-i Ādem'e isti'nâs için ḥalḳ eylemiş olicak, Ādem Havvâ'dan kesilmege nice ḳâdir olur ve sâyir beni Ādem dahî anuñ gibidür.

BEYÂN ÎN HABER Kİ “İNNE HÜNNE YAĞLÎBNE’L-ÂKÎLE VE YAĞLÎBÜNNE’L-CÂHÎL”⁹²³

Ya' nî taḥkîkan 'avretler gâlib olurlar 'âkîllara ve 'avretlere gâlebe iderler câhiller.

پرتو حقست او معشوق نیست

خالقست او کوییا مخلوق نیست⁹²⁴

Ya' nî mazhar-i tecelli-i hüsn-i ḥâlik'dur. Meżâhir-i ḥalķiyede müşâhede-i pertev-i cemâl-i Ḥaḳ iden sultânlaruñ kelâmıdır. Nitekim 'Amr ibn Fâriż hażretleri buyurur. BEYT:

فکل ملیح حسنه من جماله

معارله بل حسن مليحة⁹²⁵

Zîrâ her bir melîhüñ melâħati ve her bir şabiħüñ sabâħati ve hüsni ü leṭafeti ol hażretüñ cemâlinden mi'āddur. Ve her bir maħbûbe-i melîħanuñ hüsni ol cemâlden 'āriyedür ve anuñ pertevidür. Anuñ içündür ki maħbûbü'l-ķulûbdur. Nitekim ḥażret-i Rasûlullah - şallallâhu 'aleyi ve sellem-⁹²⁶ حبب الي من دنياكم ثلث الطيب و النساء و قرة عيني في الصلة-

TESLİM KERDEN HOD RA⁹²⁷

حضرت پررحمتست پرکرم

عاشق او هم وجود هم عدم⁹²⁸

Hażret-i Mevlânâ'nuñ 'ādet-i şerîfleridür ki bir 'âşik kendü ma' şûķına niyâz itse kendüler dahî o taķîble ma' şûķlarına niyâz idüb maħbûb-i ḥaġikinüñ medħ ü senâsına ve evşâfina şûrū' iderler. Bu mahal dahî o mahaldür ki A' râbi' kîssasın қoyub birkaç beytle Cenâb-ı Ḥakk'a niyâz iderler.

⁹²³ "Kadınlar, akıllı kişiye galebe ederler, fakat cahil kişi onlara galib olur" haberinin beyanı.

⁹²⁴ Kadın, Hak nurudur, maşuk değil, sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil!

⁹²⁵ Her bir güzelin cazibesi (çekiciliği) ona ödünç verilen güzellikindendir. Belki de cazibe güzelliktir.

⁹²⁶ Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: güzel koku, helal nisa (kadın), gözüm nuru olan namaz.

⁹²⁷ O adamın kendisini karısına teslim etmesi.

⁹²⁸ Allah tapusu, rahmet ve keremlerle dopdoludur. Varlık da ona âşık yokluk da.

**DER-BEYÂN-I ÂN Kİ HAZRET-İ MÛSÂ ALEYHİSSELÂM VE FİR'AVN HER DU
MUSAHHAR-I MEŞİYYETEND⁹²⁹**

کائِن چه غلست ای خدا برگردنم

ور نه غل باشد که گوید من من⁹³⁰

Ya'ni bir kimseňün boynunda ġill olmasa idi senüñ ululuğuñ öñinde ve ulûhiyyetüñ öñinde kim kâdir olurdu ki enâniyyetden (**82b**) dem urub ben benüm diye idi. İmdi senüñ taķdırıñ ve ķazâñdur ki bizi bu ǵalâlet ve küfr vâdísinde bend eylemişdür didi. Nitekim Hażret-i Ḥudâ şure-i Ra' d'da buyurdu: اولئك الذين كفروا بهم و اولئك الاغلال في اعناقهم و اولئك

لأنهم كفروا بقدرتهم على البعث : اصحاب النار هم فيها خالدون⁹³¹

مقيدون بالصلال لا يرجي خلاصهم او يغلون يوم القيمة : اولئك الاغلال في اعناقهم

لا ينقولون عنها و توسيط الفصل لتحقیص الخلود بالكافر : اولئك اصحاب النار هم فيها خالدون

Ya'ni ol gürûh anlardur ki Allâh Te'âlâ'nuñ ba'ş üzerine kâdir olduğın inkâr eylediler ve perverdigârlarına inanmadılar ve anlar ol gürûhdurlar ki anları boyunlarında zencir-i ǵalâlet vardur. Bunlara ǵalâş olmaç ümidi yokdur. Yâhûd kıyâmetde zencir urulur bunlara dimek ola. Ve ol gürûh ehl-i nârdurlar. Nârda ebedî ǵalurlar mekân-ı âhirete nakl olınmazlar.

زخم طاس آن ربی الاعلای من

من که فرعون ز شهرة واي من⁹³²

Nitekim Hażret-i Ḥudâ şure-i ve'n-Nâzî'ât'da buyurdu: ⁹³³ فحشر فنادي فقال انا ربكم الاعلا Ya'ni pes cem' eyledi sehere'i yâhûd cünûdîn. Pes nidâ eyledi anlara ve didi benüm sizüñ ulu perverdigâruñuz. Ammâ tenhâda dirdi ki ǵusûf-ı ǵamerde nice ki ǵas çalarlar anı rüsvâ iderler ise benüm dahi mâh-ı tâli'üm burc-ı ǵalâletde münhaşif olmuşdur ve ben ǵalkı cem' idüb anlara nidâ idüb idüb انا ربكم الاعلی didüküm hemân kendü kendümi rüsvâ eylemekdür diyü tażarru' iderdi.

پش چوگانهای حکم کن فکان

می دویم اندرمکان و لامکان⁹³⁴

Ya'ni ǵevgân öñinde ǵob her tarafa nice tek u pû iderse biz dahi Hażek Te'âlâ'nuñ taķdırı ǵevgânınıñ öñinde gâh mekân gâh lâ-mekân cânibine ya'ni gâh şuret gâh ma'ni cânibine sa'y iderûz. Nitekim hażret buyurur - aleysi's-şalavâtu ve's-selâm-: قلب المؤمن بين

935 Ve şol kimseler ki mazhar-ı hidâyet olur:

936 hükmince cânib-i lâ-mekâna çeker ammâ mazhar-ı Fir'avn müşâl (83a) ǵalâlet olanları Fir'avn müşâl و الذين كفروا أوليائهم الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات

⁹²⁹ Zehirle panzehir, zulmetle nur nasıl Tanrı dileğine müsahharsa Mûsâ ve Firavun da Tanrı dileğine müsahhardır. Firavun'un, şerefine halel gelmemesi için Tanrı'ya yalnızca münacat

⁹³⁰ Dedi ki; "Ey Tanrı, boynundaki bu demir zincir nedir? Boynumda demir zincir olmasa kim " Ben, benim" der. (asılısız dâvaya. Benliğe kalkışır?)

⁹³¹ İşte bunlar Rablerini inkâr etmişlerdir. Bunlar boyunlarında demir halkalar bulunanlardır. Ve işte bunlar cehennemliktirler, orada ebedî kalacaklardır. (R'ad, 5)

⁹³² Ben ki Firavun'um, şöhretten elâman! "Enerabbüküm-ül â'lâ" demem de beni rüsvay eden tas gürültüsüdür.

⁹³³ Derken adamlarını topladı da bağırdı: "Ben sizin en yüce Rabbinizim" dedi. (Nâzî'ât, 23-24)

⁹³⁴ Varlığı emriyle yaratılan Allah'ın ǵevgânları önünde mekân âleminde de lâmekân âleminde de koşup duruyoruz.

⁹³⁵ "Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi kalbeyler."

⁹³⁶ Allah, iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara, 257)

fehvâsinca cânib-i mekâna ve şüret ve ǵavâyete çeker. Ya'ni āfitâb-ı ezel mezâhirüñ isti' dâdînca tecelli ider. BEYT:

آفتابی در هزاران آبگینه تافنه

بس برنگ هر یکی تابی عیان انداخته⁹³⁸

Ammâ şuver-i mezâhir fenâ olsa bî-renglik ve yegânelik hâşil olur. Zîrâ āfitâb-ı ezelüñ nûri rengden münezzehdür. Nitekim

چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد

موسی با موسی در جنگ شد

چون به بی رنگی رسی کان داشتی

موسی وفرعون دارند آشتی⁹³⁹

Bî-rengi işâredür mertebe-i ehadiyyete ki bu mertebe zâtûn zulümât-ı 'amâdan nûr-ı mécâlî cânibine tenezzülâtunuñ evvel mertebesinden 'ibâretdür ki zâtunuñ evvel tecellisi ve a'lä tecellisi budur.

لتحضها و تنرهها عن الاصف و الاشارة و النسب والاعتبارات جميعاً بحيث وجود الجميع فيها لكن بحكم البطن في هذه ا
Bu mertebeye ehadiyyet-i şîrf dirler. Evşâf ve esmâ ve işârât ve niseb ve i'tibârât dan zâtûn temehûzi ve tenezzühi olduğından ötürü. Ve bî-rengi bu ma'nâya işâredür. Zîrâ bu mertebede kâyd-ı ta'ayyûden bi'l-külliyye mu'arrâdur. Ve çün mertebe-i ehadiyyetden mertebe-i vâhidiyyete -ki menşî-i esmâ ve şifâtdur- tenezzül gösterdi, ķuyûd-ı esmâ ve şifât ve niseb ve işârât ve i'tibârât ile muğayyed oldu. اسیر رنگ⁹⁴⁰ buyurduğu bu mertebeden kinâyedür; cemî-i merâtib-i ta'ayyünât ve keşretde zûhûr itmişdür. كما قيل الواحدية تظهر فيها الاسماء و الصفات مع مؤثراتها بحكم ما يستحقه كلّ واحد من الجميع و يظهر فيها. اسیر رنگ⁹⁴¹ Bes bu sebebden bu mertebeye⁹⁴² diyü buyurdılar. BEYT:

عور شد از لباقه بیچون

باز پوشید کسوت چه و چون⁹⁴³

Ve tecelli-i şühûdide -ki zûhûr-ı Hâk'dan 'ibâretdür- şuver-i ta'ayyünâtile bi-haseb-i tenevvü'at-ı isti' dâdât ve ķâbiliyyât-ı efrâd-ı mevcûdât ve keşrât için tezâdd u (83b) tehâlüf-i esmâ'-i celâli ve cemâli zâhir oldu. Ol ҳâkîkat-i vâhîde bi-haseb-i iħtilâf şifât-ı mazhar-ı hidâyet -ki Mûsâ'dur- ve mazhar-ı dalâlet -ki muğâbil-i Mûsâ'da vâkî' olmuşdur- anuñ ziddi ve muğâlîfidür. Zîrâ Nâfi' ve Ğaffâr için muğâlîf, Zârr ve Kahhârdur. Elbette her birinüñ mazhari birbirine muğâlîf olur. Ve موسی با موسی در جنگ شد⁹⁴⁴

⁹³⁷ İnkâr edenlerin velileri de tağıttur, onları aydınlichtan karanlıklara çıkarırlar. (Bakara, 257)

⁹³⁸ Güneş binlerce aynada parlmiş, her birinde başka başka ortaya çıkmış

⁹³⁹ Renksizlik âlemi, renge esir olunca bir Mûsâ özber Mûsâ ile savaşa düştü. Renksizlik âlemine ulaşırsan Mûsâ ile Firavun'un karıştığı âleme erişirsin.

⁹⁴⁰ Renge esir olunca.

⁹⁴¹ Vâhidiyyet mertebesinde isimler ve sıfatlar, müessir oldukları cüz'ler ile tezahür ederler. Bu isim ve sıfatlar her bir varlığın istihkak kesbettiği hükmü ile tezahür etmektedir. Yine bu mertebede intikam alan nimet verenin ziddi olarak, nimet veren de intikam alanın ziddi olarak tezahür eder. Bu şekilde isim ve sıfatlar bâki kalır.

⁹⁴² Renge esir olunca.

⁹⁴³ Sebepsizlik elbiselerinden soyundu, yine 'ne' ve 'niçin' elbiselerini giyindi. (Evhadî/Ohedî, *Divan-i Eş'âr, Tercî'ât, velehu izâ*)

⁹⁴⁴ Bir Mûsâ özber Mûsâ ile savaşa düştü.

bu tezâdda işaretdür ki mertebe-i kesret-i vâhidiyetde zâhür bulmuşdur. Aşında şey⁹⁴⁵-i vâhid iken kesret-i şüret sebebiyle işneyiyyet hâşıl eylemişdir. Ve çün ol hâkiyat-i medâric-i kâvs-i nûzûlî -ki anuñ âhir tenezzülâtı mertebe-i insâniyyedür-nihâyete yetişdürü. Bu kerre iptidâ-yı kâvs-i ‘urûcîden terfîh-i âgâz ider. Mertebe-i insâniyyeden rûcû‘ idüb sâlik derece-be-derece seyr ilâllâh ider. Mertebe-i keşrât-ı âşâr ve efâlden mertebe-i tecelliyyât-ı esmâ‘îye vuşûl bulur ve seyr fi’llâh ile maķâm-ı şifâtdan ‘ubûr idüb maķâm-ı tecelliî-i zâtâ terâkî hâşıl eyler. Teşrif-i fenâfillâh ile müşerref olub naâş-ı ta‘ayyünât ve keşrât-ı levh-i vücûddan mahv u mütelâşî olub nokta-i evvele ittişâl bulur. Nice ki evvel ‘ayn âhir olmuşdu, âhir ‘ayn evvel olur ve perde-i pindâr cemâl-i vaħdet-i hâkiķiden mürtefi‘ olur. KİT^cA:

حسن خود را از لباس آرد بروون
باز در ذات خودش سازد وطن
کثرت کوئین را در خود کشد
بحر وحدة چونکه گردد موج زن
چون به بی رنگی رسی کان داشتی⁹⁴⁵

buyurdukları bu seyre ve bu ref^c-i ta‘ayyünâta işaretdür ki hâl-i ekmel-i enbiyâ ve evliyâ ve ‘urefâdûr -‘alehimü’s-selâm-. BEYT:

خیال از بیش برخیزد بیکبار
نماند غیر حق در دار و دیار⁹⁴⁶

Bu mertebede ki ta‘ayyün ve kuyûd ve nisab ve işneyiyyet mürtefi‘ oldı ve cemî‘ eşyâ reng-i vaħdet tutdu. Elbette Mûsâ ve Fir^c avn -ki mertebe-i zâhûrda teħâlûf ve židdiyet ve ceng ü cidâlde idiler- bu maķâmda -ki mertebe-i mahv-ı ta‘ayyünâtdur- âştî ve yeġânegî ve ittiħâd-pezîr olurlar. Nitikim buyurur: (84a) NAZM:

من و تو چون نماند در میانه
چه مسجد چه کنشت و دیر و خانه
نمود وهمی از هستی جد اکن
نه بیگانه خود را آشنا کن
با آسل خویش راجع گشت اشیا
همه یك چیز شد نهان و پیدا⁹⁴⁷

Ve beyt-i evvelün müşrâ‘-i şânīsinde tenâsüb bu idî ki موسی با فرعون اندر جنک شد⁹⁴⁸ buyururlar idî. Lâkin موسیع با موسیع در جنک شد⁹⁴⁹ didiler. Zîrâ ikisinüñ hâkiķati şey^c-i vâhiğdür. Ol sebebden ikisin de Mûsâ ile ta‘bir eyledi. Ve bu ma‘nâya dahi işaretdür ki çün Mûsâ ve Fir^c avn -ki mazhar-ı cemâl ve celâldürler- feyz-i raħmet-i raħmâni ile -ki tecelli-i cemâlîdür- mevcûd olmuşlardur. Bu eċlendür ki ikisin de mazhar-ı cemâli ta‘bir eyledi

⁹⁴⁵ Kendi güzelliğini elbiselerinden çıkarır, tekrar kendi zatını vatan yapar, varlığın çokluğunu kendine çeker, vaħdet denizinde vurup gezen dalgalar sahip olduğun renksizlige ulaştırır.

⁹⁴⁶ Hayal bir seferde ortadan kalkar, Hak’tan gayrı ne yurt kalır ne diyar. (Şebüsterî, *Gülşen-i Raz*, *Temsil der Etvâr-i Vücûd*)

⁹⁴⁷ Ortada ben ve sen kalmayınca, ne camisi, ne havrası, ne manastırı ve ne evi!.. Vehmi görüntüyü varlıktan ayır, yabancı olan kendini tanı... Eşya kendi aslına rûc etti, bütün gizliler ve açıkta olanlar tek bir şey oldu. (*Gülşen-i Raz*)

⁹⁴⁸ Mûsâ Fir^c avn ile savaşa düştü.

⁹⁴⁹ Bir Mûsâ öbür Mûsâ ile savaşa düştü.

-ki Mūsā'dur-. Tā ma' lūm ola ki cemāl daḥi ḥayṭ-ı Fir' avn'a vāṣıldur ve ḥaḳīkatde ol ceng -ki iderler- 'ayni āṣṭī ve maḥż-ı şulḥdur. BEYT:

چون گل از خارست و خار از گل چرا
هردو در جنگ اند و اندر ماجرا
یا نه جنگکست این برای حکمتست
همچو جنگ خر فروشان صانعت است⁹⁵⁰

Ve ⁹⁵¹ موسئي با موسىء در جنک شد buyurmalarından bir de bu ola ki merātib-i ẓuhūr-ı kemāl-i esmā ve sıfātda teḥālūf ve teżād iki mažhar-ı cemāl beyninde daḥi vāki' olduğuna işāret buyururlar ki meẓāhir-i cemālinüñ her biri bir ḥuṣūsiyyetle maḥşūsdurlar ki birinüñ maḥşūş olduğu şifata ol birisi şerīk deguldür ve illā şerīk olmak lāzım gelse tecelli-i ḥaḳ mukerrer olmak lāzım gelirdi. Bu ise ḥilāf-ı vāki' dür. Nitekim Ebī Ṭālib-i Mekki buyurur ⁹⁵² لا يتجل الله لشخص واحد في صورة واحد مرتين و لا للشخصين في صورة واحدة: olur ki ẓuhūr-ı kes̄ret-i esmā ve sıfāt muķtezi'-i teḥālūf ve teżāddur. Egerçi cümle meẓāhir cemāl olursa da meselā āfitābuñ nūri ki cāmlara ṭokinur. Cām sūr̄h ise āfitābuñ nūrin sūr̄h gösterür, kebūd ise kebūd gösterür, sef̄id ise sef̄id gösterür. Ẓuhūr-ı ta' ayyūnāt ve keşrāt bunuñ gibidür. Çün cāmlar yek-reng olalar (84b) cümleten sef̄id olalar. Ya' ni cümleten mažhar-ı cemāl olalar. Nūr-ı āfitābı şahīh gösterürler. Enbiyā ve evliyā gibi ki ma' nāda müttehiddürler. Lākin şūretā ecsāmları müte' addid olmağla iḥtilāfdan ḥālī olmazlar. Egerçi cümleten mažhar-ı cemāldürler ve risālet cihetinden յ ⁹⁵³ نفرق بين احد من رسنه maķāmındadurlar. Zāhiren ve bāṭinen maķām-ı vaḥdāniyyetdedürler. Ammā bi-ḥaseb-i iḥtilāf-ı derecāt ve bi-ķaderi ķabiliyyāt, īhālī-i ezmene nażar eyleseñ şoñra gelen evvelkinüñ şerī' atın ve ṭarīkatın ibṭāl itmege sa'y ider ki تلك الرسل فضلنا بعضهم على ⁹⁵⁴ بعض ma' nāsi zāhir olur. Ammā ki şuver -ki cāmlar meşābesindedürler- aradan ref olinsa maḥv u fenā-yı külli müyesser olsa āfitābuñ nūri -ki rengden münezzehdür- ẓuhūr idüb bi-rengi ve ittiḥād-ı ma' nevī hāṣıl olur ki ḥafā-yı şifāt ve niseb ve fenā-yı ta' ayyūnāt, mūcib-i ittiḥāddur. Egerçi mertebe-i ẓuhūr-ı celāl ve cemālde muḥālefetleri de var ise. BEYT:

گر ترا آید بدین نکته سوال

⁹⁵⁵ رنگ کی خالی بود آن قیل و قال

buyurdukları bu ma' nāya şehādet ider.

⁹⁵⁰ Güldikenden meydana gelmiştir, diken de gülden... böyle olduğu halde niçin savaşa, maceralara düşmüştür?.. gibi bir sual hatura gelirse (bil ki bu) hakikatta savaş değildir, bir hikmet içindir, eşek satanların kavgaları gibi bir hiledir, bir sanattır.

⁹⁵¹ Bir Mūsā öbür Mūsā ile savaşa düştü.

⁹⁵² Allah bir kişiye aynı suret ile birden fazla tecelli eylemez. Ve iki kişiye de aynı suret ile tecelli etmez.

⁹⁵³ "Biz Allah'ın peygamberleri arasında ayırm yapmayız". (Bakara, 285)

⁹⁵⁴ O işaret olunan resuller yok mu, biz onların bazısını, bazısından üstün kıldık. (Bakara, 253)

⁹⁵⁵ Sana bu nükteden bir soru gelirse (de ki) kıl ü kâlden hâli bir renktir bu.

SEBEB-İ HİRMĀN-I EŞKİYĀ EZ-DÜ-CİHĀN⁹⁵⁶

Eşkiyānuñ iki cihāndan maḥrūmlıklarınıñ sebebi beyānidadur. ⁹⁵⁷ ki خسر الدنيا و الآخرة
dünyāda ve āhiretde ziyān itdiler. RUBĀ' İ:

نه مال و نه اعمال و نه دنيا و دين

نه لامعنة صدق ز انوار يقين

درهرو جهان منفعل و خور وخزین

⁹⁵⁸ البتہ زیانی نبود بتر از بن

بنده خود خواند احمد در رشاد

⁹⁵⁹ جمله عالم را بخوان قل يا عباد

Ya'ni kendü bendesi okudu Hażret-i Ahmet -‘aleyhi’ş-salātu ve’s-selām- irşad ve tebliğ-i risālet vakıtinde cümle ‘âlemi. Eger şübhе iderseñ ⁹⁶⁰ قل يا عباد lafzını oku. Ya'ni ol ayet-i kerîme’i oku ki sûre-i Zümer’de buyurmuşdur: ⁹⁶¹ رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم (85a)

اي افطوا في الجناة عليها بالاسراف في المعاصي و اضافة العباد تخصيصه بالمؤمنين علي ما هو غرف :قل يا عبادي الذين اسرفوا القران

لا تيأسوا من مغفرته اولا و تفضلله ثانيا :لا تقنطوا من رحمة الله

عفواً و لو بعد بعده و تقيده بالتوبه خلاف الظاهر و يدل على اطلاقه فيما عدا الشرك قوله ”ان الله لا يغفر ان الله يغفر الذنوب جميعا يشرك به و يغفر ما دون ذلك لمن يشاء“ الآية و التعلييل بقوله

⁹⁶² Ya'ni yâ Muhammed sen di ey علی المسالحة و افاد الحصر و الوعد بالرحمة بعد المغفرة :انه هو الغفور الرحيم benüm կullarum di anlar ki ya'ni şol կullarum ki isrâf eylediler kendü nefsleri üzerine. Ya'ni günâhlar islemekde ifrât eylediler ve hadden tecâvüz itdiler. Nâ-ümîd olmañ mağfiret-i Hudâ'dan. Tahkîkan Allâh Te'âlâ mağfiret eyler günâhları cemî'an her ne kadar çok olursa şirkden گayrisin ‘afv ider. Ba'zi 'ulemâ dimişler گufrân-ı zünûb tevbeye meşrûtdur ammâ tevbe ile (takyîd) ژâhir-i ayet-i kerîmeye hilâfdur. An he Tahkîkan Allâh Te'âlâ Odur günâhları mağfiret idici ^{الرحيم} Ve râhmet idici ki mağfiret ve râhmet itmek aña münhaşırdur. Nefs ve hevâ ser-gerdânlarına zâd-ı țârik-ı necât bu ayet-i kerîme mededkârı ve destgîrliginden گayı bir nesne müyesser degildür. BEYT:

⁹⁵⁶ Eşkiyanın iki cihanda nasipsizliğin sebebi.

⁹⁵⁷ Dünyayı da ahireti de kaybeder. (Hac, 11)

⁹⁵⁸ Ne mal, ne ameller, ne dünya ve ne din, ne de yakîn nurlardan gelen sîdik pırıltısı... Her iki cihanda da horluk ve hüzün... Tabi ki bundan daha kötü bir kayıp olamaz.

⁹⁵⁹ Ahmed, irşad ederken halka “Kullarım” dedi. Allah bütün âlemi “Kul yâ ibâd!” diye çağır buyurdu.

⁹⁶⁰ Ey kollar.

⁹⁶¹ De ki: "Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." (Zümer, 53)

⁹⁶² قل يا عبادي الذين اسرفوا Yani günâhta devam eden günahlarda گisan çok olan demektir. “Kullar” izafeti ise Kur'an'a devamlı bağlı olduklarından müminlere tahsis edilmiştir. An الله لا يغفر الذنوب جميعا ياني ilk önce Allah'in bağışlamasından ikinci olarak da lütufa bulunmasından ümitsizlige kapılmayın. Kul (günahlar sebebiyle) ne kadar uzak mesafede olursa O affedendir. Allahın mağfireti görünenin Lafzin zahiri hilafina teyid edilmiştir. Ona ortak koşmanın dışında affedilen her şey buna delalet eder. ان الله لا يغفر ان يشرك به و يغفر ما دون ذلك لمن يشاء ayetinin açıklaması mubalağadır. Tefferruat ifade eder. Bağışlanmadan sonra merhamet vâd edilmektir.

نَدَارِمْ هَيْجْ كُونَهْ تُوشَهْ رَاهْ
 بِجزْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ
 تَوْ فَرْمُودِي كَهْ نُومِيدِي مِيَارِيدْ
 زْ مِنْ لَطْفٍ وَعَنَائِيَتْ چَشْ دَارِيدْ
 بَدِينْ مَعْنَى سَيِّيَ امِيدِ دَارِمْ
 بِهِ بَخْشَا زَانِكَهْ بَسْ امِيدِ وَارِيمْ⁹⁶³

یک جهان در شب بمانده میخ دوز
 منتظر موقف خورشید ست و روز⁹⁶⁴

Ya'ñi bir cihān zulümât-ı küfr ü cehl ve taķlid ve 'inâd ve muhâlefetde mîhlenmiş kalmış hûrşîde ve rûza muntazîrdur. Tâ ki âfitâb-ı hâkîki zuhûr itmeye ve tâ nûr-ı hidâyet-i ilâhi leme'ân olmaya bu cihâan-ı zulmâni, nûrâni olmaz. Ya'ñi dil-i ehl-i cihâan nûr-ı imân ve şafâ-yı 'îrfân bulmaz. Ol nûr bir merd-i kâmil vâsiâsıyla müyesser olur ki (85b) لا يَسْعُنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْعُنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ⁹⁶⁵ hükümince derûni nûr-ı ilâhi ile pür olmuş ola.

HAKÎR U BÎ-HASM DÎDEN-İ DÎDEHÂ-YI HİSS-İ SÂLİH VE NÂKA-İ SÂLİH
 ALEYHİSSELÂM RÂ ÇÛN HÂHED Kİ HAK LEŞKERÎ RÂ HELÂK KONED
 DER NAZAR-I İŞÂN HAKÎR NEMÂYED HASIMÂN RÂ VE ENDEK EGER ÇÎ
 GÂLIB BÂSED ÂN HASIM "VE YUKALLILUKUM FÎ A'YUNİHİM LÎ
 YAKDİYALLAHU EMRAN KÂNE MEF'ÛLÂ"⁹⁶⁶

Bu âyet-i kerîme sûre-i Enfâl'dedür.⁹⁶⁷ وَ اذ يَرِيكُوهُمْ اذ التَّقِيَّةِ فِي اعْيُنِكُمْ قَلِيلًا.

الضمير ان مفعولا بري قليلا حال من الثاني و انما قال لهم في اعين المسلمين حتى قال ابن مسعود يمن الى جنبيه اتراهم سبعين؟ فقال اraham 968 مائة شبيها لهم و تصدقا لرؤيا الرسول Ya'ñi zîkr eylen ey mü'minler ol vaqtı -ki Allâh Teâlâ size gösterdi- 'asker-i küffâri ol vaqtde -ki mülâkî olduñuz anlara- sizün gözleriñüze կalîl gösterdi. Allâh Te'âlâ kâfirleri mü'minlere şebât virmekden öturi ve Hażret-i Rasûlullah'uñ -şallallâhu 'aleyi ve sellem- rü'yâsin taşdîkdan ötürü. Rivâyet iderler ki İbn Mes'ûd -rağiyallâhu 'anh- yanında olan kimseye su'âl eyledi ki düşmen 'askeri yitmiş âdem var mı ola ol kimse didi ki yüz var ola. Hâlbü ki yedi yüz elli âdem idiler. حتى قال ابو جهل ان محمدًا و اصحابه اكلة جزور قللهم في اعينهم قبل التحام القتال ليجسروا عليهم و لا يستعدوا : يقلّكم في اعينهم⁹⁶⁹

⁹⁶³"لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ"tan başka hiçbir yol ağızım yok. Sen ümitsiz olmayın ve benden lütuf ve inayet bekleyin diye emrettin, bundan dolayı umitliyim, beni bağıشا ki (belki) haddinden fazla umitliyim

⁹⁶⁴Bütün cihan, gece içinde kalmış, karanlıklarda mihlenmiş, güneşî ve gündüzük bekleyip durmakta.

⁹⁶⁵"Yer ve göge sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım" (Temyiz, 150; Aclûn, II, 195)

⁹⁶⁶His gözünün Salih Peygamber'i ve devesini hakîr görmesi... Ulu Tanrı, bir ordunu helâk etmek isterse, düşmanları, galip olsalar bile onlara hor ve pek az gösterir. Ve "yukalliliküm fî a'yunihim liyakdiyallahu ermen kâne mef'ûlâ" âyetinin beyanı.

⁹⁶⁷Ve işte onlarla karşılaşığınız vakit onları sizin gözüne az gösteriyordu. (Enfal, 44)

⁹⁶⁸Yapılan iş yapanın halinden birazcık etkilendir. Ancak Allah kâfirleri müslümanların gözüne azaltmıştır. Hatta İbn-i Mes'ûd arkadaşına "Onlar yetmiş kişi kadarlar değil mi?" Resulullah "Onlar yüz kişi" dedi. İbn-i Mes'ûd onlara odaklı ve Resulullah'ın gördüğüne inandı.

⁹⁶⁹Sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. (Enfal, 44)

لهم ثم كثرهم حتى ترونهم مثليهم لتفاجئهم الكرة فبهم و تكسر قلوبهم وهذا من عظائم آيات تلك الواقعة فان البصير و ان كان قد بري الكثير قليلا و القليل كثيرا لكن لا علي هذا الوجه و لا الي هذا الحد و انما يتصور ذلك يصد الله الابصار عن ابصار بعض دون بعض مع ⁹⁷⁰ التساوي في الشروط

Ya'nî dahı sizi azaltdı. Ya'nî қalıl (86a) gösterdi anları oğlalarına tā ki dilir olalar sizünle cengde. Ve tehyi'e-i esbāb itmeyeler. Ya'nî kemā yenbağı esbāb-ı ḥarbi hâzır itmediler cenge meşgül oldılar. Allāh Te'ālā mü'minleri anları oğlalarına iki kendü 'askerleri kadar gösterüb kalplerine ru'b bırakdı. Müşrikler şikeste ve mebhüt oldılar. Āhir münhezim olub ba'zısı katlı olnub ba'zısı esir oldılar. ⁹⁷¹ Allāh Te'ālā қazā eylemekden ötürü şol bir emri ki işlenmiş idi anuñ 'ilminde.

تا برآن امت رحکم مرگ و درد
ناقة الله و سقیا ها چه کرد ⁹⁷²
و ههنا اعزاز الاسلام و اهلة و اذلال الشرک و حزبه i'zāz ve şirke ve ehl-i şirke izlāl vardur.

ای ذروا ناقہ الله واحدرو عقرها : فقال لهم رسول الله ناقۃ الله
Hażret-i Şālih -'aleyhi's-selāmdur- didi Allāh'uñ nākasını terk eyleñ. Ya'nî hâline қoñ anı 'ukr eylemekden һazer eyleñ.

Ya'nî nevbet anuñ olduğu vakıt siz anuñ yanına varmañ ve davarlariñuzı şormañ tā ki sizün üzeriñüze 'azāb inmeye didi.

فیما حذرهم منه من حلول العذاب ان فعلوا: فکذبوا
Ya'nî қavm-i Șemûd Hażret-i Şālih'i tekzib eylediler. Anları қorķutduğu şeyde. Ya'nî nāka'i rencide iderseñüz sizün üzeriñüze 'azāb nāzil olur didüğini tekzib eylediler.

فعروها : Pes ol nāka siñirlediler.

Ya'nî anları Rabb'leri қabildi anları üzerine 'azābi. ^{بنهم}: فاطق عليهم العذاب: فدمدم عليهم ربهم
Günahları sebebi ile.

شحنه قهر خدا زیشان بحسبت
خوبیهای اشتري شهری درست ⁹⁷³

Tafđil-i Kışşa-i Șemûd budur ki çün қavm-i 'Ād şarşar ile helâk oldılar anları oğlalarının yerlerin ve bilâd ve қurásın қavm-i Șemûd tutdilar. 'Imāret itdiler Allāh Te'ālā'nuñ emriyle bunları mälları çok oldı (86b) ve 'omrleri uzun oldı. Ve ni'metleri bî-ķiyās oldı. Bunlar şanemlere secdे iderlerdi. Allāh Te'ālā ol қavme Şālih nebiyi -'aleyhi's-selām-anlara ırsâl eyledi. Anlar 'Arabi dil söylelerdi. Ve Hażret-i Şālih -'aleyhi's-selām- ol қabileden idi. Hażret-i Şālih ba's olındıuktan şoñra bir müddet da'vete meşgül oldı. Az kimse ol қavmüñ fuķarāsından ve zu'afasından īmāna geldiler ve bâķileri temerrüd ve

⁹⁷⁰ Hatta Ebu Cehil, "Muhammed ve ashabı develerin lokmaları kadarlar" dedi. Onların gözünde savaş başlamadan önce onlara karşı cesaretlenmeleri için ve müslümanları onlara karşı güç yetiremez diye düşünmeleri için azınlık kıldı. Sonra o müslümanları onların iki katı çoğalttı. Bu çokluk onları şaşkına çevirdi, kahretti ve kalplerine korku saldı. İşte bu, meydana gelen olayın en büyük delillerindendir. Göz çوغu az ve aza da çok görürse yalnız bu hat safhada da olmaz. Ancak bu olay şartları eşit olmakla beraber Allah'ın bir kısım gözlerini bir kısım gözlerine karşı kapaması diye tasvir edilir.

⁹⁷¹ Çünkü Allah o mukadder olan işi yerine getirecekti. (Enfal, 44)

⁹⁷² Neticede" Allah devesinden ve içeceğinden çekinin" hükmü, o ümmeti ne dertlere uğrattı, onları nasıl helâk etti.

⁹⁷³ Allah kahrının muhafizi, bir devenin kamına diyet olarak onlardan bütün bir şehrı diledi.

‘inâdda mübâlağa itdiler. Ve Hâzret-i Şâlih’den mu‘cize taleb eylediler. Şâlih ne mu‘cize taleb idersiz didi. Anlar didiler ki filân gün bizüm bayramımızdur. Şehrden çıkaruz sen daхи çok biz şanemlerimüzden hâcet dileyelüm ve sen daхи Rabb’ünden hâcet dile. Eger bizüm hâcetimiz revâ olursa sen bize tâbi‘ ol ve eger senüñ hâcetün revâ olur ise biz saña tâbi‘ olalum ve senüñ risâletüne  mân getürelüm didiler. Ve da‘vetüni kabûl idelüm didiler. Hâzret-i Şâlih kabûl eyledi. Cün ol gün oldukça cem‘ olub şehrden çıktılar.  avm-i  emûd şanemlerinden hâcet dilediler. Murâd hâşıl olmadı. Ol  avm n melikine Cenda‘ bin ‘Amr dirlerdi. Hâzret-i Şâlih’e bir taş gösterdi. Ol taş bir ta u  dibinde başkaca vâki‘ olmuş idi. A a kâsibe dirler idi. Eytidi du‘â eyle ol tâşdan bir nâka çıksun ve çıktıgı hâlde bizüm gözümüz önde bir yavrı  ogursun didi. Hâzret-i Şâlih du‘â eyledi. Derh l Cen b-ı Ha k’dan vahy geldi ki dört bi  yıldur ki ol nâka‘i ben hâlk eyledüm ya  Şâlih da‘vet eyle gelsün zuh r itsün dinildi. Hâzret-i Şâlih da‘vet eyley b ol tâş hareket eyledi. Yar lub içinden bir nâka zuh r eyledi. Ol şifatla ki taleb eylemişler idi. Andan  o ra ol  avm n na z r nd  ol nâkadan bir yavrı zuh r eyledi. C ssede kend  kadar var idi. Ani gör b Cenda‘ bin ‘Amr ve ol  avmden bir cem  at  m n get rd ler ve b k isi ceh let ve  al letde  ald lar (**87a**) ve didiler ki bu şih rd r biz bu a inanmaz ve Hâzret-i Şâlih her ne kadar na  hat eylediyse a sl  eser itmedi. Ve ol nâka aralarında  ald . Mer  alar nd  otlar idi ve  uyular nd n  u  iç rdi. Şâlih anlara va iy t eyledi ki ol nâka Ha k Te  l nu n  yet r nd n bir  yet r .  ak nu n an  incitme .  ab ve ‘alef All h’ nd r. Ol nâka daхи All h’ nd r. Hi  bir nev  ile a a m z h ame eyleme . T  size Cen b-ı Ha k’dan ‘az b iri m ye didi. Nitekim Ha k Te  l  buyurur: ⁹⁷⁴ هذه ناق ة الله لكم اية فذروها تأكِل في ارض الله ولا تمسوها بسوء فيأخذكم عذاب اليم Bir gün nâka ve bir gün ol  avm n davarları iç rdi. Nevet nâkanu n olduğu gün bir hav z tolus  suyu nâka yal uz iç rdi. Yine bir hav z tolus  s d vir rdi. Ve nevet ol  avm n olduğu vak t hav zu  suyu ol  avm n mev  is ne vef  itmezdi. Yaz n nde ve c n nâka depeler üzerine  icksa s y ir mev  i andan  rk b  sh rl r l ra  a ç arl r l  ve  sh rl r l ra inse s y ir davarlar  rk b depelere ve s y ir yerl re giderlerdi. C n bir m dd t bunu n üzerine geçdi.  ah -i  bd n ve davarlar nâkadan böyle  rk b rem de ve renc de oldu nd n ziy de m ute ell m  old lar. K fir r l r ya  Şâlih’ivey  nâka‘i  ld rel m  didi. End se itd ler ki Şâlih’ n a krab  ve ta‘alluk ti  ok d r.  s k re  ld rem z  b r  gice evinde yaturken ba sal m   ld rel m  didiler. To k z kimse k rv n la fil n yere gider z di y   ok d lar yoldan dön b gice H zret-i Şâlih’ n evine geld ler. Ev n d v r n delmege ba lad lar. All h Cebr - l  emr eyledi meleklerle gel b ol to k z kimse‘i  a sla hel k eyled ler (**87b**) Andan  o ra nâka  ld rm ege  a sd eyled ler.  uz r bin S l f ok la ur b, Misda‘ ibn-i Z h eyr ibn-i Mehrec bir  k lic ur b si ir ledi. Nâka‘i  ld r b etini  k sm t itd ler. Nâkanu n yavr s  ta g c n b ne  a cd  ki ol ta g a Kara dirlerdi. Yak n var b  d nd . Ol  avme  o gr  ba k b  üç ker 

⁹⁷⁴ “ ste su, Allah’ n devesi, size bir mucizedir; bırak n onu Allah’ n yery nde yesin ( csin), sak n ona bir k t l k k  etm y n, yoksa sizi ac  bir azap yak lar.” (Ar f, 73)

⁹⁷⁵ Salih “ ste (mucize) bu di  devedir; su iç me hakk  (bir g n) onundur, belli bir g n n iç me hakk  da sizin” dedi. ( u ar , 155)

çağırıldı. Hażret-i Şâlih'e ol halden haber virdiler. Didi ki eger nâkanañ yavrusun tutabılurseñüz çäre vardur. Yoñsa 'azâb gelür. Vaktüñuze hâzır oluñ didi. Segirdiler kimse aña yetişmege kâdir olmadı. Hażret-i Şâlih buyurdu: Size üç gün mühlet vardur. Her gün bir 'alâmet zâhir olur dördüncü gün 'azâb gelür didi. Üç günde 'alâmetler zâhir olub taþkîk bildiler ki 'azâb gelür. Şâlih'i öldürmege kąşd itdiler. Allâh Te'âlâ Şâlih'i arz-ı Filisîn'e git diyü vaþy eyledi. Anlaruñ şerrinden hâlâş eyledi. Dördüncü gün cümle hâzır muntazır oldılar tûrdılar. Nâgâh bir şayha peydâ oldu. Rivâyet iderler ki ol şayha Hażret-i Cebrâ 'il'ün idi. Ol ķavmûñ yürekleri şayhanuñ heybetinden pâre pâre oldu. Bir rivâyetde dirler ki Hażret-i Cebrâ 'il ol ķavme görindi şüret-i aşılısi üzere ayakları yerde başı göge yetişmiş ķanatların açmış maþrıka dek ayakları şarı ve ķanatları yeşil ve bedeni beyâz ve berrâk ve yüzü gâyetde nûrânî ve başınıñ şaci kırmızı mercân renginde bu şüretle ol ķavme görünüb bir na'ra urdı ve didi ki: موتوا عليك لعنت الله⁹⁷⁶ Ve bir uğurda ol ķavm helâk oldılar. Ol şayhanuñ heybetinden cemî'an diz çöküb yüzlerinüñ üzerine ķapanub cân virdiler. Nitekim buyurur:

در نبی آورد جبریل امین

شرح ابن زانو زدنرا جاشمین⁹⁷⁷

فَعَرُوا النَّاقَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحَ أَنَا بِمَا تَعْدُنَا أَنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ فَاخْذُهُمُ الرَّجْفَةَ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاشِمِينَ⁹⁷⁸

(88a) Pes siñirlediler nâka'ı öldürdüler. Dahî serkeşlik itdiler.

Rablerinüñ emrinden: Ve dahî didiler istihzâ yöninden ya Şâlih getüre bize ol nesne'i ki va' de eylersin, 'azâb gelür dirsins. Eger Allâh cânibinden gönderilmiş peygamberlerden iseñ Pes tutdı anları nâka helâk itdükleri sebebeden zelzele. Ol şayha-i 'azîme-i istimâ itdüklerinden şoñra: فاصبحوا Pes şabâhladılar. Evlerinde: Yüzlerinüñ üzerine düşmiş ve helâk olmuş oldukları hâlde.

كُثُر مخوان اي راست خوانندة مبين

كيف آسي خلف قوم ظالمين⁹⁷⁹

Sûre-i A'raf'da Şu'ayb nebi hâkkında buyurur: فتوأي عنهم و قال يا قوم لقد ابلغتم رسالت ربى و نصحت لکم فكيف آسي على قوم كافرين Pes yüzin döndürdi anlardan Hażret-i Şu'ayb -'aleyhi's-selâm- : ve didi taþassûr yüzinden ey benüm ķavmüm : لقد ابلغتم : لقد ابلغتم yetişdürdüm size : Rabb'ümüñ irsâl eylediği һaberleri ve naþihat eyledüm sizlere mihrbânlık yüzinden. : على قوم كافرين : Bes nice ǵam biyeyüm ve ǵuşşanâk olayın. Kafirlerden bir ķavmûñ helâki üzerine ki beni taþdîk eylemediler.

⁹⁷⁶ Ölün ! Allahın laneti üzerinize olsun.

⁹⁷⁷ Cibril-i Emin, bu diz çökmeyi Peygambere "Câsimîn" âyetini getirerek Kur'an'da anlattı.

⁹⁷⁸ Derken diþi deveyi boþazladılar ve Rablerinin buyruðundan dışarı çıktılar; "Ey Sâlih, eğer hakikaten elçiledensen, bizi tehdit ettiðin (o azabi) bize getir! "dediler. Bunun üzerine hemen onları, o sarsıntı yakaladı, yurtlarında diz üstü çökeklardılar. ('Arâf, 77-78)

⁹⁷⁹ Ey Kur'an'ı doğru okuyan! Eğri okuma. Zâlim kavmin ardından nasıl yas tutayım?

⁹⁸⁰ (Şu'ayb) onlardan öteye döndü de: "Ey kavmim! dedi, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size ögüt verdim, artık kâfir bir kavme nasıl acırım?" ('Arâf, 93)

DER MA'NÂ ÂNKİ MERACE'L-BAHRAYNİ YELTEKİYÂN⁹⁸¹

اہل نار و خلد را بین ہم دکان

در میانشان بزرخ لاپیغیان 982

مرجع الدابة الى المرعى ارسلها من مرج الدابة اذا ارسلتها و المعنى ارسل البحر المالح و البحر العذب: مرج البحرين (88b) Ya' nî Allâh Te' âlâ
irsâl eyledi bahîr-i şûrı ve bahîr-i şîrîni. Zîrâ ارسل, مرج ma'nâsınadur. dirsin. Kaçan dâbbé'i mer'âya şalsañ.

Ya'ñı birbirine muğärin olub şutuhları birbirine tökinur. O bahır-i Fāris ve'r-Rūm ve yāhūd murād, bahır-i Fāris ve bahır-i Rūm ola. Bahır-i Fāris'den murād Hind deryası bahır-i Rūm'dan murād Akdeñiz ola. ^{يلىقىان}dan murād Bahır-i Muhīt'de birbirine mülâki olması ola. Zirā bu iki deryā muhītinden ayrılub iki ھالىclerdür.

Yā^cnī bunlaruň arasında bir māni^c vardur. Allāh Te‘ālā’nuň ķudretinden yāhūd arzıdan.

Ya^cnî ziyâdelik taleb itmezlerdi birbirinüñ üzerine. Ya^cnî birbirlerine karışmazlar. Mümâzece sebebiyle birbirinüñ hâsiyyetin ibâfîitmeyeler. Pes Rabb’iñüzüñ կangı ni^c metin tekzîb idersiz. Ey cinn ve ins. Ammâ Hażret-i Mevlânâ’nuñ murâdı baḥr-i şirinden imân ü i^ctiķâd ve baḥr-i şûrdan küfr ü şâkâvetdür ki ehl-i imân ehl-i küfrle şüretâ bir dükânda ve bir hânedede olurlar ammâ bâṭınları birbirine karışmaz. Aralarında i^ctiķâdları mânî^c ve hâciz olur dimekdir.

بیهوده این فرمود حق عز و جل

سورة الانعام در ذکر اجل 986

يَا أَيُّهَا الْمُلِّυُّونَ إِذَا خَلَقْتُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَيْتُ أَجَلَهُ وَأَجَلَ مَسْمَيْهِ عِنْدَهُ ثُمَّ اتَّمْتُرُونَ^{٩٨٧} هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَيْتُ أَجَلَهُ وَأَجَلَ مَسْمَيْهِ عِنْدَهُ ثُمَّ اتَّمْتُرُونَ Allâh'dur ki sizi tînden halk eyledi ki mâdde-i ülâ tîndür.

: و ان آدم الذى هو اصل البشر خلق منه Hazret-i Âdem 'aleyhi s-selâm -ki aşl-ı beşerdür- ından halkı oldu.

Muzâf mahzûf ola. Âbânız tînden halk olındı dimek ola.

أجلًا قضي ثم : Ecelü'l-mevt

⁹⁸¹ “İki denizi salıverdi birbirine kavusuyorlar.” ayetinin manası.

⁹⁸² Cehennemlikler, cennetlikler bir dükkânda otururlar. Aralarında bir perde vardır, birbirlerine karışmazlar.

⁹⁸³ Bir grup cennettedir, bir grup da cehennemdedir. (Surâ, 7)

⁹⁸⁴ Bir grup ehemmeli, bir grup da ehemmelenen.

⁹⁸⁵ (Aci ve tatlî) iki deniz saliverdi birbirine kavuşuyorlar. Fakat aralarında bir engel vardır, birbirlerine geçip karışmaları. (Râhman, 19-20)

⁹⁸⁶ Yüce ve Ulu Allah, bunun için eceli, yani her sevin müddetini En'am süresinde anlatmıştır.

⁹⁸⁷ Sizi çamurdan yaratılan, sonra size bir ecel takdir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de (kiyamet zamanı) O'nun katundadır. Sonra bir de süphe edivorsunuz. (EnÂm, 2)

(89a) Ecelü'l-kıyāmet. Ya'ni andan şoñra ecel-i mevti kažā eyledi. Ve ecel-i kiyāmet anuñ katındadur ki müsbetdir, mütegayir olmaz.

Ve dimişler ki ecel-i evvel ibtidâ-yı hilkatden mevte dek ve ecel-i sâni mevtden ba' se dek olan müddetdir.

⁹⁸⁸ فان الاجا، كما بطلة، لآخرة المدة بطلة، لحملتها

DER MA'NÎ-YÎ ÂN Kİ ÂN ÇÎ VELİ-YÎ KÂMÎL KONED MÜRÎD RA NEŞÂYED
GUSTÂHÎ KERDEN VE HEMÂN KÂR KERDEN Kİ HELVÂ-I TABÎB RÂ
ZİYÂN NEDÂRED AMMÂ BÎMÂR RÂ ZİYÂN DÂRED VE SERMÂ VÜ BERF
ENKURDÂ ZİYÂN NEDÂRED GÛRRE RÂ ZİYÂN DÂRED Kİ DER RÂHEST
“Lİ YAĞFIRA LEKALLAHU MA TEKADDEME MİN ZENBIKE VE MÂ
TEAHHARA” NESODE EST.⁹⁹¹

Ya'ni Hzret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- mâdâmkı eyitdi sülükde tarîkatde idi vücûd-ı şerîflerine gâh şahv gâlib olurdu gâh sekr. Ve gâh maḥv-ı hâlet-i sekrden istîgfar iderlerdi. Kemâ kâle -'aleyhi's-selâm-: انه لبغان على قلبي و اني لاستغفر الله 992 Bu cemî-i ahvâl fenâfillâh ve bekâbillâhdan öndin ve maḳ'ad-ı şîdk-ı kibriyâda temekkünden ve Hzret-i indiyyet-i ehadiyyete ittişâlsiz ve infişâlsız vuşûl-ı ma'nevî müyesser olmazdan öndin vâki' olan ahvâlidür ki, 993 ve اذا افقو فهم ملوك aña işâretdür. Cün ol hâzret bu maḳâm-ı a'lâya vâşîl oldu, Cenâb- 994 Hak'dan haber geldi ki 995 لغفر لك الله ما تقدم من ذنبك و ما تأخر Ammâ sâlik-i miskîn iptidâyi

⁹⁸⁸ Ecel (kelimesi) sürenin sonunu(bitişini) yani ahiretin başlangıcını kapsadığı gibi ahiret hayatının (sonsuzluğun) hepsini kapsar.

⁹⁸⁹ Maddeyi ilk defa yaratmaya, bir araya toplamaya, hayatı yoktan varedip dilediği vech ile bakı bırakmaya kâdir olan Allah, ikinci defa tekrar bir araya toplayıp diriltmeye elbette kadirdir. İlk ayet tevhidin, ikinci ayet ise ba'sin delilidir.

⁹⁹⁰ Ölüm gelmeden önce tevbe konusunda acele ediniz.

⁹⁹ Müridin, küstahlık ederek kâmil velî ne yaparsa yapması läyiğ değildir. Çünkü helva, hekime ziyan vermez ama hastaya ziyan verir. Soğuk ve kar, olmuş üzüme dokunmaz, fakat koruğa dokunur. Çünkü koruk, daha kemâle gelmemiştir; yoldadır; "Liyağfire lekellâhu mâ tekaddeme min zenbike ve ma teahhar " haline gelmemiştir." demesi

⁹⁹² "Kalbim paslanır da bu yüzden Rabbime günde yetmiş kez istigfar ederim."

⁹⁹³ Fâni olduklarında bekâ bulan meliklerdir onlar.

⁹⁹⁴ Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar. (Kamer, 55)

⁹⁹⁵ Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. (Fetih, 2)

sülükde yoldadur bîmâr meşâbesindedür. Agyârdan perhîz lâzımdur çün vâşıl ola. Țabîb makâmında olur, anuñ nazarında agyâr fâni ve müstehlik olur. Her ne cânibe nazar kılsa tecelli-i yârdan ǵayı bir nesne görmez. BEYT:

آنچه در چشم خلق اغیارست
در بر عاشقان همه یارست
دوست را کی شنا شد آن احوال
تا بقید صور گرفتارتست⁹⁹⁶

Bes çün feth-i mübin -ki işâretdür vuşûl-i bî-ittişâl ve infişâl-i cenâb-ı һâzret-i eħadiyyete- müyesser oldu günâh-ı mâtékaddem -ki nazar itmekdür makâm ve derecât-ı ‘âliyyeye- ve günâh-ı mât-e’ahħar -ki rüçû‘dur ol menâzil ve makâmâtdan ‘âlem-i şehâdete ki buňa sefer-i şâlis dirler ki nâkışları kemâle yetişdürmek için biçârelere destgîr olmak için ırsâl olunurlar, sefer-i râbi‘de bunlara Cenâb-ı Haķķ'a қılavuz olurlar- pes cemî‘ günâhları mağfûr olub delâlet emrinde ne ‘amel itseler żarar itmez olur.

رَبِّ لِي اَزْسِلِيمَانَ آمَدْسَتْ
كَه مَدَهْ غَيْرِ مَرَا اَبْنَ مَلَكَ دَسْتْ⁹⁹⁷

Liköñ معجزة لي مناسبة لحالى : ⁹⁹⁸ قال رب اغفر لي و هب لي ملکاً لا ينبغي لاحد من بعدى :

⁹⁹⁹ Ya‘nî ḥâzret-i Süleymân ‘alehi’s-selâm didi ey benüm perverdigârum benüm için mağfiret erzâni buyur ve baňa bir mûlk bağışla ki benden şoñra bir ferde lâyiķ olmasun.

¹⁰⁰⁰ او لا ينبغي لاحد ان يسلب مني بعد هذه السلبة لان لا يعطى احدا مثله فيكون منافسة (90a) Yâhûd “Yâ Rabbi baňa bir mûlk bağışla ki ol mûlki bir eħade lâyiķ olmaya benden selb eylemek” dimek ola. Zîrâ bir kerre şâhîr cinni hâtemin uğrulayub kırk gün taħt-ı Süleymân üzere oturub Süleymânlık eyledi. Çün kırk günden şoñra hâtem eline girdi. Du‘ā eyleyüb didi ki ya‘ Rabbi baňa bir mûlk vir ki bir dahî anı benden selb itmege bir eħadüñ liyâkatı olmaya dimiş ola. Ve şol mûlk ki benden şoñra bir ferde lâyiķ olmasun buyurdu. Tesħîr-i şeyâtiñ ve tesħîr-i renc olmaķ var. Zîrâ ayetüñ āħiri aña delâlet ider ve bu hâdiş-i şerîf dahî ol ma‘nâya delâlet ider ki ḥâzret-i Rasûlullah buyurur -şallallâhu ‘alehi ve sellem-:

ان عفريتا من الجن تقلت البارحة ليقطع علي صلوتي فامكتني منه و قدرت عليه فاخذته فاردت ان اربطه على سارية من سور المسجد
Ya‘nî tahkîkan : حتى ينظروا اليه كلکم فذكرت دعوت اخي سليمان قال رب هب لي ملکاً لا ينبغي لاحد من بعدى فردهه خاسئاً
gürûh-ı cinden bir ‘ifrit baňa ta‘arruż eyledi bu gice benüm şalâtumi қaṭ eylemekden ötürü. Bes Allâh Te‘ālâ baňa կuvvet virdi ve mümkün қildi andan. Pes ben anı tütendum ve diledüm ki mescidüñ direklerinden bir direge bağlayam hattâ sizüñ cümleñiz anı göre. Pes ben ʐikr eyledüm. Ya‘nî añdum қarındaşum Süleymân’uñ du‘asını ki
¹⁰⁰¹ Bes ben ol ‘ifriti redd eyledüm ʐelîl ve hōr olduğu hâlde. Ve ḥâzret-i

⁹⁹⁶ Halkın gözünde yabancı olan, aşıklara göre yardım. Suretlerin kaydına giriftar olan, dostun o hallerini anladı.

⁹⁹⁷ Süleyman "Rabbi heb lf" demiş, yani "Benden başkasına bu saltanatı verme."

⁹⁹⁸ Süleyman: "Ey Rabbim! Beni bağışla ve bana öyle bir mûlk ihsan et ki, ardımdan hiç kimseye yaraşmasın. (Sâd, 35)

⁹⁹⁹ Halime münasib bir mu‘cize olması için

¹⁰⁰⁰ Veya O mûlki benden sonra başkasının çalması ona yaraşmasın. Başarısız bir mücadele olsun. Hiç kimseye ona verilenler verilmemesi için öyle olsun dedi.

¹⁰⁰¹ "Ey Rabbim! Beni bağışla ve bana öyle bir mûlk ihsan et ki, ardımdan hiç kimseye yaraşmasın. (Sâd, 35)

Süleymān'ı bu du'ası hasede beñzer ve ammā hased degüldür. Belki selâtin-i cihâna ziyâde merhametinden söylemiş. Zîrâ memleket-perveri ve 'adâlet-güsteri emri-ı hâtaradur. Her ferdün kârı degüldür. Tâ bir pâdişâh cevârih ve a'zâ ve dil ve nefş ve hâvâss-ı zâhire bâtinâsının -ki kendünün re'âyâ-yı hâkîkisidür- şayyâd u fermân-ı şer'e çekmeye salşanat-ı dünyâya hâk üzerine kıyâm gösteremez. Zîrâ saltanat-ı hilâfet-i Hûdâ'dur. Bundan 'azîm kâr yokdur. Nitekim Hâzret-i Resûl buyurur: ان افضل عباد الله منزلة : يوم القيمة امام عادل رفيق Ya'ñî Allâh Te'âlâ'nuñ kâllarunuñ (90b) efâdâli menzilet yöninden kıyâmet gününde pâdişâh-ı 'âdil ve mihrbândur. Bes bu emr-i müşkil herkese lâyîk olmağın Hâzret-i Süleymâñ du'â eylemiş ola. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ tâfsîl üzere buyurlar:

DÍL NÎHÂDEN-Î ARAB-TER İLTİMÂS-I DÍLBER-Î HÎŞ¹⁰⁰²

گفت پیغمبر که حق فرمودست

¹⁰⁰³ من نگنجم هیچ بالاو پست

Bu hâdiş-i kudsîye işâret buyurlar. La yasuni arzîyi ve la sâmiyi ve lûn yasuni قلب عبدي المؤمن النقى التقى لâ يسعني ارضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبدي المؤمن النقى التقى ¹⁰⁰⁴: Ya'ñî ben âsumân ve zemîne şîgmazum lâkin şol kuluñ kalbine şîgarum ki mü'min ve perhîzkâr ve pâkîze ve târik-i dünyâ ola. Pes beni taleb iderseñ anuñ gibi kimselerüñ kalbinde taleb eyleme dimek olur.

كفت ادخل في عبادي تلتقي

¹⁰⁰⁵ جنة من رؤتني بامتناعي

Güftün kâyili Allâh'dur. Hâzret-i Mevlânâ buyurur ki Allâh Te'âlâ didi ki Ai'nî kâllarumuñ kâlubâna dâhil ol. Tâ ki mülâkî olasın bir cennete ki ol cennet benüm rü'yetümdendür. Ya'ñî kâlub-ı ibâda dâhil olmayınca beni göremezsin. Nitekim sûre-i ve'l-Fecr'ün âhîrende nefsi muştma'înneye hîjâb idüb buyurdu: ¹⁰⁰⁶ يا ايتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية فادخلني في عبادي و ادخلي جنتي اي النفس التي نزلت عليه السكينة و تورت بنور اليقين و اطانت بذكر الله فان النفس تترقى في سلسلة الاسباب: يا ايتها النفس المطمئنة ¹⁰⁰⁷ يا ايتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية فادخلني في عبادي و ادخلي جنتي: Ya'ñî Hâk Te'âlâ nefsi muştma'înneye hîjâb idüb buyurur ki ey şol nefsi ki üzerine sükûn nâzil olmuşdur ve zîkrullâh ile itâmi'nân hâşîl kılmuşdur.

Ya'ñî : الی امره او موعده بالموت او بالبعث: ارجعي الى ربك Ya'ñî rûcû' eyle Rabb'inuñ emrine yâhûd mevt içün itdügi mev'ide yâhûd ba'şe.

Ya'ñî : بما اوتت: راضية مرضية Ya'ñî saña virilen ni'mete eger az ve eger çokdur, râzî olduğuñ hâlde.

¹⁰⁰² Arabin dilberine daha bir iltimasla gönü'l koyması (vermesi).

¹⁰⁰³ Peygamber: "Hak buyurmuştur ki: 'Ben aşağıya da yukarıya da asla siğmam' " dedi.

¹⁰⁰⁴ "Yer ve göge siğmadım, mümin kulumun kalbine siğdim" (Temyiz, 150; Aclunî, II, 195)

¹⁰⁰⁵ Allah dedi ki: "Ey haramdan, şüpheli şeylerden sakınan! Kullarımın arasına gir ki bu suretle beni görme cennetine erişsin"

¹⁰⁰⁶ "(Allah söyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetme gir." (Fecr, 27-30)

¹⁰⁰⁷ Yani kendisine stükûnet indirilen, inanç nuruyla aydınlanan, Allah'ı zikirle huzur bulan nefis demektir. Muhakkak ki nefis sebepler ve müsebbibler silsilesiyle vacib-i vücut olan Allah'ın zatına yücelir ve haberi olmaksızın orda taht kurar, Allahu Teala ile yetinir.

Ya' ni Allāh (91a) katında marzı olduğuñ hälde
 : عند الله : مرضية
 Ya' ni dāhil ol şālih kullarımıñ zümresine.
 اي ادخلني في عبادي الصالحين : فادخلي في عبادي
 Ya' ni zümre-i 'ibāda : معهم او في زمرة المقربين فستضئن بنورهم فان العواهر القدسية كالمرايا المقابلة : و ادخلني جنتي
 dāhil oldukça şoñra cennetüme dāhil ol. Yāhūd zümre-i mukarrebine dāhil ol tā ki nûrâniyyet taşıl eyleyesin anlaruñ nûrından dimek ola. Zîrâ cevâhir-i ķudsiyye ki ervâh-i beni ādemdir. Âyîne-i müşaffâ gibidür. Her neye muğabil olsa anuñ şeklin ahz ider. Pes nûrâniyyet taşıl eyledükden şoñra cennetüme dāhil ol dimek olur.

¹⁰⁰⁸ او ادخلني في اجساد عبادي التي فارقت عنها و ادخلني دار ثوابي التي اعدت لهم
 Hażret-i Mevlânâ buyurular ki ey sâlik-i râh-i hûdâ ve ey tâlib-i dîdâr-i Hûdâ ! Eger ol hażrete vâşıl olmaç dilerseñ ve genc-i haķayık-ı rabbâni'i bulmaç dilerseñ merdân-i Hûdâ'dan bir kâmilüñ ķalbine dāhil olmaça sa'y idegör. Tâ ki vuşlat müyesser ola. Zîrâ âyet-i kerîmenüñ "kullarımın arasına gir" kısmından, tefsîr-i şerîfin "kullarımın kalplerine gir" ma'nâsına қasd iderler.

جسم خاکت را از بینجا بافتد

¹⁰⁰⁹ نور پاکت را در بینجا بافتد

Senüñ cism-i hâküñi bu zeminden terkîb itmişlerdir. Nitelik hâdiş-i ķudsîde buyurur:
 خمرت طينة آدم بیدی اربعین صباحاً
¹⁰¹⁰ Pes terkîb-i Hażret-i Âdem -'aleyhi's-selâm- hâkden oldu.

HİKÂYET: Bir dervîş Hażret-i Mevlânâ'dan -ķuddise sirruhu- su'âl eyledi ki Hażret-i Hûdâ taħmîri gice ya gündüz itmeyüb şabâh itmekden hîkmet nedür. Buyurdılar ki eger Haķ Te'âlâ vücûd-ı Âdem'i gice taħmîr ide idi cümle ħalq żulmâni ve şakîl olurlardı. Mażhar-ı hidâyet ve gufrân ve lâyiħ-ı fažl u iħsân olmazlar idi ve eger gündüz taħmîr ide idi mecmû'nûrâni ve şakîl olurlardı. Hiç kimse mażhar-ı celâl ve ķahr olmazdı. Haķ Te'âlâ cism-i Âdem'i şabâh vaktlérinde taħmîr eylemekden hîkmet bu oldı ki tâ ħalkuñ ba'żisi żulmâni ve şakîl ve kâfir ve şakî ve 'aşı olalar ve ba'żisi nûrâni (91b) ve ehl-i imân ve sa'id ve muṭî' olalar. Tâ bu âyet-i kerîmenüñ mažmûnu müteħakkik ola ki Haķ Te'âlâ sûre-i Teġâbun'da buyurur: ¹⁰¹¹ هو الذي خلقكم فتنكم كافر و منكم مؤمن

چون سفر فرمود زین مقام

¹⁰¹² تلح شد ما را ازان تحويل کام

Ya' ni çün hûkm-i ilâhi yetişdi ki ¹⁰¹³ اني جاعل في الارض خليفة bize şâhn-ı hâkden saħħ-ı eflâke intîkâl vâcib oldu. Zeminüñ maħabbetinden bize intîkâl müşkil görinüb tâ ki

تا که حجتها همی گفتیم ما

¹⁰¹⁴ که بجای ماکه آید ای خدا

اتجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقدس لك

¹⁰¹⁵

¹⁰⁰⁸ Veya Ey mutmain olmuş nefis! Uzaklaştığın (ayrıldığın) kullarımın vücutlarına gir, onlara vâdettiğim sevap evime gir.

¹⁰⁰⁹ Topraktan olan cismini yeryüzünde dokudular; pak nurunu burada buldular.

¹⁰¹⁰ Ademin çamurunu kudret (el)imle kirk sabah yoğurdum.

¹⁰¹¹ Sizi O yarattı. Kiminiz kâfirdir, kiminiz mümin. (Teġâbun, 2)

¹⁰¹² Allah da bize oradan göklere sefer etmemi emredince, bu yurt değiştirmeye, acı geldi.

¹⁰¹³ "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Bakara, 30)

¹⁰¹⁴ O yüzden Allah'a deliller getirerek "Ey Allah! Bizim yerimize kim gelecek?

¹⁰¹⁵ "A!.. Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överecek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" (Bakara, 30)

خود چه گویم پیش آن در این صدف

¹⁰¹⁶ کف کف کف کف کف

Ya'ni Allâh Te'âlâ'nuñ hîlmi ve râhmeti katında mâderüñ ve pederüñ hîlmi kef meşâbesindedür. Kemâ kâle'n-nebiyy -'aleyhi's-selâm-: جعل الله الرحمة مائة جزاً فامسك عنده تسعة و ¹⁰¹⁷ شادقاً تسعين جزاً و انزل في الأرض جزاً واحداً فمن ذلك الجزء يتراحم الخلق حتى ترفع الفرس حافرها من ولدها خشية ان تصيبه Rasûlullah.

TA^c AYYÜN-KERDEN-İ TARÎK-I RÛZÎ¹⁰¹⁸

لیتی کنت طبیباً حاذقاً

¹⁰¹⁹ کنت امشی نحو لیلی سابقاً

Hażret-i Mevlânâ bu maḥalde sâliküñ nefsin zinde ve rûhın mürde teşbîh buyurub sâliküñ nefsi rûhına dir ki ey rûh bir mûrşid-i kâmil ve ḥalîfe-i vâşıl ki senüñ zamânuñda vardur, anuñ hûzûrına var ki seni dûnyâ ve âhiret ihtiyyâcından ḥalâş ide. Rûh daşı dir ki ey neffs beynehümâda münâsebet ve istî'dâd lâzımdur. Bîsebeb ve bî-münâsebet nice kâbildür ki insân-ı kâmil ile aşinâ olana. Meşelâ Leylâ hâste olmuş Mecnûn anuñ 'ibâdetine bir sebeb ve bir vâsiتا bulmayub 'alâ tarîku't-tâhassûr ve't-tehellüf dimiš: N'olaydı ben bir tâbîb-i hâzîk olaydım. کنت امشی نحو لیلی : لیتی کنت طبیباً حاذقاً : ساقاً Yürür olaydım Leylî cânibine sebkât idici olduğum hâlde.

قل تعالو گفت حق مارا بدان

¹⁰²⁰ نا بود شرم اشکنی ما را نشان

Evâ'il-i sûre-i Âli İmrân'da buyurur: قل يا اهلا الكتاب تعالوا الي كلمة سواء بيننا وبينكم ان لا نعبد الا الله و لا
¹⁰²¹ (92a) نشرك به شيئاً ولا يتعد بعضاً بعضاً ارباباً من دون الله

dimekde ehl-i Tevrât'a ve ehl-i Încil'e 'umûm üzere da'vetdür. Ve ba'zîlar Yemen'den қabile-i Necrân'dan elçi gelmiş idi. Murâd anlardur dimişler yâhûd Medîne yahûdîlerine.

قل يا اهل الكتاب Ya'ni : يعم اهل الكتابين و قيل بريد و قد بخران او يهود المدينة: قل يا اهل الكتاب
قل يا اهل الكتاب ¹⁰²² : لا يختلف فيها الرسل و الكتب و تفسيرها ما يعدها: تعالوا الي كلمة سواء بيننا و بينكم
ehl-i Tevrât ve ehl-i Încil gelün bir kelime cânibine ki һâkdur ve töğridür sizüňle bizüm mâbeynümüzde. Ve ol kelimedede rüsûl ve kütüb iňtilâf eylemezler. Kelimenüñ tefsîr-i mâba' dinde gelen äyet-i kerîmedür ki,

Ya'ni 'ibâdet itmeyevüz illâ Allâh'a 'ibâdet idevüz.
Anuñ 'ibâdetinde hâliş olavuz.

¹⁰¹⁶ Hayır, ne dedim? O inciye karşı bu sedef, köpük değil, köpüğünün köpüğüdür.

¹⁰¹⁷ "Allah rahmeti yüz parçağa böldü. Bundan doksan dokuz parçağı kendine ayrdı. Yer yüzüne geri kalan bir cüzü indirdi. (Bunu da -cin, insan ve hayvan- mahlukatı arasında taksim etti.) Bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyledir ki mahlukat birbirlerine karşı merhametli davranışır. At, (hayvan) yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır." Buhari, Edebi 19, Rikak 19; Müslim, 17, (2752); Tirmizi, Da'avat 107-108, (3535-3536)

¹⁰¹⁸ Kadının kocasına rizik isteme yolunu göstermesi

¹⁰¹⁹ Keske usta bir hekim olsaydım... O vakit Leylâ'ya herkesten önce giderdim.

¹⁰²⁰ Allah, bize "Ya Muhammed, gelin de" buyurdu da bu davet, utanmamızın giderilmesine sebep oldu.

¹⁰²¹ De ki: Ey kitap ehlî! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söyle geliniz. Allah'tan başkasına kulluk etmeye lim, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmاسın. (Âl-i İmrân, 64)

Ya'ñı Allâh'uñ ñgayrın kendüye şerîk kılmayavuz ibâdete istihkâkda. Ya'ñı bir ñgayrı ma'bûd ittilâz idüb bu dañı ibâdete müsteħâkdur dimeyevüz. Üzeyr ibnullâh ve Mesîh ibnullâh diyenleri redd buyururlar.

Mesîh Allah'ın oğludur : Mesîh Allah'ın oğludur : و لا تقولوا عزير ابن الله و المسيح ابن الله : و لا يتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله

dimyesiz. Ya'ñı Allâh'dan ñgayrı Rab ittilâz itmeyesiz.

قل تعالوا اتل ما حرم ربكم عليكم الا تشركوا به شيئاً وبالوالدين احساناً¹⁰²²
Ve evâhir-i sûre-i En'âm'da buyurur: Ya'ñı di yâ Muhammed gelüñ ve istimâ eyleñ tâ ben okuyayın ol şey'i ki hârâm eyledi sizün Rabb'iñüz, şerîk kılmayasız Allâh'a hiç bir şeyi. Hârâm itdügi şerîk kılmak olur ve babañuza ve anañuza iyilik eyleyesiz. احسنوا بها احساناً¹⁰²³ dimekdür. Mef ül-i muňlakdur
وَصَّعِدَ مَوْضِعُ النَّهِيِّ عَنِ الْإِسْنَادِ إِلَيْهِمَا لِلْمُبَالَاغَةِ وَلِلذَّلَالَةِ عَلَىِّ إِنْ تَرْكِ الْإِسْنَادِ فِي شَانِهِمَا غَيْرَ كَافِ بِخَلَافِ غَيْرِهِمَا insândan nehy itmek mevzi'ine ihsâni važ' eyledi mübâlağadan ötüri. (92b) Ve dañı delâletden ötüri şol şey' üzerine ki taħkîkan terk-i isâet ve dîn haķkında kâfi degündür. Belki ihsân dañı eylemek lâzımdur. Bes Haķ Te'âlâ'nuñ diyü buyurması bizüm şermümüzi şındurdı ya'ñı def' eyledi. Biz aña sebebsiz ve isti' dâdsız varmaç mümkün oldu. Ya'ñı nefş rûha dir ki sen tâlib-i Haķ olub ve mûrşid-i kâmil arayub bulmağa ve anuñ ħidmetine vâşil olmağa sebeb ve isti' dâd lâzım degündür. Zirâ Haķ Te'âlâ تعالوا buyurdu. Biz her ne hâlde olursaç varmaç lâzım geldi.

HEDİYYE BURDEN-İ ARAB BE-SEBÛ-YI ÂB-I BÂRÂN¹⁰²⁴

ای خداوند این خم و کوزه مرا

در پنیر از فضل الله اشتری¹⁰²⁵

ان الله اشتري من المؤمنين انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة: ان الله اشتري من المؤمنين انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة: Ya'ñı temşîldür Allâh Te'âlâ mü'minleri cennetle müşâb kılmamasına. Haķ yolunda bezl-i emvâl ve enfüs itdüklerinüñ muķâbelesinde. Ya'ñı Haķ Te'âlâ iştirâ itdi mü'minlerden nefslerini ve mâllarını bunuñ birle ki cennet anlaruñ ola. Hażret-i Mevlânâ münâcât târiķıyla buyurur ki ey Hudâvendüm bu kûze-i vücûdumda olan âb-i a'mâl ve ma'ârifî sen kabûl eyle şol mü'min kullarıñla eyledüğün mu'âmele mažmûnincâ ki buyurduñ¹⁰²⁷ ان الله اشتري من المؤمنين انى اشتري من المؤمنين انفسهم و اموالهم في سيله

fažluñdan ve ihsânuñdan.

لولها بریند پر دارش ز خم

گفت غضوا عن هوا بصار کم¹⁰²⁸

قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم و يحفظوا فروجهم ذلك اذكي لهم ان الله خبير بما يصنعون¹⁰²⁹ Ya'ñı di yâ Muhammed mü'minlere ki gözlerini işığa tutsunlar ve կապասներ

¹⁰²² De ki: Rabbinizin size neleri haram kıldığımı okuyayı: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin. (En'âm, 151)

¹⁰²³ Onlara tam bir ihsan ile ihsanda bulunun.

¹⁰²⁴ Arabın bir testi yağmur suyu götürmesi.

¹⁰²⁵ Ey Allah! "Allah, cennet karşılığında iman edenlerin canlarını, mallarını satın aldı" âyetindeki fazıl ve kereminden bizim bu küpümüzü, bu testimizi kabul et!

¹⁰²⁶ Allah, müminlerden, canlarını ve mallarını, kendilerine cennet vermek üzere satın almıştır. (Tevbe, 111)

¹⁰²⁷ Allah, müminlerden, canlarını ve mallarını, kendilerine cennet vermek üzere satın almıştır. (Tevbe, 111)

¹⁰²⁸ Lüleleri kapa, testiyi de küpten doldur. Allah" Gözlerinizi heva ve hevesten yumun" buyurdu.

nâmaḥremlere nażar itmekden. Zîrâ dîde bir hâssedür ki iptilâ ve âşâmi ıraklıdan şayd ider. BEYT:

این همه آفت که بتن میرسد
از نظر توبه شکن میرسد
دیده فرو پوش چو در در صدف
تا نشوی تبری بلا را هدف¹⁰³⁰

Ve Nefehât'da Hażret-i Şiblî'den rivâyet olunur ki dîde-i sırrı muḥarremâtdan ve dîde-i sırrı mā-sivâdan pûşîde kılsunlar dimekdür (**93a**) dimiş ve daхи ferclerini ḥarâmdan hîfz eylesünler. **ذلك :** Ol ġażżeż-i ebşâr ve muħafaza-i fürūc. **ازکی لهم :** Anlar için ezkâ ve eħħardur ve pâkîze ve sūdmenddür. **ان الله خبير بما يصنعون :** Taħkikān Allâh Te'älâ ħabirdür ol şey'e ki anı iderler ḥelâlden ve ḥarâmdan. Ve cevâriħlerini itā'ate mi isti'mâl ider, âşâma mi isti'mâl iderler cümlesi aña ma' lûmdur. Bes vücûd-ı insânda her hiss-i zâħiri ve bâṭinî bir lûle meşâbesindedür. Muħkem bend eyleyüb āb-ı īmân ve i'tikâdi zâyi' itmekden hâzer eylemek gerekdir. Tâ sultân ħużûrına varub 'arż eyledüğün vaqt sultân anı ālâyişden pâk görüb müsteri ola.

رو برسلطان وکار و بار بین
حسن تجربی تحتها الانهار بین¹⁰³¹

Sûre-i Tevbede olan âyet-i kerîmeye işarettdür. **وَالذِّينَ اتَّبَعُوهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَرَاضُوا عَنْهُمْ وَأَعْدَلُوهُمْ**
جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ فِيهَا أَبْدًا¹⁰³²

Yâ'nî şol kimseler : اللّاهُنَّ الّذِينَ سَلَكُوكُم مِّنَ الْأَقْرَبِينَ أَوْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ وَالظَّاعِنَةِ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ : **وَالذِّينَ اتَّبَعُوهُمْ بِالْحَسَنَاتِ** باحسان ki dînde sâbiķ olanolara mütâba'at eylediler ve lâhiķ oldılar iħsân itmeklik ile. Yâ'nî īmânla ve tâ'atle murâd, sâbir şahâbedür muħâcir ve enşârdan ki sâbiķlara mütâba'at idüb şoñradan gelüb lâhiķ oldılar. Ve dimişler ki kıyâmete dek her kim anlara mütâba'at idüb īmân ve i'tikâd yoluna giderse tâbi'i indendür

Yâ'nî Allâh anlardan râzi oldı. Tâ'atlerin kabûl eylemekle bu rîzâda sâbiķ ve lâhiķ dâħildürler.

Ve anlar daхи Allâh'dan râzi oldılar ni'met-i dîniyye ve dünyeviyeye irişmekle. **وَأَدْلَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ :** Ve Allâh Te'älâ bunlar için cennetler hâzır eyledi. Ol cennetlerün dirâhtlarınıñ altında ırmaklar akar (**93b**) **فِيهَا أَبْدًا :** Bunlar ol cennetler içinde muħalled oldukları hâlde. "Ebedâ" te'kiddür.

ذَلِكَ الْفَوزُ الْعَظِيمُ : Bu mezkûrlar -ki cennetdür ve ħulûddur- tamâm murâda yetişmekdir ve necât-ı ażîmdür. Bes Hażret-i Mevlâna buyururlar ki ey sâlik-i râh-ı Hudâ sen kendü kûze-i vücûduñda olan 'ilm-i ma'ärif abîna mağrûr olma. Sa'y eyle cenâb-ı hażret-i

¹⁰²⁹ (Resulüm!) Mümin erkekler, gözlerini (harama) dikmemelerini, irzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarıdan haberdardır. (Nûr, 30)

¹⁰³⁰ Bedene gelen bütün bu afet, hep tövbesini bozmuş nazardan gelir. Gözünü incisini saklayan sedef gibi sakla da bela okuna hedef olmayasın.

¹⁰³¹ Padişahın huzuruna var da şevketi, azameti gör; "altından nehirler akan bahçeler" diye övülen yerlere bak!

¹⁰³² Muħâcir ve Ensâr'dan İslâm'a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'dan razı oldular ve onlara, altlarında ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. (Tevbe, 100)

sultân-ı ezele vaşıl ol ve gör ki ol şâh-ı kadîmüñ cenâbında niçे enhâr-ı ma‘âni ve cûybâr-ı esrâr-ı subhâni revân olmuşdur.

DER-NEMED DÛHTEN-Î ZEN¹⁰³³

کاین چنین اندر همه آفاق نیست

¹⁰³⁴ جزِ رحیق و مایه اذوق نیست

Buncılayın şu dünyâda yokdur. Bu âb-ı rahîkdan ġayı ve mâye-i eżvâkdan ġayı deguldür. Lafz-ı rahîkdan ol âyet-i kerîmeye telmiñ buyururlar ki süre-i Muṭaffîfînde buyurmuşdur: يسقون من رحیق مختوم ختمه مسک و في ذلك فلیتافس المتنافسون¹⁰³⁵ Sarâb- 1 hâlistir ki zümre-i ebrâr iskâ olunur. Ya‘nî şuvarılır şarâb-ı hâlişden.

Ya‘nî ol şarâb-ı hâlişün kabları mührönüdür. Mühri miskdür. Ya‘nî miskle mührlenmişdür. Yâhûd mahall-i hâtm-i şurbde ki şurbi ķat^c eyledükde misk râyiħası gelür dîmek olur.

Ya‘nî bu şarâbda yâhûd na‘imde. يعني الرّحْقُ أو النَّعْيُ: وَفِي ذَلِكَ

Ya‘nî gerekdir râgbet ideler râgbet idiciler. Ya‘nî bir ‘amel ideler ki ol ‘amel sebeb ola ol şarâbı içmege.

ای که اندر چشمہ شور است جات

¹⁰³⁶ تو جه دانی شط و چیرون و فرات

Ya‘nî tâlib-i bâhr-i hâkâyiğ-ı rabbâni tâ çeşme-i nefş ü hevâdan ve şûrâb-ı iğvâ-yı şeytân-ı bed-likâdan ħalâş bulmayıńca Şať ve Ceyhûn ve Furât-ı tecelliyyât-ı esmâ ve şifâta yol bulımazsin.

DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ÇUNÂN Kİ GEDÂ ÂŞIK-I KEREMEST¹⁰³⁷

پس ازین قرمود حق در والضھي

¹⁰³⁸ بانگ کم زن ای محمد برکدا

Nitekim süre-i (94a) ve’đ-Đuhâ’da buyurur: و اما السائل فلا تنهر: Ve ammâ sâ’ilüñ üzerine haykırmâ ķati söz söyleyüb hâtinrin yıkmâ ve maḥrûm gönderme ki bînevâlik ve tengdestlikdür.

آن یکی جوش گدا آرد پدید

¹⁰⁴⁰ وان دگر بحشد گدایانرا مزید

Ya‘nî sehi ile gedâ birbirinüñ âyinesidür. Gedâ sehinüñ cûdını ve sehâsını peydâ ve zâhir eyler ve sehi de gedâya bahşış ve ihsân eyler.

¹⁰³³ Kadının keçe dikmesi

¹⁰³⁴ Çünkü dünyada bunun gibi su yoktur. Bu halis şarap, zevk ve sefa kaynağı!

¹⁰³⁵ Onlara damgalı saf bir içki sunulur. Onun sonu misktir. İşte ona imrensin artık imrenenler. (Mutaffîfîn, 25-26)

¹⁰³⁶ Ey sen! Yurdun çorak su kaynağı; Şať’ı, Ceyhûn’u nereden bileceksin?

¹⁰³⁷ Yoksulun kerem sahibine aşık olması gibi...beyanında.

¹⁰³⁸ Bundan dolayı Hak “Veddûhâ” sûresinde “Ey Muhammed, yoksula bağırma” buyurdu.

¹⁰³⁹ Dilenciyi de azarlama. (Duhâ, 10)

¹⁰⁴⁰ Allah’ın bir çeşit cömertliği, yoksulları meydana çıkarır, bir başka cömertliği de onlara bol bol ihsanda bulunur.

PİŞ-ÂMEDEN-İ NEKİBÂN¹⁰⁴¹

بهر نان شخصی سوی نابان دود

داد جان چون حسن نابارا بدید¹⁰⁴²

BEYT:

یار خبازی که چون نیمش دهی نان می دهد

عاشق بیچاره اش نان گوید و جان می دهد¹⁰⁴³

همچوغرابی که آب از چه کشید

آب حیوان از رخ یوسف چشید¹⁰⁴⁴

Nitekim sûre-i Yûsuf'da buyurur: ¹⁰⁴⁵ و جاءت سيارة فارسلوا واردhem فادلى دلوه قال يابشيри هذا غلام :

Ya' ni bir kârvân geldi ki Medyen'den gelüb Mîşr'a giderlerdi. Pes nâzil oldılar. Kuyuya yakın yerde Yûsuf kuyuya bıraqıldıdan şoñra üç günden şoñra gelüb kondılar.

Ya' ni الذي برد الماء و يستنقى لهم و كان مالك ابن ذفر الحزاعي :فارسلوا واردhem Ya' ni vâridlerini gönderdiler. Ve vârid ol kimseye dirler ki kârvânuñ şuyin çekmek getürmek aña müte'âllik ola. Ve o kişi Mâlik ibn Değar el-Huzzâ'î idi.

Ya' ni فارسلها في الجب ليملأها فتدئي بها يوسف فلترا راه : فادلى دلوه oldu ki delvüñ içine otur çün Yûsuf delvüñ içine oturdu. Mâlik ibn Değar delvi katı şakıl gördü. Kuyuya nazar eyledi ki bu delvüñ içinde ne var ola diyü. Çün Yûsuf'ı delv içinde gördü.

(94b) Ya' ni ey müjde ve شâdmâni diyüb çağırkı ba'zîlар dimisler yoldaşunuñ adı Büşrâ idi ami çağırkı. Tâ ki anuñ mu'avenetiyle Yûsuf'ı kuyudan çıktırlar. Pes şu almak için kuyuyavardı. Yûsuf'uñ cemâlinden âb-ı hayvân lezzetin tatdı.

رفت موسی کاتش آرد او بدست

آشی دید او که از آتش برست¹⁰⁴⁶

Niteki Hażret-i Hûdâ sûre-i Tâ-Hâ'da hikâyet haber virür: و هل اتیک حدیث موسی اذ رای نارا فقال لاهله امکثوا اني آنست نارا لعلی آتیکم منها بقبس او اجد علی النار هدا فلما اتیها نودی يا موسی اني انا ریک فاخل عنليك Ve dahî saña gelmişdür? Haber-i Mûsâ ibn 'Umräñ ve anuñ kıssasın bilmişsindür. Bes mekârihe şabır eylemekde aña iktidâ eyle. Ve ȝîkr eyle çün gördü Mûsâ -'aleyhi's-selâm-. Bir āteşi.

¹⁰⁴¹ Görevlilerin karşılamaları.

¹⁰⁴² Birisi, ekmek almak için ekmekçi dükkânına koştu, fakat ekmekçinin güzelliğini görünce canını verdi.

¹⁰⁴³ Ekmekçi yâre yarışını verince ekmek verir, zavallı aşık, ekmek ezer, can verir

¹⁰⁴⁴ Mâlik ibn Değar gibi ki Ken'ân kuyusundan şu çekdi. Yûsuf'uñ cemâlinden âb-ı hayat lezzetin tatdı.

¹⁰⁴⁵ Daha sonra bir kafile gelmiş, sularını da göndermişlerdi. Vardı, kovasını kuyuya saldı, "Müjde hey, müjde! İşte bir çocuk!" dedi. (Yusûf, 19)

¹⁰⁴⁶ "Müjde" diyerek kendine veya arkadaşlarına hitab etti. Sanki o gelin işte bu dedi.

¹⁰⁴⁷ Mûsâ ateş elde etmek için gitti, öyle bir ateş gördü ki ateşten vazgeçti.

¹⁰⁴⁸ (Hâbîbîm!) Mûsâ'nın (başından geçen hayatı) hikayesi sana geldi mi? Hani o bir ateş görmüştü de, ailesine:

"Yerinizde durun, benim gözüme bir ateş iliştı, belki size bir kor getiririm, yahut ateşin yanında bir yol gösterici bulurum" demişti. Ateşe vardığı zaman şöyle çağrıldı: "Ey Mûsa! "Ben şüphesiz senin Rabbînim. Hemen ayakkabınızı çıkar, çünkü sen kutsal bir vadî olan Tuvâ dasın." (Tâhâ, 9-12)

Aḥbārda gelmişdür çün Mūsā Ṣu‘ayb’dan -‘aleyhime’s-selām- icāzet taleb eyledi ki Mışr'a vara birāderin göre. Ṣu‘ayb -‘aleyhi’s-selām- icāzet virdi ve ehlini bile gönderdi. Bir gice ki hevā serd müz̄lim idi. Ol maḥalde derd-i važ̄-ı ḥaml ẓāhir oldu. Āteş muḥṭac oldılar. Ḥażret-i Mūsā -‘aleyhi’s-selāmuñ- yanında çakmak var idi. Çok cehd eyledi. Aşlā āteş çakmadı. Nāgāh ırağdan gözine bir āteş görindi. فقال : Pes didi. لاهله امکثوا : Ehl ü ‘ayaline ve ḥademine ki siz egleniñ bu maḳāmda. اني آست نارا : Tahkīkan ben bir āteş gördüm. Ola ki sizüñ içün getürem. لعلی آتیکم : Ol āteşden yanmış bir ağac. Ucından bir şu‘le yāhūd bir cemire. Yā bir fetile ucın yaḳub getürem.

او اجد علي النار هدا : Yāhūd āteş üzerinde bir ḥlavuz bulam bizi ulu yola çı́kara diyüb ehlın anda կoyub (95a) kendü yalñız āteş cānibine revān oldu. Pes ol vaqt ki geldi ol āteşüñ yanına bir āteş gördü ki beyāz bir dırāḥt sebz üzerinde görinür ki ol dırāḥt ‘unnāb idi dimişler. Ve āteşüñ ḥavālisinde hic kimse yok. Müteħayyir oldu ve āteşüñ rūşenliginden ve dırāḥtuñ terütāze ve sebz olduğundan ta‘accübde қaldı. Nāgāh نبدي يا موسى : ابي انا ريك Tahkīkan menem senüñ Perverdigāruñ. Tekrir-i žamīr te’kid içün ve tahkīk içündür. Ya‘nī şek şübhe eyleme müteyakkın ol ki ben senüñ Perverdigāruñam. فاخل Pes çıkış biraķ. نعليك Na‘leyn ki ayağunda vardur, çıkış. Pes Ḥażret-i Mūsā gitdi ki āteş ala getüre bir āteş gördü ki āteşden ḥalāş oldu. Ya‘nī nūr-ı Ḥudā’yi görüb āteş ṭalebinden fariq oldu.

جست عيسی تا رهد او دشمنان

بردهش آنجستن بچارم آسمان¹⁰⁴⁹

Ya‘nī Ḥażret-i ‘Isā -‘aleyhi’s-selām- şıçradı tā ki düşmandan ya‘nī կavm-i Yehūd’dan ḥalāş ola. Nitelim Ḥażret-i Ḥudā āhîr-i sūre-i Nisā’da buyurur:

و قولهم انا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله و ما قتلوه و ما صلبوه و لكن شبه لهم¹⁰⁵⁰

Ve dahi bu կavlleri sebebi ile ya‘nī böyle didikleri sebebiyle biz anlara eyledüğümüzü eyledük la‘ndan ve meshden ve envā‘-i ‘ukūbetden.

رسول الله : انا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم Allāh'uñ resūli. Allāh Te‘ālā resūl dimekle şıfatladı ‘Isā’yi. Yehūd'uñ կavlı degildür. Anı կatlı eylemediler. Ve dahi anı şalb eylemediler. Lākin müştəbih oldu anlarıñ üzerine.

روي ان رهطا من اليهود سبواه و امه فدعا عليهم فسخهم الله قردة و خنازير فاجتمع اليهود علي قتلهم فاخبره الله بانه رفعه الى السماء فقال لاصحابه ايكم يرضي ان يلقى عليه شبيهه فيقتل ويصلب و يدخل الجنّة فقام رجل منهم فالقى الله عليه شبيهه فقتل و صلب و قيل كان القى الله عليه رجلا ينافقه فخرج ليدل عليه فالقى الله عليه شبيهه فاخذ و صلب و قتل دخل طيطانوس اليهودي بيتاً كان هو فيه فلم يجده و شبهه فلما خرج ظن انه عيسى فاخذ و صلب (95b) : Ya‘nī rivāyet olundı ki tahkīkan կavm-i Yehūd’dan bir gürūh Ḥażret-i ‘Isā -‘aleyhi’s-selām-a ve vālidesine sebb eylediler. Ḥażret-i ‘Isā anlara beddu‘ā eyledi. Ol sebb idenlerüñ ba‘zīsi maymūn ve ba‘zīsi hīnzīr şekline memsūh oldılar. Կavm-i Yehūd anı sih̄ ile eyledi i‘tiķadında olub Ḥażret-i ‘Isā’nuñ կatline sa‘y eylediler. Ol maḥalde Ḥaḳ Te‘ālā ‘Isā’ya vahy itdi ki seni semāya ref

¹⁰⁴⁹ İsa düşmanlardan kurtulmak için kaçtı. O kaçış, onu dördüncü kat göge kadar çıkardı.

¹⁰⁵⁰ Bir de "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleridir. Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse, onlara İsa gibi gösterildi. (Nisâ, 157)

eylesem gerekdir diyü. Pes Hażret-i ‘İsā aşħabına didi ki sizden ḥaqiqiñuz kabül eyler ki baña beñzemeklik anuñ üzerine ilkā olına ve şalb olunub katl olına ve cennete gire. Bir kimse ayağ üzere ḥalkub ol hizmeti kabül eyledi. Hażret-i ‘İsā semāya ref olinub ol kimse’i tutub katl idüb şalb eylediler. Bażilar dimişler ki ‘İsā’nuñ yanında bir münâfîk var idi. ‘İsā yanından taşra çıktı ki delâlet eyleye ‘İsā’yi bundadur gelin tutuñ diye. Allāh Te‘ālā anı ‘İsā şekline ķodi. Anı tutub katl idüb ve şalb eylediler. Ve bażilar dimişler ki ķavm-i Yehūd’uñ húcümünden kaçub bir eve girdi. Ol ķavmüñ ulusuna Taytanūs Yehūdî dirler idi. ‘İsā’nuñ ardınca girdi ki anı tutuñ. Ev içinde ‘İsā’yi bulamadı. Zīrā Allāh Te‘ālā anı semāya ref eylemiş idi. Taytanus döndi ki ķavmine ħaber vire ‘İsā bunda yokdur diye. Allāh Te‘ālā anı ‘İsā şeklinde gösterdi. Anı ‘İsā’dur diyü tutub katl eylediler ve şalb eylediler.

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ ‘ĀŞIḲ-I DÜNYĀ BER-MİŞĀL-İ ‘ĀŞIḲ-I DÎVĀR-EST¹⁰⁵¹

﴿ وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴾¹⁰⁵² İktibāsdur ol āyet-i kerimeden ki evâhîr-i (96a) sûre-i Sebe’ dedür. Ya‘ni māni‘ ve hāyil olındı anlarla arzū itdükleri şey’üñ mābeyninde. Ya‘ni nef’-i imândan ve imân sebebiyle nār-ı cehennemden necat bulmak nef’inden hā’il olinub cüdâ oldılar.

عاشقان كل نی عاشق جز

ماند از کل آنکه شد مشتاق جز¹⁰⁵³

Ya‘ni ba‘id oldu ol kimse ki maħluka müştak ve ‘āşıķ oldı. Nitekim Hażret-i Dāvūd - من طلبني وجدني و من طلب غيري لم يجدنيaleyhi’s-selām- ahbârında bu ḥadîş-i ķudsi vârid olmuşdur: 1054

HIKÂYET Bir şeyh gördü ki bir kimse derdile ağlar. Sebebin su’al eyledi. Ol mātemzede eyitdi. Bir yârûm var idi ki ārām-ı cān-ı bî-sükûnum idi. Ve merhem-i dâg-ı derûnum idi, öldi. Şeyh eyitdi: Bir ölmez dōst tutsaň olmaz mı idi? BEYT:

دوستي دېگر گزىن اين بار تو

كونسیرد تا نمبرى زار تو

دوستي كز مرگ نقصان آورد

دوستىي او غم جان آورد¹⁰⁵⁵

Pes bu hikâye ve ebyāt mažmûnunca Allāh’dan gayriunuñ dōstligi fânidür. Çünkü dōst tutarsın, Allāh dōstliğindan evlasi yokdur. Nitekim meşel-i ‘Arab’da gelmişdür:

مثـل عـرب كـه اذا زـينـت فـأرـنـ بالـحـرـة و اذا سـرـقت فـاسـرـ الدـرـ iderseñ incü uğurla. Türkî’de daхи bu meşel vardur ki ķanuñ bahâsin uğurla ki katl olunursaň ķanuñ almiş olursun dirler. Hażret-i Mevlânâ bu meşeli münâsebetle īrâd eyledi ki dōst tutmaķ isterseñ Allāh’ı dōst tut. Cün mahabbet belâsın çekersin, bir

¹⁰⁵¹ Dünyaya aşık olan, duvara aşık gibidir...beyanında.

¹⁰⁵² Artık kendileriyle arzularının arasına set çekilmiştir. (Sebe’, 54)

¹⁰⁵³ Bütünün aşığı olanlar, bu cüz’ e müştak olmazlar, Cüz’ e müştak olan, bütünden mahrum kalır.

¹⁰⁵⁴ Beni taleb eyleyen bulur. Benden gayrisini taleb eyleyen beni bulamaz, bana väsil olamaz.

¹⁰⁵⁵ Bu sefer başka –seçkin- bir dost seç; senin zarından olmesin. Ölümden yana eksiği olan dostun dostluğu cana gam getirir.

maḥbūb sev ki anuñ hüsnine zevāl gelmeye belki senüñ ẓātuñı daḥi zevālden ḥalāṣ eyleye. Bu meşeli ırād eylemekden ǵaraż maḥabbet-i Ḥudā'ya tergīb ve ǵayrıdan nehy eylemedür. Yoḥsa zinā ve sirka cāyizdür dimek çıkmaz. (96b)

SİPURDEN-İ ARAB HEDİYYE RÂ¹⁰⁵⁶

زانکه پیوسته است هر لوله بحوض

خوض کن در معنی این حرف خوض¹⁰⁵⁷

Ya'ñı her lüle havzâ muttaşıl. Der-havzâ eyle, ya'ñı şurû' eyle ve ṭal; bu havzâ sözinüñ ma'nâsına bir hōşça muṭṭali' ol. BEYT:

ز هر لفظم روان چون حامه بکنر

بهر خرم فرو رو چون سیاهی¹⁰⁵⁸

Ya'ñı pâdişâh havzâ gibidür ve hîşm lûleler gibidür. Havzuñ şuyı pâk ola. Ya'ñı pâdişâh 'âdil ve Ḥudâ-ters ola ve ra'iyyet-perver olsa cümle hîşm daḥi hükümince 'adle meyl iderler ve kezâlik enfüsde daḥi buncılayındur ki insânuñ ḳalbi havzâ meşâbesindedür. Ve a'żâ ve cevâriḥ-i havâss ve ḳâvi lûleler gibidür. Ḳalb havzânuñ içinde īmân ve i'tikâd şuyı varsa ¹⁰⁶⁰ كل ائمه يتبرّح بما فيه mažmûnînca havâss ve a'żâ ve cevâriḥ lûlelerinden zâhir olan īmân ve i'tikâda muvâfiḳ 'ameller ve ṭâ'at ve 'ibâdet gibi, ve eger ḳalbinde küfr ve inkâr ve şekâvet olursa a'żâ ve cevâriḥ lûlelerinden fîsk-i fesâddan ǵayıri bir nesne zâhir olmaz. Nitekim Hażret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- buyurur: ¹⁰⁶¹ ان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله و اذا فسدت فسد الجسد كله الا و هي القلب Ya'ñı taḥkîkân cesedde bir mužga vardur. Kaçan ol mužga şâlih olsa cesedüñ küllişi şâlih olur ve kaçan ol mužga fâsid olsa cesedüñ küllişi fâsid olur. Âğâh oluñ ol mužga ḳalbdür.

KABÜL-KERDEN-İ HALİFE HEDİYYE-RÂ¹⁰⁶²

گنج محفی بد ز پری چاک کرد

خاکرا تابان تر از افلاک کرد¹⁰⁶³

Haḳ Te'ālâ'nuñ hüsn-i ezelisi bir genc-i maḥfi idi. Pürlüğinden çâk eyledi. Ya'ñı perde hafâdan zuhûr idüb 'âlem-i hâki pûrnûr ve tâbân eyledi. Ve hâkîlerüñ cemâlin hûrşîd gibi râḥşân eyledi. Nitekim bu ḥâdiṣ-i ķudsi aña delâlet ider: كنْتَ كَنْزًا مُخْفِيَا فَاحْبِبْتَ أَنْ أَعْرَفْ فَخَلَقْتَ ¹⁰⁶⁴ الخلق لاعرف (97a)

¹⁰⁵⁶ Bedevinin hediyyeyi teslim etmesi.

¹⁰⁵⁷ Çünkü her lüle havuzu muttasıdır. Sen bu sözün mânâsına iyice dal, adamakılı dikkat et, düşün!

¹⁰⁵⁸ Kamiş kalemler olunca her lafzımdan (sonra) ona git her lafımla aşağı git çünkü karasın.

¹⁰⁵⁹ İnsanlar meliklerinin dini üzeredirler.

¹⁰⁶⁰ Her kap içindekini sizdirir.

¹⁰⁶¹ İnsanda bir organ vardır. Eğer o sağlıklı ise bütün vücut sağlıklı olur; eğer o bozulursa bütün vücut bozulur.

Dikkat edin! O, kalptir. *Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.*

¹⁰⁶² Halifenin hediyyeyi kabul etmesi.

¹⁰⁶³ O, gizli bir defineydi. Pek dolu olduğundan yarıldı, kendisini izhar etti. Toprağı, göklerden daha parlak bir hale getirdi.

¹⁰⁶⁴ "Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insamı) yarattım."

هم عرب ما هم سبو ما هم ملك

¹⁰⁶⁵ جمله ماً بوفك عنه من افك

Süre-i Zâriyât'da olan âyet-i kerîmeye işaretidür:

ذات الطرائق و المراد اما الطريق المحسوسة التي هي مسیر الكواكب او المعقولۃ التي يسلکها النظار و يتوصل بها : و السماء ذات الحجك
Hâk Te'âlâ ķasem buyurur ki tarîkler şâhibi olan semâ hâkkiçün. Tarîkdan murâd mesîr-i kevâkib olan tarâyık-ı mahsûsa ola veyâhûd tarâyık-ı ma'ķûle ki nażar-ı 'ibretle nâzir olanlar ma'ārif-i ilâhiyyeye anuňla vâşıl olurlar.

Cevâb-ı ķasemdir. Ya'ñi siz ey küffârâ ķavl-i muhtelifedesiz Resûl hâkkında. Gâh şâ'ir ve gâh sâhir ve gâh mecnûn dirsiz: او في القرآن أو القيمة. Yâhûd Kur'ân hâkkında esâtīrû'l-evvelin didükleri ola yâhûd kıyâmet hâkkında olan akvâl-i muhtelifeleri ola.

Ya'ñi : يصرف عنه الضمير للرسول او اليمان من صرف ازلا صرف منه: بیوقف عنہ من افك Resûlden, ya Kur'ân'dan veyâhûd imândan anlar ki 'ilmullâhda ve ķazâ'ullâhda maşrûf mahrûm olmuşlar idi. Bes Hażret-i Mevlânâ buyururlar ki tevhîd, cehennemden nażar olinsa 'arabda ve sebûda ve melekde mevcûddur. Lâkin bu tevhîdden maşrûf ve mahrûm olana tefhîm-i kelâm eylemek müşkildür. Zîrâ anlar 'ilmullâhda bu tevhîdden mahrûm olmuşlardır.

بشنو اکتون اصل این کار از چه خاست

¹⁰⁶⁶ زانکه کلرا گونه گونه جزو هاست

Ya'ñi imân ve i'tikâd ve iķrâr ve kûfr ve şirk ve inkâr ve 'akl ve rûh-ı nûrânî ve nefs ve tabî'at-ı zulmânî neden hâşıl oldı bilür misin? Andan oldı ki külliñ dürlü dürlü cüz'leri vardur. Ol cüzlerün her birinüñ başka bir muktezâsı vardur. Biribirine uymaz. Ol sebebden iħtilâf hâşıl olur. İşâretidür ol su'âluñ cevâbına, eger bir kimse dirse ki çün cümle fûrû' ol bir aşaldandur (97b) ve cümle eczâ bir külden münše' ibdûr, pes zulmâniyyet ve inkâr ve nûrâniyyet ve iķrâr ve sâyir iħtilâfat neden ve ne yerden hâşıl oldı. Cevâb buyururlar ki maħlûkât ve āşâra cüz dîmek ve Hażret-i Hudâ'ya küll dîmek hâkîkat degûldür. Belki i'tibâr ve ķurb hasebi ile ve cümlenüñ indirâcî taht-ı 'ilm ü kudret-i hâkîkatü'l-hâkâyîkda olmağla cüz dimişler. Yoħsa her cüz 'üñ cüz olmasi bir ma'nâya maḥşûşdur.

احتنا کن احتما زاند يشها

¹⁰⁶⁷ فکر شبر و گور و د لها ييشها

Ya'ñi perhîz ile efkâr-ı fasideden ve vesâvis-i şeytâniyyeden. Ya'ñi nefy-i hâvâṭır itmekle sa'y eyle ki ol sultân, nûzûl itmege sarây-ı pâk ve aqyârdan hâlî gerekdir. Nitekim ҳaberde gelmişidür: لا يدخل الملائكة بيته كلب و صورة تماثيل بس كلبا ولن بيته¹⁰⁶⁸ Melâyiķe dâhil olmayacağı seg-i nefş ile mülevves olan қalbe envâr-ı tecelli-i ilâhi nice dâhil olur.

¹⁰⁶⁵ Hem arap biziz, hem testi biziz, hem de padişah biziz; hepsi biziz. "Ondan döndürülen kimse, döndürülür"

¹⁰⁶⁶ Şimdi dinle, asıl inkâr neden meydana geldi; külliñ çeşit çeşit cüzleri vardır.

¹⁰⁶⁷ Sakın, endişelerden sakın! Fikir aslan ve yaban eşeğidir, gönülle de ormanlıklar.

¹⁰⁶⁸ "Melekler, içinde köpek ve heykel (put) olan eve girmezler" (Nevevî, Muslim Şerhi, XII, 84).

هەرکە چون ھندوی بىسىۋەلىي است

¹⁰⁶⁹ روز عرضش نوبت رسولىي است

Ya'ni bâtnî siyâh olub ehl-i kûfr ve inkâr olanlaruñ rüsvâyligi günü kıyâmet gûnidür ki rûz-ı 'arz-ı ekberdûr. ¹⁰⁷⁰ يوْم تبَيَّضُ وجوهٍ وتسودُ وجوهٍ يوْم تبَلِّى السَّارِيْرِ ¹⁰⁷¹ gûnidür.

فریق فی الجنة و فریق فی السَّعِير zamânîdir ¹⁰⁷² و امتازوا الیوم ایها السجرمۇن ¹⁰⁷³ gûnidür. Ol günde bed-sevdâyi olub kûfr ü şekâvet ehli olanlar cümle rüsvâ olurlar.

بَاغْبَانُ هُمْ دَانَدْ آتَرَا دَرْ خَوَانْ ¹⁰⁷⁴ Ya'ni bâgbân-ı қâdîm-i һâkîkî anuñ gibilerüñ һâlini nehâr-ı kıyâmet irişmezden öñdin faşl-ı hazâñ-ı dünyâda bilür.

لِيْكَ دِيدَ يِكَ بَهْ از دِيدَ جَهَانْ ¹⁰⁷⁵ Ol bedhâl olanlar dirler ki egerci bâgbân-ı ezel ki Hâk Te'âlâ'dur һâlimüzi bilür ve efâlümizi görür. Lâkin bir kimse görmesi cümle cihân һalķunuñ görmesi gibi deguldür. Hâk Te'âlâ settârû'l-'uyûbdur dirler.

خُودَ جَهَانَ آنَ يِكَ كَسَ اسْتَ اوْبِيلَهْ اسْتَ Hod cihân ol bir kimsedür ki bâgbân-ı ezel ve mûrşidân-ı lemyezeldür. Gerekdüür ki 'amel-i şâlihi anuñ içün һâliş eyleye. Halkdân 'aybin şaklayub hużûr-ı Hâk'da bed-kâr olub, bir kimse bilmek ve görmek cümle 'âlem һalķı görmekden yegdür eblehdür (98a)

اَنْتُوا فِرَاسَتَهُ الْمُؤْمِنُ فَانَهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ ¹⁰⁷⁶ هَرْسَتَاهُ بِرَ فَلَكْ جَزُومَهْتَ ¹⁰⁷⁷ hükmince mü'minler ve evliyâ'ullâh anuñ һâlin bilürler her sitâre mâhuñ cüz'i olduğu gibi. ¹⁰⁷⁸ تَخَلَّفُوا بِالْخَلَاقِ اللَّهِ ile muttaşif olan sultânalaruñ 'ilmi Hâk Te'âlâ 'ilminden cûzdür ve Hâzret-i Rasûlullah -şallallâhu 'aleyhi ve sellem- buyurdu: اَنَا مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ الْمَؤْمِنُونَ مِنْ نُورِي ¹⁰⁷⁹ Bes Resûlüñ nûri Allâh nûrûndan cüz ve mü'minlerüñ nûri Hâzret-i Resûl-i Hudâ nûrûndan cûzdür. İmdi Allâh Te'âlâ'nuñ bildirmesi ile anuñ gibi bed-kârlaruñ һâlini evliyâ'ullâh dağı bilürler.

DER-SIFAT-I PÎR U MUTÂVA'AT-I VEY ¹⁰⁸⁰

گچە مصباح و زجاجە گشتە

لِيْكَ سَرْخِيلَ دِلِيْ سَرْرَشَتَهْ ¹⁰⁸¹

Ser-hayl-i dili ya'ni hayl-i ehl-i dili ve rişte-i makşûd sensin.

از نبى بىرخوان ضلال ره روان

كە چە شان کرد آن بلىس بىروان ¹⁰⁸²

¹⁰⁶⁹ O görünüş günü; Hindû gibi yüzü kapkara olan kişiye rüsvay olmak nöbetinin gelip çattığı gündür.

¹⁰⁷⁰ O gün bütün sirlar yoklanıp, meydana çıkarılır. (Târik, 9)

¹⁰⁷¹ O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. (Âl-i İmrân, 106)

¹⁰⁷² Bir grup cennettedir, bir grup da cehennemdedir. (Şûrâ, 7)

¹⁰⁷³ Ey günahkârlar! Bugün siz bir tarafa ayrılın. (Yâsîn, 59)

¹⁰⁷⁴ Ama bahçıvan, gülli gütün de görür.

¹⁰⁷⁵ Bu bir kişinin görüşü yok mu? Tüm cihanın görüşünden yeğdir.

¹⁰⁷⁶ Felekteki her yıldız, aydan bir parçadır.

¹⁰⁷⁷ Mü'min ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar.

¹⁰⁷⁸ Allah'ın ahlaki ile ahlaklarını.

¹⁰⁷⁹ "Ben Allah'ın nurundan ve müminlerde benim nûrumandandır."

¹⁰⁸⁰ Pirin itaatı ve vasfi.

¹⁰⁸¹ Gerçi ışık (gibi nurlu, lâtif) ve sırra (gibi ince ve nazik) oldun. Fakat gönül ehlinin başısın, onlara muktedasın.

¹⁰⁸² Yolcularım yollarını şaşırdıklarını, kötü ruhlu İblis'in onlara neler yaptığı Kur'an'dan işit.

قل سيروا في الارض ثم انظروا كيف كان عاقبة المكذبين
¹⁰⁸³ Ya' ni Қur'an'dan oğu ki ḏalāl-i reh-revān-i ümem-i sālife, қavm-i Ād gibi ve
 қavm-i Șemûd gibi nice olmuşlardır görüb ibret alasın.

استخوانها شان بین و میشان

¹⁰⁸⁴ عبرتني كيرو مران خرسوي شان

Anlaruñ ḥalinden ibret al. Har nefsüñi anlaruñ gitdiği yola sürme ki sen dahı anlar gibi olursın. Nitekim Ḥaḳ Te' ālā buyurur: ¹⁰⁸⁵ فاعثروا يا اولي الابصار ve yine buyurur:

¹⁰⁸⁶ فاتقوا الله يا اولي الالباب

شاروروهن وانگه خالغوا

¹⁰⁸⁷ ان من لم يعصهن كالغوا

Bu hadîş-i şerîf nisâ ḥakkında vârid olmuşdur. Lâkin evliyâ 'ullâh nefsi zenne teşbîh idüb āfâkda murâd zendür enfüsde murâd nefsdür dimişler. Nitekim nisâ tâyifesiyle müşâvere idüb ḥilâfin işlemek lâzım ise kezâlik nefstile dahı müşâvir idüb ḥilâfin işlemek lâzımdır didiler. Ya' ni nefsiñüzle müşâvere eyleñ. Andan şoñra ḥilâfin eyleñ.

Tahkîkan her kim nefse işyân itmedi ise telef oldılar.

با هوا اززو کم باش دوست

¹⁰⁸⁸ چون بضلک عن سبیل الله اوست

Nitekim sûre-i Şâd'da buyurur: ¹⁰⁸⁹ ولا تتبع الهوى فيضلک عن سبیل الله

فیضلک : ما تهوى النفس : ولا تتبع الهوى Ya' ni nefsiñ hevâ idügi maḥabbet itdügi şey'e tâbi' olma. دلایله التي نصبهَا على الحق: عن سبیل الله Te' ālā ani naṣb eylemişdir ḥaḳ üzerine, seni ol delâyilden döndürüb ba' id eyler.

PEYGAMBER (SALLÂLLAHU ALEYHİ VE SELLEM)'İN, ALİ'YE (K. V.) "HERKES BİR ÇEŞİT İBADETLE ALLAH'A YAKLAŞMAYI DİLER. SEN, AKILLI VE ALLAH'A ULAŞMIŞ KULLA SOHBET İLE YAKLAŞMAYA ÇALIŞ Kİ O KULLARIN EN İLERİ GİDENİ OLASIN" DİYE NASİHAT ETMESİ

يا علي اذا تقرب الناس الى خالقهم
¹⁰⁹⁰ بانواع البر فتقرب الى الله بانواع العقل تسبیحهم درجة و زلفا عند الناس في الدنيا و عند الله في الآخرة

دست او را حق چو دست خوش خواند

¹⁰⁹¹ تا يد الله فوق ايديهم براند

Sûre-i Feth'de olan ayet-i kerîmeye işarettdür: ¹⁰⁹² ان الذين يباعونك انما يباعون الله يد الله فوق ايديهم

¹⁰⁸³ De ki: "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!". (En'âm, 11)

¹⁰⁸⁴ Onların kemiklerine, killarına (onlardan kalan eserlere) bak da ibret al; eşegini onların yoluna sürme.

¹⁰⁸⁵ Ey akıl sahipleri! İbret alın. (Haşr, 2)

¹⁰⁸⁶ O halde ey inanan akl-ı selim sahipleri! Allah'tan korkun. (Talak, 10)

¹⁰⁸⁷ Kadınlarla meşverette bulunun, ne derlerse aksını yapın. Şüphe yok ki onlara aykırı hareket etmeyen helâk oldular.

¹⁰⁸⁸ Heva hevesle, nefsin isteğiyle az dost ol. Çünkü seni Allah yolundan çıkaran, yolunu şaşırtan, heva ve hevestir.

¹⁰⁸⁹ Keyfe, arzuya uyma ki, seni Allah yolundan saptırmayın. (Şâd, 26)

¹⁰⁹⁰ Yâ Ali! İnsanlar çeşitli iyiliklerle Allah'a yaklaşırken, sen de aklımla yaklaş. Böylece dünyada iken insanlar katında, ahirette de Allah katında derece ve Allah'a yakınlık bakımından onları geçmiş olursun.

¹⁰⁹¹ Mademki Hak, onun eline "kendi elimdir" dedi; "Yedullahi fevka eydihim" hükmünü verdi

Tahkîkî kan şol kimseler ki senüñle bî'at itdiler Hudeybiyye'de.

Bî'at itmediler illâ Allâh ile bî'at itdiler. لَمْ يَكُنْ مُصْحَّحًا: Zîrâ Resûl ile bî'atdan murâd anuñ bî'atidur ve anuñ rizâsin taleb eylemekdir. Bundan murâd bî'at-ı riğvândur ki Hudeybiyye'de vâkı'ı oldı. Bu mertebeye erbâb-ı taşavvuf ķurb-ı ferâ' iż dirler. Çün Hażret-i Resûl-i Hûdâ fenâfillâh ve bekâbillâha vâşıl oldı, anuñla bî'at Allâh ile eylemek oldı. Aña itâ'at Allâh'a itâ'at oldı. İmdi anuñ vârişleri dahi bu ma'nâdan hissedâr olurlar. Anuñ vârişleri ile bî'at hemân Resûl ile bî'at eylemekdir ve anuñla bî'at Allâh ile bî'atdur.

كُفَّارٌ إِذْ أَنْهَا كُفَّارٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذْ أَنْهَا كُفَّارٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: Kuvvet-i Hudâ-yı Te'âlâ (99a) va' deye vefâ eylemekde şevâb-ı âhiret bâbında yâhûd Hażret-i Peygamber'e nuşret virmekde anlaruñ ķuvvetinden üstündür. 'Ahde vefâ eylemekde ve Hażret-i Resûl'e yardım eylemekde. Ya'nî anlaruñ 'ahdlerine vefâ eylemelerinden ve Resûle yardım eylemelerinden Allâh'uñ 'ahde vefâ eylemesi ve Resûle nuşret virmesi üstündür.

KEBÜDİ-ZEDEN-İ KAZVİNİ¹⁰⁹³

گفت حق در آناتاب منجم ظاهر و طالع

¹⁰⁹⁴ ذکر تراور کذا عن کهفهم

Nitekim sûre-i Kehf'de buyurur: يَا نِسْأَتَهُمْ وَالخَطَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ أَوْ لِكُلِّ أَحَدٍ: وَتَرَى الشَّمْسَ: Ya'nî eger sen ol zamânda hâzır olayduñ şemsi göreydüñ. Hiṭâb resûle ola yâhûd 'ale'l-infirâd her müstemi'e ola.

يَا نِسْأَتَهُمْ وَالخَطَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ أَوْ لِكُلِّ أَحَدٍ: وَإِذَا طَلَعَتْ تَرَوْرَةُ كَهْفٍ: Ya'nî şemsi göreydüñ tulû' itdigi vaqt anlaruñ mağârasından, meyl idegoruridüñ şemsüñ şu'â'ı anlaruñ üzerine düşmezdi. Ya'nî anlara şemsüñ harâreti yetişüb elem virmezdi.

ذات اليمين: Cihetü'l-yemin.

يَا نِسْأَتَهُمْ وَالخَطَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ أَوْ لِكُلِّ أَحَدٍ: وَإِذَا غَرَبَ تَرَوْرَةُ كَهْفٍ

يَا نِسْأَتَهُمْ وَالخَطَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ أَوْ لِكُلِّ أَحَدٍ: ذَاتُ الشَّمَاءِ: Ya'nî cânib-i şimâle döner.

أَيُّ وَهُمْ فِي مَتْسَعٍ مِّنْ كَهْفٍ يَعْنِي فِي وَسْطِهِ بِحِيثِ يَنْأَلُهُمْ رُوحُ الْهَوَا وَلَا يُؤْذِيَهُمْ كَرْبُ الْغَارِ وَلَا حَرَّ الشَّمْسِ وَذَلِكُ: وَهُمْ فِي فُجُوْرٍ مِّنْهُ يَا نِسْأَتَهُمْ وَالخَطَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ أَوْ لِكُلِّ أَحَدٍ: Ya'nî anlar kehfün müttesi'inde idiler. Ya'nî vâsi' yerinde idiler. Ya'nî ortasında şol hâysiyyetle ki anlara rûh-ı hevâ ve tenessüm-i şabâ yetişüb gâruñ 'ufunetinden mânî olurdu. Bunlara ne gâruñ 'ufuneti ve ne şemsüñ harâreti elem virmezdi. Zîrâ kehfün kapusı muķâbele-i benâtü'n-na'şda vâkı'ı olmuşdu. ذلك من ايات الله:

يَا شَانَهُمْ وَإِبْوَاهُمْ إِلَيْهِ كَهْفٌ مَّكْتُوبٌ فِيهِ أَخْبَارٌ قَسْطَهُمْ يَا هُنَّ أَنْهَارٌ كَشَّالٌ يَسْرُونَ: (99b) Ya'nî anlaruñ şâni ve kehfî me'vâ kılmaları yâhûd anlaruñ kişişalarını senüñ haber virmekligüñ âyatullâhdandur. Ya'nî Allâh Te'âlâ'nuñ ķudretinüñ delâyilindendür. Bes Hażret-i Mevlânâ buyurur ki her kimün ki vücûdında nefs-i kâfir helâk oldı, mertebe-i insân-ı kâmile yetisür. Anuñ gibi kimsenüñ fermânberii ve muṭî'i olur, hûrşîd ve ebr dahi anlarçün derûn-ı hâne-i dilde şem'-i

¹⁰⁹² Herhalde sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmekte dirler. Allah'in eli onların ellerinin üzerindedir. (Fetih, 10)

¹⁰⁹³ Dövme yaptırmak isteyen Kazvinli.

¹⁰⁹⁴ ????

ma'ārif-i ilâhiyyeyi ziyâlandurmaga mu'tâd ve âmûhte olalar, âfitâb anı yakmağa kâdir olmaz. Nitekim Haâk Te'âlâ âfitâb hakkında "şemsüñ şu'a'i anlaruñ üzerine düşmezdi" buyurdu. Anlar ki bu mertebenüñ sâhibleridür, anları dünyâda âfitâb yakmayıcaç bî-târiku'l-evlâ nâr-ı cehennemi hîc görmezler. Zîrâ nâr-ı cehennem mücimler ve müşrikler içündür. Ve haberde gelmişdür ki cehennem mü'mine lâbe idüb diye ki جز يار نورك قد أطفاء ناري¹⁰⁹⁵: Ya'nî tezce geç yâ mü'min taâkîkan senüñ nûruñ benüm nârumu söyündürdi diye.

REFTEN-İ GÜRG Ü RÜBEH DER-HİDMET-İ ŞİR BE-SİKÂR¹⁰⁹⁶

گچه زیشان شیر نر را عار بود

¹⁰⁹⁷ لیک کرد اکرامی و همراهی نمود

Ya'nî Haâzret-i celle ve 'alâ egerci münezzehdür mahlûkdan aña fâyide 'âyide olmaz, lâkin gâyet-i luft ve nihâyet-i ikrâmından her kanda olsa կullarıyla biledür. Nitekim buyurur: و هو معكم ابنا كتن ¹⁰⁹⁸ و نحن اقرب اليه من جبل الوريد ¹⁰⁹⁹ Yâhûd şîrden murâd evliyâ'ullâh olub gerek gûrg ve rûbehden murâd mûridler olub şikârdan murâd dünyevî ve uhrevî a' mâl ola.

ظانين بالله ظن السوء را

¹¹⁰⁰ كر نبئ سر بود عين خطأ

و يعذب المنافقين و المنافقات و المشركين و المشركات الظانين: Süre-i Feth'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür:

¹¹⁰¹ بالله ظن السوء عليهم دائرة السوء و غضب الله عليهم و لعنهم و اعد لهم جهنم و ساءت مصيرا

Anuñçündür ki tâ 'azâb eyleye münâfiq erlere ve münâfiqa'avretlere ehl-i Medîne'den.

و المشركين و المشرفات: Ve dahî müşrik erlere ve müşrike'avretlere 'azâb eyleye ehl-i (100a) Mekke'den.

الظانين بالله ظن السوء: Eyle münâfiğin ve münâfiyat ve müşrikin ve müşrikât ki gümân idicilerdir Allâh Te'âlâ'ya yaramaz gümânile. Ya'nî Esed ve Gaâfân -ki müşriklerdir- ve ba'zi münâfiqlar dahî gümân itdiler ki Haâzret-i Peygamber -şallallâhu te'âlâ 'aleyh-Hudeybiyye'ye gider ammâ sâlim gelmez yâhûd münhezim olur didiler. Pes Haâzret-i risâlet-penâh sâlim ve gânim Medîne'ye girü geldi. Haâzret-i Hudâ buyurdu ki:

الظانين بالله ظن السوء: Ya'nî ol bed-gümân ve sū'i zann idenlerüñ üzerlerinedür yaramazlığıñ dönmesi. Ya'nî anlar mağlûb ve menkûb olsalar gerekdir.

و غضب الله عليهم: Ve Hudâ-yı Te'âlâ anlaruñ üzerine hîşm tutdı.

و لعنهم: Ve dahî anları rahmetinden sürdi ba'îd eyledi.

¹⁰⁹⁵ "Ey mümin üzerimden geç git, senin nûrun benim ateşimi söndürdü"

¹⁰⁹⁶ Kurdun ve tilkinin av için aslanın huzuruna gitmesi.

¹⁰⁹⁷ Aslan, onlarla beraber avlanmaktan utanmaktadır ya yine onları ağırladı, onlara yoldaş oldu.

¹⁰⁹⁸ Ve biz ona şah damarından daha yakınız. (Kâf, 16)

¹⁰⁹⁹ Nerede olsanzı O sizinle beraberdir. (Hadîd, 4)

¹¹⁰⁰ Allah hakkında kötü zanda bulunanlar, sizin kellenizi uçurmazsam bu işim, hatanın ta kendisidir.

¹¹⁰¹ Ve o Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfiq erkekler ve münâfiq kadınlara, Allah'a ortak koşan erkekler ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük onların başlarına gelmiştir. Allah onlara gazap etmiş, lânetlemiştir ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir! (Fetih,6)

Ve anlar için ī dād ve īlhār eyledi cehennemi.

Yaramaz oldu ol cehennem mercī ve maş̄ır yöninden. Yānī yaramaz mercīdür cehennem.

İMTAHĀN-KERDEN-İ ŞİR GÜRG-RĀ¹¹⁰²

گفت شیر ای گرگ چون گفتی بگو

¹¹⁰³ چونکه من باشم تو گویی ما و تو

Hażret-i Mevlānā gürgden murād ümem-i sālife’i murād iderler ki enāniyyet idüb Haż Tē’älā’nuñ küllüğine muṭī̄ olmadılar. Belki dā vī-i ulūhiyyet itdiler. ‘Akibet her կavm bir dürlü ‘azāb ile helāk oldılar ve rūbāhdan murād anlarıñ hālinden ‘ibret alub terk-i enāniyyet idüb küllüğine muṭī̄ olan կavmdür. Zirā enāniyyet ve ‘azamet ve kibriyā kaşd-ı şirketdür Hudā’yle. Nitekim Hażret-i Resûl-i Hudā haber virdi ki Allāh Tē’älā buyurur: ¹¹⁰⁴ العظمة ازاري و الكرياء ردائی و من يazuعني في واحد منها القيته الى النار ولا ابالي Bir vechi dahı budur ki şırden murād mürşid gerek ve rūbāhdan murād mürîdleridür ki mürîd mürşidle berâberlik dā vāsin itseler yāhūd anuñ hākkında sū-i զann eylese helāk olmaları muķarrerdür. Zirā mažmūn-ı hikâyeden fehm olunan odur. (100b)

كل شيء هالك جز وجه او

¹¹⁰⁵ چون نة در وجه او هستي مجو

Süre-i Kaşaş āhîrinde buyurur: ¹¹⁰⁶ كل شيء هالك الا وجهه له الحكم و اليه ترجعون : الا ذاته فان ما عداه ممکن : Yānī külli şey’ helāk olucidur illä Allāh Tē’älā’nuñ zātı ki fenādan ve helākden münezzehdür. Mā adası mümkindür ve hālikdür, hadd-i zātında mā dūmdur.

الله الحكم : القضاء النافذ في الخلق : Yānī Haż Tē’älā’nuñdur ہالک içinde nüfuz idici қažā.

الله الحكم : Yānī Haż cānibine rücū̄ iderler cezā görmekden ötüri. Mānā-yı beyt Allāh’uñ vechinden گayıri her şey’ fānidür. Çün sen anuñ vechinde degülsin varlık dileme. Yānī fenāfillāh olmaduñ ise ve zāt-ı Haż’da bekābillāh bulmaduñ ise varlık dileme ki sāyir eşyā gibi sen de hālik olursın dimek olur.

KISSA-I ÂN KES Kİ DER-YÂRÎ RÂ BE-KÛFT¹¹⁰⁷

رشته را باسوزن آمد ارتباط

¹¹⁰⁸ نیست درخور با جمل سم الغیاط

Süre-i A’rāf’da olan ayet-i kerimeye işāredür: ان الذين كذبوا بآياتنا و استكبروا عنها لا تفتح لهم ابواب السماء و لا يدخلون الجنة حتى يلجن الجمل في سم الغیاط ¹¹⁰⁹

¹¹⁰² Aslanın kurdu imtihan etmesi.

¹¹⁰³ Aslan dedi ki: “Ey kurt, hele bir daha söyle, ne dedin? Ben varken sen pay istiyorsun ha!

¹¹⁰⁴ “Övgü ve kibriya benim ridamıdır, azamet ise izarımdır. Kim ki bu sıfatları benimle paylaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım.”

¹¹⁰⁵ Allah’dan başka her şey fānidir. Mademki onun zatında fāni değil sin, varlık arama.

¹¹⁰⁶ O’nun zatından başka her şey helak olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz. (Kasas, 88)

¹¹⁰⁷ Bir dostun kapısını çalan kimseyin kıssası.

¹¹⁰⁸ İpligin iğne ile bağlantısı vardır, geçer. Fakat deve, iğne yordamından geçmez ki

¹¹⁰⁹ Bizim âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve deve (veya halat) iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte suçuları böyle cezalandırırız. (A’rāf, 40)

Ya^c ni taḥkīkan şunlar ki bizüm āyetlerimizi tekzîb eylediler ve andan istikbâr eylediler. Ya^c ni ol āyetlere īmân getürmekden istikbâr eylediler ve rüslü tekzîb eylediler ve anlarun risaletine īmân getürmekden tekebbür idüb ta^c zîm gösterdiler. Ya^c ni enbiyâ -'aleyhimü's-selâm- vahdet-i Hakk'a delâyil gösterüb, anlar serkeşlik idüb īmân getürmediler.

Ya^c ni güşâde : لَأُدْعِيهِمْ وَأَعْمَالِهِمْ كَمَا يَفْتَحُ لِأَعْمَالِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَرْوَاهُمْ لِيَنْتَصِلُ بِالْمَلَائِكَةِ: لَا تَفْتَحْ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ olub açılmaz anlar için semâlarıñ kapuları. Yâhûd anları du‘aları için yâ ‘amelleri için yâ rûhları evbâb-ı semâ açılmaz. Belki anları Siccîn çâhîna işâl iderler ki yedi kat yer altındadur. Ammâ evbâb-ı semâ mü ’minlerüñ rûhları için açılır. Tâ ki anlarıñ rûhları melâ’ikeye ittişâl hâsîl ideler. Ve mü ’minlerüñ du‘aları için ve a‘mâli için evbâb-ı semâ (**101a**) açılır. Ve anları ‘illiyyîn tabâkâtına işâl iderler ki semâvât-ı seb’ üzeredür.

Ve daхи dâhil olmazlar cennete ol mükezzibler ve müstekbirler, tâ deve igne delüginden geçinceye dek. Ve deve igneden geçmek ihtiymâlı yokdur. Pes kâfirler cennete girmek muhâldür.

Ya^c ni^ñ bunuñ gibi kat^c idici münker cezâyile. : مثل ذلك الجزء القطبي : و كذلك

Cezā virürüz mücrlimlere. Ya' ni kāfirlere.

دست حق باید مرانرا ای فلان

کو بود بر هر معالی کن فکان 1110

Nitekim *süre-i Yāsīn*'de buyurur: ¹¹¹¹ إنما امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون:

له : ان يقول : Ol su dimekdür.

Ya^c nī ol dimekdür.

Yâni hâdiş olur. Ma'nâ-yı müşrâ' budur ki Allâh Te'alâ her muhâl olan seyleri halk eylemeğe kâdirdür bir kerre ol dimekle olur.

کل یوم ہو فی، شان بخوان

مرواری کار و بی فعلی مدان 1112

¹¹¹³ فانهیه مفتّهون : سئله من ف، السیمات والاضر، Isāretdür süretü'r-Rahmān'da olan ayet-i kerimeye:

¹¹¹⁴ 1114 إليه في ذواتهم وصفاتهم وسایر ما يهتم بهم ويعز لهم والمراد بالسؤال ما يدل على الحاجة التي تمحض الشیئ نطقاً كان او غيره Ya'ni andan taleb iderler semâvâtda ve arzda olanlar hâcetlerini. Zîrâ cümle aña muhtâcdurlar zâtda ve sıfatda ve sâ'ir mühimmâtda.

Ya^{nī} her gün ve her vakıt ve her ān Allāh Te^cālā ihdāş-ı eşhāş ider ve tecđid-i aḥvāl ider ķazāsı sebkət eylediği üzere. Ve dahi dāⁱ-ye icabet ider ve sāyıl olanlara ‘atā virür ve ‘acizlere necāt virür ve

¹¹¹⁰ Bu işe Allah eli kudreti gerektir. Çünkü Allah, her hayali, bir iradesiyle var eder.

¹¹¹¹ O'nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece "Ol!" demektir. O da hemen olverir. (Yâsin, 82)

¹¹¹² Külle yevmin hüve fi'se'n âyetini oku da onu katiyyen işsiz, gücsüz bilme.

¹¹¹³ Göklerde ve yerde bulunanlar, O'ndan
¹¹¹⁴

¹¹¹⁴ Onlar zatlarında, sıfatlarında, önemli her işlerinde Allah'a muhtaç olanlardır, Allah da onları yükseltir. İstemekten kasıt nutukla veya başka şeyle olsun bir şeyin meydana gelmesinde ihtiyaç üzere delalet eder.

¹¹¹⁵ O, her gün yeni bir istedir.(Rahman, 29)

ğamgınları şad eyler ve həstelere şifâ bahş eyler. Bir կavme tevbe rūzī կlur ve bir gürūha daхи maғfiret buyurur ve fi'l-hadîş: ¹¹¹⁶ من شانه ان يغفر ذنبها و يفرج كربا و يرفع ويضع اخرين (101b) : و هو رَد لقول اليهود ان الله لا يقضى يوم السبت شيئا (Ve bu âyet, Yahudilerin, Allah sebt günü hiçbirşey kaza etmez sözüne reddir.

فبأي آلاء ربكمَا تكذّبَان : Bes ey cinn ve ins! Rabbi'ñüzüñ қangı ni̇c metin tekzîb idersiniz.

ناظقه سوي زيان تعليم راست

ورنه خود آن نطق را جوبي جداست ¹¹¹⁷

Ya'ni kuvve-i natiķa zebanda ta'limden ötüri konmuşdur. Tā ki nasiħilar naşıħat ideler ve müstemi̇cān istimāc idüb 'ilm ögreneler ve 'ilm mūcibince 'amel eyleyeler. 'Amil olanlara 'amelleri hasebince ve naşıħlara ¹¹¹⁸ الدال على الخير كفاعله hükmince şevâb virile.

¹¹¹⁶ Günahları bağışlamak, sıkıntıları gidermek, birilerini yükseltip birilerini alçaltmak Allahu Teala'nın şanındandır.

¹¹¹⁷ Söz söyleme kudreti, öğretmek için ağıza gelir; yoksa o sözin ayrı bir mecrası vardır.

¹¹¹⁸ "İyiliğe delalet eden kimseye o iyiliği yapanların ecri gibi sevap vardır"

SONUÇ

17. Yüzyıl'da yaşamış bir Osmanlı Mevlevî şeyhi olan Sabûhî Ahmed Dede, önce bir Bektaşî şeyhi olan Kâsim Baba'ya intisab etmiş, mürşidinin ölümü üzerine Konya'ya gelerek Mevlevî Dergâhi'nda postnişân olan Bostan Çelebi'ye bağlanmıştır. Burada Mevlevîliğin önemli bir esası olan bin bir günlük çileye tâlib olmuş, çilesini tamamlayarak "dedelik" makamına erişmiştir. Konya'daki dergâhta geçirdiği zaman içerisinde edebiyata olan vukûfu, derin anlayış ve hoşgörüsü, Mevlânâ'ya ve Mevlevî'ye olan bağlılığı ve ilmi ile kendisini kabul ettiren Sabûhî Ahmed Dede, Şam Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Burada geçirdiği yıllarda ünү İstanbul'a kadar ulaşmış, bazı sevenlerinin ve ileri gelen şahsiyetlerin ricası üzerine İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir.

"Muhib"likten "dede"lige, dedelikten de Mevlevî şeyhligine yükselen Sabûhî Ahmed Dede, Osmanlı Devleti'nin olgunluk devrinde yaşamış, "elsine-i selâse" yani Arapça, Türkçe ve Farsça'ya vakıf önemli bir sūfi şahsiyettir. Nazım ve nesir alanında güçlü bir kaleme sahiptir. Kaynaklarda onun beş eseri olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar: Farsça *Dîvân*, *Bûlbûliyye*, Türkçe *Dîvân*, *Sâkînâme* ve *İhtiyârât-ı Sabûhî* dir.

Ahmed Dede, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si hakkında da ayrıca ihtisas sahibidir. Hayatını ilim ve irfana adayan Sabûhî Ahmed Dede, yıllarca Mevlevî dervişlerine *Mesnevî* okutmuş, bununla da yetinmeyip *Mesnevî* üzerine *İhtiyârât-ı Sabûhî* adı ile altı ciltlik bir şerh kaleme almıştır. *Mesnevî* üzerine yapılan şerhler arasında ayet ve hadis ihtivâ eden ve manaları nispeten müşkil olan beyitlerin açıklanması sureti ile oluşturulan nadide bir eser olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin, ne yazık ki 5. ve 6. ciltleri mevcut değildir. Latin harfleriyle metnini hazırladığımız baştan yüz varaklılık kısım, bu eserin *Mesnevî* şerhleri arasında önemli bir yeri olduğu hakkında yeterli kanaat oluşturmaktadır. Bu eser baştan sona okunduğunda, onun Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin daha iyi anlaşmasına önemli bir katkı sağlayacağı gibi; Mevlânâ'nın eserini yazarken ne derece Kur'ân ve Sünnet'ten yola çıktığını da yakînen göstermiş olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed *Keşfû'l-Hâfâ ve Müzilü'l-İlbâs*, Dâru İhyai't-Tûrasî'l-Arabi, Beyrut, 1932.

ALİ ENVER, *Semahane-i Edeb*, Alem Matbaası, İstanbul, 1892. s.120

BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333.

ERGUN, SADEDDİN NÜZHET, *Sabûhî, Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933.

ESRAR DEDE, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1986.

GÖLPINARLI, Abdulkâki, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.

GÖLPINARLI, Abdulkâki, *Mevlevî Âdap ve Erkani*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1982.

GÖLPINARLI, Abdulkâki, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.

HÜSEYİN VASSAF, *Sefine-i Evliya*, Sadeleştirenler, Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1990.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1973.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Resimli, Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1986.

LEVEND, Agah Sırri, *Divan Edebiyatı*, Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

LEVEND, Agah Sırri, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1962.

MUSTAFA SÂKIB DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyan*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1867.

ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.

SABÛHÎ AHMED DEDE, *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar, No: 2085.

SAHÎH AHMED DEDE, *Mevlevîlerin Tarihi* = Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye, Haz. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

SARI, Mehmet, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvâni'nin Tenkitli Metni*, (Doktora Tezi) Gazi Üni. S. Bil. Enst. Ankara, 1992.

SEYHÎ, Mehmed, *Vekayi'u'l-Fuzalâ*, Nur-u Osmaniye Ktp., yazma No: 2945.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1989.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet Ve Ulema : (XVII. Yüzyıl)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001.

ZİYA, Mehmed, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz. Yavuz Senemoğlu. Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1930.

ÖZGEÇMİŞ

1978'de Erzurum'un Oltu ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Oltu' da tamamladı. 1996'da Oltu Sağlık Meslek Lisesi'nden mezun oldu. 1997'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. Bu fakülteden 2002 tarihinde mezun oldu. 2003 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans çalışmalarına başlayan yazar halen bir kamu kuruluşunda memur olarak görev yapmaktadır.